

BIBLIOTHECA SEPTENTRIONALIS

Revista Bibliotecii Județene „Petre Dulfu” Baia Mare

an XXXI • nr. 1 (60) • iunie 2023

Redactor-șef: dr. Florian ROATIȘ florianroatis@yahoo.com

Redactor-șef adjunct: Laviniu ARDELEAN

Redactori: Gabriel STAN-LASCU

Diana FILIP

Simona DUMUȚA

Vlad Ioan BONDRE

BIBLIOTHECA SEPTENTRIONALIS

Publicație semestrială

www.bibliotecamm.ro

ISSN 1221-3764

BIBLIOTECA JUDEȚEANĂ „PETRE DULFU” BAIA MARE

Director: prof. dr. TEODOR ARDELEAN

Tehnoredactare și copertă: Gabriel STAN-LASCU

Multiplicare și broșare: Gheorghe ȘUT

Postare pe site-ul bibliotecii: Adrian MAN

Pledoarie pentru cunoașterea istoriei naționale

Dr. Florian ROATIȘ

Prin însăși natura sa, omul este o ființă retrospectivă: orice colectivitate umană manifestă un interes constant, firesc pentru cunoașterea trecutului său, coborând cu o legitimă curiozitate la originile sale.

Insertia generațiilor în fluxul ireversibil al timpului capătă astfel o justificare și o fundamentare capabile să insuflă curaj și speranțe în viitor. Fără a cunoaște evenimentele care o preced sub raport temporal, orice colectivitate riscă însăși perspectiva devenirii ei ulterioare, viitorul, care nu poate fi conceput decât sub specia trecutului, de fapt singurul real, după cum ne încredințează Aristotel, întrucât cu fiecare clipă prezentul devine trecut, iar viitorul încă nu este. Iar o comunitate, fără conștiința trecutului este condamnată să rămână mereu infantilă. Este ceea ce afirma, într-o formulare memorabilă, filosoful roman Cicero: „A nu ști ce s-a petrecut înainte de naștere este a rămâne întotdeauna copil. Căci ce înseamnă viața unui om, dacă acea amintire

a faptelor nu o leagă de viața înaintașilor?”¹.

Iată de ce, consemnarea datelor, a evenimentelor din viața unui popor și transmiterea lor posterității constituie o necesitate de ordin existențial. De importanța și necesitatea acestei misiuni au fost pătrunși toți marii istorici, de la Herodot și Tucidide până în zilele noastre. Pentru ei, istoria are o valoare pragmatică, de „magistra vitae” (învățătoarea vieții), capabilă de a instrui și educa prin pildele, experiențele și învățămintele pe care le-a reținut și conservat din trecerea inexorabilă a generațiilor și a popoarelor. O „comoară pentru vecie”, iar nu simpla delectare a cititorilor urmarea să lase posterității și Tucidide, convins că istoriografia nu oferă o imagine gratuită a celor petrecute, ci, dimpotrivă, pilde pentru viitorime.

Nici cronicarii noștri n-au conceput scrisul istoric ca o operă de pură și inutilă erudiție, ci și-au propus să evite pierderea evenimentelor „în mormântul uitării” (Macarie) și să lase pilde urmașilor ca „să le hie cele bune de învățătură, iar cele rele ca să poată feri” (Grigore Ureche). Iar pașoptiștii îi continuă la un nivel superior, conștienți de valoarea teoretică și practică a istoriei, mai ales în epoca lor, aflată sub semnul regenerării. Definind istoria drept „cartea cea dintâi a unei nații”, Bălcescu relua în 1845 o idee curentă în epocă, aparținând lui Volney, regăsită și la Gheorghe Asachi, Florian Aaron și Mihail Kogălniceanu. Acesta din urmă, precum și Nicolae Bălcescu, plasează istoria națională, „cartea sfântă” a unui popor, imediat după *Biblie*, care este „Cartea cărților” pentru neamuri și popoare. Pașoptiștii fac, precum Hegel, distincție între istoria obiectivă, producerea faptelor istorice (*res gestae*) și nararea, relatarea acesteia (*historia rerum gestarum*). Reflectând locul pe care-l ocupă un popor în fluxul istoric, istoria scrisă are și o finalitate etico-cognitivă. Numai cunoscându-și bine istoria, pe latura sa obiectivă, deci ca *res gestae*, o națiune poate acționa conștient asupra devenirii sale. A avea o istorie națională bine scrisă (cu gradul de obiectivitate posibilă), bazată pe documente originale, era la 1848 și este și astăzi o condiție vitală și presantă. Fără a-și scrie și a-și cunoaște istoria, un popor nu doar că nu-și poate proba și apăra drepturile sacre, dar este ca și inexistent din punct de vedere ontologic. O spune cu elocvență Florian Aaron: „Nația fără istoria patriei este ca pierdută între celelalte nații, streină chiar pe pământul său, necunoscătoare de drumul pe care a umblat mai înainte și răătăcită în calea pe care a apucat acum”. În absența unei sinteze de istorie națională, românii nu-și pot proba drepturile sacre, afirmă același gânditor, iar Al. Papiu Ilarian observă, cu privire la studiile istorice, că „cei de altă gente le-au scris în interesul propriu și în oprobriul și în defăimarea românilor”². Iată de ce, din rațiuni patriotice, unii pașoptiști s-au îndreptat cu energie și entuziasm spre adunarea și publicarea izvoarelor istorice, punând astfel bazele istoriografiei române moderne.

¹ Apud Eugen Cizek, *Istoria în Roma antică (Teoria și poetica genului)*, Editura Teora, București, p. 61.

² Alesandru Papiu Ilarian, *Tesauru de monumente istorice pentru România*, București, 1862, Tom II, p. VII.

Mihail Kogălniceanu editează în 1841 *Arhiva românească*, prima revistă istorică de la noi, iar în 1852 publică întreaga colecție a *Letopisețelor Moldovei*. Nicolae Bălcescu și August Treboniu Laurian au publicat în 1845 *Magazin istoric pentru Dacia*, cuprinzând o gamă foarte largă de documente istorice, iar Alexandru Papiu Ilarian redactează *Istoria românilor din Dacia Superioară* (1852), operă de pionierat în cultura română și, zece ani mai târziu (1862-1864), publică cele trei volume intitulate *Tesauru de monumente istorice pentru România*. Această activitate de descoperire, de sistematizare și valorificare a informației istorice era un prim pas spre elaborarea unei sinteze de istorie națională, deziderat pe care și l-au propus și realizat succesorii pașoptiștilor – B.P. Hasdeu și A.D. Xenopol, șirul istoricilor truditori la scrierea istoriei românilor fiind continuat de V. Pârvan, N. Iorga, Constantin C. Giurescu și alții.

Sub regimul comunist, deși scrisă într-o grilă ideologică, istoria patriei s-a bucurat de o atenție continuă, chiar dacă spre finalul dictaturii s-a accentuat discursul naționalist. Evenimentele importante ale istoriei românilor erau marcate, prin presă îndeosebi, dar și prin simpozioane, conferințe etc. Discursul istoric relua și exalta teme majore precum originile daco-romane, continuitatea în spațiul carpato-danubiano-pontic, lupta voievozilor noștri pentru independență și, implicit, rolul românilor în apărarea civilizației europene, dar și momente efective din istoria noastră „de patimi”, comemorate, unele anual, precum răscoalele țărănești (conduse de Gheorghe Doja, respectiv de Horia, Cloșca și Crișan), revoluțiile de la 1848, eroismul dovedit în Războiul de Independență din 1877, memorandumul și procesul memorandiștilor (1892-1894) etc. Erau evocate personalitățile istorice considerate de prim ordin (Mircea cel Bătrân, Ștefan cel Mare, Tudor Vladimirescu, Nicolae Bălcescu, Simion Bărnuțiu, M. Kogălniceanu, Ecaterina Teodoroiu etc.) sau cele cultural-științifice (D. Cantemir, Spiru Haret, V. Pârvan, N. Iorga, G. Enescu, Anghel Saligny, Aurel Vlaicu, H. Coandă și alții). Au fost înființate sau extinse institute de cercetare, iar istoriei i s-a asigurat un statut onorabil în sistemul de învățământ, jucând un rol important în educarea patriotică a tineretului.

Astăzi, într-o epocă a globalizării, când există pericolul ștergerii diferențelor etnice, și în lipsa constrângerilor ideologice, istoria națională este marginalizată, atât în discursul general, cât și în planurile-cadru ale școlii românești.

Marile personalități ale istoriei noastre, creatori de valori naționale și de istorie, sunt evocate cu parcimonie și mai mult în plan local, iar locul ocupat de istoria patriei în curriculumul școlar este unul derizoriu. Dovadă că, pentru decidenții de azi, istoria nu mai este considerată fundamentală nici pentru cultura generală și cu atât mai puțin pentru formarea personalității, a conștiinței identitare a tinerilor. În regimul de tristă amintire, istoria patriei se predă în câte 2 ore săptămânal, la clasele a IV-a, a VIII-a și a XII-a. Acum, în plină globalizare, când este imperios să ne cunoaștem și să ne păstrăm specificul național în concertul națiunilor europene, istoria națională a devenit un fel de cenușăreasă, cu câte o oră săptămânal, rar două ore, la unele profile de liceu, în contextul în care în celelalte state europene istoria națională se predă în 3-4 ore săptămânal! Să mai consemnăm și faptul că renunțarea la serviciul militar obligatoriu se resimte și în planul educației civice, patriotice generale. Ba mai mult, cuvintele de „patrie” și „patriotism” au devenit desuete, nu mai fac parte din vocabularul uzual, expresia „educație patriotică” fiind privită nu doar cu reticență, ci și cu un sentiment de dispreț, când nu-l confundăm cu naționalismul excesiv, șovinismul. Desuete sunt considerate și limba latină, geografia României și chiar literatura română – care alături de istorie contribuie la formarea conștiinței identitare românești –, aproape relegate din planurile-cadru. Tinerii de azi, absolvenți de liceu și chiar de facultate, nu știu cine au fost D. Cantemir, Bălcescu, Brâncuși, Pârvan etc., ba chiar și despre Eminescu, Arghezi și Blaga au cunoștințe puține și superficiale. Fără cunoașterea istoriei, a geografiei și a literaturii române, sentimentul apartenenței la comunitatea românească, ca și al datoriei față de ea, devine fragil, lipsindu-i pe tineri de rădăcinile identitare. Tinerii studiosi de la sfârșitul secolului al XIX-lea și din prima jumătate a secolului XX plecau în străinătate – în Germania și Franța îndeosebi, iar după studii, probând sentimente patriotice, reveneau în țară, spre a-și aduce contribuția la dezvoltarea învățământului, științei și culturii românești, formând elita intelectuală a țării. Astăzi, dimpotrivă, tinerii de valoare abia așteaptă să plece spre alte orizonturi, de unde cei care se întorc sunt o excepție și o minoritate. Ba mai mult, paradoxal, dintr-un popor considerat conservator, sedentar în spațiul nostru carpato-danubian, am devenit, poate, cel mai migrator popor din Europa!

Iată suficiente motive care pledează pentru necesitatea cunoașterii de către noi, românii, a istoriei naționale, pentru o corectă inserție pe axa temporalității, căci, așa cum afirma Lucian Boia, „nimic nu lămurește mai bine prezentul și căile alese spre viitor decât modul cum o societate înțelege să-și asume trecutul”³.

³ Lucian Boia, *Istorie și mit în conștiința românească*, Editura Humanitas, București, 2011, p. 58.

Cataloagele colective, surse autorizate de cunoaștere

Diana FILIP

Biblioteca Județeană „Petre Dulfu”

Dezvoltarea tehnologiei informației, precum și apariția și proliferarea internetului, din ultimele trei decenii, au dus la crearea unor rețele globale complexe de comunicare și colaborare. Aceste noi tehnologii au transformat radical modul nostru de a învăța, de a comunica, dar și de a lucra. Diferitele funcționalități pe care le oferă aceste mijloace moderne încep să impună o altă realitate, una virtuală.

Desigur că virtualul schimbă relația noastră cu lucrurile, cu spațiul, cu timpul. Locul nu se mai definește substanțial, ci prin proprietăți noi, precum conectivitatea sau posibilitatea de a stabili legături, de a intra în comunicare, în reverberație și vibrație informațională. Fiecare obiect virtual trimite spre altul, deschide noi posibilități de invenție și de imaginație¹.

Elementul cheie care a stat la baza acestei evoluții este informația. În societatea contemporană, ea se află într-o strânsă interdependență cu comunicarea, care este supusă unui amplu proces de globalizare, permițând intensificarea interacțiunilor umane. Acum oamenii pot depăși orice bariere im-

puse de spațiu și timp. Comunicarea, în zilele noastre, așa cum afirmă și teoreticianul francez Miège, *deține puterea de a trece peste frontierele naționale și peste diferențele identitare, precum și de a deschide orizonturi noi*².

Întreg ansamblul de tehnologii digitale de stocare și comunicare a informațiilor a avut un impact decisiv în procesul de remaniere a serviciilor de informare din toate domeniile, în special cel biblioteconomic. Odată cu pătrunderea în era digitală, bibliotecile și-au redimensionat întreaga sferă de activitate, reorganizându-se în direcția informatizării serviciilor, formării și specializării personalului, reconsiderării politicii de achiziție, pentru a fi în măsură să satisfacă noile și complexe cerințe de lectură și informare ale unui public avizat.

În acest context, s-a pus accentul pe construirea unor cataloage performante, pe alcătuirea sau achiziționarea unor baze de date pe diverse domenii, educație și informare, pe organizarea trimerilor spre resurse virtuale diverse și pe constituirea unor biblioteci digitale care să conlucreze la crearea de cataloage colective. Astăzi, aproape toate publicațiile de informare cum ar fi bibliografiile naționale, cataloagele colective ale publicațiilor străine intrate în țară, precum și nenumărate publicații de informare pe diferite domenii restrânse, indexuri curente și cumulative etc. se elaborează pe calculator³.

Marea majoritate a bibliotecilor publice, școlare, universitare sau comunale au făcut investiții considerabile pentru constituirea cataloagelor electronice și integrarea lor în sisteme complexe de informare și documentare, constituite la nivel regional, național și internațional. Practic, *catalogul de bibliotecă este indexul lucrărilor existente în bibliotecă, alcătuit pentru orientarea cititorilor și a bibliotecarilor în fondul de material documentar*⁴.

Mai mult decât atât, pentru a ușura și scurta timpul de căutare a informațiilor, specialiștii din domeniul digitizării au creat **catalogul colectiv**, ca rezultat al cooperării mai multor biblioteci digitizate. Utilizatorii au apreciat acest instrument de identificare a resurselor din punct de vedere bibliografic și de localizare a publicațiilor în colecțiile gazdă, recunoscând că este, după cum spune și expertul în documentare și biblioteci digitale Dan Matei, *o sursă autorizată de cunoștințe*⁵.

Practic, aceste cataloage colective adună întreg conținutul informațional al înregistrărilor bibliogra-

¹ Constantin Cucoș, *Informatizarea în educație. Aspecte ale virtualizării formării*, Iași, Editura Polirom, 2006, p. 19.

² Bernard Miège, *Informație și comunicare: în căutarea logicii sociale*, Iași, Editura Polirom, 2008, p. 14.

³ Doina Banciu, *Sisteme automatizate de informare și documentare*, București, Editura Tehnică, 1997, p. 29.

⁴ A.I. Mihailov, A.I. Ceornii, R.S. Ghilearevski, *Informarea documentară*, București, Editura Științifică, 1970, p. 47.

⁵ Dan Matei, *Biblioteca digitală a României: culturalia.ro*. Prezentare susținută în cadrul simpozionului „Patrimoniul cultural digital și Europeană” [online], 2012. Disponibil la: <http://www.cimec.ro/Proiecte/CARARE/ppt/Matei-Culturalia-Colocviiu-2012.pdf>

fice ale bibliotecilor participante, înregistrări bibliografice ale articolelor și cărților electronice gestionate în bazele de date științifice comerciale, înregistrări bibliografice ale diferitelor tipuri de lucrări existente în spațiul World Wide Web (WWW). Altfel spus, ele furnizează informații cu privire la biblioteca sau bibliotecile deținătoare ale fiecărei lucrări, cu posibilitatea de consultare a catalogului bibliotecii gazdă.

Pașii de pornire ai ideii îi găsim, evident, de-a lungul timpului. Să nu uităm de catalogul colectiv al bibliotecilor mănăstirești din Anglia și Scoția, din a doua jumătate a secolului al XIII-lea, denumit *Tabula septem Custodiarum*⁶, adică *Registrul celor șapte custozii ai Angliei*, în acord cu împărțirea organizatorică realizată de ordinul franciscan. Catalogul este cunoscut sub numele *Catalogus Angliae* sau *Registrum librorum Angliae* și reunește datele bibliografice ale lucrărilor existente în peste 160 de biblioteci, fiecareia dintre ele fiindu-i atribuit un cod unic de identificare.

În anul 1545, bibliograful Konrad Gessner⁷ elaborează o lucrare monumentală, bibliografia *Bibliotheca Universalis*, un catalog exhaustiv al literaturii publicate în greacă, latină și ebraică, cuprinzând 18.000 de lucrări având 3.000 de autori, ordonați alfabetic după nume. Catalogul era însoțit de un index al autorilor ordonați după numele de familie, o noutate absolută în lumea bibliotecilor, realizată, după cum el însuși declară, pentru a ajuta cititorul.

În 1852, Charles J. Jewett, bibliotecar la Institutul Smithsonian, propune un plan pentru realizarea unui catalog al bibliotecilor publice din America și publică un raport intitulat *On the Construction of Catalogues of Libraries* în care include 39 de reguli de catalogare bazate pe regulile lui Panizzi.

În 1967 ia naștere centrul american Ohio College Library Center, care furnizează informație catalografică, prin cablu și terminal, către bibliotecile membre, care, la rândul lor, contribuie la catalogarea originală online pentru toți ceilalți membri. Ulterior, în 1984, numele centrului se schimbă în Online Computer Library Center, iar organizația ajunge cel mai mare furnizor de servicii de catalogare partajată.

Alte proiecte similare de servicii bibliografice în cooperare, atât în America, cât și în Europa sunt: rețeaua bibliotecilor de cercetare RILIN (Research Libraries Information Network), construită în 1978, rețeaua bibliotecilor Universității Western WLN (Western Library Network) și sistemul informatizat de bibliotecă al Universității din Toronto UTLAS (University of Toronto Library Automation System). În Europa, în anul 1968, ia naștere și se dezvoltă sistemul și catalogul colectiv PICA (Project for Integrated Catalogue Automation). În 2005 este inițiat proiectul Europeană.

În prezent, catalogul colectiv încorporează tehnologii și standarde de ultimă generație, cu capacități sporite de navigare în mediul informațional, care să-i permită o prezență online. Procesul de căutare și regăsire a informației se realizează prin intermediul unui portal de metacăutare, care include un motor de căutare generală sau avansată. Din perspectiva utilității, catalogul colectiv economisește timpul utilizatorului, deoarece el caută informația prin intermediul unui singur punct de acces și nu trebuie să acceseze fiecare bază de date a fiecărei biblioteci unde ar putea găsi ceea ce îl interesează sau, altfel spus, *reprezintă un instrument important de regăsire a informației în spațiul infodocumentar online, care contribuie la derularea activităților biblioteconomice în cooperare*⁸.

În România au fost constituite și funcționează următoarele cataloage colective:

Catalogul colectiv virtual ROLINEST, constituit în 2005, în cadrul proiectului de cercetare NUSIDOC „Sistem Național Unitar de Informare și Documentare Științifică și Tehnică”, a avut ca scop unificarea sistemelor de biblioteci și a inclus inițial cataloagele online ale celor patru biblioteci centrale universitare (Iași, București, Cluj-Napoca și Timișoara) și al Bibliotecii Universității Politehnice din București⁹.

În anul 2020 s-a ajuns la 14 biblioteci participante. Rolinest este un catalog care funcționează în baza produsului comercial METALIB, al firmei Exlibris, actualmente ProQuest, instalat pe un server gestionat de Universitatea Politehnică din București, la care se adaugă și aplicația SFX pentru realizarea legăturilor către resursele electronice abonate. Catalogul poate fi accesat la adresa: <http://rolinest.edu.ro>. Bibliotecile participante sunt:

- Biblioteca Academiei Române București;

⁶ James De Montague Rhodes, *The Ancient Libraries of Canterbury and Dover: The Catalogue of the libraries of Christ church priory and St. Augustine's abbey at Canterbury and of St. Martin's priory at Dover* [online], Cambridge: University Press, 1903, p. XIX [accesat la 13 mai 2023]. Disponibil la: <https://archive.org/details/ancientlibraries00jame>.

⁷ Knut Hegna, *The objectives of cataloguing, the technology and the user interface* [online], [accesat la 13 mai 2023]. Disponibil la: <http://folk.uio.no/knuthe/dok/krakow.pdf>

⁸ Voichița Dragomir, *Biblioteca 2.0 : apomediator al cunoașterii, comunicării și cooperării*, București, Editura Tritonic, 2022, p. 153.

⁹ <https://ro.scribd.com/document/643027822/Accesul-la-informatii-intr-o-biblioteca-univ-doc> [accesat la 13 mai 2023].

- Biblioteca Academiei Române Iași;
- Biblioteca Centrală Universitară „Carol I” București – Catalogul România;
- Biblioteca Centrală Universitară „Eugen Todoran” Timișoara;
- Biblioteca Centrală Universitară „Lucian Blaga” Cluj-Napoca;
- Biblioteca Centrală Universitară „Mihai Eminescu” Iași;
- Biblioteca Institutului Național de Fizică Nucleară „Horia Hulubei”;
- Biblioteca Universității Politehnica București;
- Biblioteca Universității Politehnica Timișoara;
- Biblioteca Universității Tehnice „Gheorghe Asachi” Iași;
- Biblioteca Universității „Ștefan cel Mare” Suceava;
- Biblioteca Universității Tehnice Cluj-Napoca.

Catalogul virtual Biblio.ro¹⁰, care unifică, în mod virtual, colecțiile a 25 biblioteci publice, 8 biblioteci municipale, o bibliotecă orășenească, o bibliotecă mănăstirească, la care se adaugă 7 biblioteci universitare și o bibliotecă a Casei Corpului Didactic, toate utilizatoare ale sistemului integrat de bibliotecă TINREAD:

- Biblioteca ICEM Tulcea;
- Bibliotecile Județene din: Alba, Arad, Argeș, Bacău, Bihor, Bistrița-Năsăud, Brăila, Buzău, Călărași, Constanța, Dolj, Galați, Giurgiu, Hunedoara, Ialomița, Mehedinți, Prahova, Satu Mare, Sălaj, Teleorman, Timiș, Tulcea, Vaslui, Vrancea, Vâlcea;
- Biblioteca Municipală din: Adjud, Bârlad, Câmpina, Câmpulung Muscel, Onești, Râmnicu-Sărat, Sebeș, Tecuci;
- Biblioteca Mănăstirii Dervent;
- Biblioteca Orășenească din Odobești;
- Biblioteca Universitară ASE, Biblioteca Universității de Arhitectură din București, Universitatea „Danubius” din Galați, UNATC București, UTCB București, precum și cele ale universităților din Craiova și Pitești;
- Biblioteca Casei Corpului Didactic Bacău.

Catalogul Colectiv Partajat Național, instrument a cărui realizare se află în responsabilitatea Bibliotecii Naționale a României, dar a cărei implementare se află în așteptare.

Catalogul Culturalia.ro – catalog colectiv și bibliotecă digitală, proiect aflat în stadiu de derulare. **Culturalia.ro** este un proiect românesc al cărui scop constă în implementarea unei platforme digitale, la nivel național, cu dublă funcție: catalog național partajat și bibliotecă digitală națională. Proiectul a fost implementat în anul 2015, de către Institutul Național de Patrimoniu. **Culturalia** va oferi acces la peste 550.000 de resurse culturale din 31 de instituții publice de cultură, de cercetare și de media din România participante la proiectul **E-cultura**, urmând ca 200.000 să fie incluse în Biblioteca Digitală Europeană, ceea ce va contribui la dezvoltarea platformei Europene și la creșterea vizibilității țării noastre¹¹.

La nivel european, cel mai cunoscut catalog colectiv este **Europeana.eu**. Dezvoltarea Bibliotecii Digitale Europene a început în iulie 2007, iar portalul a fost lansat public pe 20 noiembrie 2008. În decembrie 2019) oferea acces la peste 57 de milioane de exponate digitale, provenite din colecțiile a peste 3.700 de instituții culturale din întreaga Uniune Europeană (plus instituții din câteva țări din afara UE, e.g. Norvegia, Statele Unite, Elveția, Serbia, Israel, Rusia)¹².

Accesul la colecții multiple prin utilizarea unui singur punct de intrare duce la economie de timp, transparență și acuratețe pentru rezultate obținute în urma căutării, acces la informații îmbunătățit prin legăturile către rezumatul articolelor – iată câteva dintre beneficiile cataloagelor colective pentru utilizatori.

Folosirea lor este benefică și pentru biblioteci prin faptul că reprezintă un suport important pentru partajarea resurselor, o platformă pentru catalogare partajată, dar și o platformă deschisă inovațiilor colective. Catalogul colectiv este unul dintre instrumentele prin care biblioteca oferă comunității servicii pe care le transpune din interiorul instituției în exteriorul acesteia, din spațiul fizic în spațiul virtual, încorporând tehnologii și standarde de ultimă generație, cu capacități sporite de navigare în mediul informațional.

¹⁰ Voichița Dragomir, *op. cit.*, p. 180.

¹¹ https://www.umpcultura.ro/e-cultura_doc_1376_platforma-culturalia-ro_pg_0.htm [accesat la 13 mai 2023].

¹² <https://cimec.ro/europeana/> [accesat la 13 mai 2023].

Autori omagiați prin expoziții, la Compartimentul Colecții speciale, în anul 2022. Retrospectivă selectivă

Simona DUMUȚA

Biblioteca Județeană „Petre Dulfu”

Organizate conform „Calendarului activităților culturale și al manifestărilor de popularizare a colecțiilor Bibliotecii Județene «Petre Dulfu» Baia Mare” al anului în curs, expozițiile și vitrinele de carte marchează aniversările și comemorările dedicate omagierii personalităților locale, naționale și internaționale, fiind, în același timp, o metodă de a revitaliza fluxul de carte, care, în cazul Colecțiilor speciale, unde se înmagazinează cartea veche, este unul cu mult diminuat față de cartea curentă, de actualitate editorială. Readucem, astfel, în prim-plan titlurile tipărite cu zeci de ani în urmă, ediții prime, ediții în tiraje mici, cărți cu autografe celebre, cărți cu ex librisuri. Inclusiv această reiterare are ca scop promovarea și popularizarea unor cărți lăsate mult în urmă de trecerea timpului, cărți care, încă, pot suscita interes, naște idei și revela teme captivante...

15 ianuarie: „172 de ani de la nașterea poetului Mihai Eminescu (1850)”

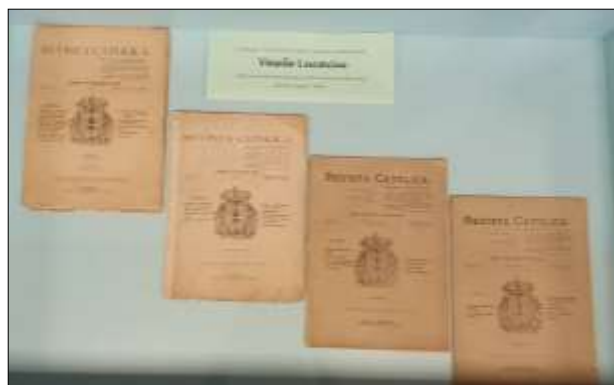
Poet, prozator dramaturg și jurnalist, membru post-mortem al Academiei Române, Mihai Eminescu este cea mai cunoscută și mai influentă personalitate a literaturii române. A lăsat în urma sa o operă vastă, care cuprinde aproape toate genurile literare.

Cu ocazia aniversării poetului a fost evidențiată una dintre operele sale notabile, **Luceafărul**, într-o ediție de excepție: format liliput. Apărută în București, la Tipărița lui H. Fischer-Galați, în anul 1937 și având dimensiunile de 3,5x2 cm, cartea este cea mai mică unitate tipărită aflată în colecțiile bibliotecii noastre. În total, în fondul Colecțiilor speciale, se află 82 de titluri semnate de Mihai Eminescu și tipărite între anii 1884 și 1936. Prima și cea mai veche este singura carte tipărită în timpul vieții poetului:

Poesii, București, Editura Librăriei Socec & Co, 1884 (ediția princeps).

21 ianuarie: „Vasile Lucaciu editor al primului periodic apărut în limba română la Baia Mare: *Revista catolică* – 170 de ani de la nașterea preotului și omului politic (1852)”

Personalitate politică, culturală și istorică a românilor ardeleni, cu studii teologice și doctorat obținut la Roma, Vasile Lucaciu a activat ca preot greco-catolic, profesor, publicist și politician și a militat pentru drepturile românilor din Transilvania. A fost deputat în Parlamentul de la Budapesta, în primul Parlament al României întregite și membru al Consiliului Dirigent.

Au fost expuse numere ale publicației **Revista catolică** editate de Vasile Lucaciu. Primul periodic apărut în limba română la Baia Mare a fost tipărit inițial la Satu Mare, începând cu septembrie 1885, iar la Baia Mare ur-

mând a fi tipărit din octombrie 1886.

28 ianuarie: „Romulus Vuia – întemeietorul primului muzeu în aer liber din România” – 145 de ani de la nașterea etnografului și geografului (1887)”

Profesor universitar, etnolog, etnograf, geograf și politician, Romulus Vuia a organizat și condus Muzeul Etnografic din Cluj și a fost deputat în Marea Adunare Națională de la Alba Iulia, organismul

legislativ reprezentativ al „tuturor românilor din Transilvania, Banat și Țara Ungurească”, cel care a adoptat hotărârea privind Unirea Transilvaniei cu România, la 1 decembrie 1918.

Cărți expuse: Țara Hațegului și Regiunea Pădurenilor: studiu antropogeografic și etnografic (1926) și Muzeul etnografic al Ardealului (1928).

1 februarie: „Vasile Netea – cercetător neobosit al istoriei Transilvaniei – 110 ani de la naștere (1912)”

Istoricul și publicistul Vasile Netea a activat ca învățător, profesor și cercetător și a publicat numeroase studii și cercetări de istorie, istorie culturală și literară. A fost distins în 1945 cu Premiul „Gheorghe Asachi” al Academiei Române pentru volumul de evocări istorice *De la Petru Maior la Octavian Goga*, iar în 1967 cu Premiul „Nicolae Bălcescu” pentru lucrarea *George Barițiu: Viața și activitatea sa*.

Cărți expuse: Istoria memorandumului (1947), Figuri ardeleni (1943), Pentru Transilvania (1945), Ardealul în politica României de astăzi (1945), Țara Oașului (1940), Pe urmele lui Iosif Vulcan (1947).

23 februarie: „60 de ani de la moartea istoricului și omului politic Silviu Dragomir (1962)”

Silviu Dragomir a fost istoric, profesor universitar și politician. A participat la Marea Adunare Națională de la Alba Iulia din 1 decembrie 1918 ca secretar al acesteia, fiind ales membru al Marelui Sfat Național Român. După Unire a fost deputat și ministru. Autor al unor importante studii, lucrări de istorie și monografii, bazate pe documente autentice descoperite în arhive, prin cercetările sale a contribuit la istoria medie și modernă a românilor. Recunoașterea activității sale științifice i-a adus, la doar 28 de ani, calitatea de membru corespondent, iar apoi, firesc, cea de membru titular al Academiei Române.

Cărți expuse: Un sfert de veac de la unirea Transilvaniei (1943), Relațiile bisericești ale Românilor din Ardeal cu Rusia în veacul XVIII (1914), Ioan Buteanu: prefectul Zarandului în

anii 1848-49 (1928), Istoria desrobirii religioase a românilor din Ardeal în secolul XVIII (1920), Avram Iancu (1924), La Transylvanie avant et après l'Arbitrage de Vienne (1943), Le Banat Roumain (1944), Studii și documente privitoare la revoluția românilor din Transilvania în anii 1848-1849 (1944), Vasile Goldiș: Luptătorul și realizatorul politic (1936), Mormântul lui Mihai Viteazul și vechea catedrală dela Alba Iulia (1939), La

Hongrie et le problème de la Transylvanie: Extrait de la revue de Transylvanie. Tome III (1935).

27 februarie: „150 de ani de la nașterea omului politic Alexandru Vaida-Voevod (1872)”

Om politic, medic și publicist, personalitate marcantă a vieții politice interbelice românești, Alexandru Vaida-Voevod a fost unul dintre făuritorii României Mari. A fost președinte al Societății „România Jună”, președinte al Partidului Național Român din Transilvania, deputat în Parlamentul de la Budapesta (unde a citit Declarația de autodeterminare și despărțire a românilor de Ungaria), membru al Consiliului Național Român Central, vicepreședinte al Consiliului Dirigent al Transilvaniei, ministru, prim-ministru, consilier regal și președinte al Partidului Frontul Renașterii Naționale.

Cărți expuse: Mangra, Tisza și Tribuna (1911) și Din luptele noastre naționale: vorbirea ținută în adunarea de protestare a alegătorilor și poporului român din comitatul Solnoc-Dobâca, întruniți în Dej la 22 Noemvrie 1904 (1904).

9 martie: „115 ani de la nașterea scriitorului și filosofului Mircea Eliade (1907)”

Scriitor, filosof și profesor, arhicunoscut și remarcabil istoric al religiilor, Mircea Eliade a susținut o intensă activitate creatoare în toate aceste direcții de preocupare. A fost asistent la Universitatea din București, atașat cultural la Londra, consilier cultural la Lisabona, a ținut cursuri la București, Paris și Chicago (aici devine titular al catedrei de istoria religiilor), autor a zeci de volume și sute de articole. În anul 1990 a fost ales post-mortem membru al Academiei Române.

Cărți expuse: Soliloquii (1932), Maitreyi (1938), Întoarcerea din rai (1934), Huliganii (1935), Cosmologie și alchimie babiloniană (1937), Comentarii la Legenda Meșterului Manole (1943) și Fragmentarium, apărut în București, la Editura Vremea, în 1939, volum cu dedicație autografă pentru G. Călinescu: „Dlui G. Călinescu / această carte de controversă / timide. / Omagiul lui / Mircea Eliade / Nov. 939”.

31 martie: „131 de ani de la nașterea poetului, traducătorului și eseistului Ion Pillat (1891)”

Poet, traducător, eseist, editor și publicist, membru corespondent al Academiei Române, Ion Pillat a urmat studiile liceale și universitare la Paris, fiind licențiat în litere și drept. A participat, în calitate de secretar, cu delegația României la Conferința de Pace de la Paris, iar în perioada interbelică a fost deputat și senator. S-a aflat la conducerea revistelor *Flacăra* și *Gândirea* și, alături de T. Arghezi și V. Streinu, a scos revista *Cugetul românesc*.

Cu această ocazie, alături de Poezii (1944), Pe Argeș în sus (1923), Pasărea de lut (1934), George Coșbuc – 20 de ani de la moartea poetului (1938), au fost expuse cartea de debut Povestea celui din urmă sfânt, apărută la Paris în 1912, și două cărți cu autograful poetului: Iubita de zăpadă, București, 1915, cu dedicația: „Prietenului Stratulat cu toată amiciția. Ion Pillat. 1920” și Scutul Minervei, București, 1933, care are pe pagina de gardă dedicația: „Lui Nicolae Emil Labovary cu toată dragostea unui vechi prieten. Ion Pillat. 25 Ianuarie 1934”. Mai adăugăm că volumul deținut de biblioteca noastră este exemplarul cu numărul 37, dintr-un tiraj de doar 150.

20 aprilie: „Alexandru Filipașcu – patriarh al istoriografiei maramureșene – 120 de ani de la naștere (1902)”

Alexandru Filipașcu a fost istoric, profesor, preot greco-catolic și primar al orașului Sighetu Marmăției. A obținut doctoratul în filosofie la Roma și în teologie la Lwow, a urmat cursuri la München și Paris și a activat ca profesor de istorie și religie la Cluj. S-a bucurat de recunoaștere oficială, astfel că, pentru preocuparea și implicarea prodigioasă în viața social-politică și culturală a Maramureșului și a țării, a fost decorat cu ordinul „Coroana României” (1936), iar pentru volumul *Istoria Maramureșului* a fost distins cu premiul „Năsturel-Herescu” al Academiei Române (1941).

Cărți expuse: Adevărul istoric al Genesei (întâia Carte a lui Moise) (1931), Istoria Maramureșului (1940), Enciclopedia familiilor nobile maramureșene de origine română (2006), Le Maramureș (1944).

23 aprilie: „150 de ani de la nașterea fondatorului „Muzeului Național”, istoricul de artă Alexandru Tzigara-Samurcaș (1872)”

Eseist, memorialist, istoric de artă, etnograf, muzeolog și jurnalist cultural, Alexandru Tzigara-Samurcaș a studiat istoria artei la München, unde a obținut doctoratul, urmând apoi cursuri la Berlin și Paris. A activat ca bibliotecar al Fundației Universitare „Carol I”, profesor, director al Muzeului de Artă și al Muzeului „Theodor Aman”, director al Fundației Universitare „Carol I” și ca reprezentant al Casei și Domeniilor Regale. A publicat numeroase broșuri, monografii și studii, prin care a promovat arta românească. În anul 1938 a fost ales membru corespondent al Academiei Române.

Cărți expuse: Evoluarea scoarțelor oltenești (1942), Fundațiunea universitară Carol I 1891-1931 (1933), Izvoare de artă țărănească (1938), Artă în România (1909).

18 mai: „200 de ani de la nașterea scriitorului Gheorghe Sion (1822)”

Gheorghe Sion este recunoscut în principal ca memorialist și traducător. A scris și versuri și teatru, însă fără prea mare valoare. A susținut, în schimb, cu fervoare, literatura contemporană. S-a îngrijit de apariția și de prefățarea mai multor scrieri. A editat cu succes publicații precum *Revista Carpaților* și *Transacțiuni literare și științifice*. În 1868 a fost ales Membru al Societății Academice Române și a devenit secretar general al acesteia și, ulterior, vicepreședinte.

Cărți expuse: Suvenire contemporane (1915), Una sută una fabule (1892), Moldova romantică (1921), Notițe despre Bucovina (1882), Emanciparea țiganilor (1924).

31 mai: „Onisifor Ghibu – 139 de ani de la naștere (1883)”

Profesor, publicist, memorialist, membru corespondent al Academiei Române. Studii la Sibiu, București, Budapesta, Strasbourg și Jena. A activat ca profesor de pedagogie și inspector al învățământului școlar ortodox. S-a implicat în lupta contra maghiarizării școlii românești din Transilvania și a militat pentru drepturile și unitatea poporului român. A fost unul dintre participanții importanți la realizarea Marii Uniri de la 1918 și a avut un rol decisiv în organizarea învățământului și în ctitorirea Universității din Cluj.

Cărți expuse: Politica religioasă și militară a României (1940), Ziaristica bisericească la români (1910), Unitatea religioasă a românilor (1931), Viața și organizația bisericească în Transilvania și Ungaria (1915), Ordinul franciscanilor conventuali („minorii”) din Transilvania (1938), Portrete pedagogice (1910), Universitatea din Cluj și instituțiile ei de educație (1922), La o răscruce a vieții mele : un bilanț și o mărturisire (1937).

14 iunie: „Ion Petrovici – primul Doctor în Filosofie al unei universități românești – 130 de ani de la naștere (1882)”

Ion Petrovici a fost filosof, scriitor și om politic, doctor în filosofie. A făcut specializări la Leipzig și Berlin. Profesor și decan la Iași, și apoi la București, a avut o bogată și strălucită activitate științifică, publicând studii în repute reviste europene. Membru al Academiei Române, al Academiei din München și al altor academii și organisme științifice internaționale, a ajuns deputat și ministru în mai multe legislaturi.

Cărți expuse: Introducere în metafizică (1924), Viața și opera lui Kant: (douăsprezece lecții universitare) (1936), Titu Maiorescu 1840-1917 (1931), Teoria noțiunilor (1925), Studii istorico-filosofice (1943), Cercetări filosofice (1926), Schopenhauer (1937).

29 iulie: „Nicolae Steinhardt – reper al culturii și spiritualității românești – 110 ani de la naștere (1912)”

Eseist, publicist, memorialist și critic literar, membru post-mortem al Academiei Române, Nicu-Aureliu Steinhardt a fost licențiat în drept și doctor în drept constituțional. A făcut călătorii de studii în

Elveția, Austria, Franța și Marea Britanie. După instalarea regimului comunist i-au fost interzise scrierile și a fost dat afară din barou și condamnat la 12 ani de muncă silnică. Deși de confesiune mozaică, în timpul detenției politice din închisorile comuniste dorește să fie botezat pentru a deveni creștin ortodox. După grațiere reintră în viața literară publicând eseuri, cronici, critică literară și traduceri. În ultima parte a vieții s-a stabilit la Rohia, Maramureș, unde a dus o viață creștină intensă și a fost tuns în monahism cu numele de frate Nicolae.

*În expoziție s-a aflat singurul volum existent la compartimentul Colecții speciale: **În genul... tinerilor** (1934), volum cu următoarea dedicație autografă: „Nos actes nous suivent, spunea Paul Bourget. / Tot așa și păcatele tinerețelor / noastre. / Iată că ne ies în cale aidoma / unor stafii. / Cartea aceasta e o stafie, / pe care îndrăznesc să o dedic / – pe acest exemplar – Bibliotecii / Județene Maramureșene, / Cu dragoste și respect / Antisthius (N. Steinhardt) / iulie 1988 / N.B. – Cartea nu a supărat nici pe M. Eliade nici pe E. Cioran nici pe C. Noica, care, / râzând, l-au iertat pe autor”.*

4 august: „Personalități ale bisericii: Augustin Bunea – 165 de ani de la naștere (1857)”

Istoric, teolog și canonic greco-catolic, membru titular al Academiei Române, Augustin Bunea și-a făcut studiile la Colegiul Urban Pontifical „De Propaganda Fide” din Roma, unde a obținut doctoratul în teologie și în filosofie. Hirotonit preot la Roma, a activat apoi ca profesor, secretar și canonic mitropolitan la Blaj. Cofondator al ziarului bisericesc-politic *Unirea* de la Blaj, a publicat numeroase lucrări despre istoria Transilvaniei și mai ales de istorie bisericească.

*Cărți expuse: **Vechile episcopii românesce a Vadului, Geoagiului, Silvașului și Belgradului***

*(1902), **Ierarhia Românilor din Ardeal și Ungaria** (1904), **Discursuri, Autonomia bisericească, Diverse** (1903), **Cuventare funebra rostită în 9 Fauru 1885, la înmormentarea matronei române Rosalia Colceriu, n. Pap de Kápolnok-Monostor** (1885), **Încercare de istoria românilor până la 1382** (1912). Alături de acestea au fost expuse și cărțile dedicate canonicului: **Prinos memoriei regretatului canonic Dr. Augustin Bunea** (1910), **Dr. Augustin Bunea și Unirea noastră cu Roma** (1912), **Album în***

*amintirea canonicului Augustin Bunea (1910), **În amintirea canonicului Augustin Bunea: articole și alte semne de durere ale neamului** (1910).*

19 august: „Personalități de seamă ale Maramureșului: Tit Bud – 105 ani de la moarte (1917)”

Preot, protopop și vicar al parohiilor greco-catolice din Maramureș, Tit Bud s-a consacrat unei activități prodigioase de ridicare a stării economice și culturale a țăranilor. Ca revizor diecezan, președinte al reuniunii docenților și vicepreședinte al ASTREI, despărțământul Maramureș, a contribuit la dezvoltarea învățământului, a întreprins studii de istorie bisericească, a tradus literatură universală și a impulsat cercetările de folclor.

*Cărți expuse: **Catechese pentru pruncii școlari din școlile elementare populare** (1889), **Tipicul băsericescu: în cărțile rituale și manuale de acestu soi** (1886), **Poezii populare din Maramureș** (1908), **Îndreptariu practic pentru păstori suflători** (1883), **Disertațiune despre episcopii și vicarii români din Maramureșiu** (1891), **Concordanța biblică reală sau Locuri scripturale în ordinea alfabetică a materiilor diverse** (1876).*

1 septembrie – „Mari folcloriști: Simion Florea Marian – 175 de ani de la naștere (1847)”

Preot, profesor, folclorist, etnograf și membru titular al Academiei Române, Simion Florea Marian este autorul unei opere impresionante în folclor și etnografie. Prin opera sa a pus bazele cercetării științifice a folclorului și a stimulat culegerea amplă a creațiilor populare de către alți cercetători. A activat intens în cadrul mai multor societăți științifice și culturale.

*Cărți expuse: **Tradiții populare române din Bucovina** (1895), **Serbătorile la români: studiu etnografic** (1898), **Hore și chiuituri din Bucovina** (1910), **Satire populare române** (1893), **Păsările noastre și legendele lor** (1922), **Legendele Maicii Domnului: studiu folkloristic** (1904).*

Copiii Anei Blandiana și filtrele celebrității

Dr. Anca SÎRGHIE

Sibiu

Până în 1964, când a apărut placheta *Persoana întâi plural*, cu care Ana Blandiana a debutat la Editura pentru literatură, noi fuseserăm în doi ani universitari colege de grupă la Facultatea de Filologie din Cluj și exemplarul pe care l-am primit cu autograf m-a emoționat. Era prima carte cu dedicație scrisă de poetă fără grabă, conținând o confesiune cu tot ce simțea Doina Rusan (este numele ei de soție a lui Romulus Rusan) pentru mine, chiar cu o invitație explicită la prietenie: „Pentru Anca Bițu, colega pe care aș fi dorit-o mereu de grupă și eventual și mai apropiată, această carte pe care transcriu cea mai caldă prietenie și urările mele de noroc, fericire și tot ce și-ar mai putea dori, Blandiana (Doina) aprilie 64”.

Privesc pe supracopertă, unde comentariul lui Nicolae Manolescu la „Autobiografia lirică” pe care o conține noua apariție editorială sfârșește în nota timpului: „Poeziile Anei Blandiana exprimă demnitatea, mândria unei generații care se simte protejată de socialism”. Se indica astfel cheia în care trebuia făcută lectura versurilor, întrucât, fără o adeziune la noua societate, debutul poetei ar fi fost imposibil. Doar așa Ana a ieșit din cei cinci ani ai interdicției de publicare. Desigur că pentru ea posibilitatea de a publica era vitală, așa cum aveam să aflăm din eseul *Poezia ca tăcere*, în care poeta mărturisește cum a debutat la ea îngemănarea destinului cu slova. Primul contact vizual al viitoarei poete cu versul pus sub tipar s-a produs la 5-6 ani. Atunci i s-a spus că „așa este poezia”, adică scurtă, alcătuită din cuvinte puține. Compunerea în versuri din clasa a II-a i-a dezvăluit straniul raport dintre poezie și cuvinte, versurile dobândind în convingerea ei menirea de a restabili tăcerea într-o lume invadată de vorbe. Se anunța de pe atunci o conștiință vibrantă, gata să proiecteze în spirit însuși Universul. Tocmai de aceea, poezia avea să fie o luptă permanentă cu tăcerea, pentru descoperirea sevelor de înțeles ale aceleia.

Îmi amintesc că de câteva ori am ieșit din Facultate să facem împreună cumpărături speciale de sărbători, alegând cadouri pentru cei dragi. Nu era deloc ușor, pentru că bani aveam puțini. Alteori simțeam nevoia să ne relaxăm după cursuri grele, pentru că în orar figurau zile când aveam 4 cursuri a două ceasuri fiecare. Parcul studentesc „Babeș-Bolyai” ne aștepta primitiv, ca și alea urcătoare spre Cetățuie, de unde admiram panorama orașului. Când am reușit să cooptăm și pe mai vârstnicul coleg ales ca șef de grupă, am chiulit cu toții și catalogul nu s-a strigat în sala de curs, ci acolo sus, pe Cetățuie, absenți fiind notați cei care nu au chiulit împreună cu noi. Pozele pe care cineva ni le-a făcut atunci dovedesc că la strigarea catalogului grupei noastre pe Cetățuie era aproape tot efectivul. Și câtă veselie, și glume, ce respiro! Desigur că asemenea ieșiri din front nu erau multe, pentru că la vremea aceea nu exista copiator, așa că singurul mod de a-ți procura cursul pierdut era să stai la ceasuri de noapte și să ți le copiezi în sala cea umedă a băii căminului studentesc, singura încăpere ce rămânea luminată după ora 23.00, dacă rețin exact. Nici intrarea în cămin nu se mai accepta după acea oră, fără să fi notată de către portar și apoi raportată nu doar facultății, ci și familiei, lucru deloc plăcut.

Pe Ana o admiram ca fiind cea mai frumoasă filoloagă din anul nostru, pentru că avea un trup fără cusur. Fizionomic o întrecea Rodica Marian, o orădeancă numai bună de confundat cu actrița Elizabeth Taylor. Pentru că soții Rusan locuiau aproape de căminul fetelor de pe strada Moșilor, adesea admiram frumoasa pereche de îndrăgostiți, care se plimbau ținându-se de mână. Romi, absolvent de inginerie și scriitor, era un bărbat înalt și zvelt, cu ochi albaștri, care făcea pereche minunată cu soția lui. La început, nu cunoșteam nimic despre familia lor și nici măcar preocupările lor literare, mai ales pentru că Ana nu avea dreptul să publice. La o revedere colegială târzie de la facultate, abia atunci, Ana a rupt tăcerea și ne-a povestit că, la admiterea din 1961, ea s-a prezentat crezând că, dacă i s-a acceptat dosarul, are, în sfârșit, șansa de înscriere la facultate. Își alesese specialitatea Limba și Literatura Română. A intrat în sala de examen, s-au dat subiectele și a început să scrie. Deodată, o secretară a intrat și i-a strigat numele, cerându-i să o urmeze. Ea a replicat că dă examen și nu poate părăsi sala. Secretara i-a spus că este scoasă din concurs. Motivul? Tatăl ei fiind preot ortodox, era pe atunci deținut politic. Folclorul

spunea că ea și-a schimbat nu doar numele, ci și ocupația, dovedind că se angajase pe un șantier, ca să conteze ca muncitoare. În sfârșit, atmosfera s-a mai destins și, în toamna anului 1962, a fost acceptată la examenul de admitere și a reușit între primii. Eu susțin că a fost chiar prima.

Anul nostru avea 162 de studenți admiși, după o concurență de temut la admitere. Ana se afla între primii 4 cu aceeași medie, de 9,20, eu apărând între următorii șapte cu media 9,00, iar la absolvirea din 1967, după Dana Doina Luca cu media 9,95, Ana era a patra cu media 9,70, conform actului oficial întocmit de Emilia Ștefania Felecan și semnat de decanul I. Rareș Moldovan. Cert este că nici Ana și nici eu nu ne număram printre cei preocupați să-și mărească notele de examen, ambiție de care am rămas străine. Notele le-am privit întotdeauna ca pe un simplu semn al nivelului la care am ajuns în studiu și, fără îndoială, nu toate disciplinele ne pasionau cu adevărat. Cu atât mai demnă de menționat era poziția Anei în fruntea întregului an de 162 candidați admiși, la o admitere care îi fusese refuzată doi ani la rând. Mai important chiar decât studiul la Ana era altceva – creația poetică.

De la primul volum, a frapat vocea lirică inconfundabilă a Anei Blandiana, alta decât a Florenței Albu, a Constanței Buzea sau a Ilenei Mălăncioiu, diferită de cea a lui Nichita Stănescu și Marin Sorescu. Am citit de zeci de ori și am memorat *Descântec de ploaie*, poezia în care bucuria senzorială de a simți lumea îi smulgea mărturisirea frustă, botticeliana: „Iubesc ploile, iubesc cu patimă ploile,/ Înnebunitele ploi și ploile calme,/ Ploile feciorelnice și ploile dezlănțuite femei,/ Ploile proaspete și plictisitoarele ploi fără sfârșit,/ Iubesc ploile, iubesc cu patimă ploile,/ Îmi place să mă tăvălesc prin iarba lor albă, înaltă,/ Îmi place să le rup firele și să umblu cu ele în dinți/ Să amețescă privindu-mă astfel, bărbații”. Versurile acestea au făcut epocă, devenind un model de sensibilitate feminină al generației noastre, și nu numai a ei. Imaginația era a unei poete adevărate. Dacă nimic din volumul deja menționat nu s-ar fi păstrat, decât poezia *Descântec de ploaie*, fără îndoială că numele autoarei ar fi rămas în literatura română.

Prea ocupată cu scrisul, Ana nu-și pierdea timpul cu prietenii de gratuit bavardaj. Nici nu cred că ea simțea nevoia să aibă prietene intime, din moment ce găsisese în soțul ei sufletul-pereche, iar eu i-am fost o colegă bună și temeinică. Așa îmi explic faptul că mi-a încredințat o neliniște a ei: „Eu nu am copii, dar, ce crezi, un volum de carte poate face cât un copil?”, m-a întrebat ea cândva. I-am răspuns că o carte este un copil, dar unul cu totul special, față de cel biologic. Sunt convinsă că nici ea nu bănuia atunci cât de multe volume va realiza într-o viață de scriitor rodnic, încât ar putea popula astăzi – permiteți-mi un joc al fanteziei – câteva clase cu „copiii” ei, care sunt, într-adevăr, cărțile, cărți scrise cu talent, cărți valoroase, care i-au deschis drumul spre eternitate.

Aveam în anul nostru și filologi hâtri, mereu puși pe glume, fălindu-se că trec examenele, deși nu au citit romanele recomandate, ci s-au descurcat uzând de opiniile prefațatorilor. Unul dintre cei neproductivi literar și căruia din decență nu-i dezvălui aici numele mergea la Librăria Universității din centrul orașului Cluj și cerea volumul II de poezii ale poetului... și rostea propriul nume. Librăreasa căuta cât căuta și venea dezolată, spunând că nu mai are niciun exemplar. El simula nemulțumirea și librăreasa relua căutarea, desigur, fără succes. Se scuza că nu-l poate servi, căci „nu mai avem niciun exemplar. Ne pare rău”. Venea el la Facultate și repeta scena cu librăreasa care căuta cartea lui de poezii, deși el nu scrisese niciun vers, iar noi râdeam de asemenea glumă.

Majoritatea studenților filologi se pregăteau să devină profesori și puțini aveau preocupări beletristice. Meteoric, a trecut prin anul nostru poetul Ioan Alexandru, care, neavând deprinderea de a audia cursurile, după insuccesul general la examenele primului an, s-a mutat la Filologie în București. În cenacurile din oraș citeau din versurile lor colegii Gheorghe Pituș și Matei Gavril. Dar niciunul dintre ei nu se compara, ca talent, cu Blandiana, nici în studenție, nici mai apoi. Acum pot afirma că, de atunci, a trecut nu doar „o viață de om” ci, mai mult decât atât, s-a desfășurat o existență de creator autentic.

Ana Blandiana face mărturisiri impresionante foștilor colegi de facultate

Era firesc ca noi, colegii ei de facultate, să urmărim mai îndeaproape, decât în cazul oricăror alți scriitori contemporani, o asemenea viață de excepție, care nu trece, ci se așază, pregătind o dăinuire, mai ales că Doina Rusan ne-a uimit totdeauna cu căldura și modestia ei dezarmante. La niciuna dintre revederile noastre, care în ultimul deceniu au devenit anuale, ea nu s-a manifestat ca vedetă, ci ca una dintre colege, alături de celelalte.

Sigur că, în programul revederii, organizatorii au prevăzut și lansarea, la o librărie din oraș, a unei cărți recente a Anei, sau o conferință la o instituție culturală din Cluj. Prezența colegilor era totdeauna benevolă. Ne-a fost destul de ușor de explicat de ce lipseau mereu aceiași colegi, unii chiar clujeni.

În cazul Anei Blandiana, viața de până acum a fost o evoluție sinuoasă pe alocuri, dar una construită solid, cu sens ascensional.

Banchetul de la Casa Universitarilor din Cluj-Napoca a revederii noastre colegiale.
De la stânga spre dreapta. Sus: Miorița Câmpean, Ion Popescu, Rodica Marian și Anca Sîrghie.
Jos: acad. Ion Pop, Ana Blandiana, prof. univ. dr. Ștefan Bitan

După cum ne-a mărturisit la o revedere colegială, ea era mulțumită de toate cele realizate, dar are o neîmplinire, pe aceea de a nu fi fost și profesoară. Nimic nu a întristat-o în viață așa cum o doare invidia unora. Am considerat că avea dreptate și mi-am amintit de acea mărturisire, când întregul nostru an a fost invitat la o revedere pe care decisersăm să o petrecem la Alba Iulia, unde, exact în acea dimineață, Ana primea la Universitate titlul de Doctor Honoris Causa. Ne-am simțit admirabil, participând cu emoție la solemna ceremonie. Ne-a plăcut discursul pe care l-a rostit, neconvențional, sincer, curajos ca mesaj. Am trăit alături de ea o emoție cu totul specială. Da, dar s-au prezentat din întregul an numai 12 colegi, unii dintre cei absenți dovedind o invidie feroce față de succesele ei. Fără îndoială că niciunul dintre absolvenții anului nostru nu i-a egalat performanța de scriitor. Ana Blandiana este steaua promoției noastre și, desigur, nu doar a acesteia.

Este adevărat că scriitoarea a beneficiat de o bursă de studiu la Iowa University, S.U.A., în 1973-1974, după care Romulus Rusan ne-a uimit la vremea aceea cu impresiile lui memorialistice din *America ogarului cenușiu*, un best-seller al literaturii noastre contemporane, care din 1977 a trecut prin mai multe ediții. Știam că apoi poeta a fost invitată la Heidelberg Universităț și a plecat la Berlin, cu o bursă D.A.A.D. O altă invitație a primit-o din Franța și apoi a descins în Israel. În Spania și în țările Americii de Sud este cunoscută, ca și în Canada, unde tocmai este din nou așteptată în toamna lui 2022, și SUA, unde vizita California în 2015. Realitatea este că pretutindeni Ana Blandiana este primită cu mare interes, ca un scriitor internațional, cum este ea în prezent. Desigur că sunt și acestea niște forme implicite ale recunoașterii valorii sale literare pe cele mai multe meridiane de pe mapamond.

Dar, mai important decât orice pentru Ana Blandiana a fost scrisul. În anii studenției noastre, ea sacrifica uneori cursurile de la facultate, iar în preajma examenelor din sesiune eu mă număram între colegii care îi ofereau caietele de notițe. Când eram colege de grupă gestul acesta, atât de firesc, nu era

fără primejdie. De ce? Pentru că zilele de dinaintea unui examen erau numărate și, dacă te lipseai de sursa studiului, fie și doar două zile, recuperarea era dificilă. Dar atunci când Ana venea la seminarii, dezbaterea primea o altă tensiune, mai înaltă. Noi toți recunoșteam în punctul ei de vedere o experiență artistică, o lectură și o maturitate ideatică, de care noi, ceilalți, nu dispuneam la acea dată. Așa a scris Ana Blandiana versurile din volumele *Călcâiul vulnerabil* (1966), *A treia taină* (1969), după care au urmat *50 de poeme* (1970), *Octombrie, noiembrie, decembrie* (1972), *Poeme* (1974), *Somnul din somn* (1977), în care poeta inflexibilă de până atunci face loc căutării calme a firului nopții, care „dă colț și crește pur”, într-o lume a maculării, în care ea își acceptă cu demnitate destinul.

După absolvire, familia Rusan s-a stabilit la București, unde cei doi scriitori găseau condiții optime de afirmare. Ana a fost invitată în Franța, unde în primăvara anului 1968 a susținut un recital de poezie, alături de alți poeți de pe Mapamond, la deschiderea stagiunii Teatrului Națiunilor (*Le Théâtre des Nations*), creație a marelui Jean-Louis Barrault și a soției sale, actrița Madeleine Renaud.

În biroul soților Doina și Romulus Rusan
la Academia Civică

Îi vizitam adesea la București, de la vremea când locuiau într-un bloc din centrul capitalei, până la mutarea lor în vila pe care au ocupat-o tot restul vieții pe strada Transilvaniei, adică foarte aproape de Ministerul Învățământului, unde am funcționat, invitată de Mihai Șora, imediat după Revoluția din decembrie 1989. După înființarea Academiei Civice, din 1995, îi vizitam și la sediul lor din Piața Amzei.

De la bun început, după repartizarea în învățământ, eu eram mulțumită să predau literatura română și pe cea universală tocmai la liceul pe care îl urmasem, actualul Colegiu Național „Gheorghe Lazăr” din Sibiu. Am experimentat la teza unei clase de liceeni o poezie de-a Anei pentru analiză la prima vedere, dar noutatea stilului Blandianei i-a descumpănit pe cei mai mulți, pentru că elevii nu aveau cultura necesară pentru o asemenea abordare. Am înființat atunci în liceu un cenaclu literar consacrat literaturii contemporane. Întâlnindu-ne întâmplător într-o gară, i-am povestit Anei despre noul cenaclu, iar ea m-a prezentat părinților ei, în

compania cărora se afla. Soții Otilia și Gheorghe Coman erau oameni de o deosebită distincție. Părinții îi apar în unele versuri și am comentat acest fapt. După moartea tatălui, Ana i-a închinat versuri încărcate de dramatism, ca în poezia *Requiem*, încheiată astfel: „Fiți cuminți, îngeri mici, lăsați-l să doarmă./ Fiți buni, îngeri mari, lăsați-l să creadă./ Nu-i spuneți nimic, nu-l tulburați/ Pe naivul meu tată,/ Pe tragicul Gheorghe”.

Din 1971, când i se publică versuri în limba polonă, apoi în maghiară, germană, italiană și rusă, franceză și olandeză, ieșirea operei sale pe meridianele lumii devine tot mai evidentă. Se adaugă mereu noi limbi în care creațiile sale își iau zborul spre alte zări.

În *Întâmplări din grădina mea* (1980) aduce fascinația universului familial, mărunț, într-o vreme când cenzura timpului căuta și descoperirea până și în versurile pentru copii despre motanul Arpagic, cel aplaudat, o alegorie anticomunistă ce avea să-i atragă necazuri de sorginte politică. Au urmat, cu o consecvență ce dovedea că filonul inspirației sale era inepuizabil, *Ochiul de greier* (1981), *Ora de nisip* (1984) și *Stea de pradă* (1986), volume care dezvăluiau frământările aceleiași conștiințe neconcesive, ferite de orice convenție. Așa am văzut pe rafturi de librării apărând *Alte întâmplări din grădina mea* (1987), *Întâmplări de pe strada mea* (1988), *Poezii* (1988), *Arhitectura valurilor* (1990), *100 de poeme* (1991).

În noul anotimp postdecembrist, poeta simțea nevoia implicării directe în viața cetății, drept care, după ce a reînființat PEN Clubul român, căruia îi devine președinte, se află și în colectivul care a inițiat Alianța Civică, pe care o va conduce timp de un deceniu. Are puterea să abandoneze asemenea proiecte, simțind că merită să-și redirecționeze energia spre a fonda Academia Civică. Devenind președinta

acestei structuri, sub egida Consiliului Europei, Ana creează, împreună cu soțul ei, Memorialul Victimelor Comunismului și al Rezistenței de la Sighet. Un altfel de „copil”, și acesta, născut dintr-o responsabilitate spirituală înaltă și bine înțeleasă ca recuperare a unui trecut care merită păstrat viu în memoria tinerelor generații și a românilor de pretutindeni.

Cu un asemenea palmares artistic și civic, era firesc să o regăsim membră a Academiei Europene de Poezie, a Academiei de poezie „Stéphane Mallarmé” și a Academiei Mondiale de Poezie (UNESCO). În vara anului 2007, când Sibiu era capitală culturală europeană, Ana m-a rugat să o ajut să desfășoare aici o activitate a Academiei Europene de Poezie, unde ea era cea mai tânără membră, iubită și chiar răsfățată de colegii ei. În program figurau întâlniri solemne ale oaspeților europeni cu actori și poeți români de valoare națională, cum a fost recitalul bilingv de la Sala Thalia, unde a gardat-o Ion Caramitru.

Instantaneu din Academia de poezie europeană la Sibiu, 9-12 iunie 2007,
la Sala Thalia: Ion Radu Văcărescu, Ion Pop, Ana Blandiana,
Ion Caramitru, Anca Sirghie și Micaela Ghițescu

În 2007, la Sibiu, de la stânga la dreapta: Ana Blandiana, Anca Sirghie și Micaela Ghițescu

Poeții sibieni i-au întâmpinat pe cei 30 de mari poeți ai bătrânului continent la Gura Râului, într-o grădină. Emoționant a fost și dialogul musafirilor cu elevi ai Colegiului Național „Gheorghe Lazăr”, aflați la început de drum în arta scrisului. Deși avea în echipa cu care plecase de la București o contabilă care să chivernisească milionul de lei care le fusese pus la dispoziție pentru eveniment, Ana mi-a dovedit un spirit

managerial uimitor, de care nu o credeam capabilă. Lucru rar, chiar incredibil, la o mare poetă ca ea.

Creația ei sporește într-un ritm susținut cu volumele *În dimineața de după moarte* (1996), *La cules de îngeri* (1997, 2003, 2004), *Cartea albă a lui Arpagie* (1998), *Balanța cu un singur taler* (1998) și *Soarele de apoi* (2000). Dar poeziei i se adăugă proza și eseurile, ca un scriitor complet cum s-a afirmat, iar volumul memorialistic, construit pe canavaua ideii de libertate, *Soră lume*, devine cartea anului 2020.

În 2006 am primit un exemplar cu autograf din „poemele noi” intitulate *Refluxul sensurilor*, carte apărută la Editura Humanitas în 2004. Citesc cu emoție dedicația pe care mi-a scris-o: „Ancăi, cu prietenie și cu nostalgie, sub semnul colegialității (de facultate, dar și de literatură) poeziile mele de azi și toate sentimentele care ne leagă de demult, din toată inima, Ana Blandiana, febr. 2006”. Eleganță este maniera structurării volumului, cu titlul pe o pagină și textul pe cealaltă, volum în care dovedea o inteligență artistică vie, pentru care imaginația se dovedește și în prezent inepuizabilă. Este o nouă etapă a căutărilor poetei, mai profundă meditativ, dar în care se menține intactă bucuria jubilantă de a se minuna în fața vieții și a morții, cele două laturi ale existenței întrunite în *Pietă*.

În mod firesc, pe traiectul unei creații de asemenea anvergură, tradusă pe diverse meridiane ale lumii, nu au întârziat nici recunoașterile europene și mondiale. Făcând o selecție aleatorie, Ana a dobândit Premiul internațional „Gottfried von Herder”, Viena 1982, și altele din 2002 și 2005. Scriitoarea este în mod frecvent invitată în diferite țări la reuniuni cu cititorii. În toamna anului 2005, între 14 și 26 noiembrie, Ana Blandiana s-a numărat printre cei 12 scriitori români care au fost invitați în Franța, în cadrul acțiunii *Les belles étrangères*, acțiune în care anual sunt prezentați câte 12 autori dintr-o țară străină. Ritmul întâlnirilor cu cititorii francezi a devenit din zi în zi mai intens, greu de suportat, dar efectul general a fost, desigur, benefic. Studentele mele, care au întâmpinat-o la Bordeaux, mi-au împărtășit impresii excelente.

Este la fel de adevărat că în anii socialismului nu au lipsit nici perioadele de interdicție, ca în anii 1959-1964, 1985 și 1988-1989, perioade de punere la index a creației sale. Volumele propuse pentru publicare erau epurate cu strictețe, ca la toți poeții. Uneori, în cerc restrâns, în anii socialismului, Ana ne citea poeziile eliminate de cenzurile unor edituri și ne-am dat seama că mesajul unor versuri era atât de caustic la adresa regimului, încât, mai în glumă, mai în serios, un coleg i-a mărturisit că nu numai pe ea, ca autor, ci și pe noi, ca ascultători, ne-ar fi putut aresta Securitatea. La un moment dat, apariția unui nou volum întârzia neiertat de mult, poetei refuzându-i-se publicarea câtorva zeci de poezii, scoase de cenzură. Trăind din scris, uneori creatoarea nu avea de ales, trebuia să accepte asemenea mutilări desfigurante. Mai târziu poeta a publicat în volum toate versurile interzise.

Anotimpul postdecembrist avea să asigure deja celebrei scriitoare noi deschideri spre universalitate. Într-un interviu pe care a avut bunăvoința să mi-l dea în iunie 2019, scriitoarea însuși detalia un tronson al periplului ei literar în America: „Trebuie să adaug că în Canada am fost întâia oară la prima reuniune de după revoluție a Academiei Româno-Americane, iar a doua oară la ceremonia de decernare a prestigiosului „Griffin Prize for excellence in Poetry”; de asemenea, trebuie să spun că în America Latină am fost prima oară în 1996 la Congresul Mondial al Scriitorilor de la Guadalajara (International PEN), unde eram propusă de Pen Clubul englez și de Pen Clubul francez ca președinte al organizației. Am revenit apoi în 2017, tot în Guadalajara, la marele târg de carte cu cele 8 cărți care îmi apăruseră în Spania și care se difuzau, evident, și în țările de limbă spaniolă ale Americii Centrale. Tot la un târg de carte – Celebrul FILBO – am fost în 2018 la Bogota, în Columbia”. Este o certitudine celebritatea Anei Blandiana, nu numai între fruntariile României, ci și mult dincolo de granițele ei. În 8 mai 2019 am fost invitată la Centrul cultural „Lucian Blaga” din Lancrăm, unde Uniunea Scriitorilor din România i-a decernat Premiul pentru Opera Omnia. Surpriza pentru sărbătorită a fost că aduceam cu

Alina Diaconu, Ana Blandiana și Anca Sirghie

mine pe scriitoarea din Argentina Alina Diaconu, o veche cunoștință a ei.

Implicit, în asemenea condiții, scriitoarea a avut prilejul să se apropie de conaționali ei din diaspора. Impresiile cu care s-a întors din nenumăratele contacte cu intelectualii români stabiliți peste hotare avea să le sintetizeze în interviul deja menționat: „Aproape jumătate de secol de comunism a făcut ca o parte dintre scriitorii, filosofi, istoricii, lingviști români din exil să înceapă să scrie în limbile țărilor lor de adopție. Pe cei plecați după război nu e nevoie să îi citez, sunt foarte cunoscuți, iar suferința care trebuie să fi însoțit această dramatică resetare a fost compensată de integrarea lor, în felul acesta, în cultura universală. Astfel, cum spune proverbul, «tot răul a fost spre bine». Și chiar dacă *stricto sensu* ei nu aparțin istoriei literare românești, ei trebuie recuperați de spiritualitatea românească. Acest lucru s-a și întâmplat în cazurile lui Eliade (ca istoric al religiilor, pentru că literatură a continuat să scrie doar în română), Cioran, Ionescu, dar mai puțin în alte cazuri, ca Eugen Coșeriu sau Matila Ghyka. Există scriitori numeroși care au continuat să scrie în românește și, chiar dacă după '89 au fost publicați în țară, din punct de vedere al criticii nu au fost așezați în canonul de acasă. Trăiesc, de asemenea, la această oră în Germania, Elveția, Spania, Suedia scriitori de origine română din generațiile mai noi care scriu în limbile de circulație ale noilor lor țări și au succes, dar care sunt practic necunoscuți în România. Astfel sunt Cătălin Dorian Florescu, Claudiu Florian, Andrei Mihăilescu care scriu în germană, Marius Daniel Popescu, care scrie în franceză, Alina Diaconu care scrie în spaniolă, ceea ce mi se pare nedrept. În general, însă, noțiunea de diaspora este prea nouă, se întinde pe o perioadă prea redusă de timp pentru ca să se poată face analize și trage concluzii despre valorile pe care ar putea să le producă”.

Am avut răgazul și șansa să constat, mai ales în deceniile din urmă, că în străinătate Ana Blandiana este cel mai citit scriitor român în viață. Tradusă în limbile culturilor învecinate, creația ei a pătruns în cercuri tot mai largi, respectiv în cea italiană, franceză, engleză, olandeză, suedeză, norvegiană, albaneză, chineză etc.

Procesul acesta de asimilare nu s-ar fi desăvârșit fără aportul prezenței fizice a autorului în „casa” cititorilor, gest de natură să augmenteze și să tonifice dialogul lectorilor cu opera intrată în arealul lor. Călătorind neobosită ea însăși, spre a citi pretutindeni din propria operă, Ana mi-a mărturisit impresia dobândită, una în măsură să-i susțină încrederea în rostul poeziei pentru generația prezentă și pentru societatea viitorului: „Am participat în Italia, Spania, Portugalia la festivaluri de-a dreptul somptuoase, exuberante, în care poezia ținea locul misterelor antice, în timp ce în țările mai nordice, Olanda, Germania, Norvegia, lucrurile se petrec mai sobru, iar celebrarea poeziei ia forma luminii interioare. Există festivaluri organizate de țări mici unde celebrarea poeziei devine un brand de țară, cum se întâmplă în Macedonia cu Festivalul Cununii de Aur de la Strunga, sau în Slovenia cu Marele Festival și Premiu de la Vilenica. (Și într-un caz și în altul mi s-a decernat Marele Premiu al Festivalului și am trăit pe cont propriu realitatea percepției poeziei ca o valoare magică și aproape supranaturală, poeții fiind tratați ca niște emisari ai unor mesaje venite din alte lumi). Ultima descoperire pentru mine au fost mulțimile îndrăgostite de poezie de la târgurile de carte din Columbia și Mexic, unde am avut realmente sentimentul că utopia Academiei Mondiale de Poezie potrivit căreia «poezia va salva lumea» este posibilă”. Firesc ar fi să aflu că apare o carte similară cu *Marin Sorescu în patru continente*, pentru că invitațiile la care nu putea răspunde Ana în perioada socialismului au venit în valuri mai târziu.

După ce, între operele ei în proză, ne obișnuise cu nuvelele fantastice din *Cele patru anotimpuri*, *Proiecte din trecut*, *Imitație de coșmar* (reluat în edițiile succesive din 1992, 1998, 2002), după cărți de eseuri și interviuri, a apărut în 1992 romanul *Sertarul cu aplauze*, aparținând realei literaturi de sertar. Autoarea însăși ne explică detaliat că a scris acest text în casa ei de la Comana în ultimii 7 ani de dinaintea Revoluției din decembrie, dar nu exista nicio șansă de a-l publica în timpul comunismului, întrucât tema tratată viza fuga ca formă a lașității și ca *ars moriendi*, în accepția sinuciderii, văzută ca șansă a eliberării.

La Târgul de carte Gaudeamus de la Sibiu, într-un rând, am prezentat *Un arhanghel murdar de fumină*, volum tradus în Ediția Plejadi la Struga în 2004, care este și anul lansării sale. Cartea este pusă în circulație ca CD-carte, scoasă de Societatea Română de Radiodifuziune, în seria Colecționarul de voci, cu poeme rostite la radio în perioada 1970-2004. Citindu-l și ascultându-l în același timp, vom putea realiza, cu ajutorul *Notelor* din final (unde sunt precizate emisiunile radio și redactorii care au realizat înregistrarea lecturii poetei), cum s-a produs seismica circulației versurilor sale pe calea undelor. Există aici o selecție de autor din diverse cicluri, dar care a dobândit o unitate ce îi asigură autonomia identitară, așezată sub un titlu de poezie, metaforizând raportul dintre sacru și maculările profane. Să aduci în

preajma ta vocea, inconfundabila, penetranta voce a Anei Blandiana este o șansă care nu trebuie pierdută de cei care se vor recuperați din coșmarul ecranelor ce propulsează cu insistență, mai mult decât orice, reclame inertioase. O creatoare pe ale cărei versuri s-au compus lucrări corale, ca cele 3 coruri cu orchestră de cameră din 1977 sau liedurile lui Sigismund Toduță din 1987, împlinește condiția clasicității. Ce este poetul, dacă nu un purtător de nimb pe care îl revarsă un har dumnezeiesc și asupra semenilor lui, în ceasuri de taină, de tristețe, de bucurie, de căutare a sinelui?

Ca o concluzie, merită înțeles adevărul că scriitoarea româncă a trecut cu bine prin toate filtrele celebrității, pornind de la travaliul consecvent în patria foii A4, indiferent de regim politic, dar mereu gata să înfrunte restriștile provocate de curajoasa devoalare a tarelor oricăruia dintre ele. Un alt pas necesar a fost izbânda obținută prin penetrarea într-o vastă arie a publicului din țară, pentru că cititorii admiră nota specifică și îi așteaptă cu încredere opinia. Filtrul decisiv l-a constituit traducerea unei bune părți a operei sale în diferite limbi străine, condiție a unui proces de internaționalizare. Aceasta este ținta oricărui scriitor care aspiră la celebritate. Dar internaționalizarea este un proces complex, la rândul său.

Călătorind în America de Nord în mod frecvent în ultimii 20 de ani, sunt invitată să țin conferințe pe teme literare nu numai la I.C.R. și la Consulatul General al României de la New York, ci și în societăți, în cenacluri literare sau la săli sociale ale unor biserici. În turneul literar din ianuarie-februarie 2019, o temă pivot a conferințelor mele a fost *Poezia iubirii în opera Anei Blandiana*, făcând o acoladă de la lirica începuturilor poetei până la noua ipostază a dragostei ce învinge moartea din volumul *Variațiuni pe o temă dată*. Surpriza mea la românii Statelor Unite ale Americii, atât din Colorado, cât și din Michigan, apoi din Ohio sau la cei din Windsor Ontario și Montreal, Canada – așadar din puncte geografice foarte diferite – a fost să constat că diasporanii noștri din Lumea Nouă cunosc nu numai versurile, ci și proza, ba chiar și biografia scriitoarei. A fost extraordinar să văd elevi români din Windsor recitând poeziile lor preferate din opera Anei Blandiana.

Am observat că iubitorii de poezie o numesc „Blandiana noastră”, iar când am ascultat împreună cu ei vocea inconfundabilă ca melodicitate a Anei în recitarea poeziilor proprii, imprimată la Radio Trinitas, am constatat că emoția produsă a fost maximă. Chiar dacă realizez că este dificil să răspundă tuturor invitațiilor care i se fac Anei Blandiana să descindă acolo sau să dialogheze prin zoom, țin să-mi fac datoria de onoare de a o anunța că este așteptată în America, în micile Românii de acolo, ca să le aline conaționalilor noștri, prin prezență și prin vers, aleanul de a trăi atât de departe de patrie.

Secvențe din evenimentul literar de la „Graiul Românesc” din Windsor, Canada. Flori și veselie la final de reuniune

Iconografie eminesciană

Dr. Tudor NEDELCEA

Craiova

Savant în sensul real al cuvântului, Zenovie Cârlegea aduce noi precizări și clarificări într-un domeniu de interes național major. Ca un eminescolog autentic, cu reale contribuții, Zenovie Cârlegea a publicat, numai despre „românul absolut”, cărți care nu pot fi ignorate de niciun critic sau istoric literar care se respectă: *Eminescu – mitografii ale daco-românității* (2011, 2013), *Mihai Eminescu – drumuri și popasuri în Gorj* (2016), *Mihai Eminescu. Dicționar monografic. Oamenii din viața lui* (lucrare unicat în cultura română, 2019), *Triada de aur: Eminescu – Arghezi – Blaga* (2022), la care se adaugă și alte cărți fundamentale consacrate unor personalități marcante (Lucian Blaga, Constantin Brâncuși, Tudor Arghezi), volume de poezii etc.

Recent, sub atenta și obiectiva sa supraveghere, cu un ascuțit ochi critic, Zenovie Cârlegea ne oferă un alt volum, necesar și benefic: *Mihai Eminescu. Album portretistic comentat – Iconografie autentică și falsuri* (prezentarea artistică: Teodor Dădălău, 2022), un proiect iconografic al Centrului Județean pentru Conservarea și Promovarea Culturii Tradiționale Gorj (director: Pompiliu Ciolacu).

La Chișinău, în colecția „Corpus Eminescu”, a apărut sub coordonarea Cristiane Crăciun și Victor Crăciun o lucrare asemănătoare: *Eminescu. Focul meu. Imaginea Poetului în arte*, vol. VII, Chișinău / București, Editura Litera / David, 2000.

Necesitatea apariției acestui album portretistic eminescian este motivată de Zenovie Cârlegea cu argumente incontestabile: proliferarea în ultimul timp, în articole sau cărți, în spațiul virtual al unor „portrete” atribuite lui Eminescu, un „fenomen foarte periculos pentru cultura română, în special pentru istoria literară”, „fenomen manipulator și de o suspectă perseverență”. Astfel că Zenovie Cârlegea realizează o igienă critică, despărțind apele, adică precizează care sunt portretele de o autenticitate evidentă și falsurile, dovedind cu acuritate științifică falsitatea acestora. Nu se sfiește să demonstreze că falsurile din iconografia eminesciană au derutat și mari personalități, cum este cazul lui G. Călinescu, care a inclus în celebra sa monografie *Viața lui Mihai Eminescu* (1932) un portret eminescian de la 16 ani.

Iată cele patru portrete autentice ale autorului *Luceafărului*: 1) Fotografia făcută în septembrie 1869 la Praga în atelierul lui Jan Tomáš („foto carte poștală în șase exemplare, trei ovale și trei dreptunghiulare în Viena, sepia”), deci *Eminescu la 19 ani*, Poetul fiind în drum spre Viena. Fotografii prageze era renumit în epocă, recunoscut ca atare chiar de împăratul Franz Iosif, atelierul fiind un adevărat „salon artistic”, cu aparatură modernă, în care s-au fotografiat, din motive medicale, în aceeași zi, părinții Poetului (Raluca și Gheorghe), frații Șerban și Aglaia. Această fotografie a trezit primul fior al dragostei în sufletul Veronicăi Micle („Tu luceafăr mi-ai fost mie / Ce în zori de ziuă luce”); 2) A doua fotografie este realizată în atelierul lui Frantz Duschek, la 27 februarie 1878, la cererea lui Titu Maiorescu („Cu Eminescu am să mă duc eu mâine la fotograf, mai înainte însă la bărbier să se radă”, scrie Maiorescu în *Însemnări zilnice*). Fotografia era solicitată pentru tabloul-medalion al junimiștilor, prilejuit de jubileul celebrei societăți ieșene (Eminescu lucrând la ziarul bucureștean *Timpul* încă din toamna anului 1877), considerată de G. Călinescu „cea mai credincioasă icoană a lui”, fiind „subțiat de gânduri și de o înfrigurare sentimentală”. Fotografia figurează în cel de-al doilea tablou al „Junimei”, inserată în prima ediție de *Poezii* de Eminescu (apărută de Crăciun, 1883), reluată și de revista orădeană *Familia* în necrologul Poetului; 3) A treia fotografie este realizată în vara anului 1884, în atelierul lui Nestor Heck din Iași, după sanatorizarea Poetului la Ober-Döbling (Viena, noiembrie 1883-februarie 1884) și călătoria sa în Italia (martie 1884). Eminescu a fost convins să se fotografieze în grup, cu W. Humpel (cumnatul lui Titu Maiorescu), cu poetul și traducătorul Petru V. Grigoriu și cu A.C. Cuza, dar „după indicațiile noastre

însă, fotograful l-a scos numai pe dânsul, ceea ce nu puțin l-a supărat apoi, văzându-se amăgit ca un copil” (Corneliu Botez); 4) Ultima fotografie-portret datează din 1887 și este realizată în atelierul lui Jean Bielling din Botoșani, Poetul locuind, din aprilie 1887, la sora Henrieta Eminovici (bolnavă de apoplexie, decedată în același an cu genialul său frate). Într-o scrisoare către Cornelia Emilian, Henrieta notează: „Fotografia cu Mihai a reușit bine. Trei [poze] m-au costat cincisprezece franci, una lui Moțoc, una matală și una pentru noi”. Moțoc era reprezentatul unei societăți a Liceului „Matei Basarab” din București, societate care va purta numele Poetului, iar fotografia este trimisă la 20 noiembrie 1887. Data este atestată chiar de Eminescu într-o scrisoare către Cornelia Emilian: „Mult Stimată Doamnă/ Să nu credeți că vârsta Dumneavoastră m-a împiedicat de a vă scrie până astăzi, ci îndelungata mea boală m-a făcut să fiu foarte descurajat./ Astăzi, simțindu-mă mai bine, vă satisfac dorința de a vă trimite fotografia cerută de mult timp”. Fiica Corneliei, Cornelia E. Emilian, pictoriță, vicepreședintă al Asociației Reuniunea Femeilor Române, mărturisea că lucra „în oloi portretul acestui mult distins poet”, în mărime naturală și va fi dăruit Iașului, portret realizat după această fotografie din 1887.

În afara celor patru fotografii incontestabile, Eminescu mai apare în două fotografii de grup: 1) În fotografia de grup a absolvenților din Cernăuți din 1864, în mijloc figurând Aron Pumnul. Ca argumente, Zenovie Cârługea aduce în discuție pașaportul din 1857, mărturisirile prietenilor Teodor Stefanelli, Șt. Cacoveanu, Iacob Negruzzi, I. Slavici; 2) Eminescu în grupul junimist din 1881, fotografie făcută cu prilejul dezvelirii statuii lui Ion Heliade Rădulescu, la 22 noiembrie 1881, păstrată în Cabinetul de Stampe al Academiei Române, ipoteză lansată de prof. Petre Popescu-Gogan. Eminescu consemnează în *Timpu* (21 noiembrie 1881) episodul acestei dezveliri, subliniind meritele lui I.H. Rădulescu („părinte al literaturii noastre”, „promotor al culturii, ca membru activ al întreprinderilor literare din vremile sale, meritul său nici nu poate fi pus în discuție, căci e fără îndoială neprețuit de mare”, „a creat o limbă nouă din nimic”, „prin el limba s-au dezbrăcat de formele convenționale de scriere ale evului mediu și ale cărilor ecleziaștice, a devenit o unealtă sigură pentru mânuirea oricărei idei moderne”).

Necruțător este – pe bună dreptate și cu argumente imbatabile – Zenovie Cârługea în respingerea altor fotografii, falsuri grosolane, manipulative: 1) o fotografie din 1866 în care Matei, fratele său, și nu Mihai apare alături de tatăl lor; 2) poza unui actor din epocă prezentat drept Eminescu la 16 ani; 3) fotografia de la Florești-Gorj, unde Eminescu a stat în vara anului 1878 la conacul junimistului N. Mandrea și unde ar fi avut o idilă cu preoteasa Elena Dușescu; 4) pictura lui Stoica D. luată drept fotografie din 1886; 5) trucajul portretistic comis de Octav Minar intitulat: *Fotografie a lui Eminescu făcută la Mănăștirea Neamțului*, publicată abia în 1909. Zenovie Cârługea demontează acest trucaj („capul Poetului din 1887 lipit pe corpul unui om așezat pe scaun, lipitura fiind escamotată de fularul alb”); 6) fotografia *Eminescu, Veronica Micle, I.L. Caragiale și Al. Vlahuță în mijlocul unui grup de actori*, datată de Dan Toma Dulciu „post 1884”, în fundal apărând Hanul lui Manuc. Fin observator, Zenovie Cârługea demonstrează că în fundalul acestei poze nu e hanul cu pricina (pe timpul lui Eminescu se numea Hotel Dacia), ci clădirea Teatrului Ionescu din Piața „Sf. Arhangheli” din Brăila; 7) Eminescu în salonul Reginei Elisabeta (Carmen Sylva). Poetul a fost în salonul reginei-scriitoare în 1879, amfitrioana l-a servit cu o ceașcă de ceai („ceașca de ceai pe care i-am servit-o eu însămi a fost singurul lucru care i-a făcut plăcere, ceva ce semăna cu sentimentul unui zeu servit de-o muritoare”). Eminescu a avut mai multe convorbiri literare cu regina, chiar o corespondență, i-a tradus o piesă de teatru; Carmen Sylva i-a tradus, la rândul ei, în germană, câteva poezii, dar nu există nicio dovadă a unei fotografii în care Eminescu apare în salonul regal, alături de G. Enescu; 8) un poet minor maghiar prezentat drept Eminescu, la 1871, despre care autorul notează la capitolul „eminescopatie” că sunt „falsuri ce nu merită nicio atenție”. Zenovie Cârługea contestă unele mistificări privind datarea unor poezii, precum *Stelele-n cer*, iar falsurile fotografice și datarea falsă a unor creații eminesciene sunt considerate „aproape cultură... de masă”, ceea ce este primejdios.

Mihai Eminescu. Album portretistic comentat mai include numeroase ilustrații de epocă, masca mortuară a lui Eminescu executată de sculptorul Marin Filip, la 16 iunie 1889, statui „M. Eminescu” în Gorj, bibliografie selectivă. „Iată de ce – conchide Zenovie Cârługea – albumul de față își justifică apariția, făcându-se eco al unor luări de atitudine nu suficient de cunoscute la nivel mai general, menite a face oarecum «ordine» în iconografia eminesciană”.

Mihai Eminescu. Album portretistic comentat de Zenovie Cârługea este o contribuție esențială în domeniul eminescologiei, în care se autoinclude, din păcate, și mulți neaveniți.

Recitindu-l pe Marshall McLuhan

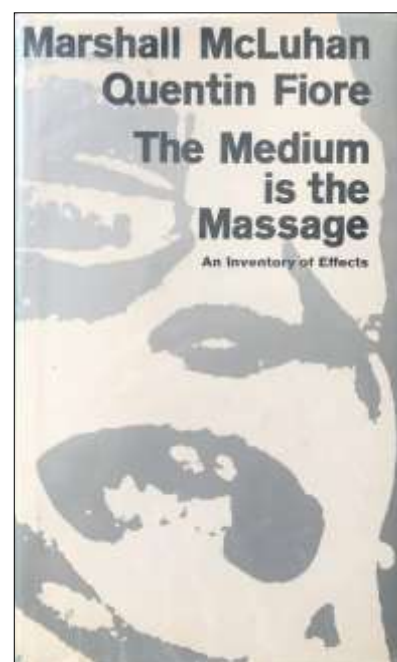
Dr. Ana OLOS

Baia Mare

Când vorbim astăzi despre globalizare, poate nu este inutil să ne amintim de Marshall McLuhan, care, în anii șaizeci, trăind într-o țară cu motto-ul „a mari usque ad mare” (de la un ocean la altul), cu o suprafață de aproape 10 milioane de km² și cu o populație de mare diversitate lingvistică și culturală, devenise nu numai conștient de importanța comunicării, dar și capabil să facă o analiză profundă a noilor mijloace de comunicare care au schimbat percepția spațio-temporală a lumii în secolul XX. Chiar dacă alții sunt teoreticienii ale căror nume s-au impus acum în analiza fenomenului, nu trebuie să uităm că anumite concepte vehiculate cotidian ca: „mass media”, „epoca informației”, „satul global”, „Galaxia Gutenberg” i se datorează canadianului Marshall McLuhan. În ce privește faimosul titlu de carte devenit dicton „the medium is the message” (ce s-a crezut a fi o greșală de tipar) este citat cel mai adesea ca „the medium is the *message*”, tradus ca „media este/constituie mesajul”. Or „*massage*”, cum apare titlul pe coperta cărții realizate împreună cu graficianul Quentin Fiore, trimite și la al doilea sens al lui „massage”/masaj, adică „manipulare”.

Născut în Alberta în 1911, McLuhan a făcut studii de literatură în Manitoba, iar mai apoi la Cambridge, în Anglia, unde l-a întâlnit pe lingvistul Charles Kay Ogden și a contribuit la elaborarea așa-numitului „basic English”, menit să transforme engleza în cea mai vorbită limbă de pe glob. Nemulțumit să fie doar profesor de literatură în universități de provincie, McLuhan a urmat cursuri de inginerie, care să-i permită explorarea universului tehnologic, considerând că epoca actuală impune o pregătire interdisciplinară. Primele două cărți, scrise în colaborare cu E.S. Carpenter: *The Mechanical Bride: Folklore of the Industrial Man* / *Mireasa mecanică. Folclorul omului industrial* (New York, 1950) și *Explorations in Communications* / *Explorări în domeniul comunicațiilor* (Boston, 1960) au trecut neobservate.

Marshall McLuhan a devenit faimos peste noapte abia în 1962, când i-a apărut *The Gutenberg Galaxy* (University of Toronto Press), în care pornește de la analiza impactului avut de descoperirea tiparului asupra percepției lumii, ducând, de la o societate bazată pe comunicarea orală, la apariția unui nou tip de civilizație. Cartea și harta au schimbat imaginea lumii. Începând cu epoca Renașterii, informația se va transmite cu precădere vizual, consecințele fiind enorme: descoperirea perspectivei în pictură, apariția limbilor și a statelor naționale în Europa, separarea științelor și a artelor în sistemul educațional, emergența intelectualilor etc. Caracterul liniar, uniform, secvențial, repetitiv al textului tipărit a dat naștere logocentrismului apusean și unei de-tribalizări, rezultând în izolarea individului și apariția „omului unidimensional”. Dar cu trecerea la epoca lui Marconi, în prag de secol XX, comunicațiile electronice permit o nouă unificare a organelor de simț, ale căror prelungiri sunt, de fapt, omul devenind o ființă tentaculară. Instalarea erei comunicațiilor electronice petrecându-se rapid, se produce o perturbare atât în adaptarea la lumea în schimbare, cât și în înțelegerea ei. Consecințele sunt vizibile nu numai în domeniile lumii materiale, ci și în ceea ce privește individul, relațiile sale, familie, ocupații, educație etc. Epoca electronică favorizează din nou comunicarea orală și auditivă, iar „re-tribalizarea” impune necesitatea dialogului la toate nivelurile, participare, muncă în echipă. Chiar dacă, încă de la apariția cărții, s-au adus critici unora dintre afirmațiile lui McLuhan, nu putem nega că, așa cum o susținea el la începutul anilor '60, epoca contemporană marchează ciocnirea/întâlnirea dintre două sisteme culturale complet diferite.

Următoarea carte a lui McLuhan, *Understanding Media: The Extensions of Man / Înțelegerea mijloacelor de comunicare: extensiile omului* (Bantam, 1994), este dedicată trecerii în revistă și analizei variatelor mijloace de comunicare – de la cele naturale la cele inventate de om – care au dus la scurtarea distanțelor și, în consecință, a timpului de transmitere a informațiilor. Noile mijloace de comunicare electronice sunt considerate ca o extensie a însuși sistemului nervos central al omului, o proiecție a creierului uman, așa cum prevăzuse și Ștefan Odobleja în *Psihologia consonantistă*, carte apărută în franceză deja în 1938. După McLuhan, spre deosebire de Francis Fukuyama, noua epocă nu este un „sfârșit al istoriei”, ci tocmai o reunificare a lumii la un nivel superior, accesul rapid la informație ducând la o implicare totală a tuturor în tot ceea ce se întâmplă pe glob. Confirmări evidente ale teoriei lui McLuhan au fost de pildă evenimentele din decembrie '89 din România, urmărite, datorită televiziunii, în lumea întreagă, la fel și atacul terorist de la 11 septembrie 2001 din New York etc. Pe lângă cele din literatura beletristică, McLuhan include în carte exemple venind din diferite alte domenii ca: antropologie, psihologie, filosofie, istorie, economie, medicină, chimie, fizică, biologie, considerând că e nevoie de integrarea tuturor științelor pentru a înțelege cu adevărat epoca în care trăim. El aspira nu numai la inter- sau multidisciplinaritate, ci spre o transdisciplinaritate, al cărei manifest îl va lansa Basarab Nicolescu abia în prag de secol XXI. Dar tocmai această tentativă de a explora domenii în care stricta specializare își spusese cuvântul a făcut ca McLuhan să fie considerat mai degrabă un profet sau filosof „pop” decât om de știință.

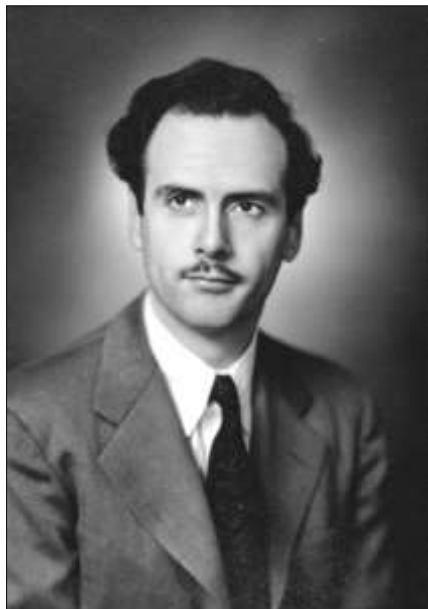
The Medium is the Massage: An Inventory of Effects / Mijloacele media sunt manipulare: un inventar al efectelor (Bantam, 1967) este considerată cartea cea mai profetică a lui McLuhan, fiind o reformulare concisă, dar și mai contestată, a teoriilor sale. Bazându-se pe observarea tehnicilor folosite de industria publicitară, el încearcă să demonstreze că mesajul se transmite mult mai eficient prin combinarea cuvântului cu imaginea, insistând asupra universalității comunicării non-verbale. Dar McLuhan considera că mai important decât mesajul în sine este modul în care se transmite. Cinematograful, radioul și televiziunea sunt de fapt noi limbaje care codează realitatea și, pentru a le înțelege, trebuie învățată „gramatica” lor. Mijloacele de informare în masă exercită o influență covârșitoare nu numai asupra individului, ci și asupra întregii societăți. Forța mass-mediei constă în capacitatea de a pune în relație un mare număr de oameni, transformând galaxia lui Marconi într-o adevărată eră a maselor („mass-age”).

Mai puțin cunoscută, dar poate cea mai actuală carte a lui McLuhan este *War and Peace in the Global Village / Război și pace în satul global* (Bantam, 1968). În intenția autorului cartea trebuia să fie „un inventar al situațiilor spastice curente ce ar putea fi eliminate prin o mai avansată...”. Dar propoziția rămâne suspendată, continuarea fiind de fapt la începutul cărții, după modelul circular a lui *Finnegans Wake* / *Veghea lui Finnegan* de James Joyce, din care McLuhan alege fragmente semnificative drept comentarii marginale la propriu-i text. Prezența citatelor din Joyce se explică și prin caracterul „internațional” al limbii folosite de acesta în *Finnegans Wake*, o prefigurare a „dialectului babilonian” al satului global. McLuhan încearcă să explice cauzele care generează războaiele, re-examinează strategiile militare ale lui Napoleon, trece în revistă teorii despre războiul ca mijloc de educare și progres tehnologic. La fel ca și comentatorii mai noi ai relației dintre Est și Vest, el este preocupat nu numai de conflictul celor două tipuri de cultură, una cu precădere orală, cealaltă tehnologică, ci și de întrepătrunderea lor. Colapsul turnurilor gemene la 11 septembrie 2001 ar putea fi văzut ca o sumbră ilustrare a viziunii lui McLuhan asupra civilizației actuale ca „implozie”, față de „explozia” celei precedente.

Teoriile lui McLuhan au fost generate de însuși contextul istoric al anilor șaiszeci: rolul televiziunii în alegerea lui John F. Kennedy ca președinte al Statelor Unite, criza rachetelor din Cuba cu pericolul unui nou tip de război devastator, războiul din Vietnam, asasinatelor politice din Statele Unite, acțiunile teroriste din Canada inițiate de Frontul de eliberare din Quebec. Dar McLuhan era mai interesat de filosofia culturii în general decât de politică, mai preocupat de fenomenele care ar putea afecta soarta întregii omeniri. Ca orice canadian, realiza că problema identității devine capitală în epoca contemporană. Războiul și pacea depind în „satul global”, afirma el, de respectul pentru identitatea culturală a „celui-lalt”, atacul asupra acestei identități punând capăt oricărui mod civilizat de comunicare, azvârlind omenirea înapoi în preistorie. Ar fi absurd să credem că pledoaria sa în favoarea întoarcerii la comunicarea orală ar însemna distrugerea unei civilizații și instaurarea alteia. Dimpotrivă. El avansează, după modelul multiculturalismului canadian, o viziune integratoare, de „mozaic”, a viitorului, incluzând atât Orientul, cât și Occidentul. Cartea se încheie cu un mesaj de pace și cu un simbol al unității dintre est și vest

dintr-un mit amerindian despre crearea lumii: broasca țestoasă cu două capete, sub o carapace proteatoare.

Așa cum o spunea în 1993 prefațatorul celei de-a treisprezecea ediții din *Understanding Media*, teoriile lui McLuhan nu erau înțelese cu adevărat în momentul popularității sale din anii șaizeci, când era citat alături de Isaac Newton, Charles Darwin, Albert Einstein sau T.S. Eliot. Multe dintre așa-zisele sale profeții și previziuni au devenit realitate abia la sfârșitul secolului XX, odată cu avântul pe care l-au luat comunicațiile electronice. Imensul succes al *Galaxiei Gutenberg* n-a durat mai mult de un deceniu și

Marshall McLuhan

McLuhan a murit în 1980, uitat de lume. Dacă numele său mai apare în bibliografii, astăzi sunt citate alte voci autoritare care articulează idei similare cu ale sale, ca să-i amintim doar pe Edward Said, Homi Bhaba sau pe Paul Virilio.

Receptarea lui Marshall McLuhan n-a întârziat nici în România din perioada „dezghețului”, *Secolul 20*, 6 (144)/1970 oferind un interviu cu el realizat de Catinca Ralea, o prezentare generală a operei sale cu extrase din *Galaxia...* în traducerea lui Andrei Brezianu și un grupaj de interpretări *pro* și *contra* ale teoriilor sale. Traducerea *Galaxiei Gutenberg* avea să apară în 1975, la Editura politică, cu o cuprinzătoare prefață a lui Victor Ernest Mașek. Acesta, care aprecia „seriozitatea și spiritul critic, adesea polemic, cu care McLuhan se raportează la lucrările pe care le citează”, printre care și *Sacral și profanul* de Mircea Eliade, nu ezită să subscrie la critica „aspectelor iraționale” din lucrarea lui Eliade sau „a credinței acestuia în superioritatea unei culturi orale, capabile să stimuleze și să întrețină *sacral* ca modalitate existențială a omului” (p. 18). Lui McLuhan comentatorul român îi reproșează nu lipsa rigurozității științifice, ci „modul nedialectic, adesea mecanicist, în care interpretează fenomenul (...) și în care își formulează concluziile”. Prefața

este o mostră de echilibristică, specifică perioadei, de prezentare „în spirit critic”, amendând orice deviere de la tiparele de gândire impuse de ideologia vremii. Absența oricărei referiri la *Război și pace în satul global* e de la sine înțeleasă. Însă interesul pentru cărțile lui Marshall McLuhan a crescut odată cu trecerea spre un nou mileniu, înmulțindu-se și traducerea în limba română. În acest context am menționa doar cuprinzătoarea selecție *Texte esențiale*¹, în traducerea lui Mihai Miroiu, apărute la Nemira în 2006.

Ar mai fi fost de amintit și ideile lui McLuhan referitoare la necesitatea înnoirii sistemului educațional și importanța pe care o acordă umorului. Iar, în încheiere, poate ar fi de meditat asupra oportunității „revizuirii”, în spiritul epocii „stupului electronic”, a zicalei românești „Ai carte, ai parte”.

¹ Marshall McLuhan, *Texte esențiale*. Antologie și cuvânt-înainte de Eric McLuhan și Frank Zingrone, ediția a II-a, revizuită. Traducere din limba engleză de Mihai Miroiu, Editura Nemira, București, 2006, 606 p.

Regina Elisabeta a României, un model de lider diplomat, cuprinzător și vizionar

Alina CURAC

Biblioteca Județeană „Petre Dulfu”

Regina Elisabeta rămâne drept una dintre cele mai europene figuri printre cărmuitorii României moderne. Ea a fost o avidă și convinsă susținătoare a valorilor și principiilor adoptate de Europa Țilelor noastre. Prima Suverană a României a scris istorie și a consolidat o națiune într-o vreme în care puterea stătea în mâinile bărbaților. Să ne luăm, așadar, răgazul de a o admira pe această mamă, soție, regină și om de artă. România și întreaga Europă au răspunderea morală de a păstra memoria modelului de lider european, cuprinzător și vizionar, care a fost Elisabeta a României¹.

Elisabeta s-a născut în 29 decembrie 1843, la Neuwied, fiind fiica prințului Herman de Wied și a prințesei de Nassau. Prietenele ei din tinerețe au numit-o „Trandafir sălbatic”, accentuându-i iubirea

Alina Curac

pentru natură și pădure. A fost un copil sănătos și inteligent care a beneficiat de o educație aleasă, știind deja să citească la trei ani, iar la cinci a început educația muzicală. Din copilărie vorbea germană, engleză și franceză, mai târziu învățând italiana și suedeza. A beneficiat de uimitoarea educație a părinților ei și de lecțiile unor profesori excelenți. A reușit să vorbească mai multe limbi, având o pasiune pentru poezie, muzică și arte frumoase. Tatăl ei, autor a unor tratate de filosofie, a familiarizat-o cu filosofia lui Schopenhauer și Nietzsche. La 9-10 ani a scris primele ei versuri, la 14 ani a scris drame, iar la 20 a scris nuvele. A păstrat un jurnal personal, care a fost conceput în versuri, însă nu s-a gândit niciodată să îl publice. Perioada șederii la curtea de la Berlin a fost una tristă pentru ea, deoarece și-a pierdut tatăl, fratele mai mic și prietena cea mai bună din tinerețe. A reușit să depășească această perioadă grea refugiindu-se în versuri și muzică.

Carol, la trei ani după urcarea pe tron, în octombrie 1869, sosi la castelul de la Wied pentru a-i reaminti Elisabetei dorința pe care ea o exprimase odată, aceea de a domni pe tronul României. El i-a mărturisit că va avea o misiune nobilă de îndeplinit, de a îi consola pe cei pe care el îi va trata prea dur, având în sarcină toate petițiile. Logodna a fost scurtă, iar două luni mai târziu a urmat căsătoria la Neuwied, fără prea mare fast. Au fost patru ceremonii: căsătoria civilă germană, căsătoria la biserica luterană, pentru că Elisabeta era protestantă, căsătoria la biserica catolică, pentru că Carol de Hohenzollern-Sigmaringen era catolic, și căsătoria la biserica grecească, pentru că poporul român, în majoritate, aparținea bisericii ortodoxe grecești.

Tânăra pereche, la trei zile de la nuntă, a plecat spre România și a intrat în regat, la bordul unui vapor cu aburi. Au părăsit vaporul în portul Turnu-Severin, unde li s-a oferit, pe farfurii de argint, tradiționala pâine cu sare, iar cheile orașului le-au fost prezentate pe pernuțe de catifea. Călătoria cuplului regal, din port și până la București, a fost însoțită de ovații, iar Elisabeta i-a cucerit pe românii prezenți prin zâmbetul ei. Au fost percepuți de-a lungul timpului ca un cuplu excepțional, în care soții *știau să se completeze de minune pentru a conduce destinul unui întreg popor*².

Tânăra căsătorită a învățat să scrie și să citească în limba română, apoi s-a interesat de dorințele și nevoile țării, încercând să-și îndeplinească sarcina nobilă. *Având inteligența de a se ține departe de intrigile politice, ea a reușit să exercite o influență cu rezultate mult mai eficace decât loviturile de tun sau eforturile calculate ale diplomației*³. A înființat: școli, spitale, case de convalescență, grădinițe, galerii de artă, școli de pictură și a

¹ Principele Radu al României, *Elisabeta. Potretul unei Regine*, Curtea veche Publishing, București, 2019, p. 90.

² Guy Des Cars, *Inimioasele Regine ale României*, Editura Dorana, Brașov, 1995, p. 49.

³ *Ibidem*, p. 50.

introdus în rândul populației respectul pentru legile sanitare. Dorind să preîntâmpine dispariția artei populare, în fața fluxului de stofe sosite din Occident și a saltului modei pariziene, a deschis pe propria cheltuială o școală de broderie unde se realizau cu fidelitate modele populare. De câte ori mergea la țară, purta costumul național și impunea și doamnelor de onoare să poarte la fel. La balurile de caritate de la București a cerut să se poarte tot costumele tradiționale.

În 1870 a devenit mama prințesei Maria, care, din păcate, a decedat în 1874, la vârsta de patru ani, în timpul epidemiei de febră tifoidă care bântuia capitala. După dispariția fiicei sale, s-a dăruit cu și mai multă ardoare fericirii poporului ei și a început să considere literatura drept profesie, publicând versuri, pe care nu le arătase, în prealabil, decât câtorva persoane apropiate. Principesa Elisabeta a fondat o societate de traduceri în limba română a literaturii pentru copii. A tradus în limba germană cântecele populare românești, pe care le-a fredonat lângă leagănul fetiței. Pseudonimul de Carmen Sylva (în traducere din latină, Cântecul Pădurii), cu care și-a semnat opera literară, a fost folosit pentru prima dată în 1880, la editarea volumului *Rumänische Dichtungen*, fiind niște traduceri din română în germană realizate de regină și Mite Kremnitz. Culegerea cuprindea traduceri din poeziile lui: Vasile Alecsandri, Mihai Eminescu, D. Bolintineanu, Theodor Șerbănescu și poezii populare (Doine de jale) din Moldova, Bucovina și Dobrogea. Poemul epic *Sappho* a fost prima ei creație.

Poeziile reginei oglindesc o viață sufletească bogată, putere și măreție. Cele mai frumoase poezii de atmosferă au fost cânturile despre pădure și mare. Maturitatea poetică este vizibilă în poezia „Iehova”, care creionează un tablou imaginar în culori strălucitoare, dar și estompate și redă o atmosferă unitară, prin puterea limbajului. Nuvelele și povestirile ei ne-o descoperă ca pe o cunoscătoare a inimii omenești, oglindesc stări sufletești intense și sunt pătrunse de forță poetică. Poveștile sunt cele mai delicate și pure creații ale ei, fiind opere de artă pline de fantezie și cuprinzând o melancolie sobră, o multitudine de teme și tehnici romantice.

Baladele reginei au fost mici bijuterii șlefuite poetic, idile și romantică haiducească din codrii eroici ai Carpaților medievali, mituri despre zidirea unor biserici, mănăstiri și orașe, fiind inspirate din trecutul istoric al patriei. Aforismele, epigramele și sentințele din volumul *Geflüsterte Worte (Vorbe șoptite)* transmit înțelepciune și seriozitate profundă, fiind niște cugetări care abordau diferite probleme de viață, artă sau știință. Însemnările cu tentă de jurnal conțin convingerile ei ideologice, opinii asupra artei și filosofiei. Romanul *Deficit* a fost considerat de către aceasta cea mai bună carte a ei, deși a fost cel mai puțin cunoscut. A scris cu ușurință în germană, franceză, engleză și română, fiind autoarea a mai bine de cinzeci de volume proprii, a unor traduceri din versurile populare românești și din poeziile lui Vasile Alecsandri și Mihai Eminescu.

A tradus cărțile autorilor Pierre Loti și Paul de Saint-Victor în germană, alături de multe alte lucrări din germană în limba română. În anul 1878, i-a tradus lui Eminescu poezia *Melancolie*, fiind primele versuri eminesciene publicate în altă limbă. În 1879 Eminescu i-a tradus în limba română lucrarea literară a reginei *Vârful cu dor*, care a avut premiera în același an la Teatrul Național din București. Fiind o pasionată de pictură și o protectoare a artelor, și-a ilustrat unele volume cu desene grațioase. A creat miniaturi, portrete în cărbune și o frumoasă Evangheliu cu ilustrații desenate de ea, pe pergament. A publicat articole în presa internațională și a înregistrat discuri cu lecturi de-ale sale, pentru Casa His Master's Voice.

În anul 1881, a devenit membră de onoare a Academiei Române, iar în 1888 a obținut Premiul „Botta” al Academiei Franceze. A fost *doctor honoris causa* al Universităților din Sankt Petersburg și Budapesta pentru întreaga operă și distinsă cu titlul „Bardess of Wales” în Scoția.

Ca semn de recunoștință față de activitățile reginei Elisabeta de ocrotire a artelor și științelor, în capitala României au dat concerte cunoscuți muzicieni: Franz Liszt, Clara Schumann, Johannes

Brahms, Pablo Sarasate, Jan Kubelik, Paderewski și Emil von Sauer. A înființat Cvartetul Carmen Sylva și Societatea „Amicii Muzicii”. A fost prietenă cu împărăteasa Elisabeta a Austro-Ungariei (Sissi), cu scriitorul francez Pierre Loti și scriitoarea Elena Văcărescu. A corespondat cu Auguste Rodin, Aristide Maillol sau Émile Gallé. A fost citată de către Mark Twain și Vincent van Gogh. A fost admirată de Frédéric Mistral, Sully Prudhomme, Leconte de Lisle, Guy de Maupassant și Theodore Roosevelt, președintele Statelor Unite ale Americii. Compozitorul Franz Xaver Scharwenka i-a dedicat unul dintre concertele sale pentru pian, Charles Gounod s-a oferit să îi scrie versurile pentru o cantată, Nicolae Grigorescu a pictat pentru ea, iar exploratorul Julius Popper i-a închinat descoperirile pe care le-a realizat în Țara de Foc.

Regina Elisabeta a organizat multe evenimente culturale, deschizându-și saloanele de la Sinaia muzicienilor și condeierilor din toate generațiile. Scriitorii români preferați de ea au fost: Mihai Eminescu, Vasile Alecsandri, Bogdan Petriceicu Hasdeu, Alexandru Odobescu și Titu Maiorescu. A admirat lucrările realizate de pictorul român Nicolae Grigorescu și a cultivat talentul marelui compozitor român George Enescu, realizând cu acesta mai multe duete: la pian regina și la vioară Enescu. Când familia regală se afla la Sinaia, organiza serate muzicale și literare în fiecare seară. Acompania la pian tineri muzicieni de valoare, precum violonistul Enescu și violoncelistul Dimitrie Dinicu. La serate, de obicei, se cântau lucrări clasice sau românești, participând cu plăcere somități muzicale europene, invitate de suverană, făcând cunoscută România peste hotare. *Beneficiind de o uriașă popularitate în epocă, prezentă mereu pe primele pagini ale ziarelor din marile capitale europene, Elisabeta a României a fost o regină cu o personalitate ieșită din tipare, modernă în gândire, de o forță și o sensibilitate care continuă să uimească și astăzi*⁴.

Dobândirea independenței țării noastre și întemeierea statului român au fost cele mai mari merite ale principelui Carol. Încoronarea lui Carol I și a Elisabetei de România a avut loc la 26 martie 1881. Coroana lui a fost realizată din oțelul tunurilor otomane, iar a suveranei din aur. A fost conștientă de îndatoririle ei, fiind atentă la suferința poporului și mereu dornică să descopere noi soluții, care să aline orice suferință prin care trecea poporul nostru. *Am vrut să slujesc omenirea, dar nu de la înălțimea tronului, ci din imediata apropiere, lângă inima ei* (Carmen Sylva). În momentul în care Carol, eroul de la Plevna, a intrat în București, tot orașul l-a întâmpinat cântând un imn compus de propria-i soție.

Pe perioada războiului, în timp ce Carol lupta eroinic pe front, ea și-a asumat sarcina de a ajuta răniții pe care îi trata într-un spital construit în grabă, din bani proprii. De cele mai multe ori, a asistat la operațiile grele ale răniților, încurajându-i în timp ce medicul mănua bisturiul, fiind supranumită de popor „Mama răniților”, „Îngerul răniților” și „Mama regină”. Aceasta îi îngrijea chiar și pe răniții inamici, făcuți prizonieri. A manifestat mereu simpatie față de semeni și promptitudine în a-i ajuta. Soțiile soldaților și ofițerilor români, ca dovadă a dragostei și recunoștinței lor, au contribuit la ridicarea unei statui reprezentând-o pe regină dând de băut unui rănit, în una dintre piețele Bucureștiului. Deoarece nu erau suficienți medici români pe perioada războiului, aceasta a adus medici din străinătate și, fiindcă spitalele erau și ele neîncăpătoare cu pacienții răniți pe front, a pus să se construiască barăci în curtea palatului. În Spitalele civile și militare, cu ajutorul medicilor, doamnelor din înalta societate, surorilor medicale și a ofițerilor sanitari, s-a supravegheat organizarea serviciului sanitar și s-au distribuit medicamentele, instrumentele, pansamentele, îmbrăcămintea și hrana necesare, s-au creat săli de operație. S-a implicat în transportarea răniților, ajutându-i să găsească spitale libere pentru tratarea lor, consola mamele și orfanii, ajuta la pansări și chiar a asistat pentru prima dată la o operație de extragere a glonțului din genunchelul unui soldat rănit, anesteziind ea însăși pacientul cu cloroform.

În 1871, Elisabeta a înființat prima societate de ocrotire a săracilor din România. A fondat o sumedenie de instituții de binefacere, dintre care amintim: *Așezământul Vatra Luminoasă*, dedicat ajutorării celor fără vedere; *Institutul Surorilor de Caritate*; *Societatea „Regina Elisabeta”*, care distribuia medicamente și ajuta familiile nevoiaș; *Policlinica „Regina Elisabeta”* și *Institutul Evanghelic al Diaconeselor*. S-a implicat mereu activ, alături de soțul ei, în înțelegerea și îmbunătățirea stării sociale și economice a țării. A întemeiat 300 de societăți de ajutorare, dintre care menționăm societatea filantropică *Pâinea zilnică*, un proiect social unde au fost hrăniți 450 de nevoiași; a aprovizionat cu lemne pentru iarnă 2.500 de săraci, iar copiilor a oferit consultații și medicamente gratuite. A deschis orfelinatul *Așilul „Elena”* pentru a integra în societate copiii abandonați.

⁴ Principele Radu al României, *op. cit.*, p. 70.

Cu scopul de a educa femeile și fetele, a creat o școală de duminică, unde erau angajate 1.200 de femei pentru a-și crește veniturile prin tricotat sau țesut, a deschis numeroase asociații de femei prin intermediul cărora a contribuit la supraviețuirea meșteșugurilor tradiționale. Ca exemplu, avem societățile:

le: *Concordia*, care promova industria casnică autohtonă; *Furnica*, având ca profil tricotatul, țesutul și torsul; *Albina* și *Munca*, având drept scop promovarea sericiculturii, a cultivării duzelor și a filaturilor de mătase. La Câmpulung, s-a deschis un atelier care oferea de lucru la 400 de femei, iar la Argeș o școală agricolă. A construit o școală de meserii Școala „*Elisabeta Doamna*”, care pune accent pe industria casnică, brodat și țesut. Prin intermediul acestor școli și societăți, regina a reînviat vechi meșteșuguri tradiționale, dorind să le prezinte și să le exporte în străinătate, devenind, practic, prin acțiunile sale, un promotor al valorilor noastre tradiționale. Cu scopul de a îmbunătăți serviciile sanitare, a deschis clinica „*Elisabeta Doamna*”.

Carmen Sylva, prin influența delicată și blândă asupra soțului ei, a reușit să dezvolte în țară arta, știința și literatura la un nivel înalt, transformând România în una dintre țările Europei centrale unde cultura era cea mai dezvoltată. Astfel, Carol, susținut de soție, a creat la București prima mare fundație culturală care i-a purtat numele până la căderea monarhiei, prin abdicarea lui Mihai. Această fundație a avut un rol decisiv în pregătirea științifică și în educarea socială a studenților. A fost construită în fața palatului regal, fiind inaugurată în mai

1914, unde regele a ținut ultimul său discurs. Iar după moartea regelui, bustul lui de bronz a stat multă vreme în marea rotondă a fundației.

Carmen Sylva, „o femeie plină de bunătate, o poetă plină de măreție, o regină plină de modestie” al cărei ideal de viață s-a împlinit în îndeplinirea menirii sale culturale, poate sta demnă în galeria marilor femei ale veacului al nouăsprezecelea⁵.

Bibliografie:

1. Badea-Păun, Gabriel, *Carmen Sylva, uimitoarea regină Elisabeta a României*, Editura Humanitas, București, 2012.
2. Cars, Guy des, *Inimoasele Regine ale României*, Editura Dorana, Brașov, 1995.
3. Podlipny-Hehn, Annemarie, *Carmen Sylva*, Editura Solness, Timișoara, 2001.
4. Radu, Principe al României, *Elisabeta. Portretul unei Regine*, Curtea Veche Publishing, București, 2019.

⁵ Annemarie Podlipny-Hehn, *Carmen Sylva*, Editura Solness, Timișoara, 2001, pp. 108-109.

Părintele Dorel Man, un Om de mare omenie, grabnic ajutor și multora folositor

Arhim. dr. Macarie MOTOGNA

Rohia, Maramureș

Părintele profesor Dorel Man s-a născut în 26 ianuarie 1953 în localitatea Suciul de Sus, județul Maramureș, din părinți dreptcredincioși Gavriil și Maria, fiind al treilea copil al acestei familii. A fost botezat în credința ortodoxă de către preotul martir dr. Florea Mureșanu. La vârsta de 16 ani rămâne orfan de tată.

În 23 mai 1976 se căsătorește cu Iuga Carolina din Dobricul Lăpușului, cu care trăiește 40 de ani și Dumnezeu i-a binecuvântat cu trei fiice: Paula-Dorina, Anamaria și Victoria-Alina.

Școala generală a făcut-o în localitatea natală, iar între anii 1968 și 1972 urmează cursurile Liceului Teoretic (azi „Petru Rareș”) din Târgu-Lăpuș. Între anii 1972 și 1976 este student al Institutului Teologic Ortodox Universitar din Sibiu, iar în sesiunea septembrie 1976 devine licențiat în Teologie cu tema: *Maica Domnului – Chipul femeii în Noul Testament*, sub îndrumarea pr. prof. Grigore Marcu.

În perioada anilor 1995-1998 urmează studii doctorale la Facultatea de Istorie și Filosofie din cadrul Universității „Babeș-Bolyai” din Cluj-Napoca. În perioada 1998-1999 urmează cursuri de specializare la Centrul Ecumenic Penteli-Atena, din Grecia. În 12 decembrie 2000 susține teza de doctorat în istorie, cu titlul: *Didahiile, norme de educație și pastorație. Prezența lor în viața comunităților românești. Secolul al XVIII-lea – începutul secolului al XIX-lea*, sub îndrumarea științifică a prof. univ. dr. Nicolae Edroiu, membru Corespondent al Academiei Române.

La 29 iulie 1976 a fost hirotonit diacon, iar în 30 iulie a fost hirotonit preot pe seama Parohiei Baba cu filia Coroieni, de către vrednicul de pomenire Justinian Chira Maramureșeanul, pe atunci episcop-vicar al Arhiepiscopiei Vadului, Feleacului și Clujului. În aceste două comunități a desfășurat o bogată activitate misionar-pastorală, dar și în plan administrativ s-a distins prin lucrări de restaurare capitale la ambele biserici; în Baba a construit casa parohială, iar în perioada anilor 1987-1988 a construit Monumentul eroilor din cele două războaie mondiale, care a fost sfințit în 5 decembrie 1988.

Între anii 1977 și 1990 a fost șef birou administrativ al Protopopiatului Ortodox Lăpuș, unde și-a îndeplinit atribuțiile cu multă responsabilitate.

Anul 1990 aduce schimbări majore pentru familia părintelui Man Dorel, fiindcă se mută la Cluj-Napoca. În perioada 1 iulie 1990-octombrie 1992 a fost director economic al Institutului Teologic din Cluj-Napoca, iar între anii 1992 și 1994 a fost secretar (director educativ) al Facultății de Teologie din Cluj-Napoca.

De la 1 martie 1994 devine lector la Facultatea de Teologie Ortodoxă din Cluj-Napoca, la disciplinele Formare duhovnicească și Teologie pastorală. În anul 2008, în urma concursului didactic, devine conferențiar la disciplinele: Teologie pastorală, Spiritualitate bizantină și Artă pastorală. În anul 2015 obține abilitarea pentru a fi conducător de doctorat la Facultatea de Istorie și Filosofie din Cluj-Napoca.

Ca preot îmbisericit a slujit la următoarele Parohii din Cluj: „Sfântul Ioan Botezătorul” (1990-1998), „Schimbarea la Față” (1998-2007) și „Nașterea Domnului” (2007-2016). Pe lângă slujirea sacerdotală în aceste parohii, a făcut multă misiune prin slujire și semănând cuvântului lui Dumnezeu în sufletele credincioșilor din foarte multe parohii din țară, dar și la unele parohii din Grecia.

Formarea și creșterea spirituală a părintelui Dorel Man s-a realizat din perioada adolescenței, de la vârsta de șaisprezece ani. A crescut duhovnicește sub ocrotirea Maicii Domnului de la Mănăstirea „Sfânta Ana” Rohia și sub îndrumarea vrednicilor stareți, arhimandriții Justinian Chira și Serafim Man. Duhul slujirii, al trăirii și al cuvântului, pe care l-a primit la Rohia din fragedă vârstă, l-a experimentat și împărtășit prin misiune și trăire, aproape în toate mănăstirile și schiturile din Ardeal, cu multă râvnă și trăire evlavioasă adesea și în Grădina Maicii Domnului din Muntele Athos. Părintele Dorel a iubit mult

mănăstirile, a avut o afinitate aparte pentru monahi, drept pentru care, în compania duhovnicească a monahilor și atmosfera vieții monahale, se încălzea spiritual și apoi, întorcându-se la parohie sau catedră, preda nu numai teoretic, ci și practic spiritualitatea creștină.

Părintele profesor Dorel Man a muncit „cu timp și fără timp”, ca preot la parohie, în administrație, ca profesor urcând treaptă cu treaptă, în același timp dovedindu-se a fi un prolific autor de cărți – șase volume – și mai cu seamă îngrijitor și coordonator de volume, pe lângă sutele de studii și articole publicate. A participat și susținut conferințe la zeci de simpozioane, atât în țară, cât și în străinătate.

Pentru munca depusă, părintele Dorel Man a fost răsplătit cu distincții: iconom și apoi, în 1988, iconom stavrofor și cu multe diplome și aprecieri din partea mai multor instituții. Dar distincția cea mai mare pe care a primit-o din partea tuturor celor care l-au cunoscut este aceea că l-au considerat un Om de mare omenie, grabnic ajutor și mult folosit.

În anul 1989, eram în clasa a IX-a la Liceul „Petru Rareș” din Târgu-Lăpuș. Pe Deal, la câțiva metri mai sus, era casa unde locuia părintele Dorel Man. O casă mare și frumoasă, construită de dânsul, la care a lucrat cu mâinile Sfinției Sale alături de meșteri. În acel an, am fost trimis de către părintele Paisie Rogojan cu câteva cărți să i le duc părintelui Dorel. În acea casă aveam să-i cunosc pentru prima dată pe părintele și familia dânsului. Timp de peste 25 de ani viața noastră s-a intersectat mereu; sigur că eu mult mai tânăr și novice în toate cele, dar dânsul m-a tratat și pe mine, ca de altfel pe toată lumea, cu multă dragoste părintească, dar în aceeași măsură cu dragoste frățască, ca să nu copleșească cu superioritatea sa.

Pentru scurt timp l-am întâlnit la Protopopiatul Lăpuș, am fost în Casa Parohială de la Baba, apoi în 1990 a plecat la Cluj-Napoca, iar apartamentul familiei Man de pe strada Scorțarilor a devenit, nu numai pentru mine, ci pentru mulți din Țara Lăpușului, „Casa de oaspeți” unde erai primit cu bucurie, găzduit și tratat cu multă ospitalitate. Nu este vorba numai de găzduire, de comesenie, acestea toate erau boierești, ci important este faptul că, la festinurile respective te întâlneai cu oameni de diferite categorii sociale: preoți, profesori universitari, medici, ingineri, juriști etc. Cu prisosință am fost și eu beneficiarul tuturor celor enumerate mai înainte, câte ore și seri am petrecut în compania selectă a familiei Man, a doamnei Carolina și a părintelui Dorel, depănând amintiri, dar mai ales proiecte de viitor, amândoi arătându-și disponibilitatea de a ajuta și îndemna pe fiecare să urce mai sus, să muncească și să aibă încredere în forțele sale. Gândirea pozitivă și dorința de-a face mai mult și mai bine pentru familie și pentru ceilalți – aceasta era deviza familiei Man. Lucru care se vede în modul cum s-au realizat cele trei fiice, dar mai ales prin zecile și sutele de studenți pe care i-a ajutat, căci indiferent cine recurgea la ajutorul familiei Man nu rămânea fără rezolvare.

În toamna anului 2000, părintele Dorel și-a susținut teza de doctorat la Facultatea de Istorie sub coordonarea academicianului Nicolae Edroiu, căruia m-a recomandat și pe mine și astfel, când părintele a terminat, am intrat eu în ianuarie 2001, sub tutela academică a profesorului și „părintelui” nostru Nicolae Edroiu (căci academicianul Edroiu s-a purtat ca un părinte bun). Astfel că relaționarea mea cu părințele Dorel s-a intensificat și mai mult, în plan spiritual și cultural.

Când venea la Târgu-Lăpuș, aproape întotdeauna trecea pe la mama duhovnicească a dânsului – Mănăstirea Rohia –, să-i întâlnească pe părintele Serafim Man și pe ceilalți părinți, pentru câteva cărți din bibliotecă, sau pur și simplu să ne vedem. Era o bucurie imensă întâlnirea cu dânsul, iar slujirea liturgică era hieratică și cuvântul de învățătură bine pregătit, care mergea la inima omului, pentru că, în cele 15-20 de minute cât predica, avea câte un mesaj bine ținut pentru toate categoriile sociale.

Pe părintele profesor Dorel Man nu l-am văzut niciodată trist, chiar dacă a avut motive, nu l-a văzut nimeni încruntat, ci te primea cu bucurie și fața veselă și te aștepta bucuros, oferind bunătate, liniște, sprijin și ajutor. A știut să vorbească în orice ambianță, în parohia din vârful muntelui sau la catedră. Prin elocința sa, s-a făcut cunoscut la cel mai înalt for academic, colaborând și câștigând respectul și aprecierea multor oameni de știință; amintesc aici doar câteva nume de academicieni cu care a participat la multe simpozioane, dar ceea ce contează mai mult este relația personală pe care a avut-o cu academicienii: Ionel-Valentin Vlad, Alexandru Surdu, Nicolae Edroiu (mentorul său), Horea Colan, Camil Mușanu, părintele Mircea Păcurariu și actualul președinte al Academiei Române, Ioan-Aurel Pop.

Era un neobosit cercetător al bibliotecilor, căutător prin arhive, dornic de-a scoate din anonimat anumite locuri sau oameni și a reliefa importanța, contribuția și jertfa lor pentru credință, cultură și

neam. În acest sens aş dori să mă refer doar la două aspecte, cel privind pe preotul martir Florea Mureşanu şi cel privind pe Sfinţii Martiri Năsăudeni.

Despre preotul profesor dr. Florea Mureşanu a scris mai multe studii şi articole, a ținut conferinţe şi a editat trei cărţi: *Grai şi suflet românesc*, Colecţia Mărturisitorii de după gratii – 1, Editura Arhidiecezania, Cluj-Napoca, 1997, 384 p.; *Întâia carte de învăţătură pentru tineretul român de lege răsăriteană şi pentru tot românul iubitor de Hristos*, Colecţia Mărturisitorii de după gratii – 2, Editura Renaşterea, Cluj-Napoca, 2001, 238 p., şi *Chemare la sfinţenie: mărturisiri & manuscrise editate şi inedite*, Editura Renaşterea, Cluj-Napoca, 2014, 174 p. Referitor la titlul ultimei cărţi, ştiu că părintele Dorel a dorit să iniţieze chiar strângerea de semnături, mărturii şi alcătuirea dosarului pentru propunerea de canonizare a preotului martir Florea Mureşanu, dar timpul, boala şi alte cauze... nu l-au ajutat să-şi vadă împlinit şi acest vis. Dar suntem încredinţaţi că Dumnezeu, în timp, plineşte şi răsplăteşte cu harul său cele lucrate, desăvârşite şi sfinţitoare în istorie.

Şi, totuşi, părintele Dorel a trăit bucuria unei astfel de lucrări împlinite, şi anume cea referitoare la Sfinţii Martiri Năsăudeni. Împreună cu profesorul Flore Pop au scris volumul *250 de ani de la martiriul sfinţilor mărturisitori năsăudeni: 1763-2013 – Atanasie Todoran din Bichigiu, Vasile din Mocod, Grigore din Zagra şi Vasile din Telciu. Studii de istorie religioasă şi dreptul feudal transilvănean din secolul al XVIII-lea*, Editura Renaşterea, Cluj-Napoca, 2013, 396 p. Dar demersul a fost iniţiat în anul 2004, când au început a desprăfui şi a scoate la lumină documente din arhive, a aduna mărturii istorice şi a avea binecuvântarea marelui mitropolit Bartolomeu Anania. Au fost ani mulţi de muncă, de oprelişti, zile negre şi nopţi albe în care cei doi (părintele Dorel şi profesorul Flore Pop) – şi la început poate numai ei – au crezut că această credinţă a lor poate primi răspuns şi confirmare din partea lui Dumnezeu şi proclamare din partea oamenilor. A mai fost un proiect de suflet al cărturarului-mitropolit Bartolomeu, care împreună cu cei doi au proiectat şi luptat să se construiască pe locul numit „Mocirlă”, la Salva, un Monument pentru memoria Sfinţilor Năsăudeni. Pentru acest monument, ştiu că Părintele Dorel s-a zbatut foarte mult, pentru proiect, avize, aprobări, a bătut la uşi... şi nu au putut vedea cu ochii lor împlinit acest vis nici vlădica Bartolomeu şi nici părintele Dorel. „Chinurile face-rii” acestui monument au durat foarte mult! Până la urmă s-a realizat, nu la Mocirlă, ci la Năsăud. Atât s-a putut!

Lui Florea Mureşanu şi Sfinţilor Năsăudeni le-a dedicat zeci şi sute de pagini în studii şi articole, dar a avut o afinitate aparte şi spre Andrei Şaguna, Nicolae Colan, Ioan Lupaş şi Antim Ivireanul.

Părintele Dorel a fost un om plinar, pe toate le-a făcut ca şi pentru Dumnezeu. S-a format în academia monahală de la Rohia şi poate de aceea a iubit mult şi a scris despre Maica Domnului şi sfinţii lui Dumnezeu.

După ce a trăit 63 de ani de viaţă pământească şi o suferinţă de 7 luni, Hristos Domnul a hotărât să-l cheme la El pe slujitorul Său, în noaptea de 28/29 iulie 2016, când s-a stins din viaţă la Centrul de Îngrijiri Paliative „Sfântul Nectarie” din Cluj-Napoca. Cu câteva zile înainte de a trece la Domnul, l-am cercetat la spital, iar cei apropiaţi spuneau că de două zile nu mai vorbeşte. Când am intrat în salon şi l-am strigat pe nume, a deschis ochii şi, cu glasul aproape stins, a spus: *Părinte Macarie ai venit la mine?* Şi am avut o conversaţie scurtă, de faţă fiind fiica cea mică, Victoria-Alina, şi încă o persoană.

Atunci, când părintele a trecut la Domnul, şi acum la împlinirea a şapte ani de la naşterea sa în veşnicie, spunem cu toţii că a plecat prea repede dintre noi. Aşa este! Am fi vrut să rămână veşnic, pentru că de un astfel de om deosebit nu te-ai despărţi niciodată. Dar, aşa cum spunea la înmormântare părintele profesor Ioan Chirilă, dacă ne căutăm rădăcinile ele ne cheamă la sine. Atunci părintele Chirilă a amintit câteva, nu mă voi mai referi la acelea, ci voi spune că nimic nu este întâmplător, ci în toate este lucrarea lui Dumnezeu. Doar câteva argumente:

Părintele Dorel Man

Părintele Man Dorel a avut multă râvnă pentru a sluji pe Dumnezeu și a vesti cuvântul lui Dumnezeu. L-a iubit nețărmurit pe Dumnezeu, de aceea și Dumnezeu l-a ocrotit toată viața, și apoi de vreme l-a chemat la Sine pentru a sluji liturghia cerească la tronul lui Dumnezeu. Într-o cântare de la înmormântarea preotului se spune: „Precum ai slujit și te-ai rugat aici, să te rogi și în cer pentru noi”.

Părintele profesor a fost licențiat în teologie, în septembrie 1976, cu tema: *Maica Domnului – Chipul femeii în Noul Testament*, iar la împlinirea a 40 de ani de la acel moment, a fost chemat să dea examen în fața dreptului Judecător. A iubit mult pe Maica Domnului și mănăstirile din țară, dar și din străinătate – în special din Athos – care sunt ocrotite de Maica Domnului, de aceea și slujba înmormântării a avut loc în prima zi din postul Adormirii Maicii Domnului.

Părintele Dorel a obținut titlul de doctor în istorie cu tema: *Didahiile, norme de educație și pastorație...* Este vorba de Didahiile lui Antim Ivireanul. Iată că anul 2016, când dânsul a trecut la Domnul, a fost dedicat tipografilor și Sfântului Antim Ivireanul. Înseamnă că Sfântul Antim Ivireanul l-a chemat la sine în acel an, pentru a liturghisi împreună în cer și pentru multa osteneală a părintelui Dorel, de-a tipări și edita cărți.

În anul 2016 s-au împlinit patruzeci de ani de când s-a căsătorit cu preoteasa Carolina și tot atâția ani de când a fost licențiat în teologie și, chiar în ziua trecerii la Domnul,

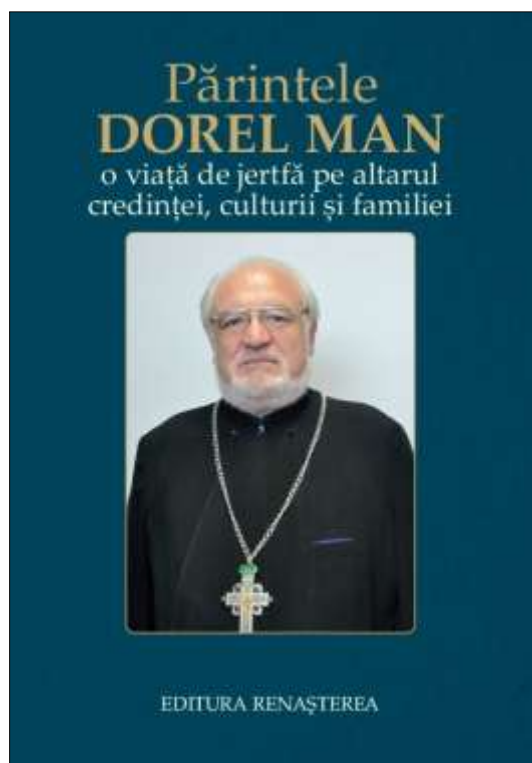
patruzeci de ani de când a fost hirotonit diacon și apoi preot.

Doar câteva argumente, calcule omenești pe care le putem identifica acum, la împlinirea a șapte ani de la plecarea la Domnul a părintelui Dorel.

Ne rugăm Mântuitorului Iisus Hristos ca sufletul robului Său să-l așeze cu sfinții și dreptii, cu marii părinți și cuvioși pe care i-a iubit, cercetat, propovăduit și descoperit nouă tuturor, cum a făcut și cu Sfinții Martiri și Mărturisitori Năsăudeni.

Blândețea, răbdarea, vorba înțeleaptă, omenia și smerenia sunt virtuți care l-au caracterizat pe părintele Dorel, iar chipul lui bun și blând rămâne de neuitat pentru noi toți.

Cu dor și durere, până la revederea cu Părintele DOREL!

60 de ani de la trecerea la cele veșnice a episcopului dr. Alexandru Rusu

(22 noiembrie 1884 – 9 mai 1963)

Dr. Viorel RUSU

Baia Mare

În urmă cu 60 de ani, la 9 mai 1963, în închisoarea de la Gherla se sfârșea drumul pământesc al episcopului dr. Alexandru Rusu. Creionarea unor aspecte din activitatea sa confirmă personalitatea remarcabilă a ierarhului greco-catolic, un lider autentic, model de organizator, persoană a deciziilor ferme și curajoase, a respectării principiilor și a refuzului de a face compromisuri.

Numit în fruntea Episcopiei Greco-Catolice a Maramureșului prin bula papală emisă de către papa Pius al XI-lea la 16 octombrie 1930, după agrementul dat de către autoritățile române, dr. Alexandru Rusu (22 noiembrie 1884-9 mai 1963) a depus, la 25 noiembrie 1930, jurământul de fidelitate în fața

regelui României, Carol al II-lea, după formula stabilită în articolul VI al Concordatului¹.

A urmat, la 30 ianuarie 1931, consacrarea în Catedrala mitropolitană din Blaj, iar la 2 februarie instalarea ca episcop al Maramureșului în Catedrala din Baia Mare (biserica, având hramul „Adormirea Maicii Domnului” și fiind ctitorită de protopopul Alexandru Breban, fusese ridicată la rangul de catedrală odată cu înființarea Episcopiei, la 5 iunie 1930)².

Până la numirea sa ca episcop, dr. Alexandru Rusu desfășurase la Blaj, începând cu anul 1910 (când a revenit de la studiile finalizate cu un doctorat în teologie), o activitate extrem de complexă și consistentă în plan ecleziastic, didactic, publicistic și administrativ.

Misiunea în noua postură a fost complicată, cei 18 ani (până la interzicerea cultului greco-catolic în 1948) fiind marcați, în proporție covârșitoare, de conjuncturi nefavorabile unei asemenea întreprinderi. Capacitatea de muncă și vocația de lider a ierarhului s-au concretizat într-un efort organizațional concret și constant, derulat în contextul nefavorabil al Marii Crize Economice, ale cărei efecte s-au suprapus peste primii ani de funcționare a noii eparhii.

Rezultatele demersului au fost certe din primul an de păstorie, 1931, cheia reușitei organizaționale reprezentând-o contopirea, într-un „tot organic”, a celor 239 de parohii care, până atunci, aparținuseră unui număr de șase centre episcopale, dintre care trei situate în afara granițelor României. Reorganizarea protopopiatelor, prin reducerea numărului celor românești de la 22 la 11 și a celor rutene de la cinci la două a constituit o măsură viabilă, noua arondare menținându-se pe tot parcursul existenței eparhiei. În același an au fost înființate instituțiile centrale ale episcopiei, precum Capitlul catedral, Consistoriul episcopal, Tribunalul disciplinar și cel matrimonial

¹ „La treptele Tronului”, în *Unirea*, Blaj, an XL, nr. 48/29 noiembrie 1930, p. 4.

² La 16 iulie 1930 reprezentantul diplomatic al Sf. Scaun în România, Angelo Maria Dolce, a emis șase decrete, în calitate de executor al bulei papale *Sollemni Conventione* (5 iunie 1930) care consacra noua organizare a Bisericii Catolice din România. Decretul nr. 6433 „pentru înființarea noii Eparhii Române de Maramureș” stabilea că „sediul Episcopal va fi așezat în orașul Baia Mare, iar Catedrala Episcopală în biserica situată în oraș, dedicată *Adormirii Fericitei Fecioare Maria*”. Textul decretului, în *Curierul Creștin. Organ oficial al Eparhiei de Cluj-Gherla cu un adaos neoficial*, an XII, nr. 16/15 august 1930, pp. 140-141.

de a II-a instanță, Serviciul de conturi, Administrația capitalară, Serviciul administrativ, Reuniunea diecezană de misiuni³.

Ierarhia locală de instituire bisericească, alcătuită din protopopi și parohi era esențială pentru funcționarea coerentă a celei mai tinere eparhii greco-catolice din România. De aceea, episcopul a dorit să-și apropie clerul încă de la prima luare de poziție publică, prin *Scrisoarea pastorală* adresată cu prilejul întronizării din 2 februarie 1931, profesiunea de credință exprimată atunci fiind urmată pe parcursul celor 18 ani în care a condus destinele eparhiei. Principial și ferm, a impus meritocrația ca principal criteriu de promovare a clericilor și a manifestat o grijă deosebită pentru pregătirea lor profesională. În perioada februarie 1931-august 1940 au fost hirotoniți preoți 80 de absolvenți și licențiați în teologie, plus cinci călugări, aceștia constituind resursa umană tânără care, împreună cu preoții aflați deja în parohii, au asigurat fundamentul unei pastorații îndreptate înspre credincioși⁴.

Astfel, la mijlocul deceniului patru al secolului XX, Episcopia Greco-Catolică a Maramureșului se prezenta ca o structură viabilă în peisajul confesional al României, urmare a eforturilor energice ale ierarhului, susținut de o elită clericală dinamică (295 de preoți și șase călugări în anul 1935), pe un fond de solidaritate confesională datorat numărului mare de credincioși (365.732 la sfârșitul anului 1935) și a faptului că majoritatea absolută a etnicilor români aparțineau confesiunii greco-catolice (301.876 credincioși în parohiile aparținând celor 11 protopopiate românești). Doar în primii cinci ani de păstorie, ierarhul a efectuat 11 vizitații canonice, în cursul cărora a cercetat 268 unități (parohii și filii) și a luat contact nemijlocit cu credincioșii, cunoscându-le problemele și încercând rezolvarea lor⁵.

Episcopul Alexandru Rusu în mijlocul credincioșilor din satul Breb în timpul vizitei arhiericești din 27 iunie 1933

Anul 1940 a adus modificări fundamentale în această paradigmă, pierderile teritoriale din vară având efecte grave, inclusiv asupra structurilor ecleziastice. Astfel, Episcopia Greco-Catolică a Maramureșului a pierdut mai întâi în iunie 1940 (odată cu cedarea Bucovinei de Nord, U.R.S.S.) 12 parohii situate în regiune. La 30 august, după al doilea „arbitraj” (dictat) de la Viena, întreaga eparhie a ajuns între granițele Ungariei. Instituția ecleziastică nu a fost recunoscută oficial de statul ungar, fiind considerată o creație a „stăpânirii românești” de după 1918. Statutul său juridic a rămas ambiguu pe tot parcursul perioadei 1940-1944. Episcopia a existat *de facto*, dar nu a fost recunoscută *de jure*. Mai mult, autoritățile maghiare au solicitat Sfântului Scaun o nouă arondare ecleziastică a Bisericii Greco-Catolice Române din Transilvania de Nord, căreia Vaticanul nu i-a dat însă curs⁶.

Provocărilor de ordin juridic li s-au adăugat altele, precum expulzarea și refugierea multor clerici. Faptul a determinat identificarea măsurilor organizaționale pentru acordarea asistenței religioase tuturor credincioșilor, traumatizați deja de schimbarea bruscă a statutului lor. Mobilitatea personalului clerical a înregistrat o dinamică neîntâlnită anterior, episcopul reușind să stabilizeze situația, să-și fidelizeze și mai mult clerul prin diverse forme de promovare, dar și să-l întinerească masiv, prin hirotonirea și numirea în parohii a 31 de preoți, pe parcursul celor patru ani în care eparhia a funcționat în cadrul statului ungar⁷.

Dificultățile cu care s-au confruntat „slujitorii altarelor” în raport cu etapa anterioară, ca urmare a măsurilor legislative existente sau adoptate atunci în Ungaria, au fost majore. Pe măsură au fost și re-

³ Viorel Rusu, *Eparhia Greco-Catolică a Maramureșului în timpul păstoririi Episcopului Alexandru Rusu (1931-1948)*, Editura Galaxia Gutenberg, Târgu-Lăpuș, 2019, pp. 123-126.

⁴ *Ibidem*, p. 144.

⁵ *Ibidem*, pp. 250-251.

⁶ Ioan-Marius Bucur, *Din istoria Bisericii Greco-Catolice Române*, Editura Accent, Cluj-Napoca, 2003, p. 102.

⁷ Viorel Rusu, *op. cit.*, p. 264.

zolvările punctuale pe care ierarhul băimărean le-a identificat și le-a transmis cu promptitudine clerului. Spectrul problemelor a fost larg, menționând aici doar câteva: depozitarea arbitrară a Bisericii de terenurile primite prin reforma agrară românească, încercările de înlocuire a limbii române utilizată în serviciul religios, la catehizarea copiilor și în corespondență cu organismele eparhiale, presiunile pentru trecerea credincioșilor la ritul latin, condamnarea la închisoare a unor preoți cu scopul de a-i intimida pe enoriași⁸.

În acest climat restrictiv, unul dintre proiectele curajoase a vizat înființarea școlilor confesionale românești, ca răspuns la maghiarizarea realizată prin intermediul școlilor controlate integral de stat. A fost un deziderat comun al episcopilor unite de la Baia Mare, Cluj și Oradea, până la 31 iulie 1941 fiind înregistrate, la ministerul de resort din Budapesta, 146 de cereri în acest sens provenite din localități care aparțineau jurisdicțional de prima eparhie menționată⁹. Niciuna dintre solicitări nu a fost aprobată de autorități, deși demersul avea la bază legislația în vigoare în Ungaria¹⁰. Pe același palier, un alt obiectiv major a fost cel al asigurării învățământului religios în școlile de stat, important în contextul ofensivei culturale a statului ungar, care considera școala un instrument esențial în procesul de omogenizare a națiunii.

Imaginea creionată de sursele documentare este aceea a unei comunități care gravita în jurul Bisericii, a cooperăției și presei, strategia asumată și urmată fiind de neparticipare la viața publică. Această linie de conduită, rezultată din coordonarea liderilor laici și ecleziastici ai românilor din teritoriul ocupat, a fost clară și eficientă în zona jurisdicțională a Eparhiei Maramureșului, unde activitatea organizațională a episcopului Alexandru Rusu în perioada 1940-1944 a fost absolut remarcabilă. Curajul și fermitatea manifestate în raport cu autoritățile statale, energia cu care i-a îndrumat pe preoți în realizarea misiunilor mai complexe și mai dificile decât în perioada anterioară l-au validat ca lider autentic al românilor din zonă¹¹.

Acest rol a fost asumat și după revenirea instituției în cadrele organizaționale ale statului român, în condițiile în care regimul politic comunist, instaurat după 1945, avea să pună în discuție însăși existența Bisericii Unite. Până la acel moment, episcopia a cunoscut alte momente dificile ca urmare a intrării

Episcopul Alexandru Rusu la festivitățile organizate la Baia Mare, după eliberare, de Ziua Națională, 10 mai 1945

județului Maramureș sub autoritatea Ucrainei Subcarpatice (28 ianuarie-aprilie 1945), mulți clerici, alături de alți membri ai elitei românești, având de suferit, inclusiv prin privarea de libertate.

Într-un alt registru, ierarhul Alexandru Rusu a devenit, dintru început, una dintre țintele noului regim politic din România, fiind supravegheat permanent prin intermediul serviciilor secrete. Mai mult, în octombrie 1945, o anchetă a Ministerului Cultelor, desfășurată ca urmare a solicitărilor Frontului Național Democrat (FND), încerca decredibilizarea ierarhului maramureșean, perceput ca fiind principalul oponent din zonă al noului regim. Episodul poate fi analizat în corelație cu un alt eveni-

ment, respectiv alegerile pentru demnitatea de mitropolit, din martie 1946, câștigate de episcopul Alexandru Rusu. Numirea era atributul Sfântului Scaun, textul Concordatului stabilind obligația notificării prealabile a guvernului în privința persoanei nominalizate. Puterea de la București nu avea niciun interes pentru ca unul dintre cei mai vehemenți critici ai săi să ajungă la cârma Bisericii Unite și a amânat iniție-

⁸ *Ibidem*, pp. 266-269.

⁹ *Ibidem*, pp. 277-279.

¹⁰ Numărul total al cererilor în favoarea școlilor confesionale la nivelul celor trei eparhii s-a cifrat la 500, conform afirmațiilor episcopului Iuliu Hossu la conferința episcopilor catolici din Ungaria, desfășurată în octombrie 1941. Niciuna dintre cereri nu a fost aprobată. Cf. Ablonczy Balázs, *Transilvania reîntorsă 1940-1944* (traducere din limba maghiară de Ana Scarlat), Institutul European, Iași, 2004, p. 179.

¹¹ Vezi în acest sens și studiul lui Vasile Pușcaș, „Mărturia Episcopului Alexandru Rusu în fața Comisiei Hencke-Roggeri”, în *80 de ani de la Dictatul de la Viena*, Baia Mare, 2020, pp. 17-22. Studiul introduce în circuitul științific documente relevante pentru înțelegerea problematicei anilor 1940-1944 în Transilvania de Nord și a rolului asumat de episcopul Alexandru Rusu.

rea procedurilor în acest sens, menținând starea de provizorat (scaunul mitropolitan era vacant din iunie 1941) în interiorul structurilor acestei confesiuni¹².

1946 a fost totodată anul alegerilor parlamentare, importanța clerului greco-catolic în ecuația scrutinului în zonă fiind cunoscută. Ceea ce a constituit un motiv pentru reprezentanții Partidului Comunist de a monitoriza îndeaproape acțiunile clericilor și de a încerca, prin diverse mijloace, neutralizarea reprezentanților activi și cu influență în rândul credincioșilor. Rezultatul oficial al alegerilor a fost pus în discuție public de ierarhul de la Baia Mare, dar speranțele de validare nu s-au împlinit, perioada următoare fiind marcată de intensificarea controlului asupra cultelor și de arestările oponentilor, între care se numărau mulți clerici¹³.

În acest context dificil, Alexandru Rusu a transmis mesaje publice de susținere a clericilor și i-a îmbărbătat permanent pe credincioși, în apelurile sale fiind invocați permanent Capul Bisericii Catolice și regele Mihai. Arhiereul a fost un dinast convins, exprimarea publică a fidelității monarhice fiind sesizabilă de la momentul depunerii jurământului de credință în fața regelui Carol al II-lea, la 25 noiembrie 1930. Au urmat alte momente în care episcopul a solicitat obținerea sprijinului regalității pentru diverse proiecte instituționale, ultima exprimare în acest sens fiind în noiembrie 1947, când a adresat o telegramă regelui Mihai I, cu prilejul sărbătorii Sfinților Arhangheli, în care l-a asigurat pe monarh de devotamentul și supunerea loială a clerului și credincioșilor din eparhie¹⁴.

Abdicarea forțată a regelui la 30 decembrie 1947 a făcut ca singurul actor important care mai putea fi invocat pentru rezistență să rămână Sfântul Scaun, însă nu pentru mult timp, scenariul denunțării Concordatului, pregătit anterior, derulându-se la 17 iulie 1948. Concomitent, puterea comunistă a pus în aplicare strategia care viza interzicerea Bisericii Unite, ea cuprinzând mai multe etape, inspirate în parte de experiența ucraineană. Aplicarea integrală a planului aprobat de către eșalonul decizional suprem al Partidului Comunist este confirmată de analiza acțiunilor desfășurate în raport cu

Ziua Națională sărbătorită la Baia Mare, după eliberare, 10 mai 1945

documentele întocmite anterior la acest nivel. Punerea în retragere a ierarhilor Bisericii Unite (Alexandru Rusu la 17 septembrie 1948), reducerea numărului episcopilor la două, constituirea „comitetelor de inițiativă” pentru revenirea la ortodoxie, desfășurarea „adunării de la Cluj” și adoptarea unor documente pregătite anterior în laboratoarele puterii, primirea delegaților la București de către patriarh și membrii Sfântului Sinod care au validat adeziunea sunt toate acțiuni care s-au desfășurat conform planului întocmit anterior. Activitatea de semnare a „treccerilor” la ortodoxie a fost declarată încheiată la 21 octombrie 1948, odată cu festivitățile organizate la Alba Iulia. După doar o săptămână, toți ierarhii greco-catolici au fost arestați, împreună cu cei mai apropiați colaboratori. Episcopul Alexandru Rusu a fost arestat la 29 octombrie, aceeași soartă având-o canonicii Gheorghe Bob, Ludovic Vida, Titus Berinde și protopopul Vasile Câmpeanu¹⁵.

În plan legislativ, ultima piesă din dosarul „unificării religioase” a constituit-o Decretul nr. 358 din 1 decembrie 1948, emis de Prezidiul Marii Adunări Naționale, prin care se constata încetarea existenței organizațiilor centrale și statutare ale cultului greco-catolic¹⁶.

Se încheia astfel primul capitol din istoria Episcopiei Greco-Catolice a Maramureșului. Pentru ierarh și pentru numeroși clerici și credincioși începea calvarul trecerii prin spațiul concentraționar co-

¹² Ioan-Marius Bucur, *op. cit.*, p. 158.

¹³ Andrea Dobeș, „Episcopul Alexandru Rusu și regimul comunist (1945-1963)”, în *Revista Arhivei Maramureșene*, Baia Mare, nr. 1, 2008, p. 92.

¹⁴ Viorel Rusu, *op. cit.*, p. 343.

¹⁵ Ioan-Marius Bucur, *op. cit.*, p. 219.

¹⁶ *Monitorul Oficial*, Partea I A, nr. 281, joi, 2 decembrie 1948, p. 9563.

munist.

Depuși inițial la reședința Patriarhiei de la Dragoslavele, episcopii au fost mutați, în februarie 1949, la mănăstirea Căldărușani. În ianuarie 1950, Alexandru Rusu a fost transferat la Ministerul de Interne, unde a fost anchetat până la 22 mai, când a fost readus la Căldărușani. Câteva zile mai târziu, împreună cu ceilalți episcopi și preoți, a fost încarcerat la Sighet, unde și-au găsit sfârșitul episcopii Valeriu Traian Frențiu (12 iulie 1953) și Ioan Suci (27 iunie 1953)¹⁷. Episcopii care au supraviețuit (Iuliu Hossu, Alexandru Rusu și Ioan Bălan) au fost eliberați condiționat din penitenciarul Sighet la începutul lunii ianuarie 1955, internați pentru refacere la un sanatoriu din capitală și apoi la Spitalul Floreasca, iar în mai 1955 au fost transferați la mănăstirea Curtea de Argeș, cu domiciliu obligatoriu, iar apoi la mănăstirea de la Ciorogârla¹⁸.

Un element distinctiv al perioadei l-a constituit mișcarea petiționară a episcopilor adresată autorităților pentru abrogarea Decretului nr. 358/1948 și repunerea Bisericii Unite în drepturile anterioare. Mișcarea s-a extins în anul 1956 la nivelul credincioșilor, care au adresat numeroase petiții Ministerului Cultelor¹⁹.

Rolul episcopului Alexandru Rusu în această acțiune a atras atenția autorităților comuniste, care l-au separat de episcopii Iuliu Hossu și Ioan Bălan, fixându-i, în august 1956, domiciliu obligatoriu pentru 60 de luni la mănăstirea Cocos, din județul Tulcea. Mai mult, la sfârșitul anului 1956 a fost arestat de către Securitatea din Galați, transferat la Cluj și acuzat, alături de alți preoți implicați în mișcarea petiționară, într-un proces politic finalizat prin sentința nr. 1203/3 iulie 1957 a Tribunalului Militar al Regiunii Cluj, care-l condamna pe episcop la temniță grea pe viață. Recursul a fost respins de instanța supremă la 29 august 1957. Ulterior, prin aplicarea prevederilor Decretului nr. 5/1963, pedeapsa i-a fost comutată în 25 de ani temniță grea²⁰.

Așadar, ultima etapă din viață (șase ani și patru luni) a petrecut-o în închisoare, la Gherla (1957-12 august 1958), Pitești (13 august 1958-5 iunie 1960), Dej (6 iunie 1960-17 ianuarie 1963) și, din nou, Gherla (18 ianuarie-9 mai 1963)²¹. Calvarul lungii perioade privative de libertate, care a totalizat 14 ani și șapte luni (între 29 octombrie 1948 și 9 mai 1963), dintre care 11 ani în închisorile comuniste (incluzând aici și perioada de patru ani și șapte luni în care a fost închis la Sighet, fără să fi fost condamnat, între luna mai a anului 1950 și ianuarie 1955), i-a șubrezit sănătatea.

A murit la 9 mai 1963, în penitenciarul Gherla, momentul fiind descris astfel de către un preot cu stagii îndelungate în închisorile comuniste: „Înainte de a muri, episcopul Rusu s-a ridicat în coate și a binecuvântat colegii de suferință. Deținuții din celulă (...) au rămas adânc mișcați. Prin pereți au anunțat toată suflarea închisorii”²². Trecuse de 79 de ani (s-a născut la 22 noiembrie 1884), iar din 29 octombrie 1948 nu mai respirase aerul libertății.

Alexandru Rusu „nu a fost primul și nici singurul episcop greco-catolic care a decedat în detenție sau ca urmare a tratamentului brutal la care a fost supus în timpul anchetei, însă a fost singurul dintre episcopii titulari în 1948 care a fost arestat, acuzat și condamnat de justiția comunistă”²³.

La 19 martie 2019, papa Francisc a admis promulgarea decretului de recunoaștere a martiriului celor șapte episcopi greco-catolici români, între care și episcopul dr. Alexandru Rusu, iar la 2 iunie 2019 a oficiat slujba beatificării lor, pe Câmpia Libertății din Blaj.

¹⁷ Andrea Dobeș, Ioan Ciupea, „Decapitarea elitelor. Metode, mijloace, mod de acțiune”, în Romulus Rusan (ed.), *Memoria închisorii Sighet*, ediția a II-a revăzută și adăugită, Fundația Academia Civică, București, 2003, pp. 292-293.

¹⁸ Andrea Dobeș, „Episcopul Alexandru Rusu și regimul comunist (1945-1963)”, în *Revista Arhivei Maramureșene*, Baia Mare, nr. 1, 2008, pp. 99-100.

¹⁹ Pentru detalii, vezi Ovidiu Bozgan, „Mișcarea petiționară greco-catolică din 1956”, în Ovidiu Bozgan (sub redacția), *Studii de istoria Bisericii*, Editura Universității din București, 2000, pp. 168-184.

²⁰ Pentru detalii, vezi Ioan Marius-Bucur, *Culpa de a fi greco-catolic. Procesul episcopului Alexandru Rusu (1957)*, Editurile Argonaut & Mega, Cluj-Napoca, 2015. Substanțialul studiu introductiv (pp. V-XLII) este continuat de cele 117 documente ale dosarului. Volumul surprinde circumstanțele politice în care a avut loc procesul episcopului, semnificațiile și implicațiile acestui demers judiciar, documentând, prin intermediul unui studiu de caz, rolul justiției în administrarea represiunii politice în cazul unor clerici și intelectuali în a doua jumătate a anilor '50.

²¹ Andrea Dobeș, „Episcopul Alexandru Rusu și regimul comunist (1945-1963)”, în *op. cit.*, pp. 102-103.

²² Alexandru Rațiu, *Biserica furată*, Editura Argus, Cluj-Napoca, 1990, p. 179.

²³ Ioan Marius-Bucur, *Culpa de a fi greco-catolic. Procesul episcopului Alexandru Rusu (1957)*, p. XLII.

Filosofia culturii la Lucian Blaga. Încercare de sinteză

Dr. Marin IANCU

București

Eu am crescut hrănit de taina lumii. (Lucian Blaga)

Creator al unui sistem original de gândire, Lucian Blaga este cea mai complexă și fecundă personalitate a culturii române din perioada interbelică. Grupată, conform testamentului său filosofic, în patru trilogii (*Trilogia cunoașterii*, *Trilogia culturii*, *Trilogia valorilor* și *Trilogia cosmologică*), filosofia lui Blaga vizează depășirea paradigmei clasice, a raționalismului modern, propunând o nouă teorie a cunoașterii, denumită de autor „raționalism ecstatic”¹. Bazată pe ideea matricei stilistice, această nouă teorie a culturii își are sursele în structurile inconștientului colectiv, o nouă antropologie filosofică, fundamentată pe destinul creator al omului. Dintr-o astfel de viziune metaforică centrată pe ideea de mister, Lucian Blaga susține că „omul singur a devenit ființă istorică, ceea ce înseamnă permanent istorică, adică o ființă care veșnic își depășește creația, dar care niciodată nu-și depășește destinul creator”².

Dintre modurile sau structurile ontologice stabilite de Lucian Blaga, modul ontologic cel mai complex „este trăsătura structurală fundamentală a ființei umane”, a cărei superioritate decisivă constă în faptul că omul ca individ și ca gen „respiră și ființează în orizontul misterului și în vederea relevării acestuia, condiționând, în cele din urmă, întregul destin uman și menirea creatoare a omului”³. Dintr-o astfel de înțelegere a lumii, Blaga construiește o viziune metafizică amplă, conform căreia omul, sortit creației, trăiește într-un mediu specific, într-un univers simbolic care-l detașează de natură. Cultura este definită de L. Blaga o „tălmăcire simbolică a lumii”, o „lectură a existenței”, o interpretare a lumii, un mod de a traduce experiența în limbaje simbolice. „Prin cultură, scrie filosoful Blaga, existența se îmbogățește cu cea mai profundă variantă a sa. Cultura este semnul vizibil, expresia, figura, trupul acestei variante. Cultura ține deci mai strâns de definiția omului decât conformația sa fizică sau cel puțin tot așa de strâns”⁴. Orice asemenea demers în câmpul cunoașterii în sfera culturii, în general, este o confruntare dramatică, tensională cu misterul, ceea ce i-a determinat pe unii exegeți ai lui Blaga să susțină că „locul geometric al năzuințelor și aspirațiilor lui Blaga îl formează, incontestabil zona misterului”⁵.

Existența în orizontul misterului și pentru relevarea misterului reprezintă un tip de existență propriu numai omului. În opoziție cu rolul minor acordat ideii de mister în istoria filosofiei, Lucian Blaga își imaginează originalitatea propriei sale filosofii într-un alt mod de a concepe misterul: „Noi filosofăm sub specia misterului ca atare. Misterul e pentru noi suprem unghi de vedere”⁶. „Misterul – afirmă Ovidiu Drimba în acest context – e noțiunea care stă în centrul întregii sale filosofii, așa precum la Platon «ideea», la Leibniz «monada», la Kant «categoria», la Hegel «logosul» sau la Schopenhauer «voința». Pentru Blaga misterul nu numai că constituie obiectul teoriei cunoașterii, dar întreaga sa filosofie e o filosofie a misterului și a feluritelor încercări de a-l revela”⁷. Având pe de o parte o funcție creatoare, iar pe de alta una de a „bloca creația infinită”, Marele Anonim este centrul metafizic al existenței, misterul suprem. Marele Anonim emană din sine „diferențialele divine”, niște particule care, prin aglutinare, formează toate entitățile existenței, limitând, în același timp, creația pentru a nu provoca o „descentralizare a existenței” în ansamblul ei.

Revelarea misterului are loc prin două forme: prin **cunoaștere** și prin **plăsmuire** (creație), raport în care cultura este rezultatul creației umane, creație desfășurată pe toate registrele existenței și ale

¹ Vezi George Gană, Prefață la vol. *Izvoade*, București, Editura Minerva, 1972, pp. 9-10; Lucian Blaga, Prefață la *Diferențialele divine*, București, Fundația pentru Literatură și Artă, 1940, p. 143.

² Lucian Blaga, *Trilogia culturii*, în *Opere*, vol. 9, București, Editura Minerva, 1985, p. 143.

³ Lucian Blaga, *Diferențialele divine*, ed. cit., p. 78.

⁴ Lucian Blaga, *Trilogia culturii*, loc. cit., p. 443.

⁵ N. Tertulian, *Lucian Blaga*, în *Eseuri*, București, E.P.L., 1968, p. 218.

⁶ Lucian Blaga, *Trilogia cunoașterii*, în *Opere*, vol. 8, București, Editura Minerva, 1983, p. 263.

⁷ Ovidiu Drimba, *Filosofia lui Blaga*, București, Editura Cugetarea Georgescu Delafras, 1944, p. 11.

raporturilor posibile dintre om și lume. Lucian Blaga consideră că există două forme de cunoaștere, o „**cunoaștere paradisiacă**” și o „**cunoaștere luciferică**”. Pentru a înțelege rostul acestei distincții este necesar să precizăm că misterul, ca obiect al cunoașterii, are două aspecte: un aspect **fanic** (care se arată omului în experiență) și un aspect **criptic** (care se ascunde). Cunoașterea paradisiacă are ca obiect misterele latente, fiind o cunoaștere fără tensiune problematică, împăcată cu realul, prin care spiritul uman acumulează o serie de atribute explicative aplicate concretului, realizând un progres liniar, cumulativ. Cunoașterea luciferică operează asupra unor mistere deschise cărora le produce o „variație calitativă, lansând idei care se află în opoziție cu concretul. Distincția între cele două forme ale cunoașterii este diferită de distincția dintre cunoașterea empirică și cea teoretică, de distincția dintre cunoașterea intuitivă și cea rațională sau de cea dintre cunoașterea naivă și cea elaborată. Blaga precizează că prin cunoașterea paradisiacă trebuie să înțelegem cunoașterea primară, normală, care urmărește „determinarea obiectului”, iar prin cunoașterea luciferică o cunoaștere ce are în vedere „deschiderea misterului”, pătrunderea în aspectul lui criptic și relevarea acestuia.

Consecința acestor teze ar consta în faptul că orice cunoaștere este relativă, dar omul nu va înceta niciodată în încercarea de a revela misterul lumii. Există astfel o „cenzură transcendentă”, care, introdusă de Marele Anonim, împiedică revelarea absolută a misterele. De aici, drama cunoașterii umane, blestemul și grandoarea omului ca ființă sortită creației și unei revelări relative și aproximative a misterului. În aceeași viziune modurile de raportare și de înțelegere, în diversitatea lor, trebuie folosite în funcție de natura obiectului supus cunoașterii, dar ele pot fi folosite și alternativ cu privire la același subiect. „Nu ne vom feri de a gândi «rațional», susține L. Blaga, în concepte cu grijă elaborate, când e vorba de fapte care intră în tiparele preciziei fără echivoc. Nu ne vom feri de a gândi «mitic», când străbatem zone mai cețoase și mai adânci. Nu ne vom feri de a gândi «ecstatic», când antinomiile existenței ni se impun cu o insistență de neocolit”⁸. În concepția lui Blaga, omul nu poate crea în mod absolut, ci numai în mod relativ, adică într-un cadru stilistic determinat. Absolutul e artistic, afirmă Blaga, sau suprastilistic, pe când animalele, în activitatea lor, sunt nestilistice. Numai omul are stil, fiind constrâns să releve misterul în forme specifice. „În istorie, este de părere Lucian Blaga, se consumă destinul dramatic al omului ca ființă paradoxală: are în ea impulsul cunoașterii și relevării absolute, dar e blocată în această tentativă de cenzură transcendentă și de categoriile stilistice”⁹. Stilul este un fenomen esențial al creației, „e ca un jug în robia căruia trăim, dar pe care nu-l simțim decât rareori ca atare. Cine simte greutatea atmosferei sau mișcarea Pământului?”¹⁰

Realizând analize ale diverselor culturi (greacă, romană, renașcentistă, modernă) și ale diverselor stiluri artistice moderne (romantism, realism, impresionism, expresionism etc.), Lucian Blaga promovează ideea că ele formează blocuri culturale unitare, în care se regăsesc o serie de aspecte dominante. Pentru a explica această „unitate stilistică a unor epoci, culturi sau mișcări artistice, autorul *Poemelor lumii* apelează la ideea denumită *inconștientul colectiv*. Factorii inconștienți, care se imprimă oricărei creații culturale, alcătuiesc o *matrice stilistică* („câmp stilistic”), o „prismă” prin care comunitățile umane sau personalitățile creatoare percep lumea și o interpretează. Rafinat de la o lume la alta, prin acest aparat conceptual Blaga a determinat specificul culturii române din perspectivă stilistică”¹¹. Caracterizând cultura românească, L. Blaga o plasează sub semnul „spațiului mioritic”, definit ca un orizont ondulat (deal-vale, vale-deal), în care omul își simte destinul ca pe o înaintare legănată. În afara acestei reprezentări spațio-temporale și al unui anumit sentiment al destinului, Blaga stabilește o altă caracteristică a culturii române, determinată de viziunea ortodoxistă asupra divinității, viziune numită „sofianică” (de la numele bisericii Sf. Sofia din Constantinopol). Divinitatea este văzută ca o putere care coboară protector asupra lumii și asupra omului („transcendentul care coboară”), spre deosebire de viziunea catolică și protestantă, în care divinitatea este transcendentă, situată dincolo de lume și separată de lume.

La aceste caracteristici ale culturii românești, L. Blaga adaugă „dragostea de pitoresc” (gustul pentru frumos și armonie) și „sentimentul adânc” de „solidaritate a omului cu natura și cu firea, cu elementele organice ale cosmosului”. Expresată în chip esențial în cultura populară, matricea stilistică românească este prezentă și într-o serie de inițiative istorice și creații de tip major (de exemplu, epoca lui

⁸ Lucian Blaga, *Trilogia cunoașterii*, ed. cit., p. 443.

⁹ Lucian Blaga, *Trilogia culturii*, ed. cit., p. 79.

¹⁰ *Ibidem*, p. 70.

¹¹ Vezi Lucian Blaga, *Spațiul mioritic*, în Lucian Blaga, *Trilogia culturii*, ed. cit., pp. 123-137.

Ștefan cel Mare, opera lui Eminescu, Brâncuși etc.). Blaga realizează, în acest context, o analiză comparativă a sentimentului estetic în diverse medii europene, evidențiind caracteristicile sale la români (cap. „Pitoresc și revelație”). Prin această analiză comparativă, de o pătrunzătoare subtilitate, a stilului specific al podoabelor populare românești (cap. „Duh și ornamentică”), L. Blaga dezvăluie semnificațiile filosofice ale dorului, ca ipostază românească a existenței. Iar din toate aceste analize se degajă un profil spiritual, o configurație anumită a psihologiei colective, o structură definitorie a matricei stilistice românești¹². Integrată în „rețeaua determinantelor europene”, cultura română modernă a suferit în chip firesc o serie de influențe, dintre care unele au fost „modelatoare”, mai ales cele venite din spațiul francez, iar altele „catalitice”, venite din spațiul germanic. Pe de altă parte, Blaga stabilește identitatea culturală a poporului român ca fiind un complex de „determinante spirituale”. Dincolo și mai presus de misterul sângelui, românismul e un „patrimoniu stilistic”, alcătuit în parte dintr-un raport intim, de natură funcțională, și de dozaj, al unor determinante care-l depășesc¹³.

Odată fixate, aceste determinante funcționează în raport cu noile creații ca un „apriorism stilistic”, variabil de la o regiune la alta, de la un popor la altul. Blaga consideră astfel că se poate vorbi de un „apriorism românesc”, precizând următoarele: „Să nu ne sperie termenul, aceasta însemnând existența unor factori stilistici activi, care-și pun pecetea neîndoielnică pe produsele geniului nostru etnic”. O atare pecete specifică este mai pregnantă în cazul culturii populare, minore, Blaga dovedindu-se însă încrezător în puterea matricei stilistice românești de a se afirma și în creații de tip major: „Ce drum va apuca matricea stilistică românească e greu de întrezărit. Dar câteodată o simplă constatare poate să țină loc de profeție: noi nu ne găsim nici în apus, și nici la soare-răsare. Noi suntem unde suntem: cu toți vecinii noștri împreună pe un pământ de cumpănă”¹⁴.

În evaluarea culturii românești, Blaga îndeamnă la luciditate și spirit critic, nicidecum la atitudini apologetice. Din examenul culturii populare, Blaga susține că există o matrice stilistică românească, ceea ce ne îndreptățește să afirmăm „că avem un înalt potențial cultural”. „Tot ce putem ști – susține filosoful –, fără temerea de a fi dezmințiți, este că suntem purtătorii bogați ai unor excepționale posibilități. Tot ce putem crede, fără a săvârși un atentat împotriva lucidității, este că ni s-a dat să luminăm cu floarea noastră de mâine un colț de pământ. Tot ce putem spera, fără a ne lăsa manevrați de iluzii, este mândria unor inițiative spirituale, istorice, care să sară din când în când, ca o scânteie, și deasupra creștetelor altor popoare. Restul e ursită”¹⁵. După Blaga, matricea stilistică este un concept de același ordin cu termenul lingvistic de competență, iar realizările culturale efective țin, în acest fel, de sfera performanței. Generând cele mai diverse ecouri în conștiința filosofică românească, prin complexitatea lui contradictorie, sistemul filosofic blagian exprimă ambiția de a construi un sistem atotcuprinzător, în care sunt evidențiate dramele, ipostazele și zbaterele umanului, dar și transcendența divină. Realizată de un spirit neliniștit de mare amplitudine și adâncime creatoare, „opera lui Blaga e o încercare de justificare a omului și a creației într-o epocă marcată de două războaie apocaliptice”¹⁶.

Deși este tentat să pătrundă în tainele cunoașterii luciferice („Omule, ți-aș spune mai mult,/ dar e-n zadar/ – și-afară de-aceea stele răsar/ și-mi fac semn să tac/ și-mi fac semn să tac”, *Taina inițiatului*), totuși „Sufletul lui e în căutare,/ în mută, seculară căutare,/ de totdeauna,/ și până la cele din urmă hotare./ El caută apa din care bea curcubeul./ El caută apa,/ din care curcubeul/ își bea frumusețea și ne-ființa” (*Autoportret*). Pornind de la studiile lui Freud și Jung, tânărul poet-filosof a fost atras de profunzimile ființei umane, manifestând o nestăpânită curiozitate pentru celălalt tărâm al psihismului omenesc. Dintre modurile sau structurile ontologice stabilite de Lucian Blaga, **modul ontologic** cel mai complex „este trăsătura structurală fundamentală a ființei umane”¹⁷, a cărei superioritate decisivă constă în faptul că omul ca individ și ca gen „respiră și ființează în orizontul misterului și în vederea relevării acestuia, condiționând, în cele din urmă, întregul destin uman și menirea creatoare a omului”¹⁸.

¹² Vezi în acest sens și Grigore Georgiu, „Sistemul filosofic al lui Lucian Blaga”, în *Istoria culturii moderne*, București, 2000, pp. 341-342.

¹³ Lucian Blaga, *Trilogia culturii*, ed. cit., p. 255.

¹⁴ *Ibidem*, p. 257.

¹⁵ *Ibidem*, p. 258.

¹⁶ Vezi George Gană, *Prefață* la vol. *Izvoade*, București, Editura Minerva, 1972, pp. 9-10.

¹⁷ *Diferențialele divine*, p. 78.

¹⁸ *Ibidem*, p. 79.

Agora și filosofia

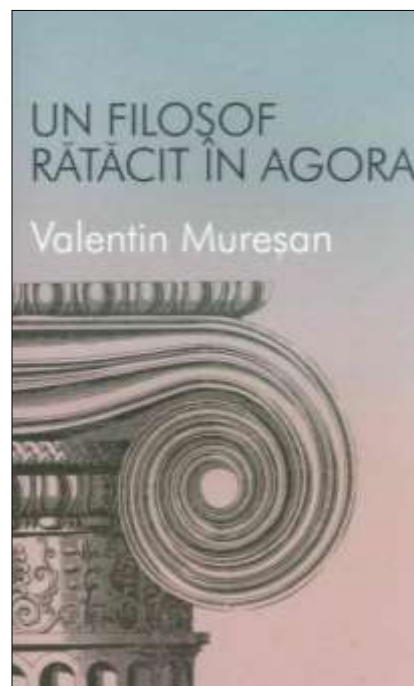
Dr. Grigore SPERMEZAN

Urziceni

Recunoscut sau nu, trăim azi vremuri în care filosofia pare să-și fi pierdut identitatea, trădându-și esența cea mai profundă, care constă în explicarea omului și exprimarea alternativelor destinului său. Tăcerile ei denotă, dacă nu o anume indiferență pentru valorile umaniste, recunoașterea eșecului prin lipsa de răspunsuri plauzibile în fața marilor interogații ale cunoașterii lumii și ale omului, ale spiritului și culturii. Într-o lume bulversantă care se caută pe sine, de un proteism fără precedent, filosofi lasă impresia că își fac prea puțin simțită prezența în tentativa de a răspunde dilemelor dramatice ale oamenilor, iar filosofia că nu mai luminează spiritele umane, abandonându-și rolul de conștiință critică a vremurilor noastre. Cine și ce suntem, încotro ne îndreptăm, ce avem de făcut în aceste vremuri torturante din care nu lipsesc cataclismele naturale și spectrele războiului? Senzația este că societatea de azi a renunțat la principiul filosofic al rațiunii umane – care ține de primordialitatea omului, a libertății și creativității sale – în favoarea raționalității pragmatice, unde prevalează principiul eficienței și instrumentalizării de-a dreptul cinice, de genul practicii utilizării în politică a oricăror țeluri pentru atingerea scopurilor propuse. La ce ne-ar folosi filosofia în ziua de azi, dacă ea nu-și îndeplinește menirea? Individul obișnuit știe că filosofia nu a rezolvat niciuna dintre marile probleme cu care se confruntă omenirea – bolile grave, sărăcia, insuficiența surselor de apă și de energie, ecologia, foamea endemică, confruntările armate etc. –, situație plastic exprimată de unul dintre participanții la Congresul mondial al acestei discipline (Brighton, 1988), care conchide descurajant: „Filosofia nu te ajută să fierbi o varză”. Iar atunci, la ce bun s-o invoci bătând la porți ce-ți rămân închise în vremurile de criză pe care le trăim?

La câteva dintre aceste întrebări a încercat să răspundă regretatul universitar Valentin Mureșan în lucrarea sa *Un filosof rătăcit în agora*¹, apărută în urmă cu zece ani, în care sunt abordate o multitudine de probleme legate de criza filosofiei în etapa actuală, de nevoia de reformare a sistemului de învățământ românesc, de importanța constituirii unei instituții morale etc. Fost profesor al Facultății de Filosofie a Universității București, autor al unor erudite comentarii la *Republica* lui Platon și *Etica nicomahică* a lui Aristotel și al unor lucrări de filosofie morală antică și modernă, traducător din engleză a unor lucrări fundamentale ale culturii universale etc., Valentin Mureșan a coborât din sferele înalte ale disciplinei pe care a predat-o, oferind o lucrare incitantă și accesibilă tuturor acelor dornici de instruire, indiferent dacă au sau nu o pregătire filosofică. Problematika abordată este exprimată în sumarul cărții, care cuprinde patru capitole distincte: *Starea filosofiei românești*, *Rolul intelectualului în cetate*, *Filosofia ca mod de viață* și *Portrete de universitari*.

Pentru cei cărora termenul de *agora* le este mai puțin familiar, el desemnează piața publică în orașele Greciei antice, unde se aflau principalele instituții și unde se țineau adunările publice, iar, prin extensiune, el însemna și adunare a poporului care se ținea în respectiva piață. (Deși noi pronunțăm așa cum se aude, un ghid turistic grec mă lămurea că, de fapt, pronunția corectă este „ahora”, cu accent pe „a”). Astăzi, coborâtul în agora înseamnă ieșirea unei persoane în spațiul public pentru a-și susține propriile puncte de vedere, lucru nu întotdeauna convenabil și la îndemâna oricui. Au filosofi de azi datoria cetățenească să-și susțină opiniile în fața unui public eterogen, sau acest lucru rămâne la

¹ Valentin Mureșan, *Un filosof rătăcit în agora*, București, Editura ALL, 2013.

latitudinea fiecăruia dintre ei? Răspunsurile pot fi diferite, cu fireștile argumente și contraargumente de rigoare.

Încă de la început, autorul dorește să demonteze două mituri negative legate de facultatea de filosofie și de aceia care au îndrăznit să devină studenții ei. Primul este că facultatea de filosofie nu învață ceva util, viabil, fiind o formă de cunoaștere de dragul cunoașterii care nu se aplică și nu se vinde într-o lume dominată de pragmatism. Celălalt ține de faptul că facultatea nu oferă o meserie regăsită în vreun nomenclator, deci angajarea licențiatului în filosofie întâmpină nu doar reticențele angajatorilor, ci și găsirea cu greutate a unei slujbe. Primul mit este explicat prin interpretarea abuzivă a unui pasaj din *Metafizica* lui Aristotel, unde se arată că filosofia nu are scopuri practice, rămânând o cunoaștere gratuită ce nu vizează nicio aplicație, așa cum se întâmplă lucrurile în ramuri filosofice precum matematica, metafizica sau astronomia matematică. Dar același Aristotel susține că alte ramuri ale filosofiei – precum politica, etica, legislația sau retorica – urmăresc tocmai cunoașterea de dragul aplicațiilor, nu cunoașterea pură. Mai mult, cum ar părea în ochii celorlalți acela care ar pune azi întrebarea „la ce folosesc” îndeletniciri așa-zis gratuite, precum poezia, muzica ori matematica pură și cum ar arăta lumea fără ele, dacă ne-am întreba ce beneficii avem practicându-le? Cea de-a doua teză este că filosofia nu oferă nicio meserie, deci niciun mijloc de supraviețuire. Ideea e falsă, meseria de „filosof” fiind trecută în nomenclatorul de meserii, alături de cea de „tinichigiu”.

Opinia lui Valentin Mureșan este că facultățile cu profil aparent vocațional nu oferă vreun avantaj pentru absolvenții lor, comparativ cu licențiații în filosofie. Tinerii români ai perioadei post-decembriste sunt atrași de facultățile de jurnalism, comunicare, studii europene pentru că ar oferi o „meserie”, dar care pot fi transformate în cursuri postuniversitare de un an, adică în studii universitare vocaționale de scurtă durată. Autorul cărții consideră că acești specialiști nu pot face mare lucru în plus față de absolvenții de filosofie, lipsindu-le formația umanistă, adică studiul marilor opere care au forjat cultura occidentală, unul dintre argumentele aduse fiind acela că un arhitect format în Spania a studiat *Etica nicomahică* timp de două semestre. Ne-am putea întreba ce legătură are Aristotel cu arhitectura, dar răspunsul este simplu: se dorește pregătirea unor *specialiști superiori*, nu de meseriași buni, dar înguști la minte.

Universitatea trebuie să ofere fundamentele științifice și umaniste ale omului civilizat, cult, modern, care vrea să se specializeze *în viitor* pentru a exercita o meserie, iar școlile superioare de meserii ar trebui să-i formeze pe specialiști *după* universitate. De altfel, prospectul unei universități engleze făcea precizarea: „În această universitate nu se formează specialiști, ci oameni *capabili* să se specializeze”, ideea consonantă cu a celebrului filosof John Stuart Mill (1806-1873), care într-un discurs din 1867 susținea că universitățile nu au drept scop pregătirea unor juriști ori medici buni sau ingineri, ci *ființe umane capabile și cultivate*. Universitatea nu poate și nu trebuie să ofere o meserie, o specializare exactă, pentru că nu știi unde vei lucra în viitor; or, studiul filosofiei deschide o gamă largă de posibilități în acest sens. „A-i supraspecializa pe studenți încă din facultate înseamnă a le crea iluzii și a-i face mai puțin adaptabili la situațiile inedite care îi așteaptă în viitor”, conchide Valentin Mureșan (p. 13).

La întrebarea ce rol poate juca filosofia în procesul de modernizare a poporului român, răspunsul autorului este că e un antrenament mental de formare a omului ca om prin virtuți intelectuale precum capacitatea de a gândi cu mintea proprie în domenii diverse (presă, bănci etc.), deci adaptabilitate, capacitatea de gândire analitică (utilă în multe domenii), simțul nuanțelor, capacitatea de gândire critică, o gândire prospectivă, adică puterea de a vedea mai departe decât omul obișnuit, o gândire aplicată în zona eticii practice, cum nu au alți specialiști etc. Pe fondul unor atacuri ale juriștilor la adresa filosofiei și a unor acuze cum că filosofia nu se vinde, profesorul de drept Brian Leiter, de la Universitatea din Chicago, consideră că nimeni nu e mai deștept decât studentul serios de la filosofie: „Orice facultate care scoate din program filosofia trebuie să-și pună un afiș pe care să scrie «Copiii deștepți să se înscrie în altă parte»”. După cum se vede, filosofia nu este atât de inutilă cum poate părea din perspectiva agentului economic rațional, cel care analizează totul din perspectiva raportului dintre eforturile făcute și rezultatele obținute.

Cartea lui Valentin Mureșan, bine argumentată, fără să-și fi pierdut valențele formative după un deceniu de la apariție ei, merită recitită cu folos și azi.

Oratorii latini

Dr. Aurel M. CAZACU

București

Începuturile oratoriei

Viața publică și, în special, luptele politice au favorizat încă de timpuriu dezvoltarea la Roma a elocvenței. Adăugăm și discursurile ocazionale de mai mică întindere ținute în fața poporului, în fața oștii, în senat sau în alte contexte publice. Apar și cuvântări funebre (*laudationes funebres*), în cinstea morților din familiile patriciene, ținute de magistrați sau chiar de reprezentanții acestor familii.

Cu timpul argumentația se integrează natural elocvenței, astfel încât discursurile sunt încredințate scrisului și întocmite după regulile retoricii grecești, ba chiar compuse în grecește (limbă de circulație în tot bazinul mediteranean).

Cele mai multe date despre oratorii latini le întâlnim la Cicero, în special în dialogul *Brutus*. Ca replică a unui rezumat al istoriei Romei republicane scrisă de Atticus, intitulat *Liber annalis*, Cicero prezintă o scurtă trecere în revistă a oratoriei grecești de la Solon și Pisistrat până la Demetrios din Falera, urmată de o lungă istorie a elocinței latine de la Marcus Cornelius Cethegus și Cato cel Bătrân până în vremea sa, marele orator Quintus Hortalsus Hortensius. În acest context sunt menționați peste 200 de oratori, printre care se disting Cato cel Bătrân, frații Gracchus (Tiberius și Gaius), Marcus Antonius, Lucius Licinius Crassus, Iulius Cezar, Lucinius Calvus, Quintus Hortensius Hortalsus ș.a. De aceea, în anul 1531 d.Hr., Flavio Blondo i-a adăugat dialogului *Brutus* subtitlul *Sive de claris oratoribus* (Despre oratorii renumiți).

Alte date despre oratorii latini ni le oferă Marcus Fabius Quintilianus în *Institutionis oratoriae libri XII* (paragrafele din capitolele X și XII), Publius Cornelius Tacitus în *Dialogus de oratoribus* (Marcus Aper, Iulius Secundus, Curiaticus Maternus și Vipstanus Messalla), Seneca Retorul în *Oratorum et rhetorum sententiae, divisiones, colores* (Arellius Fuscus, C. Albucius Silus, L. Gestius Pius, Asinius Polio, Porcius Latro, Titus Labienus, Papirius Fabianus, Cassius Severus, Vatiens Montanus, Albucius Silus, Iunius Gallio), Aulus Gellius în *Noaptea la Attice* (Scipio Africanul Minor, Caius Sempronius Gracchus, Cato cel Bătrân), Titus Livius (Cato cel Bătrân), Cornelius Nepos (Cato cel Bătrân), Plutarh în *Vieți paralele* (Cato cel Bătrân, frații Gracchus, Tiberius și Caius, Cicero), Caius Suetonius Tranquillus etc.

Cel mai vechi document de oratorie latină¹, întocmit după toate regulile retoricii grecești, este considerat discursul lui Appius Claudius Caecus ținut în Senat, în anul 280 î.Hr., având drept conținut respingerea propunerilor de pace ale lui Pyrrhus, învingătorul romanilor la Heraclea (la sud-vest de Tarent). Caecus, de origine patriciană, a avut o carieră deosebit de strălucită: cenzor în 312 și de două ori consul în 307 și 296. A dus o politică favorabilă libertăților și plebeilor, dar măsurile luate n-au avut urmări hotărâtoare. Lui Caecus i se datorează construirea drumului cunoscut sub numele de *Via Appia* (drumul care duce de la Roma la Capua) și al apeductului *Aqua Appia* lung de 16,5 km, care aduce apa de pe colinele de la est de Roma. Atras de elenism și de pitagoreism, Caecus a lăsat o culegere de sentințe morale scrisă în versuri saturniene (*Carmina de moribus*) și un tratat de drept (*De usurpationibus*)².

În viziunea lui Cicero din dialogul *Brutus*, primul mare orator roman în secolul II î.Hr. și cu mare putere de persuasiune este considerat Marcus Cornelius Cethegus (consul în 204, în timpul celui de-al doilea război punic), iar cel mai mare orator este considerat Cato cel Bătrân (Marcus Porcius Cato, 234-149 î.Hr.).

Din lista de buni oratori se distinge și Scipio Africanul cel Bătrân (Publius Cornelius Scipio Africanus Maior), cel care timp de 15 ani (199-184 î.Hr.), în calitatea sa de Princeps Senatus, a influențat direct politica internă și externă a Romei. Tot atât de talentat în ale oratoriei a fost și adversarul său politic, Tiberius Sempronius Gracchus, consul în anii 177 și 163 î.Hr., tatăl viitorilor tribuni Tiberius și Gaius.

În aceeași perioadă au scris și au rostit discursuri reușite și alți oratori: politicianul și omul de cultură Lucius Aemilius Paulus (consul în anii 182 și 168 î.Hr.), eruditul Caius Sulpicius Gallus (consul în anul 166 î.Hr.) sau Lucius Papirius Fragellanus.

¹ *Istoria literaturii latine de la origini până la destrămarea republicii*, vol. I, ediția a II-a, Editura Didactică și Pedagogică, București, 1972, pp. 275-277.

² Apud Jean Bayet, *Literatura latină*, Editura Univers, București, 1972, p. 45.

Înflorirea oratoriei până la frații Gracchi

Începând cu a doua jumătate a secolului al II-lea î.Hr., genul oratoric cunoaște o anumită înflorire. Care sunt circumstanțele acestui reviriment? În primul rând situația politică, caracterizată printr-o încrâncenată luptă pentru putere și avantaje economice, iar, în al doilea rând, puternica influență a culturii grecești, ceea ce a condus spre anii 170 î.Hr. la plasarea retoricii la baza învățământului roman. Oratoria politică și cea juridică cunoaște o amploare deosebită. Mulți dintre oratorii romani își iau drept dascăli retori greci vestiți. Discursurile scrise rostite sau nerostite sunt de regulă publicate, iar discursurile scrise de alții (logografi) își găsesc cu ușurință cumpărători. În această perioadă se disting trei oratori³: Scipio Africanul cel Tânăr, Caius Lucius Laelius Sapiens (personaj al dialogurilor ciceroniene) și Servius Sulpicius Galba (strămoș al împăratului cu același nume).

Scipio Africanul cel Tânăr (Publius Cornelius Scipio Aemilianus Africanus Minor, numit și Africanus Alter, 184-129 î.Hr.) a fost al doilea fiu al lui Paulus Aemilius, adoptat de către unul dintre fiii lui Scipio Africanul Maior. Îl găsim în Spania în 151 î.Hr., apoi este însărcinat cu o ambasadă. În 148 obține magistratura de edil, iar în anul următor (147) consulatul, de două ori ilegal, deoarece nu avea vârsta cerută și nu ceruse seamă de *cursus honorum*, ordinea de ocupare a magistraturilor. Primește comanda războiului împotriva Cartaginei, pe care o cucerește și o distruge în 146. Cucerirea Cartaginei i-a adăugat porecla *Africanus minor*, de al doilea African. În 142 este din nou consul, în 134 este cenzor, iar în 133 reprimă răscoala din Numantia. Succesele lui din Africa și din Spania i-au adus supranumele de Africanus Numantianus. A influențat dezvoltarea mișcării democratice, fiind chiar adeptul unor reforme agrare (*Lex Sempronia*, propusă de Tiberius Sempronius Gracchus, cumnatul său prin adopțiune), în beneficiul țăranimii săracite; însă, în cele din urmă, a ajuns un oponent al acesteia. A fost un admirator al culturii grecești și al gândirii stoice, s-a preocupat de problemele cultivării limbii latine și a sprijinit dezvoltarea literaturii latine. Discursurile sale s-au păstrat doar sub forma unor citate. Iată un fragment combativ la adresa unui tribun, consemnat de Aulus Gellius în *Nopti Attice*:

„Toate faptele rușinoase și ticăloase ale oamenilor se cuprind în două lucruri: răutatea și desfrâul. De ce vrei să te dezvinovățești: de răutate, de desfrâu, sau de amândouă deodată? Dacă vrei să te dezvinovățești de desfrâu, o poți face. Dar tu cu o singură curtezană ai cheltuit mai mult decât ai declarat la recensământ că face întregul inventar al moșiei tale sabine. Zici că nu-i așa. Atunci cine garantează pentru tine cu o mie de sesterți? Tu ai cheltuit și prăpădit pe ticăloșii mai mult decât o treime din banii de la tatăl tău. Zici că nu-i așa. Atunci cine garantează pentru tine cu o mie de sesterți? Nu te mai dezvinovățești de desfrâu. Dezvinovățește-te măcar de răutate! Tu ai jurat strâmb în mod solemn, cu premeditare. Zici că nu-i așa. Atunci cine garantează pentru tine cu o mie de sesterți?”⁴

Mărturiile antice caracterizează majoritatea discursurilor sale prin combativitate, gravitate, simplitate și causticitate. Fiind preocupat de problemele cultivării limbii latine, era considerat cel mai pur scriitor al vremii sale.

Caius Lucius Laelius Sapiens a fost consul în anul 140 î.Hr. Numele de Sapiens (Înțeleptul) se datorează unui moment politic apreciat de aristocrație, când elaborează un proiect de lege agrară, pe care însă nu l-a supus votului, notează Plutarh⁵, pentru că s-a temut de zarvă. Ca și Scipio Africanul cel Tânăr (cu care era prieten), s-a distins atât în oratoria politică, cât și în cea juridică. Discursurile cele mai cunoscute sunt cele cu privire la colegiile sacerdotale, susținând vechile culte romane și neacordarea dreptului poporului de a alege preoții. Discursurile, atât cele rostite, cât și cele scrise pentru alții erau apreciate pentru rafinament în argumentație și eleganță în stil.

Servius Sulpicius Galba a fost consul în anul 144 î.Hr. Ca rival în oratorie al lui Caius Lucius Laelius Sapiens și al lui Cato cel Bătrân, s-a impus prin discursurile sale juridice (deși nu era un bun cunoscător al dreptului). A fost primul care s-a servit de toate mijloacele cuvântului, introducând toate combinațiile stilului (*stilus artifex*) în elocința romană. Discursurile sale sunt caracterizate prin vervă, asprime și folosirea anumitor procedee retorice grecești (pateticul, digresiunea, locurile comune), având drept rezultat antrenarea și convingerea auditoriului.

³ Istoria literaturii latine..., ed. cit., pp. 277-279.

⁴ Aulus Gellius, *Nopti Attice*, VI, 11, 9.

⁵ Apud Plutarh, *Tiberius Gracchus*, în *Vieți paralele*, vol. V, 1971, p. 199.

Cato cel Bătrân

Marcus Porcius Cato (234-149 î.Hr.) provenea dintr-o familie plebee din Tusculum. A primit supranumele de *Censorius* (Censorul)⁶, datorită rigorii morale și austerității proverbiale atestate cu prilejul uneia dintre magistraturile pe care și le-a asumat, ca și supranumele de *Maior* (cel Bătrân, cel mai în vârstă), în opoziție cu un omonim al său din secolul I î.Hr., care îi era de altfel descendent. Supranumele de Cato este pus în legătură cu vocabularul sabin *catus* (înțelept, șiret, priceput), acordat de către contemporani. Străbunii săi erau agricultori și crescători de vite, de aici supranumele de *Porcius* (porcarul).

După cum declară într-un discurs, adolescența și-a petrecut-o pe mica proprietate pe care i-o lăsase tatăl său, mort de timpuriu. După ce a împlinit 17 ani a fost înrolat în armată (217), unde a servit în cel de-al doilea război punic (îndreptat împotriva lui Hannibal care invadase Italia), iar mai târziu (214) pleacă în Sicilia ca tribun militar numit sub comanda lui M. Claudius Marcellus. Se întoarce apoi acasă, implicându-se uneori în apărarea vecinilor la diferite procese, creându-și cu încetul un renume de avocat⁷.

Remarcat de vecinul său, patricianul roman Valerius Flaccus, ca un bun vorbitor, este convins să se mute la Roma, unde să se ocupe de afacerile publice și, datorită calităților sale, se va bucura de protecția puterilor vremii. Ca tribun, dar de data asta ales, pleacă în război, unde își consolidează și faima militară. Candidează la demnitatea și funcția de cvestor (questor)⁸ și reușește. Pleacă în Sicilia, unde Scipio (supranumit, mai târziu, Africanul) făcea pregătirile pentru expediția din Africa. Pentru a-și crea popularitate în rândul ostașilor, Scipio face cheltuieli enorme. Alarmat și intransigent, Cato pleacă la Roma pentru a raporta senatului faptul că Scipio nu chibzuiește cheltuielile militare. Dar ancheta nu a mai avut loc. Cato se întoarce și primește din partea lui Scipio să comande o parte a flotei pornită spre Africa. Nu a mai participat la luptă, fiind trimis de Scipio cu alte însărcinări în Sardinia, apoi la Roma, probabil pentru a scăpa de acerba vigilență a lui Cato.

Deși descendent dintr-o familie umilă, Cato urcă treptele din *cursus honorum* (cariera onorurilor)⁹: questor (204) sub comanda lui Publius Cornelius Scipio; *aedilis plebis* (199); pretor însărcinat cu guvernarea Sardiniei (198); consul (195), cinstit cu triumful după doi ani de război cu Spania; cenzor, timp de opt ani, începând din 184. Ultima magistratură, cea de cenzor, reprezenta culmea onorurilor și desăvârșirea politicii, deoarece cenzorul deținea foarte multă putere, având în sarcină păstrarea și cercetarea moravurilor, sfătuirea și corectarea vieții cetățenilor. Ridicându-i o statuie în templul zeiței Hygieia, poporul n-a pus să se scrie pe ea nici multiplele onoruri militare, nici triumful lui, ci următoarea inscripție:

„Pentru că, fiind ales cenzor, a îndrumat pe calea dreaptă prin măsuri, obiceiuri și învățături folosite viața politică a romanilor, care înclina și se rostogolea spre rău”¹⁰.

În Spania pleacă în calitate de consul. Aici Cato a trebuit să rezolve nu numai anumite tulburări locale, ci și indisciplinarea cavalerilor săi. Indisciplinaii au avut parte de o cuvântare bogată în sentințe traduse din grecește și cu influențe ale retoricii grecești. În 191 pleacă cu două mii de ostași pentru a restabili dominația romană în Grecia. Cu această ocazie, la Atena, pentru a exprima poziția dominatoare a Romei, ține un discurs în limba latină folosindu-se de un translator, deși ar fi putut să vorbească el însuși în limba grecilor.

În anul 184 Cato este ales cenzor, luptând împotriva dezmașului și imoralității unor senatori, împotriva luxului cu o vervă neobosită, inclusiv la femei (*Lex Oppia*), în vederea îndreptării din nou a spiritelor către vechile forme, militare și agricole, ale civilizației latine. Pe linia apărării vechilor moravuri romane, se situează și atitudinea lui ostilă față de solia ateniană, constituită din filosofii Carneades, șeful Noii Academii, peripateticianul Critolaos și stoicul Diogenes. Amintind că și în anii anteriori, epicureii Alcios și Philiscos au fost expulzați din Roma în 173, iar în 161 toți retorii și filosofii au avut aceeași soartă, istoricul francez Jean Bayet notează că același lucru se va întâmpla și cu noua solie ateniană:

„Conferințele lui Carneade au avut un succes de scandal; învățătura lui spunea că oamenii, nefiind în stare de certitudine, trebuie să se mulțumească cu probabilități. Speculațiile acestea erau fără îndoială accesibile celor mai culți dintre tinerii nobili; dar, pentru media romanilor, ele nu făceau decât să distrugă vechile obiceiuri morale”¹¹.

Deoarece tineretul roman era entuziasmat de ideile și de farmecul oratoric al celor trei filosofi, în

⁶ Cicero, *Cato cel bătrân sau Despre bătrânețe*, în Cicero, *Opere alese*, vol. III, 1973, pp. 105-142.

⁷ Plutarh, *Marcus Porcius Cato*, în *Vieți paralele*, vol. II, 1963, pp. 275-308.

⁸ Cvestor (questor) = nume pe care îl purtau magistrații municipali în multe orașe din Italia.

⁹ *Istoria literaturii latine...*, ed. cit., pp. 280-293.

¹⁰ Plutarh, *op. cit.*, p. 293.

¹¹ Jean Bayet, *op. cit.*, p. 117.

anul 155 Cato a cerut ca aceștia să fie cât mai degrabă conduși în afara Romei. Abia la adânci bătrâneți s-a apucat să învețe mai bine grecește, să citească și să studieze operele celebrilor scriitori greci, în special pe Tucidide și Demostene. Principiul său intransigent va rămâne dominant timp de un veac: dacă în viața particulară se poate tolera cultura greacă, ea trebuie exclusă din viața publică. Plutarh nu uită să sublinieze eșecul lui Cato în acțiunea de împotrivire la pătrunderea elenismului la Roma:

„Dojenind pe fiul său din pricina atracției pe care o simțea pentru cultura elenă, întrebuintează o vorbă prea îndrăzneță și nepotrivită cu bătrânețea lui, parcă prevestind și profetind că romanii vor pierde puterea, dacă se vor umple de erudiție elenă. Dar timpul a arătat că această vorbă de rău augur s-a dovedit deșartă, de vreme ce Roma a crescut foarte mare nu numai prin propriile ei fapte, ci și pentru că și-a însușit învățătura și cultura elenă”¹².

În 179/178 î.Hr. Cato se ridică împotriva numărului pretorilor, propus de aristocrație, iar în 171 atacă legea care hotăra ca tribunii militari să fie aleși de consuli și de pretori, nu de popor. De fiecare dată discursurile sale au avut o mare rezonanță, creându-și mulți adepți, dar și numeroși dușmani.

A fost jurist, agricultor, ostaș aspru și neînduplecat, înflăcărat patriot, dar și un foarte bun orator¹³. În viziunea lui Cato un cetățean roman desăvârșit era cel care întrunea calitățile unui priceput agricultor, ale unui bun ostaș, ale unui iscusit orator, ale unui om cumpătat; arta și poezia, în afară de retorică, nu intrau în presupusele preocupări ale unui roman. Cato și-a dat seama că influența elenismului la Roma nu putea fi combătută fără a înlocui, între altele, operele literare. De aceea, Cato a început el însuși să scrie.

A scris o carte despre agricultură (*De agricultura* sau *De re rustica* sau *De rebus rusticis*), singura care s-a păstrat aproape în întregime; o istorie a Romei în 7 cărți, *Origines* sau *Originum libri* (Originile), prima istorie a Italiei (de la întemeierea legendară a Romei până la 149 î.Hr.) scrisă în proza latină; peste 150 de discursuri (*orationes*) pe care le-a ținut în senat, în for sau în fața curților de judecată, din care s-au păstrat 90 de fragmente; o interesantă minienciclopedie privitoare la agricultură, medicină, arta militară, drept și retorică, intitulată *Consilia ad Marcum filium* (Sfaturi pentru fiul meu Marcus).

Printre cunoștințele retorice oferite fiului său se află și cunoscuta definiție dată oratorului: *Orator est, Marce filii, vir bonus, dicendi peritus* (Orator este, fiul meu Marcus, omul bun și priceput la vorbă). Apoi îl sfătuiește pe fiul său: *Rem tene, verba sequentur* (Dacă stăpânești bine subiectul, vorbele vin de la sine).

În anul 202 î.Hr. a rostit un discurs (fragment păstrat) care caracterizează activitatea sa oratorică: ironia mușcătoare, limpezimea de cugetare și de expresie. Dintre numeroasele lui discursuri, 44 le-a rostit pentru a se apăra de atacurile dușmanilor săi (*De consulatu suo*, *De sumptu suo*, *De suis* etc.), ale celor care prădau fără scrupul provinciile (împotriva lui Minucius Thermus, care jefuia fără scrupul provinciile, asemănător lui Verres, combătut de către Cicero) și a diverșilor demagogi (M. Fulvius Nobilior). Alte discursuri au fost rostite în fața soldaților, în fața atenienilor, împotriva cămătarilor, a cheltuitoarelor nesăbuiți și a adepților luxului deșănțat.

Rezultă că majoritatea sunt cuvântări rostite în exercitarea serviciului la stat. Cicero îi aduce elogioase aprecieri și amintește că bătrânul Cato și-a adunat multe vorbe de spirit, alcătuind o colecție de sentințe în proză sau în versuri (*dicta* sau *disticha Catonis*, în grecește *Apophthegmata*), probabil o culegere de cuvinte celebre. Vorbele lui de spirit se găsesc în cea mai mare parte la Cornelius Nepos (*Viața lui Cato*, capitolul III, din care a rămas un rezumat), la Plutarh în biografia *Cato* și în opera istorică a lui Polibiul și Titus Livius.

Discursurile catoniene sunt scrise pentru a îndemna la acțiune, într-un stil energic, hotărât, folosind expresii ale vorbirii curente: omisiuni voite, repetiții, exclamații, proverbe, accese de vervă comică, diminutive nostime, accente savuroase. Înverșunat apărător al intereselor și tradițiilor aristocratice, Cato cel Bătrân, puternic influențat de retorica grecească, scrie și publică discursuri cu caracter politic, judiciar și apologetic. Discursurile sale sunt caracterizate ca fiind pline de gravitate, de vervă satirică și lipsite de artificii retorice, iar stilul lui Cato, lăudat de către Cicero¹⁴ (îl compară cu oratorul grec Lysias), este viguros, clar, viu, plastic; folosește ironia, gluma, satira, fraze scurte sau ample, vorbe pregnante, abundență de cuvinte aproape sinonime, chiar punerea în scenă a discuțiilor pentru a fi mai bine înțeles în fața auditorilor. Quintilianus în *Institutionis oratoriae libri XII*¹⁵ îl cataloghează ca fiind primul care oferă o serie de reguli în ce privește oratoria. Virtuțile lui literare și comentariile erudite, unite cu cele de autentic cetățean, au determinat posteritatea să-l admire cu entuziasm.

¹² Plutarh, *op. cit.*, p. 298.

¹³ Eugen Cizek, *Cato cel Bătrân*, în *Istoria literaturii latine*, vol. I, Soc. Adevărul S.A., 1994, pp. 123-127.

¹⁴ Cicero, *Brutus sau despre oratorii renumiți*, XVII, în *Opere alese*, vol. II, 1973, pp. 266-268.

¹⁵ Quintilian, *Arta oratorică*, vol. III, Cartea a XII-a, Capitolul I, p. 333, Capitolul VIII, pp. 370-374.

Oratoria de la frații Gracchi la Cicero

O nouă etapă de înflorire a oratoriei romane coincide cu începuturile mișcărilor democratice în favoarea reformei agrare. În centrul acestor puternice mișcări au strălucit mai cu seamă frații Gracchi: Tiberius Sempronius Gracchus și Caius Sempronius Gracchus. Ei aparțineau înaltei aristocrații, întrucât tatăl lor, consul și cenzor, era fiu de consul, iar bunicul lor matern era Scipio Africanul. În lupta politică, cei doi frați se afirmă nu numai prin concepțiile lor, ci și prin talentul și măiestria oratorică.

Tiberius Sempronius Gracchus (163-133 î.Hr.)¹⁶ a fost fiul lui Tiberius Sempronius Gracchus și al Corneliei, fiica lui Scipio Africanul cel Bătrân. Tiberius participă la luptele din Africa (147 î.Hr.), însoțindu-l pe Scipio Aemilianus (Scipio cel tânăr), și la campania împotriva cetății Numantia (la poalele munților Iberici), când devine questor în 137. Ulterior, devine *tribunus plebis* în 134 și 133. Ca tribun al poporului reia imediat același proiect al lui Caius Lucius Laelius Sapiens, legea reformei agrare (*lex agraria*), reușind să fie votată. Proiectul legii agrare (*Lex Sempronia*, elaborată de Tiberius în colaborare cu Crassus, marele pontif, Mucius Scaevola, celebrul jurisconsult, atunci consul, și Claudius Appius, socrul lui Tiberius) prevedea împărțirea pământului public, atacând astfel regimul marii proprietăți (*latifundia*). Tiberius s-a lovit însă de aristocrația senatorială, care i-a paralizat acțiunea, deoarece susțineau că împărțirea pământului duce la distrugerea formei de guvernământ; în același an (133), Tiberius a fost ucis, împreună cu vreo 300 de adepți, în cursul unor tulburări stârnite de aristocrație. Mânia și ura celor bogați n-a îngăduit fratelui său, Caius, să-l îngroape, ci l-au aruncat în Tiberiu la un loc cu celelalte leșuri. A cunoscut de timpuriu ideile sociale și politice ale lumii grecești și romane prin intermediul dascălilor săi, retorul Diophanes din Mytilene și filosoful stoic Caius Blossius din Cumae. Modelul său de oratorie a fost Marcus Aemilius Lepidus Porcina (consul în 137), discursuri îmbogățite cu analize psihologice și rostite cu mai multă muzicalitate. Nu s-au păstrat discursurile lui Tiberiu. Doar câteva fragmente se găsesc la Plutarh, în biografia dedicată lui. Iată unul dintre ele care impresionează prin acuitatea reproducerii unei sumbre realități:

„Fiarele care își duc viața în Italia își au și ele culcușul lor și fiecare locul de culcare și ascunzișuri, în timp ce oamenii care luptă și care mor pentru Italia nu au parte decât de aer și de lumină și de nimic altceva și rățesc prin Italia cu copiii și femeile lor, fără casă, fără culcușuri, în timp ce comandanții îi mint pe soldați pe câmpurile de luptă, îndemnându-i să reziste împotriva dușmanilor pentru mormintele străbunilor și pentru templele zeilor, pentru că nimeni nu are niciun altar străbun, niciun monument al străbunilor din atâtea romani, ci ei luptă numai pentru luxul și bogăția unor oameni bogați, și ei, care sunt numiți stăpâni ai pământului, mor, dar nu au nici măcar o brazdă”¹⁷.

Plutarh notează în *Vieți paralele* că elocvența lui Tiberius era pură și în cuvinte alese, iar Cicero constată în dialogul *Brutus* că discursurile lui Tiberius, construite după regulile artei retorice grecești, s-au impus prin logica și finețea argumentației, însă fără să strălucească prin dicțiune.

Caius Sempronius Gracchus (154-121 î.Hr.)¹⁸ este fratele mai mic al lui Tiberius. Cicero povestește în *De Divinatione* (I, 26)¹⁹ că, pe când Caius evita orice magistratură, preferând să trăiască o viață tihnită, frațele său i s-a arătat în vis și, adresându-i-se, i-ar fi zis:

„De ce șovăi atâtea, Caius? Nu există scăpare, dar una este viața noastră a amândurora și una este moartea, hărăzită de destin, să pierim luptând pentru popor”.

Intrând în tumultul politicii, mai degrabă de nevoie decât din liberă alegere, Caius devine triumvir în anul 133 î.Hr., însărcinat să pună în aplicare *Lex Sempronia*, al cărei autor a fost fratele său, ulterior devine *tribunus plebis* de două ori, questor și consul. Ca și Tiberius a primit o educație aleasă, dascăl fiindu-i Menelaos din Marathus. Energic, perseverent, vehement și pasionat, Caius continuă și dezvoltă opera fratelui său, dar cu mai multă îndrăzneală, atrăgând clasa cavalerilor (*equites*) de partea reformei. Din punct de vedere militar, Caius a dispus ca îmbrăcămintea soldaților să se facă în contul tezaurului public și să nu se înroleze soldat mai tânăr de 17 ani; sub aspect social, un decret (*Lex frumentaria*) cu privire la distribuirea grâului pentru săraci, acordarea dreptului latin tuturor italienilor și drept de cetățenie celor care posedă dreptul latin; sub aspect economic, construirea hambarelor de grâu, a podurilor și a drumurilor cu piatră tăiată și cioplită; sub aspect judiciar (*Lex iudiciaria*), reducerea puterii judecătorești a senatorilor și a marilor proprietari de pământ, prevăzând ca pe lista judecătorilor (*album iudicum*), pe lângă 300 de senatori să figureze și 300

¹⁶ *Istoria literaturii latine...*, ed. cit., p. 388; Plutarh, *Tiberius Gracchus*, în *Vieți paralele*, vol. V, 1971, pp. 193-212.

¹⁷ Plutarh, *Tiberius Gracchus*, în *Vieți paralele*, vol. V, 1971, p. 200-201.

¹⁸ *Istoria literaturii latine...*, ed. cit., pp. 389-390; Plutarh, *Caius Gracchus*, în *Vieți paralele*, vol. V, 1971, pp. 221-236.

¹⁹ Apud Plutarh, *Caius Gracchus*, p. 222.

de *equites* (cavaleri). Dar riposta marilor proprietari, a senatorilor și a optimașilor²⁰ a fost atât de puternică, încât Caius și trei mii dintre partizani au fost masacrați în cursul unei revolte. A avut calități deosebite de orator, folosind procedeele retoricii asianice. Discursurile lui nu s-au păstrat, ci doar unele mici fragmente citate de diferiți autori (Cicero în *Brutus* și *De oratore*, Aulus Gellius în *Noctes Atticae*, Plutarh în *Vieți paralele*). Au rămas fragmente în care Caius, cu demnitate și stăpânire de sine, transmite auditoriului simțămintele sale față de uciderea fratelui său:

„Dacă v-aș vorbi și v-aș cere să mă lăsați să mă retrag acum în viața privată, deoarece mă trag din una dintre cele mai înalte familii și mi-am pierdut fratele din cauza voastră și deoarece din familia lui P. Africanus și a lui Tiberius Gracchus n-am mai rămas decât eu și un copil, nu știu dacă mi-ați asculta rugămintea”.

Iată și un alt fragment cu ultimele cuvinte pe care le-ar fi rostit în for:

„Încotro să mă duc, nefericitul de mine? Încotro să mă îndrept? Spre Capitoliu? Dar e umed încă de sângele fratelui meu. Spre casă? Să văd pe nefericita-mi mamă cuprinsă de jale și de deznădejde?”²¹

În alte fragmente își exprimă disprețul și ura față de adversarii săi politici sau chiar trece la atacuri directe. După aprecierea lui Plutarh, elocvența lui Caius era patetică, captivantă, strălucitoare în imagini, convingătoare, iar Cicero apreciază incisivitatea ideilor, finețea argumentației, anticiparea efectului, mixtura dintre patetic și satiric, alegerea expresiilor cele mai adecvate, vioiciunea expunerii și măiestria utilizării gesturilor. Aceste calități îl fac cel mai mare orator, înainte de Cicero. Chiar Cicero nu se sfia să-l imite, deși nu era de acord cu concepțiile lui politice. Iar Aulus Gellius în *Noctes Atticae* notează că în secolul II d.Hr. se găseau numeroși admiratori care îl plasau pe Caius Gracchus mai presus de Cicero.

În dialogul *Brutus*, Cicero amintește și de ceilalți oratori angajați pro și contra în luptele din perioada fraților Gracchus. Deși pentru unii are aprecieri pozitive (de pildă, tribunul și consulul Caius Papirius Carbo, având probabil aceleași calități ca și Tiberius Gracchus), nu se arată încântat de discursurile niciunuia dintre ei.

Perioada următoare, caracterizată prin creșterea terorii în urma înăbușirii sângeroase a mișcării Gracchilor, e săracă în nume de oratori de valoare. Cicero îl apreciază însă pe Lucius Apuleius Saturninus (tribun în anul 100 î.Hr., ucis de către gruparea opozantă) ca fiind, după Gracchi, cel mai talentat orator.

Urmează o perioadă a intensificării războiului și luptei politice pe plan judiciar. Marile procese fac să ia amploare oratoria judiciară. Cei mai de seamă oratori din această perioadă, adepți ai școlii retorice asianice, sunt Marcus Antonius Lucius Licinius Crassus și Quintus Hortensius Hortalus.

Marcus Antonius (143-87 î.Hr.)²², consul în anul 99 î.Hr., s-a distins mai ales ca avocat, în discursuri judiciare. Folosea cu măiestrie procedee oratorice de efect, atât de compoziție, cât și de gest, și simula inteligent improvizația. Cel mai vestit discurs a fost pledoaria pentru Manius Aquilius, în care, după enumerarea faptelor de arme ale acestuia, i-a sfâșiat tunică pentru a i se vedea urmele rănilor primite în luptă. Este o variantă excentrică și patetică, asemănătoare oratorului grec Hyperide, care, pentru a o absolvi de pedeapsa capitală pe frumoasa Phryne, smulge dintr-o dată veștmântul curtezanei, expunând frumusețea desăvârșită a trupului ei gol. Marcus Antonius nu și-a publicat discursurile, însă a scris o lucrare intitulată *De ratione dicendi* (Știința vorbirii), primul tratat tehnic de retorică în limba latină, care nu s-a păstrat. Discursurile sale se remarcă prin naturalețe, intuiție psihologică, ușurința de a capta atenția auditoriului, ordine impecabilă a ideilor, stil foarte apreciat de către Cicero²³ în dialogul *Brutus*.

Lucius Lucinius Crassus (140-91 î.Hr.)²⁴ a fost consul în anul 95 î.Hr. și cenzor în anul 92 î.Hr. Discipol al lui Lucius Coelius Antipater și cu o bună pregătire juridică și retorică, și-a câștigat faimă încă de la 21 de ani, printr-un discurs împotriva consulului Lucius Marcus Philippus. Și-a publicat câteva dintre discursurile mai însemnate, care nu s-au păstrat: *Despre întemeierea coloniei Narbo*, *Pentru legea Servilia*, *În apărarea vestalei Licinia* și altele. Iată un fragment de discurs pronunțat împotriva consulului Philippus care atacase senatul, când s-a și îmbolnăvit de pleurezie și a murit:

„Ei bine, nu, dacă vrei să înăbuși cuvintele lui Crassus, trebuie să-i smulgi limba, iar nu bunurile sale. Dar chiar dacă mi-ai smulge limba, răsuflarea însăși a sufletului meu liber va combate mânia ta”²⁵.

Discursurile lui se remarcă prin precizarea termenilor, dezvoltarea principiilor de echitate, gravitate, claritate, eleganță, varietate a invenției, patetism, umor și satiră fină, stil înflorit și perioade scurte, bogăție și

²⁰ Optimași erau un grup politic adept al conservatorismului, tradiției și senatului, opus partidului popularilor.

²¹ Apud N.I. Herescu, *Istoria literaturii latine (Perioada arbaică și republicană)*, vol. I, Editura Jurnal literar, București, 2003, p. 186.

²² *Istoria literaturii latine...*, ed. cit., p. 391.

²³ Cicero, *Brutus*, XXXVII, XXXVIII, în *Opere alese*, vol. II, 1973, pp. 269-270.

²⁴ *Istoria literaturii latine...*, ed. cit., pp. 391-392.

²⁵ Apud N.I. Herescu, *op. cit.*, vol. I, p. 187.

farmec al exprimării. Crassus reușește să îndeplinească, pe rând și cu multă măiestrie, cele trei condiții esențiale ale unei elocințe desăvârșite: să placă, să instruiască, să emoționeze; așadar, să convingă rațiunea și sensibilitatea, ceea ce-l face un adevărat precursor al lui Cicero²⁶.

Contemporani cu Antonius și Crassus sunt și alți oratori, ale căror discursuri se disting când prin claritate, finețe, conciziune și abilitate în argumentație, când prin violență de limbaj și patetism exagerat. Dintre toți aceștia se distinge Caius Iulius Caesar Strabo, considerat de Cicero ca cel mai fin orator. În această perioadă, instruirea tinerilor se face atât în retorică, cât și în domeniul juridic. La Roma apar tot mai mulți dascăli greci care impulsionează și formarea retorilor romani (*rhetoires latini*). Ei aplică învățăturile primite la un conținut de studiu autohton. În acest context îl amintim pe Lucius Plotius Gallus²⁷, primul care a deschis în anul 94 î.Hr. o școală de retorică de limbă latină. În 92 școala a fost închisă, dar proscriserea n-a durat mult. Curând vor apărea și tratate de retorică, cea mai cunoscută a perioadei fiind *Rhetorica ad Herennium* (probabil scrisă de Cornificius și inspirată din tratatul grecesc al lui Hermagoras), tratat clar, sistematic, plin cu exemple, însă într-o limbă latinească uscată și stângace.

În același timp cu influența dascălilor greci, la Roma se răspândește și un nou stil de retorică și oratorie, provenit din centrele culturale din Asia Mică, stilul asiatic, numit de romani „asianic”. Cu timpul, în interiorul școlii asianice, se dezvoltă două curente, pe care le cunoaștem din lucrarea *Brutus* a lui Cicero: asianismul și aticismul. Asianismul este un tip de oratorie rafinat, emfatic, împodobit. În oratoria asianică romană întâlnim două variante practicate: una „moderată”, care cultiva patosul, tropii moderați, perioade simetrice, gesticulație reținută și vocea muzicală; alta „exagerată”, care supralicita patosul, ornamentele, cultiva perioadele arborescente și muzicale, apăsa pe gesticulația exuberantă și pe policromia vocii. În vremea lui Cicero, curentul asianic era ilustrat la Roma de celebra școală condusă de Quintus Hortensius Hortalus, sub influența căreia a crescut și Cicero. Celălalt curent, aticismul, era un tip de oratorie sobru și elegant, fără figuri de stil. Dar curentul aticist, având ca reprezentanți de seamă pe Caius Licinius Calvus și Marcus Iunius Brutus, n-a avut succes în forul roman pentru că acest tip de oratori apăsau pe logica ideilor și pe claritatea stilului, ignorând afectele, evitând podoabele, utilizând fraza scurtă și viguroasă.

Cel mai de seamă reprezentant al asianismului în oratoria romană a fost Quintus Hortensius Hortalus (114-50 î.Hr.)²⁸. Încă de tânăr începe să activeze ca avocat. A urcat foarte rapid pe scara demnităților: edil (75 î.Hr.), pretor (72 î.Hr.) și consul (69 î.Hr.). Când Cicero intră în arena politică, Hortensius este stăpânul necontestat al forului. Dintre procesele în care cei doi s-au găsit pe poziții contrare este *Pro Verre* (anul 70), dat ca model de Quintilianus în *Institutionis oratoriae libri XII* (Cap. X, 1, 23)²⁹. Tot în poziție contrară, Hortensius s-a aflat și în legătură cu *Pro Quinctio* (În apărarea lui Quinctius) sau *Lex Manilia* (Pentru legea Manilia). După anul 63 au devenit prieteni, pledând uneori în cauze comune. Hortensius a activat în magistratură până în ultimele zile ale vieții. Cicero, în dialogul *Brutus*, îi face un excelent portret:

„Avea o memorie cum cred că n-am mai văzut la altcineva: era în stare să reproducă întocmai, cu aceleași cuvinte, fără să fi notat nimic, tot ceea ce pregătise în gând. Capacitatea aceasta îl ajuta foarte mult, căci ținea minte tot ce gândise sau scrisese el și, în plus, neajutat de nimeni, tot ce spusese adversarii lui. Era și pasionat de oratorie; n-am mai văzut la nimeni o patimă atât de înflăcărată. Nu era zi să nu vorbească în for sau să nu facă exerciții de declamație; foarte des le făcea chiar pe amândouă în aceeași zi. Își alcătuisese un fel de a vorbi foarte puțin obișnuit, cu două procedee pe care nu le folosea nimeni altul: enumerarea punctelor pe care avea să le trateze și recapitularea pledoariei sale și a celor potrivnice. Cuvintele îi erau dintre cele mai alese, frazele frumos alcătuite, exprimarea abundentă; toate acestea mulțumită darului său deosebit, dar și mulțumită exercițiilor neconținute. Cuprindea în gând întreg procesul, îl împărțea riguros și nu-i scăpa mai nimic din ce trebuia susținut sau combătut. Vocea îi era melodioasă și dulce, ținută și gestul mai studiate decât ar fi fost necesar la un orator”³⁰.

Alături de asianism și de aticism a apărut și o nouă școală cu vederi mediane, școala lui Molon din Rhodos, al cărui elev a fost Cicero. După ce a compus și rostit discursuri în manieră asianică, Cicero a devenit adeptul total al dascălului său, Molon. Stilul său oratoric s-a numit rhodianism.

²⁶ Cicero, *op. cit.*, pp. 270-271.

²⁷ Jean Bayet, *Literatura latină*, 1965, p. 185.

²⁸ *Istoria literaturii latine...*, ed. cit., pp. 392-394.

²⁹ Quintilian, *Arta oratorică*, vol. III, Editura Minerva, București, 1974, Cartea a X-a, Cap. I – Despre bogăția de cuvinte, pgf. 23, p. 146.

³⁰ Cicero, *Brutus*, după Jean Bayet, *Literatura latină*, 1972, pp. 187-188.

Din elita militară interbelică. Generalul Nicolae Condeescu (1876-1936)

Dr. Ștefan GRIGORESCU

Urziceni

Personalitate militară de marcă a României interbelice, generalul Nicolae Condeescu s-a născut la 27 februarie 1876, în satul Coșereni din județul Ialomița. A urmat cursurile primare, pe cele gimnaziale și o parte dintre cele liceale la Buzău, apoi a urmat cursurile liceale ale Colegiului *Sfântul Sava* din București. Între anii 1894 și 1896 a urmat cursurile Școlii Militare de Ofițeri de Infanterie și Cavalerie din Dealul Spirei din București. La 1 iulie 1896, a fost înaintat la gradul de sublocotenent și repartizat la Regimentul 4 Infanterie Argeș, cu garnizoana în Pitești¹. A urmat o carieră militară prestigioasă, în care a obținut gradele militare astfel: locotenent la 7 aprilie 1900, căpitan la 10 mai 1907, maior la 1 aprilie 1913, locotenent-colonel la 15 august 1916 (imediat după intrarea României în Primul Război Mondial), colonel la 1 aprilie 1917, general de brigadă la 30 martie 1919, general de divizie la 1 aprilie 1928².

În anul 1900 a fost mutat în Garnizoana Ploiești³, unde a devenit adjutantul comandantului brigăzii. În anul 1907 a fost admis la Școala Superioară de Război din București, după absolvirea căreia a fost trimis la un stagiu de ofițer de stat-major în armata Imperiului Austro-Ungar, la Praga. Devenit maior, a fost repartizat la Regimentul 6 „Mihai Viteazul”, cu care a participat la campania din Bulgaria, în al Doilea Război Balcanic (1913). După încheierea campaniei, a fost însărcinat cu organizarea și conducerea Serviciului de Informații al Marelui Cartier General și a deținut funcția respectivă la intrarea României în război. Înaintat la excepțional la gradul de colonel, a fost numit la comanda Regimentului 21 Infanterie, pe care l-a condus în timpul campaniei din Moldova, în anul 1917. Înaintat la gradul de general de brigadă, a fost numit aghiotant al principelui moștenitor Carol (al II-lea), funcție deținută până în anul 1925, când Carol a renunțat la prerogativele sale, devenind persoană particulară. Ulterior, a fost aghiotant al regelui Ferdinand și șef al Casei Militare Regale, dar a deținut și funcția de „procurator” al fostului principe moștenitor, aflat în exil, în Franța⁴.

Indiscutabil om de încredere al lui Carol al II-lea, generalul Nicolae Condeescu a fost implicat în lovitura de stat prin care, la 8 iunie 1930, Carol al II-lea a urcat pe tron, prin ceea ce s-a numit „Restaurația carlistă”. La 14 aprilie 1930, a fost numit ministru de război, funcție deținută până în 18 aprilie 1931⁵, în guvernele național-țărăniști conduse succesiv de Iuliu Maniu și G.G. Mironescu. Decisă de liderii P.N.Ț. în înțelegere cu Regenta, numirea generalului Condeescu a fost întârziată câteva zile, tocmai pentru că era „procuratorul general” al principelui Carol și ceruse acceptul acestuia⁶. După plecarea din funcția de ministru, a fost numit inspector general al armatei, preluând comanda Inspectoratului Comandamentelor Teritoriale și a Inspectoratului Premilitarilor, totodată având în subordine și Inspectoratul General al Jandarmeriei. În 1934 a fost ales președinte al Asociațiunii Române pentru Propaganda Aviației (ARPA), iar în 1936 a fost ales membru al Academiei de Științe și președinte al secției militare a acestui for⁷. Ca ministru, a continuat înzestrarea armatei, „rezolvând chestiunea puștei-mitraliere și comandând numărul necesar pentru mobilizare, la fabrica Zbrojovka; tot astfel, a perfectat contractul cu uzinele Schneider-Creusot, pentru bateriile de 105”⁸. A coordonat organizarea antiaeriană a teritoriului, a sprijinit amenajarea în cuprinsul României a numeroase terenuri de aterizare. A luat inițiativa de a

¹ *Adevărul*, Anul 50, no. 16095, joi 16 iulie 1936, p. 5.

² *Universul*, Anul 53, nr. 195, 17 iulie 1936, p. 4.

³ Familia lui avea moșii întinse în județul Prahova, de la Valea Călugărească spre Urlați.

⁴ *Universul*, nr. 195, p. 4. Vezi și *Curentul*, Anul III, nr. 804, p. 8.

⁵ *Curentul*, Anul 6, nr. 2383, vineri 21 septembrie 1934, p. 12.

⁶ *Opinia*, Anul XXVI, nr. 6879, sâmbătă 12 aprilie 1930, p. 4.

⁷ *Adevărul*, nr. 16095, p. 5.

⁸ *Dreptatea*, Anul X, no. 2612, marți 14 iulie 1936, p. 1.

organiza Școala de pilotaj a A.R.P.A, unde au fost pregătiți 175 de piloți și unde s-au antrenat 120 de piloți activi și în rezervă. A organizat numeroase acțiuni de propagandă pentru dezvoltarea aviației române, îndeosebi mitinguri aviatice. Înainte de moarte, a lăsat un fel de *Testament* pentru tineretul român, pe care l-a îndemnat „să se organizeze pe centre universitare, în cadrul fiecărei universități din țară, cu un comitet de acțiune ales de adunarea generală a membrilor studenți, care să lucreze intens pentru aviație. De asemenea, organizarea nucleelor de tineret în cadrul fiecărei școli secundare de băieți și de fete [...]”⁹. A sprijinit organizarea Jandarmeriei și a Cercetășiei României, aflate, de asemenea, sub comanda sa.

Generalul Nicolae Condeescu era suferind de mai multă vreme, dar, după cum consemna presa, „maladia de care suferea nu inspira vreo îngrijorare serioasă”¹⁰. A încetat din viață sâmbătă, 11 iulie 1936, seara, de congestie cerebrală¹¹. Majoritatea jurnalelor vremii au consemnat că generalul a murit la via sa din Valea Călugărească, unde avea un conac și crâmă¹². Corpul i-a fost adus a doua zi în București și depus la Biserica Zlătari de pe Calea Victoriei, în prezența unor generali camarazi, între care s-au remarcat generalii Mărgăritescu, Opran și Bârzotescu¹³. Funeraliile sale au fost organizate de autoritățile militare, în urma unei conferințe la Comandamentul II Armată, sub coordonarea generalilor Prodan și Papazoglu și a colonelului Florin Georgescu, șeful de Stat Major al Comandamentelor Teritoriale și secundant al răposatului¹⁴. Presa vremii a prezentat elogiile unor instituții și personalități, între care Comanda și Inspectoratul General al Jandarmeriei, care a dat următorul comunicat: „Moartea generalului N. Condeescu, sub ale cărui ordine stătea Inspectoratul General al Jandarmeriei, a produs, cum era și firesc, o profundă emoție și durere în întregul Inspectorat, căci generalul Condeescu era nu numai șeful de mare ascendență ierarhică, dar și un om de mare suflet și de adevărată autoritate. Inspectoratul General al Jandarmeriei, cu toți ofițerii, reangajații și trupa de pe întreg cuprinsul țării, deplâng îndurerăți plecarea fără de vreme din fruntea lor a generalului Condeescu și își unesc sufletele cu durerea familiei și a tuturor camarazilor din întreaga armată”¹⁵.

Nicolae Condeescu

Marți, 14 iulie 1936, începând cu ora 17.00, la Biserica Zlătari s-a ținut slujba religioasă de dinaintea înmormântării, oficiată de arhimandritul Filaret Jocu, mare clisiarh al Catedralei Patriarhale, asistat de preoții Celsus Grigorie, Inocențiu Ștefănescu și Felea. Pe lângă familie, au participat autorități militare și civile ale Regatului României, în frunte cu însuși șeful statului, regele Carol al II-lea. Răposatul fiind cunoscut drept „carlist”, om de încredere al monarhului de multă vreme, inclusiv în anii din exilul auto-impus în Occident, Carol al II-lea a participat la slujba de înmormântare, fiind însoțit și de principele Nicolae, fost Regent între anii 1927 și 1930, și șeful Aeronauticii românești. La slujba de la Biserica Zlătari au mai participat: gen. adj. Paul Angelescu, ministrul Apărării Naționale, gen. adj. Ilasievici, mareșalul Curtii Regale, gen. adj. Ernest Baliff, șeful Casei Civile a regelui, generalii C. Ștefănescu-Amza, fost ministru de Război, Nicolae M. Condiescu, Filimon, C. Manu, Prodan, Iacobici, Paplica, Papazoglu, Mărgăritescu, Popescu-Sanitaru, Dona, Jitianu, At. Ionescu, Cornicioiu, I. Filip, Pârâianu ș.a., practic mai toată elita militară a României. Dintre politicieni, au participat dr. Constantin Angelescu, ministrul Instrucțiunii, Grigore Trancu-Iași, fost ministru și prieten al răposatului, D.R. Ioanițescu, Ion Mihala-

⁹ *Dimineața*, Anul 32, no. 1626, 24 iulie 1936, pp. 3-4.

¹⁰ *Curentul*, Anul IX, no. 3033, luni 13 iulie 1936, p. 9.

¹¹ *Adevărul*, Anul 50, no. 16094, marți 14 iulie 1936, p. 7.

¹² *Ibidem*. *Vezi și Dreptatea*, no. 2612, p. 1. *Curentul*, no. 3033, p. 9, a consemnat că a murit la moșia sa din Urlați. În fapt, conacul generalului Condeescu se afla în Valea Mieilor, la sud de Urlați, pe valea Cricovului Sărat, moșia fiind așezată între Urlați și Valea Călugărească, aflată mai spre vest.

¹³ *Dreptatea*, Anul X, no. 1612, 14 iulie 1936, p. 3.

¹⁴ *Adevărul*, nr. 16095, p. 5.

¹⁵ *Ibidem*.

che, liderul P.N.Ț. și fost ministru de interne, Grigore Gafencu, Voicu Nițescu, Jean Cămărășescu ș.a. Au participat, de asemenea, reprezentanți ai legațiilor Franței, Cehoslovaciei și Iugoslaviei la București¹⁶.

Despre personalitatea celui dispărut a vorbit generalul adjutant Paul Angelescu, ministrul Apărării Naționale, care, între altele, l-a prezentat drept „militar distins sub toate raporturile, camarad leal în larga accepțiune a cuvântului, dar mai presus un om cu un suflet bun și blând, calitate care a determinat întreaga personalitate a generalului adjutant Condeescu”¹⁷. Au mai ținut discursuri gen. C. Manu, din partea Comandamentelor Teritoriale, și gen. Alimănescu, din partea Inspectoratului Premilitar. Sicriul a fost purtat din biserică la afetul de tun de către col. Florin Georgescu, lt. col. Periețeanu, lt. col. Petrini și cpt. Georgescu, din Statul Major Teritorial, cu toții foști subordonați ai defunctului general. Cortegiul funerar a cuprins carul purtând coroanele, clerul, un grup de 15 ofițeri purtând decorațiile defunctului, afetul de tun cu sicriul, familia, ofițeri camarazi, între care generalii Ilasievici, Manu, Alimănescu, Glatz, Pârâianu etc., ofițeri din Garnizoana București, calul îndoliat ținut de doi militari, trăsura regală, delegația ofițerilor în rezervă, cercetași, premilitari, trupe din Garnizoana București, comandate de gen. Ștefan Ionescu-Munte, comandantul Diviziei de Grăniceri. Panglicile au fost ținute de generalii Manu, Alimănescu, Pârâianu, Todirescu, Ștefănescu-Amza, Grozianu, Motaș și Partenie. Zeci de mii de bucureșteni au asistat la trecerea cortegiului, care a fost survolat de două escadrile ale A.R.P.A., aviatorii aruncând flori peste cortegiu¹⁸. Diferite unități militare din Garnizoana București au dat onorul, pe parcursul trecerii cortegiului prin capitală, pe traseul Calea Victoriei – podul Senatului – Piața 8 Iunie –

expoziția Parcul Carol – Str. Cuțitul de Argint – Calea Șerban Vodă. Ordinea pe traseu a fost menținută de polițiști și jandarmi, sub coordonarea col. Gabriel Marinescu, prefectul Poliției capitalei, a chestorilor Parizianu și Bunescu, precum și a col. Macarovici de la Comenduirea Pieței¹⁹.

La Cimitirul Bellu civil au vorbit gen. C. Manu, din partea Comandamentelor Teritoriale, Grigore Trancu-Iași, din partea A.R.P.A., și prof. Nedelcu, din partea premilitarilor. A urmat serviciul religios și, în vreme ce militari din Garnizoana București dădeau onorul cu drapel și muzică, generalul Nicolae Condeescu a fost înmormântat în cavoul familiei²⁰.

Cu ocazia funeraliilor, fostul ministru Grigore Trancu-Iași, implicat activ în dezvoltarea aeronauticii românești și amic al generalului dispărut, anunțase că Școala de Aviație A.R.P.A. urma să primească numele generalului Nicolae Condeescu, la fel și escadrila acestei școli²¹.

Decenii la rând din perioada postbelică uitarea s-a așternut peste numele acestui general de elită al României interbelice. Apoi, în anul 2011, la propunerea autorului rândurilor de față, Inspectoratul de Jandarmi Județean Ialomița a primit onorific numele generalului Nicolae Condeescu, născut pe meleagurile ialomițene. De asemenea, numele generalului a fost acordat Centrului de Pregătire în Domeniul Informații pentru Apărare (C.P.D.I.A.) din cadrul Ministerului Apărării Naționale, înființat în 2017.

¹⁶ *Adevărul*, Anul 50, nr. 16096, vineri 17 iulie 1936, p. 6.

¹⁷ *Ibidem*.

¹⁸ *Ibidem*. Și *Dreptatea*, nr. 2614, 16 iulie 1936, p. 4.

¹⁹ *Curentul*, Anul IX, no. 3036, joi 16 iulie 1936, p. 6. Vezi și *Universul*, Anul 53, nr. 195, 17 iulie 1936, p. 7.

²⁰ *Ibidem*. Și *Dimineața*, Anul 32, no. 10619, 17 iulie 1936, p. 3. Cavoul generalului Condeescu se păstrează încă bine în Cimitirul Bellu civil.

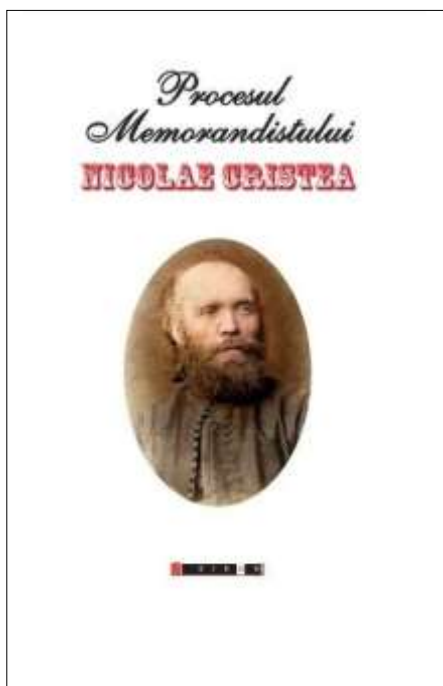
²¹ *Adevărul*, Anul 50, nr. 16096, vineri 17 iulie 1936, p. 6.

Procesul memorandistului Nicolae Cristea – ediție îngrijită de Anca Sîrghie și Marin Diaconu

Lucian GRUIA
București

Despre memorandiștii care au luptat pentru drepturile românilor din Imperiul Austro-Ungar, condamnați în urma unui proces desfășurat la Cluj în 1894, s-a scris doar ca grup.

Acum, în cartea *Procesul memorandistului Nicolae Cristea – ediție îngrijită de Anca Sîrghie și Marin Diaconu* (Editura Eikon, București, 2021) se scrie, la ideea profesorului de filosofie Marin Diaconu, despre unul dintre memorandiștii amintiți, și anume despre Nicolae Cristea (1834-1902), om politic de o exemplară demnitate, redactor-șef timp de 18 ani la *Telegraful Român* din Sibiu, slujitor al Bisericii Ortodoxe din Transilvania sub patru mitropoliți ca asesor consistorial. Ediția îngrijită de cei doi autori, profesorii universitari Anca Sîrghie din Sibiu și Marin Diaconu din București, încheie o restituire *in integrum* care cuprinde cinci titluri.

Ținem să precizăm că nici până astăzi, la Ocna Sibiului, unde se născuse Nicolae Cristea la 14/26 octombrie 1834, și nici la Sibiu, unde și-a desfășurat activitatea de profesor, publicist, preot ortodox, protopop, asesor consistorial, nu există o stradă care să-i poarte numele sau o placă memorială pe unde a locuit. Totuși, la intrarea în Școala Mică din Ocna Sibiului, unde a învățat, s-a montat o placă memorială de către pr. dr. Savu Popa, la sugestia ofițerului Lazăr Sădean. Părinții lui Nicolae Cristea au fost învățătorul Ioan Cristea și soția sa, Ioana. După ce Nicolae Cristea urmează clasele primare la școala bisericii din Ocna Sibiului, absolvă Gimnaziul catolic din Sibiu (Actualul Colegiu Național „Gheorghe Lazăr”), unde a urmat în perioada 1848-1850 școala „latină” și a continuat apoi clasele germane. A terminat Institutul Teologic Ortodox din Sibiu, în a cărui bibliotecă s-au păstrat două studii de analiză politică publicate de Nicolae Cristea: *La țintă și Din trecut spre viitor* și *Jurnalul* său dactilografiat în două exemplare, publicat de Anca Sîrghie în 1998 sub titlul *File de memorialistică* (Editura Tribuna, Sibiu), cu un Cuvânt-înainte semnat de dr. Antonie Plămădeală, Mitropolitul Transilvaniei, Crișanei și Maramureșului.

Textul noii cărți, *Procesul memorandistului Nicolae Cristea*, se constituie din documente detaliate ale procesului memorandiștilor, despre care am amintit. Cartea se deschide cu un studiu de 51 de pagini intitulat *Restitutio in integrum*, unde Anca Sîrghie sintetizează numeroase date istorice și culturale din epoca mitropolitului Andrei Șaguna și din viața lui Nicolae Cristea, din care ne dăm seama de prigoana românilor din Ardealul aflat în Imperiul Austro-Ungar. Se începe cu mișcarea revoluționară din 1848 din Transilvania, războiul petiționar condus de Andrei Șaguna pentru drepturile românilor ardeleni (în primul rând, învățământ românesc, egalitate în drepturi cu austriei și ungurii etc.). Dieta maghiară votează în două rânduri: în 1848 și în 1865 unirea Transilvaniei cu Ungaria și Legea naționalităților în care singura limbă oficială în Transilvania era maghiara. În fața acestor drastice măsuri, românii reîncep războiul petițiilor către Împăratul Austriei.

Un moment decisiv în organizarea românilor îl constituie înființarea în 1869, la Miercurea Sibiului, în casa lui Ilie Măcelaru, a Partidului Național Român, care, din păcate, ca linie tactică a ales pasivitatea. Ca și la acea reuniune inaugurală, Nicolae Cristea va susține cu o consecvență și o îndârjire exem-

plare activismul în paginile *Telegrafului Român*; linia strategică a activismului avea să ducă la începutul secolului al XX-lea la împlinirea idealului național al unirii Transilvaniei cu țara.

În urma deciziei luate la adunarea din 12-14 mai 1881, în 1882 Gheorghe Barițiu conduce o delegație de pasiviști, cu un memoriu redactat de el și tradus în franceză, germană și maghiară, memoriu care nu a fost băgat în seamă de autoritățile de la Budapesta. Jignirea adusă delegației celor 16 demnitari ai Bisericii Ortodoxe de la Sibiu, prezentați la sărbătoarea orașului Seghedin în 1883, delegație căreia împăratul îi răspunde în limba maghiară, la sfatul contelui Tisza, cerând respectarea legilor statului, nu putea rămâne fără ecou. În ziarul *Telegraful Român* este publicat articolul *Răsplată?*, Nicolae Cristea apărându-i cu demnitate pe românii transilvăneni care au adus jertfe pe câmpurile de luptă ale războaielor habsburgice și au respectat legile statului cu deplină loialitate. În urma ordinului dat de contele Tisza, mitropolitul Miron Romanul, prea plecat autorităților statului, îl îndepărtează pe Nicolae Cristea din funcția de redactor-șef al ziarului *Telegraful Român*, încălcând dorința mitropolitului Șaguna, înscrisă în testamentul său, anume ca Nicolae Cristea să rămână în acel post „cât îi va fi voia”. Românii sibieni organizează, în semn de protest, un conduct cu torțe în onoarea „regretatului redactor”.

În 27 octombrie 1890, la Conferința Națională de la Sibiu a conducătorilor vieții politice românești, se ridică problema oportunității redactării și trimerii la Viena a unui nou Memorand. Dr. Ioan Rațiu a fost desemnat la Conferința Națională din 21 februarie 1892 drept președinte al Comitetului Național. Memorandul a fost scris de I. Rațiu, V. Lucaciu și G. Barițiu. Textul *Memorandului* a fost semnat la Consfătuirea din 25-26 martie 1892 de: Ioan Rațiu – președinte, George Pop de Băsești și Eugen Brote – vicepreședinți, Vasile Lucaciu – secretar general, Septimiu Albini – secretar și Iuliu Coroianu – referent.

O delegație de 300 de români transilvăneni s-a prezentat la Curtea împăratului Franz Josef din Viena cu *Memorandul*, dar, la presiunea guvernului maghiar, ei nu au fost primiți. *Memorandul* ia calea ministrului ungar de lângă împărat – primul-ministru – ministrul de interne și prefectul de Turda, care îl restituie nedeschis lui Ioan Rațiu.

Celor 14 memorandiști li se intentează un proces, care s-a desfășurat în sala cea mare de la Reduta din Cluj, în perioada 7-25 mai 1894, proces la care inculpații, între care și Nicolae Cristea, se comportă cu demnitate. Sunt condamnați în total la 31 de ani de temniță, pentru agitație politică. Românii și-au manifestat solidaritatea cu memorandiștii în fiecare zi a procesului, prin demonstrații pașnice.

Strategia refugierii memorandiștilor în regat a fost aplicată de unul singur, Eugen Brote, ceilalți asumându-și responsabilitatea faptelor. Nicolae Cristea a fost condamnat la 8 luni de detenție, pe care o va executa integral la închisoarea din Vaț, în Ungaria. Nu se acordă dreptul la recurs. Scrisorile trimise familiei sale din temniță demonstrează că martirul nu și-a pierdut încrederea că va veni și timpul unirii Transilvaniei cu Regatul, „familia cea mare”.

Nicolae Cristea, căsătorit, tată a cinci copii, o duce greu, mai ales că, din cauza implicării sale politice, i se suspendă salariul pentru 2 ani la Consistoriul sibian. Memorandiștii au avut de plătit și spesele de judecată, în valoare totală de 5.292,66 florini, aceasta în afara cheltuielilor individuale.

În 1898, așa cum reiese din *Jurnalul* său, Nicolae Cristea are bucuria de a efectua o călătorie în Regat, la București, Constanța și în alte orașe, călătorie în care discută cu lideri politici situația românilor din Transilvania.

Se stinge din viață la 7 februarie 1902 și este înmormântat în Cimitirul Josefin din Sibiu. La funeralii participă un sobor de preoți în frunte cu mitropolitul Ioan Mețeanu, iar în mulțimea participanților s-a distins delegația meseriașilor, care a depus o coroană cu funde tricolore tradiționale, pe care se specifica: „Întemeietorului, primului president și președintelui onorar pe viață – REUNIUNEA SODALILOR ROMÂNI DIN SIBIU în semn de recunoștință”.

Și astfel se încheie viața plină de demnitate a celei mai de seamă personalități pe care a dat-o Ocna Sibiului culturii naționale, intelectual remarcabil și președinte timp de 30 de ani (1867-1897) al Reuniunii sodalilor/meseriașilor români, structură luată ca model în întreaga Transilvanie, unde astfel s-a constituit o pătură socioprofesională a meseriașilor, locomotiva vieții economice în societatea aceluia timp.

Cartea cuprinde o serie de documente interesante și concludente legate de Memorandum, de stenogramele procesului etc., iar viața martirică a lui Nicolae Cristea constituie un exemplu demn de urmat de tinerele generații, chiar și în zilele noastre.

Cu evlavie despre Biserică și slujitorii ei

Dr. Tudor NEDELCEA

Craiova

Poet, prozator, dramaturg, Petre Gigea s-a născut la 31 martie 1930, în comuna Goicea (localitate în care celebrul sociolog Dimitrie Gusti a întreprins prima campanie monografică în anul 1925), ca fiu al Ecaterinei (n. Chiurtu) și al notarului Ioan Gigea. În sat, urmează clasele primare și elementare, apoi Liceul Comercial „Gheorghe Chițu” din Craiova (1941-1949) și Facultatea de Finanțe și Credit a Academiei de Științe Economice din București (1949-1953). A avut o carieră administrativă (inspector financiar, primar al Craiovei (1964-1968), primvicepreședinte al Consiliului popular Dolj (1968-1977)), politică (ministru al Finanțelor (1981-1986)), diplomatică (guvernator al României la Fondul Monetar Internațional și la Banca Mondială (1981-1986), ambasador al României în Franța și la UNESCO (1986-1989)), funcții îndeplinite cu profesionalism și cu dragoste de Țară.

Este înzestrat de la natură și cu un talent literar pe care l-a folosit din plin în multe domenii ale literaturii, adăugându-și la numele civil cuvântul Gorun, ceea ce vrea să însemne tărie de caracter. Despre creația sa literară s-au pronunțat nume ilustre ale literaturii române: Al. Piru, I.D. Bălan, Fl. Firan, Ov. Ghidirmic, Alex. Ștefănescu, Tudor Nedelcea, Laurențiu Ulici, M. Dușescu, Fănuș Băileșteanu, I. Deaconescu, Marian Barbu, Virgil Dumitrescu, N. Mareș etc.

Un sector literar esențial în care Petre Gigea-Gorun a excelat este memorialistică, fiind un pertinent cronicar al vremii sale, lăsând posterității date, fapte, evenimente și oameni implicați, de o valoare demnă de apreciat, cu mărturii neprețuite. Cum scriam și cu altă ocazie, Petre Gigea-Gorun are meritul de a fi participat, în calitatea sa oficială sau ca simplu cetățean, la diferitele evenimente nu pasiv, ci implicându-se activ, luând notițe, impresii de la participanți, ca-ntr-un jurnal cotidian, păstrând programele, pliantele, invitațiile, cuvântările participanților – constituind o arhivă personală pe care a devoalat-o în zeci de cărți de memorialistică, adevărate pietre de temelie pentru reconstituirea istoriei recente.

Om de o mare distincție sufletească și un vechi amic al muzeelor (Al. Piru), Petre Gigea-Gorun ne oferă un nou volum tentant prin valoarea personalităților evocate: *Întâlniri și convorbiri cu înalte personalități bisericești*. Aceste personalități sunt marcante, fiindcă ele au avut darul de a schimba cursul istoriei planetei, cum este cazul Sanctității sale, Papa Ioan Paul al II-lea, și patriarhul nostru de veșnică pomenire, Teoctist Arăpașu. Alte mari personalități cunoscute și despre care ne lasă mărturii Petre Gigea-Gorun sunt mitropoliții Nestor Vornicescu și Teofan Savu, preotul Constantin Virgil Gheorghiu, scriitor de notorietate mondială (defăimat de Monica Lovinescu), părintele Gheorghe Calciu-Dumitreasa, dar și preotul din satul său natal sau cel de la Liceul Comercial „Gheorghe Chițu”. Volumul se încheie cu *Dramă la mănăstire*, o creație a lui Petre Gigea-Gorun, jucată la Teatrul de Operetă din Craiova (muzica: C. Ungureanu). Numai citind aceste nume te apucă curiozitatea să vezi opinia autorului, să te ferești cu alte date și informații, unele inedite, despre aceștia.

Personal, îmi produce o deosebită plăcere reîntâlnirea – și sub forma unor memorii – cu aceste personalități marcante ale vieții naționale și mondiale, fiind onorat ca membru în Consiliul Eparhial și în Adunarea Eparhială a Arhiepiscopiei Craiovei și Mitropoliei Olteniei și, în special, ca membru în Consiliul Național Bisericesc și în Adunarea Națională Bisericească din cadrul Patriarhiei Române. Cu părințele Gheorghe Calciu-Dumitreasa am fost coleg de cameră (1964-1966) la căminul din Panduri și din Drumul Taberei al Facultății de Filologie, eu urmând secția biblioteconomie, iar Ghiță – limba franceză.

Primul capitol al cărții, *Întâlniri și convorbiri cu înalte personalități bisericești*, este consacrat *Prea Fericitului Părinte Patriarh Teoctist Arăpașu, cetățean de onoare al comunei Goicea și al Craiovei*. Petre Gigea-Gorun l-a cunoscut personal, când înaltul ierarh a fost arhiepiscop al Craiovei și mitropolit al Olteniei (28 ianuarie 1973 – 25 septembrie 1977) și apoi Arhiepiscop al Bucureștilor, mitropolit al Munteniei și Dobrogei, patriarh al Bisericii Ortodoxe Române, ales de Colegiul Electoral Bisericesc la 9 noiembrie 1986. În acest răstimp, Petre Gigea-Gorun a fost prim-vicepreședinte al Consiliului popular Dolj, ulterior minis-

tru al Finanțelor. În timpul păstoririi Bisericii oltene, mitropolitul Teoctist a strămutat, în 1975, o biserică de lemn, monument istoric patrimonial, o bijuterie arhitecturală, din comuna gorjeană Bălești, așezată în curtea Mitropoliei Olteniei. Cel care l-a susținut și sprijinit pe mitropolit a fost Petre Gigea-Gorun, în calitatea sa oficială, precum și primarul Craiovei din acea vreme, Vasile Bulucea. Ca ministru al Finanțelor, relația cu patriarhul Teoctist a fost amiabilă, fiindu-i și oaspete atât în casa părintească din Goicea, cât și în locuința din București, iar ca ambasador a primit, în 1988, *Biblia de la București* (ediție anastatică), pe care a lansat-o la sediul ambasadei. *Figura sa luminoasă, blajină este adânc întipărită în sufletul meu*, conchide Petre Gigea-Gorun.

Vizita Papei Ioan Paul al II-lea (cu origini românești de care era mândru) în România (7-9 mai 1999) nu putea să treacă neobservată de românul creștin ortodox Petre Gigea-Gorun. A fost, indiscutabil, o vizită istorică, consemnată ca atare de întreaga presă planetară, fiind prima vizită din istorie a unui papă într-o țară majoritar ortodoxă. De altfel, cei doi mari ierarhi s-au mai întâlnit, în ianuarie 1989, când doar serviciile secrete știau întregul scenariu al căderii comunismului. Era scris atunci ca România și Bulgaria, țări majoritar ortodoxe, să rămână în sfera de influență a Moscovei (*a treia Romă*), dând satisfacție liderului sovietic, iar Europa să fie unită doar prin țările catolice, Croația (țară catolică) urmând să fie *scoasă* din Iugoslavia. Patriarhul nostru și-a susținut poziția Bisericii noastre ca să intrăm într-o Europă civilizată. (Din 1925, odată cu constituirea Patriarhiei Române, patriarhul nostru, singurul din țările ortodoxe, poartă manta albă, în consens cu Papa). După acea întâlnire din ianuarie 1989, Papa a făcut o declarație epocală: *Europa respiră prin doi plămâni: catolicismul și ortodoxia*. Patriarhul Teoctist trebuia să plătească pentru că a dat peste cap planurile serviciilor: a fost alungat din scaunul patriarhal imediat după „aglomerația din decembrie 1989” de cei care astăzi se „dau” democrați și occidentali.

Petre Gigea-Gorun urmărește pas cu pas vizita Papei, reproduce multe din magistralele cuvântări ale Papei și Patriarhului, cu multe subtilități. De pildă, Papa îi numește pe greco-catolici (pe care-i dorea reînțorși în Biserica-mamă, plecați în 1698) Biserica de rit bizantin-română, unită cu Roma; slujba celebră de la Podul Izvor (*misa catolică*) a fost oficiată de greco (româno) catolici, spre a dovedi lumii creștine că aceștia, ca și ortodocșii, îl slăvesc pe Domnul în același mod. Aici, la Podul Izvor, s-a scandat dorința semiunanimă a creștinilor: *Unitate! Unitate!*, cuvinte repetate în Piața Sf. Petru din Roma de Suveranul Pontif, rostite în limba română (ca și poezia *Rugăciune* de Eminescu) și preluate, tot în limba română, de sutele de mii de pelerini veniți la Vatican în Anno Domini 2000.

Papa a călătorit cu un avion Tarom condus de piloți români (nu ca președintele nostru de acum), la sosire pe aeroportul nostru, Papa a sărutat pământul țării (*mult dragi mie*); ulterior, rabinul-șef Al. Șafran a făcut același gest), în drum spre Cimitirul Bellu catolic, Papa s-a oprit și la Cimitirul Eroilor Revoluției Române pentru o slujbă de pomenire; în sediul Catedralei Patriarhale, Papa și Patriarhul au semnat o *Declarație comună* cerând încetarea războiului imperialist din Iugoslavia (*În numele lui Dumnezeu, tatăl tuturor oamenilor cerem insistent părților angajate în conflict să depună armele definitiv și îndeamnă insistent părțile prezente să facă gesturi profetice*) – ceea ce nu s-a întâmplat, cum nici în zilele noastre nu se depun armele în Ucraina la solicitarea Papei Francisc, a solicitat ajutor financiar-politic pentru România din partea Uniunii Europene. Papa Ioan Paul al II-lea (devenit imediat după înălțarea la cer, Sfântul Ioan Paul cel Mare) a dovedit că este un fin observator al spiritualității române și cunoscător al multor martiri daco-romani sau români: Sava Gotul, Niceta de Remesiana, Laurențiu de Novae Zoticos, Attalos Kamasias, Filippus, Ioan Cassian, Dionisie Exiguul, Nicodim, Paisie Velicicovschi, Ștefan cel Mare, C. Brâncoveanu, N. Steinhardt etc.

Speranța Papei este în gând și faptă identică cu a Mântuitorului: *Al treilea mileniu creștin să ne găsească, dacă nu total uniți, cel puțin mai aproape de comuniunea deplină*. Cu vremurile pe care le trăim, cu războ-

itul ortodoxo-ortodox, *ciocnirea civilizațiilor* este pusă sub semnul semibarbariei.

Petre Gigea-Gorun a fost onorat și cu prietenia celor doi arhiepiscopi și mitropoliți olteni: Nestor Vornicescu (1927-2000) și Teofan Savu. Primul, cărturar în toată puterea cuvântului, ne-a lăsat lucrări fundamentale, pe ogorul Bisericii strămoșești a trasat brazde adânci, ca președinte al Comisiei sinodale de Canonizare a inclus în calendarul creștin ortodox nume cu adevărat sfinte. Altfel spus de Petre Gigea-Gorun, *în ceea ce privește activitatea de ctitor de biserici, pot spune că Nestor Vornicescu, ierarh patriot și cărturar din stirpea mitropoliților Varlaam și Dosoftei, inimos, iubitor de Țară și de cultura națională, I.P.S. a așezat mai întâi piatra ctitoriei întru sădirea și refacerea mănăstirilor. [...] A fost un cărturar de mare complexitate, un cercetător neobosit în aflarea adevărilor istorice și bisericești.*

Pe carismaticul mitropolit al Olteniei (azi al Moldovei și Bucovinei), I.P.S. Teofan Savu (n. la 19 octombrie 1959, în satul argeșean Corbi) l-a cunoscut încă de pe băncile Seminarului Teologic din Mofleni-Craiova, dar mai ales la Paris, când tânărul călugăr Teofan a fost student la Institutul Teologic „Saint Serge” din Paris (1986-1990), iar Petre Gigea-Gorun era ambasador la Paris și UNESCO. La Ambasada României din Franța, tânărul Teofan a participat activ la dezbaterea pe marginea *Bibliei de la București* dăruite de P.F. Teoctist ambasadorului Gigea. Sunt evocate monumentele alegerii și întronizării I.P.S. Teofan la Catedrala mitropolitană „Sf. Dumitru” din Craiova, sunt reproduse pastorale sau alte cuvântări ale noului mitropolit al Olteniei, din care reproduc, pentru frumusețea frazei și adâncirea cuvintelor, câteva pasaje: *Pășesc pe tărâmul încărcat de istorie al Olteniei cu smerenie și cu încredințarea că Dumnezeu mă va ajuta să împlinesc cum se cuvine slujba de arhiepiscop al Craiovei și mitropolit al Olteniei. [...] Secerișul este mult. Nimeni nu este de prisos. Aș dori ca fiecare, în domeniul său de activitate, să se simtă responsabil pentru bucuria și durerea Bisericii din care face parte într-un fel sau altul.*

Pe renumitul scriitor, preotul Constantin Virgil Gheorghiu, autorul celebrului roman *Ora 25*, ecranizat în 1967, pe Valea Timocului sârbesc, cu Anthony Quinn și Virna Lisi în rolurile principale, Petre Gigea-Gorun l-a cunoscut personal, de unde și caracterizarea acestuia, simplă, dar precisă: *Un om tras la față, cu trăsături frumoase pentru vârsta sa, cu ochelari cu ramă groasă, privirea ageră, volubil, surâzător, caustic, se dovedește a fi un plăcut interlocutor.*

Pagini însemnate sunt acordate preotului-cărturar Ion Popescu-Cilieni, apoi face considerații despre viața, moartea și Învierea Domnului nostru, Iisus.

Dar, ceea ce Petre Gigea-Gorun aduce în atenția cercetătorilor este un fapt inedit despre părințele Gheorghe Calciu-Dumitreasa, aflat a doua oară în închisorile bolșevice, arestat la 10 mai 1979 pentru că a luat atitudine ca teolog împotriva demolării unor biserici și pentru susținerea celebrilor prelegeri, *Șapte cuvinte către tineri* (editate în 1996), la Mănăstirea bucureșteană „Radu Vodă”. A primit nouă ani de închisoare și a fost eliberat după cinci ani, cinci luni și 20 de zile, la 20 august 1984, iar în 1985 a fost expatriat în S.U.A., împreună cu soția (preoteasa Adriana Dumitreasa) și fiul lor, Andrei (azi avocat). Petre Gigea-Gorun, ca ministru al Finanțelor, participă la o ședință de lucru pe teme economice cu șeful statului, N. Ceaușescu. În timpul ședinței, deschide ușa, nepoftit și contrar protocolului, Tudor Postelnicu, șeful Departamentului Securității Statului, raportându-i lui N. Ceaușescu:

Tov. Comandant Suprem, în 20 de minute trebuie să dăm un răspuns favorabil conducerii CIA din America, adică în termen de 48 de ore preotul Gh. Calciu-Dumitreasa să plece din România pentru a se stabili în S.U.A. Ei recunosc că acesta, fiind agent CIA, doresc să-l recupereze. Șeful statului aprobă expatrierea în schimbul unui colonel, al cărui nume nu e deconspirat.

Nu mă îndoiesc de buna credință a autorului Petre Gigea-Gorun, martor la acest *transfer*, dar de seriozitatea lui Tudor Postelnicu am mari îndoieli. De verificat. În opinia mea, Gheorghe Calciu-Dumitreasa este un martir al neamului, un bun român și creștin, un model pentru tineri (vezi și cartea noastră, *Biserica și Societatea*, Editura Sitech, Craiova, 2019, pp. 260-274).

Recentul volum al lui Petre Gigea-Gorun, *Întâlniri și convorbiri cu înalte personalități bisericești*, care conține și numeroase fotografii și scrisori, autografe, se înscrie între cărțile de memorialistică atât de necesare azi, dar mai ales mâine.

Duminica ortodoxiei. Cerurile deschise – vino și vezi!

Pr. dr. Mihai PETIAN
Sibiu

Astăzi, după dialogul iubirii din Sfânta Liturghie, suntem uimiți de Hristos, de prezența Lui cutremurătoare în Sfânta Treime și în lume, prin Sfintele Taine în Biserică, după cum spune profetul David: Domnul este în Biserică cea sfântă a Lui, Domnul în cer are scaunul Său (Ps. 10,4). Odată, proorocul Elisei s-a rugat lui Dumnezeu ca să deschidă ochii unui tânăr, pentru ca acesta să vadă ceea ce vedea el. Dumnezeu i-a deschis ochii și a văzut cum tot muntele era plin de cai și care de foc împrejurul lui Elisei (4 Regi 6,17). Protoevangelistul Isaia a avut o clipă de străvedere, în care a strigat în uimire: „Vai mie, sunt un om pierdut. Sunt om cu buze spurcate... Și pe Domnul Savaot l-am văzut cu ochii mei” (Is. 6,5). Creștinul azi, dacă ar fi conștient că de la Învierea Domnului cerurile sunt deschise, conștient de prezența lui Dumnezeu, că poate realiza unirea cu Dumnezeu, vederea lui Dumnezeu, atunci nu ar mai pierde vremea, nu și-ar deschide mintea niciunui păcat sau necurății. Dumnezeu îl vede pe om, chiar dacă omul nu-L vede pe Dumnezeu.

Nu numai Dumnezeu ne pătrunde tot câmpul vieții, ci și cereștile cete de îngeri și sfinți, din slavă. Biserica azi încearcă să înfățișeze credincioșilor această mișcătoare realitate. Pe iconostasul bisericii scânteiază în mod izbitor lumea nevăzută – puterile cerești, ca oamenii să vadă și să nu uite că ele sunt aici și acum de față. Se cinstesc Sfânta Cruce și icoanele nu datorită lemnului sau picturii, care au și ele un rol, ci datorită puterii sfinților, care sunt de față. Bucuria, pacea, mângâierea înfățișate acolo le primim acum prin credință. Sfântul Ignatie Briancianinov, pe vremea lui, spunea: „Crucea este catedra celei mai înalte de Dumnezeu cuvântări”.

Nu numai un necredincios cuprins de duhuri necurate vede în cinstirea icoanelor idolatrie. Cine a purtat război idolatriei? Dacă nu Biserica, cine altcineva? Ai cui credincioși au devenit martiri în lupta împotriva idolilor, dacă nu ai Bisericii? Asemenea batjocură s-a aruncat asupra Sfintei Biserici încă de la-nceputul istoriei ei. Mai târziu, iconoclaștii au tulburat lumea creștină. În perioada 726-787, 815-843, ca apoi, din secolul al XVII-lea, protestanții și apoi neoprotestanții, cugetători cu trupul și nu cu Duhul, cu mintea greoaie de păcat, nu pot deosebi icoana de idol. Diferența dintre icoană și idol o face privitorul. Idolul este privit, icoana privește. Idolul are nevoie de privitor, icoana este privitorul. Idolul este cercetat, icoana cercetează (J.L. Marion).

Nici Biserica Romano-Catolică nu a fost străină de acestea. Aspectul cinstirii imaginilor a rămas străin Occidentului. Papa Grigore cel Mare (600), când vorbea despre icoane spunea: „Ele sunt pentru analfabeți ceea ce sunt Scripturile pentru cei ce citesc. Nu trebuie să le distrugem, dar nici nu este cazul să le cinstim”. Însă în Ortodoxie lucrurile stau altfel: Sfântul Ioan Damaschin, cunoscut ca cel mai bun apărător al sfintelor icoane din secolele VII-VIII, a scris: „Dacă am face icoana Dumnezeului nevăzut, am păcătui... Nu greșim însă când facem icoana Dumnezeului Care S-a întrupat...(pentru că) noi dorim să vedem chipul Lui”.

Duminica Ortodoxiei pune în lumină biruința dreptei credințe împotriva tuturor ereziilor, a învățăturilor greșite. Izbânda devine prăznuire, deoarece erezia dezbină și separă. Dreapta credință adună în comune pe toți membrii Trupului lui Hristos. De aceea biruința Ortodoxiei devine eliberare, înnoire și primăvară duhovnicească. Mărturisirea dreptei credințe Sfântul Grigore Teologul o numește sfințire a limbii, iar Sfântul Ioan Gură de Aur – curățirea minții raționale. Iată de ce Duminica aceasta este așezată la începutul postului, ca o poartă de intrare, pentru că nu ne-am putea angaja în viața duhovnicească fără a fi angajați și întăriți în credința dreaptă, ortodoxă.

În pomenirea biruinței icoanelor asupra iconoclaștilor și a triumfului cinstirii Sfintei Cruci și a icoanelor a avut un rol însemnat pioasa împărăteasă Teodora și fiul ei Mihail, care au rânduit ca în prima Duminică din Postul Mare să fie pomenită această izbândă.

Astăzi trăim o criză economică, dar și de identitate umană. Există însă și un declin al artei sacre, o degradare care nu este estetică, ci religioasă. Încă din secolul al XVII-lea putem urmări o pierdere progresivă a sensului sfințeniei în artă. Esteticismul pune accentul mai mult pe frumosul exterior, decât pe sacru sau pe frumosul interior. Acolo unde a dispărut sacrul din artă, au apărut așa-zise opere de artă fără subiecte religi-

oase, care sunt plăcute doar la vedere. Astfel există pericolul de a se șterge esența religioasă în favoarea elementului narativ. Arta actuală este ritmul formelor pure și al culorilor fără conținut. Astfel, uneori pictura se înrudește cu muzica modernă, fără melodie, într-o stare de total abandon. Arta azi se consideră a fi cerebrală, dar prezintă forme imanente, fără să simbolizeze ceva, de aceea devine lipsită de importanță. Ea este în pericolul de a se transforma într-o artă cu ușile închise.

Din păcate, există și un iconoclasam intelectual, care face din icoană idol, din Biblie coran, care face confuzii între yoga și isihasm, holism și creștinism, între vorbe goale și Cuvânt. Cu toată frica de platonism, metafizica revine. Sfântul Filaret al Moscovei este întrebat: „Când este vorba de cărți sau învățături, cum înțelegeți dacă sunt ortodoxe sau nu?” El a răspuns așa: „După Duhul celor scrise”. Sfântul Sofronie de Essex mărturisea despre duhul Sfântului Siluan Atonitul: „Am observat în el ceva ce nu am putut observa în niciunul dintre profesorii pe care mi-a fost dat să-i întâlnesc. Niciunul dintre ei nu vorbea cu atâta simplitate și cu asemenea încredințare în Adevăr”. Sfântul Simion Noul Teolog zice că numai prin pocăință ni se deschid ușile cunoașterii de Dumnezeu.

Adevărata operă de artă, afirma P. Evdokimov, nu are, ci este ea însăși semnificație metafizică. Astfel, se afirma activitatea restauratoare, prin participare, a artei la existența transcendentă. Arta autentică exprimă inexprimabilul, ea este totdeauna comunicare, revelație și prezență. Însă și arta modernă are semnificația ei. Prin titanismul ei, a eliberat omul de prejudecăți, a desființat unele orori ale secolelor trecute, s-a delimitat de prostul gust.

În icoană, însă, nemărginitul dumnezeiesc ia forma foarte precisă prin Întrupare, unde Domnul se mărginește pe Sine prin formele omenești. Așa precum nemărginitul dumnezeiesc ia forme foarte precise în Întrupare și se mărginește pe sine în forme omenești, tot așa hieratismul sfinților traduce adevărata nemărginire a spiritului lor. Sfântul Grigore de Nyssa ne descoperă misterul paradoxului: Icoana este unul dintre cele mai paradoxale lucruri, ca stabilitatea și mișcarea să fie deodată în același obiect. De la chipul lui Hristos din icoană, spune Sfântul Teodor Studitul, noi ridicăm ochii minții la chipul lui Dumnezeu. O cântare din ziua de azi exprimă acest adevăr așa: prin firea Ta, desigur, ești nemărginit, Doamne, dar ai vrut să te micșorezi sub vălul trupului.

Să ne amintim din istoria sfințirii Catedralei Adormirea Maicii Domnului din Moscova, la 1515, pictată de ucenicii Sfântului Rubliov. Când mitropolitul, episcopii, preoții și credincioșii au intrat în catedrală, cu toții au zis: Cu adevărat cerurile s-au deschis și măririle lui Dumnezeu se arată. Pentru a înțelege sfânta icoană, permiteți răbdării voastre o mică interpretare a icoanei Sfintei Treimi, pictată de Sfântul Rubliov. În ea găsim o sinteză teologică, bogăția simbolismului și o neîntrecută frumusețe artistică.

Există trei planuri suprapuse: În primul rând, faptul istoric al vizitei celor trei pelerini la Avraam (*Fac.* 18,1-15), apoi, faptul că chipurile lui Avraam și al Sarei lipsesc ne face să trecem la planul doi, cel al economiei dumnezeiești, în care peisajul își schimbă semnificația: cortul lui Avraam devine planul – Biserică; stejarul din Mamvri devine arborele vieții, din care după tradiție a fost făcută crucea lui Hristos; cosmosul este un potir simbolic în natură, ca semn al prezenței Sale; vițelul de pe tipsie lasă locul potirului euharistic. Convorbirea cu Avraam evidențiază ideea potrivit căreia Cuvântul lui Dumnezeu este totdeauna faptă, luând chipul potirului. Al treilea plan este intradivin, este doar sugerat, transcendent și inaccesibil. Faptul că cei trei îngeri se odihnesc dezvăluie pacea supremă a Ființei în Sine, odihnă ce reprezintă un extaz autentic.

După cum sunt așezați îngerii, se desprinde unitatea și egalitatea. Deși s-ar putea spune că fiecare înger este celălalt, cu toate acestea nu există repetare și nici amestecare. Fiecare înger are sceptru împărătesc, ca semn al puterii. Măinile îngerilor converg spre simbolul pământului, pentru că iubirea dumnezeiască coboară spre pământ. Lumea este dincolo de Dumnezeu, dar cuprinsă în cercul sfânt al comuniunii Tatălui. Aureola, cercul luminos al Tatălui și potirul se află pe linie verticală și se încrucișează cu cea orizontală, și formează crucea înscrisă în cercul sfânt al vieții dumnezeiești, ca axă vie a iubirii treimice.

Ținuta Tatălui în icoană are ceva monumental, aduce aminte de actul creației, de Tatăl Atotțîitorul, Făcătorul Cerului și al Pământului, reflectată în privirea îngerului din mijloc. Tatăl privește spre Fiul și Îi vorbește Fiului. Mișcarea care străbate Ființa Sa este extazul. Fiul ascultă. Liniile curbe ale veșmântului exprimă atenția supremă, renunțarea la Sine Însuși, ca să devină Cuvântul Tatălui, Care binecuvântează lumea. Mâna îngerului din dreapta arată direcția binecuvântării: lumea. El este Mângâitorul, este Duhul, Care are ceva matern, El dă viață. Prin El, spune Sfântul Ioan Damaschin, îl cunoaștem pe Hristos și prin Fiul vedem pe Tatăl.

Astfel icoana are o misiune eshatologică: ea este anticiparea Împărăției Cerurilor, scăldată în lumina care nu este din această lume (lumen – lumină), inundată de o bucurie curată, dezinteresată și dumnezeiască. Unirea trebuie să izbucnească din sufletul omului, fiindcă icoana tace. Misticii nu vorbesc de culme, numai tăcerea singură o descoperă. Aceasta este icoana, care prin tăcere se descoperă.

În 1449, prințesa de origine sârbă Despina, la 11 ani avea să viziteze palatul principelui Vladislav din cetatea Buda. După ceremonia primirii și masa cu fast împărătesc, oaspeții au fost poftiți în salonul de pictură, spune maica Platonida. Custodele, un nobil învățat, a lăudat arta apuseană cu următoarele cuvinte: „Priviți această madonă”, arătând un tablou cu Preacurata despletită, care purta în brațe un prunc dezbrăcat. „Câtă grație, câtă căldură umană” – exprimă custodele. Atunci s-a auzit din mulțime un glas: „Am admirat marele meșteșug al domniilor voastre. Să știți însă că această pictură se adresează mai mult simțurilor trupului decât sufletului, iar ceea ce se clădește pe simțuri are tăria nisipului și a cenușii. Icoana bizantină nu va muri, pentru că puterea ei este duhovnicească. Noi păzim și mărturisim neatinsă curăția Maicii Domnului. Ea este Maica unui Fiu răstignit și prin aceasta a tuturor celor ce pățimesc. Îmi pare că Preacurata se odihnește mai mult în frescele noastre crotopite de turci, decât în palatele pline de fast, unde Preacurata pare dezbrăcată de neprihănirea ei”. Aceasta este diferența.

„Înainte de plecarea din Buda”, mărturisește maica Platonida, „am aflat că tânărul cel cu chip de înger era Neagoe Basarab, omul de care Maica Domnului mi-a legat viața, din anii copilăriei”.

În prima duminică din Post, atmosfera veterotestamentară creată de lecturile biblice a făcut ca această duminică să fie consacrată și ca sărbătoare a sfinților proroci. Ea se îmbină armonios cu praznicul icoanelor, deoarece prorocii au prefigurat în scrierile lor icoana lui Hristos. Biserica însăși a fost însemnată mai înainte prin icoana cortului mărturiei, care ținea credința dreaptă. Astăzi Biserica ține icoana Celui pe Care Îl cinstim, ca să nu rătăcim.

Evangelhia din Duminica Ortodoxiei îl înfățișează pe Natanael cu îndoilele risipite, odată ce s-a apropiat de Hristos. Prin aceasta înțelegem înfricoșata putere a prezenței Sale. Sfântul Andrei L-a urmat pe Hristos fără să fie chemat, el l-a adus pe Simon Petru, fratele său (*In.* 1,40-41). Filip, la chemarea Domnului: Vino după Mine (*In.* 1,43), a răspuns îndată. Filip, plin de râvnă pentru Hristos, a început să-i adune la Hristos pe alții: Filip a găsit pe Natanael (*In.* 1,45), căruia îi spune simplu și direct: L-am găsit pe Mesia cel făgăduit. Despre Natanael, Iisus a mărturisit: Iată într-adevăr israelit întru care nu există vicleșug (*In.* 1,47).

Ne întrebăm: Cine este Acela pe care l-a găsit Filip? Acela nu s-a arătat ca fulgerul, care sfâșie norii și dă cutremur pe pământ, nici nu a căzut pe pământ ca un meteorit, nici nu a urcat pe scaunul lui David, scaun râvnit de fariseii și saducheii de atunci, ci S-a născut și a crescut ca o viță nobilă într-o vie sălbatică, pe care o recunoști după roade. Este ca o comoară ascunsă, în care dacă sapi puțin începe să strălucească. El este Acela care nu a sărit în față, n-a silit pe nimeni să-L primească, dar cei ce L-au văzut, spune Sfântul Nicolae Velimirovici, L-au cunoscut: Blând ca un miel, limpede ca soarele, dulce ca primăvara și puternic ca Dumnezeu.

Natanael nu a găsit în toată viața lui o veste mai bună și o bucurie mai mare decât cea pe care i-a adus-o Filip. Însă ideea că Mesia ar fi din Nazaret a umbrat bucuria. Profețiile spuneau că din cetatea lui David, din Betleem va veni Mesia. Filip însă, cu metodă pedagogică, în care include promptitudinea, nu-și retrace cuvintele, nici nu-i dă lămuriri suplimentare, ci îi adresează doar imperativul scurt: Vino și vezi! (*In.* 1,46). Natanael a fost convins și pornește la drum împreună cu Filip.

Iisus îl întâmpină pe Natanael cu un compliment duhovnicesc: Iată cu adevărat israelit în care nu este vicleșug (*In.* 1,47). Compliment care mi-a marcat copilăria. Natanael mi-a rămas ca un model. Era un om fericit. Psalmistul David are o zicere: Fericit bărbatul căruia nu-i va socoti Domnul păcatul, nici nu este în gura lui vicleșug (*Ps.* 31,2).

Iisus spune că l-a văzut pe Natanael ca fiind un om plin de Dumnezeu: cu gândul la Dumnezeu, cu dor și căutare de Dumnezeu, un om în care sămânța răului n-a găsit loc să prindă rădăcini. Natanael s-a arătat într-adevăr un om în care nu exista vicleșug. Era interesat de persoana lui Iisus. Nu avea ochi pentru sine, ci numai pentru Hristos. De aceea intră în dialog cu El: De unde mă cunoști? Domnul îi răspunde ca un Dumnezeu, simplu: Mai înainte de a te fi chemat, te-am văzut când erai sub smochin (*In.* 1,48). Iisus îi descoperă taina inimii, o chestiune pe care doar el o știa, o taină a gândului printr-un semn din afara acestora, printr-un semn exterior. Atotprezența și atotștiința lui Iisus l-au uimit pe Natanael, care mărturisește: Învățătorule, Tu ești Fiul lui Dumnezeu, Tu ești Regele lui Israel (*In.* 1,49). Natanael a dovedit o aleasă inteligență, una naturală: dintr-o ochire și-a dat seama cine este Iisus, că este Fiul lui Dumnezeu.

Ce schimbare minunată! Lui Natanael, care mai înainte se întreba: „Din Nazaret poate ieși ceva bun?”, acum, într-o izbucnire de bucurie, îndoiala i se prefăce în mărturisire: L-a numit pe Iisus Fiul lui Dumnezeu, așezându-L deasupra înțelegerii și așteptărilor iudaice, aceea că Mesia ar fi un rege pus pe tronul lui David. Pentru care mai primește o făgăduință: mai mari decât acestea vei vedea... De acum veți vedea cerurile deschizându-se și pe îngerii lui Dumnezeu suindu-se și pogorându-se peste Fiul Omului (*In.* 1,50-51). Natanael mijlocește o promisiune pentru toți cei de față: Verbul „a vedea” trece de la persoana a II-a singular la persoana a II-a plural: *veți vedea*. Ca să nu existe îndoială că cele spuse se vor împlini, repetă: Adevărat, Adevărat!

Cerurile s-au deschis mai înainte de această promisiune: La Bunavestire (*Lc.* 1,26), la Betleem înaintea păstorilor (*Lc.* 2,8-9), înaintea magilor (*Mt.* 2,12), a lui Iosif, la fuga în Egipt (*Mt.* 2,13), iar după promisiunea dată lui Natanael: în Quarantania (*Mt.* 4,11), la Schimbarea la Față (*Mt.* 17,3), în Grădina Ghetsimani (*Mt.* 26,38), la martiriul Sfântului Ștefan (*F-te.* 7,56) ș.a. Cerurile însă sunt deschise pururea oamenilor, ceruri care nu sunt altceva decât Dumnezeu și mulțimea cetelor de sfinți. Însă adesea unii oameni sunt ca idolii neamurilor: ochi au și nu văd (*Mt.* 23,3).

Hristos a dat vedere orbilor trupești, precum și orbilor duhovnicești. Ochii duhovnicești, reprimind vederea, au văzut cerurile deschise. Marea prezență este ascunsă de trup ca într-un vâl. Atunci când năframa se va destrăma, ne vom găsi dintr-o dată în cerul deschis. Atunci ne vom da seama ce înseamnă calea de la chip la asemănare.

Văzând teologia Evangheliei prin cuvintele „Vino și vezi”, descoperim dimensiunea liturgică a icoanei, întrucât textul Evangheliei și imnurile liturgice, care înseamnă cuvinte, sunt exprimate în imagini prin linii și culori. Deci, există o legătură tainică între cuvântul rostit și imaginea evenimentului sărbătorit și imaginea icoanei praznicului sau a sfântului prăznuit, în sensul cuvântului profetic al Scripturii: „Fericiți sunt ochii voștri pentru că văd și urechile voastre pentru că aud” (*Mt.* 13,16). Astfel, icoana preaslăvește și exprimă în culoare învățătura de credință, pentru că, unindu-se cu ea și descoperind-o în imagine, o îmbie spre experiență. Ea realizează o prezență a celui reprezentat. Așa că Vino și vezi!

Întrebări:

Ce este Ortodoxia?

Răspunsul pare a fi simplu: Ortodoxia este dreapta credință. Sfântul Petru, însă, leagă credința de cunoaștere: și noi am crezut și am cunoscut că Tu ești Hristos, Fiul lui Dumnezeu Celui viu (*In.* 6,69). Înseamnă că credința este și cunoaștere. După cuvântul prorocului Isaia, credința este înaintea cunoașterii: Dacă nu credeți nu veți sta în picioare (*Is.* 7,9). Ortodoxia este calea prin care se realizează cunoașterea lui Dumnezeu și a adevărului Său, prin ea ne ridicăm la vârsta deplinătății lui Hristos (*Ef.* 4,13) și la starea de desăvârșire duhovnicească. Undeva profetul David a prorocit: „Dar fericit e poporul al cărui Dumnezeu e Domnul” (*Ps.* 143,15).

Biserica Ortodoxă începe înaintea Istoriei. Sfântul Pavel mărturisește: Binecuvântat fie Dumnezeu și Tatăl Domnului nostru Iisus Hristos, Cel Ce prin Hristos ne-a binecuvântat pe noi în cereștile locașuri... că El ne-a ales înainte de întemeierea lumii, să fim sfinți și fără de prihană înaintea Lui (*Ef.* 1,4; 3,9). Preexistența Bisericii, în potență, în Înțelepciunea lui Dumnezeu, subliniază natura metaistorică a ei, care nu provine din istorie, ci erupe în lume, geneza sa fiind în altă parte. Biserica, ascunsă din veci în Dumnezeu, își are începuturile în Înțelepciunea lui Dumnezeu și a Mielului jertfit înainte de facerea lumii. Este preînchipuită în paradis, preînchipuită în Israel, coboară din cer în limbi de foc și intră în istorie la Ierusalim în ziua Cincizecimii.

Astăzi Biserica nu poate fi înțeleasă printr-o simplă privire dinafară, ci numai dacă este privită dinlăuntrul ei. Biserica este Una, pentru că înfățișează un singur Trup duhovnicesc și un singur Duh dumnezeiesc, având un singur cap, care este Hristos. Însăși Biserica văzută este un lucru ceresc, spunea Homiakov, este o societate divină. Hristos unicul principiu este stăpân al cerului și al pământului. În cultul Ortodox există o zicere: Uniți în Biserica Ta, de pe acum ne vedem în lumina slavei Tale celei cerești. Cerul se revarsă pe pământ. Aceasta poate fi Ortodoxia: Cerul ce se revarsă pe pământ.

De ce să preferăm Ortodoxia altei religii sau confesiuni creștine?

Răspunsul îl dă Sfântul Teodoret de Cyr: credința adevărată este învoirea liberă a sufletului, vederea suflătească a unui lucru nevăzut, statornicia în ceea ce este adevărat, înțelegerea celor nevăzute, potrivită firii, iar Sfântul Pavel spune că există un singur Domn, o singură credință (*Ef.* 4,5). Răspunsul este pus sub semnul libertății și al eclezilogiei, căci în Biserică se face Ortodoxia cunoscută, ca puterea de a schimba și de a îndumnezei omul, prin Harul lui Dumnezeu și energiile divine necreate, prin credință și fapte bune, ceea ce

nu se întâmplă în alte religii sau confesiuni. Pentru că numai în Biserica Ortodoxă, prin sobornicitatea ei, omul nu poate să strâmbă credința sau să o împutineze, ci trece de la teoretizare la contemplația lui Dumnezeu. Aici omul, printr-o asceză practică, se poate renaște duhovnicește în Sfintele Taine, spre a deveni, prin virtuți, o ființă liturgică și doxologică.

Deosebirea dintre ortodoxie și eterodoxie vine din faptul că în ortodoxie există o legătură între Trupul tainic și trupul istoric, constituit ca Biserică. Chestiunea nu este ușor de înțeles. Pentru K. Barth, spre exemplu, această legătură este doar actul lui Dumnezeu, care apare fără încetare după un tip de eveniment – *eneignischaft*, în opoziție cu instituția. După el actul divin este o tangentă care atinge cercul, dar nu-l pătrunde. În concepția noastră, legătura are forma crucii, adică Biserica este punctul de încrucișare a orizontalei cu verticalea. Există teandrismul, care constituie Biserica. Pentru Ortodoxie, Biserica este acolo unde se săvârșește slujba apostolică, unde episcopul, prin puterea sa apostolică, săvârșește Euharistia, în sinaxa liturgică, în Trupul lui Hristos.

Care sunt provocările pentru Ortodoxie azi?

Răspuns: Cea mai mare provocare este îndoiala, credința nereligioasă, credința și încrederea în om, credința în sine. De obicei suferim atunci când cineva nu are încredere în noi, dar cine sunt eu să aibă celălalt încredere? Când încrederea ni se oferă, ne cuprinde emoția: oare nu am să trădez această încredere? Voi pierde încrederea și respectul celor care și-au pus nădejdea în mine? Aici sunt două aspecte: cel ce oferă încredere să o facă în mod cugetat și înțelept, apoi cel căruia i se oferă încredere trebuie să depună efort pentru a-și împlini vocația, ca în Pilda talanților. În ortodoxie trebuie să dăruim încrederea noastră în celălalt, astfel încât să trezim inspirația, curajul și bucuria creatoare de a se realiza, iar acesta va crește pe măsura creativității și bucuriei proprii.

A mărturisi Ortodoxia în sânul unei culturi care-și reneagă tot mai mult originile creștine, refuzând limbajul credinței, înseamnă a redescoperi resursele apologetice ale creștinismului răsăritean, a nu trece cu vederea întrebările grave care frământă societatea, care trăiește sau se hrănește cu o asemenea cultură. De altfel, căutând duhul Ortodoxiei, ne vom da seama câtă putere se ascunde în ceea ce părea slăbiciunea Ortodoxiei, câtă evidență este în ceea ce are ea de negrăit. Dar mai cu seamă vom afla că salvarea credinței creștine este prin Ortodoxie, în mijlocul unei societăți secularizate.

Episcopul Maximos era profund mâhnit că primele acte primite pentru a fi semnate după alegerea în calitate de episcop erau acte de divorț. El mărturisea: „Acestea m-au șocat și m-am întristat profund”. El a fost uluit când a văzut că în Cipru o treime dintre căsătorii sfârșesc în divorț. Rata era mai mică aici față de America, unde-i de cincizeci la sută.

Avem asociații care se dedică dezvoltării personale, pe agenda lor există o preocupare: căsătoria și divorțul. Au toată statistica în acest sens, dar au privire scolastică, raționalistă, diferită de cea a Bisericii Ortodoxe. Biserica privește căsătoria ca pe o Taină, ca o formă de asceză, pentru lepădarea de sine și unirea cu Dumnezeu. Dacă căsătoria este privită pe așteptări exclusiv hedoniste, ele sunt date eșecului. Motivul cel mai profund, așa cum ne învață Biserica Ortodoxă, este ca cei doi: bărbat și femeie, să-și refacă legătura cu Dumnezeu și să lucreze spre îndumnezeirea lor. Orice altceva este un produs secundar al scopului suprem. Viața în căsnicie este a te gândi în primul rând la celălalt, pentru a avea grijă în primul rând de ceilalți și apoi de tine.

Dumnezeu în Biserică binecuvântează căsnicia, pentru ca să devină un mijloc de a ajunge tot la Dumnezeu. Cei care așteaptă de la ea plăceri trupești nesfârșite ajung dezamăgiți. Acest lucru se întâmplă în multe căsnicii. La cea mai mică dificultate, ei caută o ieșire, fie prin divorț, fie printr-o legătură extraconjugală. Incapacitatea de a asculta unul pe celălalt este principala cauză a divorțului.

Să vorbim de nihilism ca provocare? Nietzsche sfătuiește: dacă vezi pe cineva că se clatină, dă-i brânci. Înțelepciunea rabinică spune: pe bețiv să nu-l atingi, căci el va cădea singur. Or, în gândirea Sfinților Părinți există cu totul alte principii: dacă tu vezi pe fratele tău căzut, spune Sfântul Isac Sirul, pune-i pe umerii săi haina iubirii tale. În Ortodoxie se ajunge la un așa nivel de trăire, încât nimeni nu mai încercă să se informeze despre Dumnezeu, ci să conviețuiască. Sfântul Grigore de Nyssa expune revelația: te-ai înfrumusețat, apropiindu-te de lumina Mea, apropierea ta a atras asupra-ți participarea frumuseții Mele. Astfel, apropiindu-se de lumină, sufletul atrage lumina.

Ce oferă Ortodoxia omului contemporan?

Răspuns: De fapt, Biserica este chiar lumea, care se află în curs de transfigurare, fiind încorporată tainic în Hristos. A fi în Hristos nu înseamnă doar Harul de a gusta sacramental bucuria unei plinătăți tainice, ci și înțelepciunea de a distinge și de a prețui în mod corect valorile adevărate ale acestei lumi. Ortodoxia

oferă calea de aur, care i-a ferit pe cei ce au ales-o de ispita eshatologismului sterp, disprețuitor de lume și istorie, dar și de pericolul pierderii identității creștine prin cufundarea în istoricism.

Într-o povestire a unui scriitor german – Bertolt Brecht – există următorul dialog: Ce faceți când iubiți pe cineva? Răspunsul: Îmi fac un proiect. Mai apoi am grijă ca omul și proiectul să coincidă. Aceasta probabil ca să nu se ajungă la: încetează de a mă iubi, redă-mi libertatea. Cauza: Nu există Dumnezeu în ecuația iubirii. În filosofia germană se găsește expresia haos creativ. Nietzsche spune că cel care nu poartă în sine haosul nu poate naște o stea. Dacă ar fi așa, atunci Dumnezeu ar fi lăsat creația în acel *tohu vabohu*, în haos, în acel neîntocmit și gol (*Fac.* 1,2). Nu am văzut să se nască din dezordine metafizică ceva bun.

Ortodoxia prin Botez oferă șansa de a locui în „casa Domnului în toate zilele vieții”, pentru ca să văd frumusețea Domnului (*Ps.* 26,7-8).

De ce Ortodoxia este singura cale ce duce la Dumnezeu cel viu?

Răspuns: Pentru că în Ortodoxie există Sfintele Taine. Există viață ascetică învăluită într-un climat de smerenie. Există progres duhovnicesc – Sfântul Antonie cel Mare fiind pe moarte, strălucind în lumină, a zis: „Încă n-am pus început bun pocăinței”. Vorbind numai despre concepția ascetică asupra originii răului, vedem că Ortodoxia se deosebește de cea Catolică – *infirmas carnis*, sau de cea protestantă – *creatura ex sese dificit*. După Sfântul Maxim Mărturisitorul chiar epitimia – pofta trupească –, odată curățită, poate să se transforme într-o înfocată dorință a ceea ce este dumnezeiesc. În *Scara* Sfântului Ioan Scărarul se desfășoară o mișcare anagogică, în care omul urcând treaptă cu treaptă ajunge la iubire, care este rodul unei maturități duhovnicești. Iubirea o desăvârșește și o încoronează.

Ortodoxia exclude sau include alte religii drept căi care duc la Dumnezeu?

Răspuns: Părintele Rafail Noica dă un posibil răspuns: Extraortodocșii riscă să nu se mântuiască. În Ortodoxie un sfânt este o țesătură de lumină; fără să încerce o imitare, el îl urmează pe Hristos. Aceasta vizavi de cele două cărți: *Urmarea lui Hristos* de Toma de Kempis, unde se accentuează mai mult credința până la pietism, și *Despre viața în Hristos*, de Sfântul Nicolae Cabasila, unde viața creștină se ancorează în Sfintele Taine ale Bisericii. Homiakov spune că Biserica văzută nu este nicidecum numai societatea văzută a creștinilor, ci și Duhul lui Dumnezeu și Harul tainelor vii în această societate. Vizibilitatea sa este locul invizibilului, al *faniei* sale neîncetate.

Încerc să mă gândesc că, în conformitate cu credința ortodoxă, *Theosisul* este inclus în structura naturii umane, ca potență. Atunci este posibil ca toți oamenii să-L cunoască pe Dumnezeu, indiferent de tradiția religioasă sau culturală în care se nasc. Logosul, care este lumina cea adevărată, luminează pe tot omul care vine în lume (*In.* 1,8). Acesta poate fi un principiu fundamental: lumina lui Hristos strălucește în inima fiecărei ființe umane. Dar omul s-ar putea să nu înțeleagă: în lume era și lumea prin El s-a făcut, dar lumea nu L-a cunoscut (*In.* 1,10). Uneori există o prezență anonimă a lui Hristos. Hristos este prezent, dar oamenii nu-L percep, nu-L cunosc, nu-L cunosc numele. Drept pentru care numele Lui trebuie vestit asemenea Sfântului Pavel în Areopag: pe cel pe Care voi necunoscându-L Îl cinstiți, pe Acesta Îl vestesc eu vouă (*Fapte* 17,23). Apostolul începe cu ceea ce ei cred deja și confirmă aceasta cu ceea ce îi unește.

Pe de altă parte, în predica apostolică se vorbește de mântuire doar în numele lui Iisus: întru nimeni altul nu este mântuirea, căci nu este sub cer alt nume, în Care trebuie să ne mântuim noi (*Fapte* 4,12), El este singurul prin Care s-a dat pocăință și iertarea păcatelor (*Fapte* 5,31; *Col.* 1,14) ș.a. De aceea credem ferm că Iisus Hristos este singurul Mântuitor al lumii. Există însă o teorie expusă de Kallistos Ware, cum că Hristos poate fi prezent într-un mod ascuns și mulți oameni nu-l recunosc aici. Că cei care trăiesc această viață, cât știu ei de bine, vor avea șansa de a-L întâlni pe Hristos dincolo, după moarte. Atunci va fi momentul recunoașterii.

Tot adevărul vine de la Hristos. Dacă un membru al altei religii: iudaism, mahomedanism, budism ș.a. caută adevărul, atunci religia respectivă poate fi o cale care duce spre Hristos-Dumnezeu. Evanghelia ne vorbește cu o autoritate pe care nu o găsim în alte religii. Argumentele însă sunt acceptate de cei care au pornit deja pe calea acceptării creștinismului, ele sunt bune pentru îndepărtarea obiecțiilor. Pentru ceilalți aș folosi metoda Sfântului Filip: Vino și vezi (*In.* 1,39). Aș face o invitație la slujbele divine, care pot trezi dorința de a fi în adevăr de la potență la fapt. Scânteia adevărului să se transforme în flacără. Astfel noi le vorbim din exterior, cu încredințarea că Hristos le vorbește din interior. Dumnezeu te convinge, nu te obligă. Este o expresie de aur, care trebuie cunoscută de toți creștinii.

Demografia religioasă între indiferentism și lipsă de identitate

Dr. Vlad I. BONDRE

Biblioteca Județeană „Petre Dulfu”

Introducere

Caracterizată de fenomenul secularizării, desacralizării și globalizării, societatea contemporană ridică cortina sentimentului religios impregnat în natura umană, facilitând punerea în scenă a unui joc de rol înfățișat sub forma sincretismului, relativismului și gnosticismului. Consecința acestei acțiuni este evidentă și se reflectă, atât la nivel apercceptiv – lipsa identității duhovnicești, cât și la nivel spiritual – încrederea în fenomenele și practicile orientale, indiferentism și ateism.

Concret, 15% din populația României nu și-a declarat apartenența religioasă la recensământul populației din anul 2022. Cu alte cuvinte, 2,7 milioane de români au refuzat să răspundă chestionarului în care le era solicitat să-și exprime identitatea spirituală, contrar îndemnului pe care Preafericitul Părinte Patriarh Daniel l-a adresat tuturor credincioșilor: „Declararea apartenenței religioase este un act personal de mărturisire a credinței în deplină libertate și cu responsabilitate. Să nu considerăm mărturisirea de credință ca fiind neimportantă sau subînțeleasă. Dimpotrivă, această mărturisire este foarte necesară pentru prezentul și viitorul României... Fie că ne autorecenzăm, fie că primim pe recenzorul oficial, nu trebuie să ne rușinăm să mărturisim credința noastră și a străbunilor noștri, identitatea noastră spirituală și etnică”¹.

În deplină concordanță cu starea de îngrijorare a sociologilor care au participat la acest recensământ și care caută formule prin care să explice eschiva celor 2,7 milioane de cetățeni români stă și frământarea Bisericii Ortodoxe Române ai cărei credincioși însumează cu 2,3 milioane mai puțini față de ultimul recensământ, cel din 2011. Mai grav decât acest act al indiferentismului și al lipsei de curaj în afirmarea identității spirituale ortodoxe este procentul ridicat al cetățenilor care s-au declarat atei, aproximativ 57.000 de persoane, adică cu 2,85% mai mare decât acum 10 ani. Aceeași situație se prezintă și în cazul cetățenilor care au declarat că nu aparțin niciunei religii.

Acest tablou statistic deschide oportunitatea de a exprima pertinent, fără a cădea într-un extremism justițiar, care ar putea fi factorii care au condus la prezentul declin demografico-religios și care ar putea fi soluția de redresare.

Dezafilierea religioasă. Practica postmodernismului

Lumea modernă vorbește cu o deschidere abuzivă despre sincretismul religios ca un mod prin care încearcă, infam, să-l asigure pe om că orice credință posedă un adevăr revelator. Toată ideologia creată în jurul acestui fenomen a conturat o formulă care poate să-i ducă în eroare chiar și pe cei mai avizați credincioși, deoarece totul se pune sub semnul toleranței, care este, potrivit lui Edmund Byrne, o dezordine². Prin urmare, realitățile religioase prezente la nivel global au devenit atât de variate, încât se solicită o reinterpretare a secularizării, adică stabilirea unor noi definiții care să fie asimilate noilor fenomene apărute. În acest sens, Taylor Charles spune că „asistăm la o nouă situație a sacrului și spiritualului în relație cu viața individuală și socială. Această nouă situație este acum ocazia unei recompuneri a vieții spirituale în noi forme și în noi moduri de existență, atât în cadrul, cât și în afara relației cu Dumnezeu”³.

Prin urmare, criza religioasă prezentă în spațiul societății actuale se concretizează prin încercarea de a aboli Biserica Tradițională, iar etapizarea acestei acțiuni este realizabilă prin următorii pași: „reduce-

¹ <https://basilica.ro/patriarbul-daniel-recensamantul-din-acest-an-moment-favorabil-pentru-marturisirea-identitatii-religioase/>

² Edmund F. Byrne, *Why and How Secular Society Should Accommodate Religion*, The Edwin Mellen Press, New York, 2010, p. 7.

³ Charles Taylor, *A Secular Age*, Harvard University Press, London, 2007, p. 437, apud Camil Ungureanu, *Religia în democrație. O dilemă a modernității*, Editura Polirom, Iași, 2011, p. 7.

rea influenței sociale a acesteia; scăderea numărului de credincioși; criza vocațiilor; reducerea nivelului de practici religioase; privatizarea religioasă și, cel mai grav, dezafilieră⁴. Consecința se oglindește și în reconfigurarea spirituală pe care o inițiază omul. Numeroși credincioși se distanțează de religia în care au fost botezați, alții își neagă apartenența spirituală, unii se convertesc în cadrul fenomenelor religios-orientale, iar alții își profilează un crez individual bazat pe propriile lor nevoi. Procesele enumerate amplifică procesul dezafilierii religioase și ridică noi paradigme cărora Biserica Ortodoxă trebuie să le facă față.

Adaptarea acestor noțiuni teoretice la realitatea din teren întregeste puzzle-ul eschivei celor 2,7 milioane de români care au refuzat să-și declare apartenența religioasă la cel mai recent recensământ. Desigur, atitudinea celor aproape 3 milioane de cetățeni nu reprezintă *de facto* și *de jure* rezultatul recentelor statistici, ci continuarea sfidătoare a ultimelor trei recensăminte de după Revoluția din 1989. În anul 2011, reglementările Europene au permis cetățenilor să nu își declare, voit, apartenența sau identitatea religioasă. În cifre, reprezintă cu până la 6,26% mai puțini cetățeni care și-au declarat apartenența religioasă față de recensământul din 2002⁵. Dacă diferența dintre anii 2002 și 2011 a fost de 1,3 milioane cetățeni, iar între 2011 și 2022 a fost de 2,7 milioane, adică dublu, cele mai optimiste cifre vor indica în 2032 un număr de 5,5 milioane de cetățeni care vor refuza să-și pronunțe crezul religios sau apartenența religioasă. Cu o rată demografică de minus 1 milion de cetățeni la 10 ani, cifrele următorilor ani vor fi sumbre.

Unii sociologi și cercetători caută să identifice cauzele acestor fluctuații demografice, afirmând că „posibile interpretări ale acestei evoluții s-ar putea identifica, probabil, și în eșecurile repetate ale tranziției, în dezamăgirile multiple ale populației, uneori inclusiv în raport cu Biserica, în liberalizarea accesului la informație, în autonomizarea individuală sau alte elemente cu efect secularizant... se poate presupune că, în anumite situații, din cauza presiunii sociale resimțite din partea majorității, unele persoane s-au declarat ca aparținând unei anumite confesiuni, când, în realitate, erau atee sau fără religie. Poate fi vorba aici de un conformism social, firesc în cazul unor persoane născute și educate în familii tradiționale și care nu au curajul să-și asume o identitate diferită, minoritară, percepută cu antipatie în prezent, după o epocă în care, dimpotrivă, ateismul era promovat ca ideologie de stat și religia este stigmatizată”⁶.

Punctual, acestor posibile cauze li se pot adăuga și altele, care, deși par absurde, sunt cât se poate de obiective. La data de 28 decembrie 2018, Parlamentul României pune în aplicare Legea nr. 363 privind prelucrarea datelor cu caracter personal, care are ca scop protejarea drepturilor și libertăților fundamentale ale persoanelor fizice, stabilind condițiile în care se realizează circulația datelor cu caracter personal. Utilizată în mod irațional de către unii cetățeni care nu au înțeles că „prezenta lege reglementează prelucrarea datelor cu caracter personal în scopul realizării activităților de prevenire, descoperire, cercetare, urmărire penală și combatere a infracțiunilor, de executare a pedepselor, măsurilor educative și de siguranță, precum și de menținere și asigurare a ordinii și siguranței publice de către autoritățile competente, în limitele competențelor stabilite prin lege”⁷, mulți intervievați au încercat să desconcentreze dialogul cu recenzorul, evitând răspunsul la întrebările sale.

O altă cauză a eschivei ar putea fi strâns legată de profilul recenzaților, în special al celor neafiliați religios. Aceștia sunt reprezentați de generațiile tinere care își desfășoară activitatea în mediul online și care au dezvoltat, datorită anturajului lor, o formă de religiozitate îndepărtată de valorile tradiționale. Potrivit sondajului organizat de Fundația Soros în cadrul Programului de Studii Electorale Românești, tiparul celor neafiliați religios este unul complex: provin din mediul urban, au o educație superioară, un

⁴ Manuela Gheorghe, *Neafilierea religioasă în România după 1989. O abordare statistică*, în *Revista română de sociologie*, Anul XXIX, 3-4/2018, p. 289.

⁵ <https://www.recensamantromania.ro/rezultate-2>

⁶ Manuela Gheorghe, *op. cit.*, pp. 293-294.

⁷ Legea nr. 363/28 decembrie 2018, art. 1.

venit peste mediu și sunt preponderent bărbați⁸. Cu alte cuvinte, întreaga concentrare a acestora se focalizează pe materialism, putere, antropocentrism. În funcție de interesele și de dinamica grupului din care fac parte, ei își pot declara apartenența la un crez, atâta vreme cât la mijloc există posibilitatea profitului.

Pe firul cauzei de formă se mai așază și percepția *pseudocorijată* asupra sacerdoților. Zvonistica ultimelor perioade, coroborată cu interpretarea greșită a unor atitudini umane, a conturat o imagine deluzorie asupra autorității clericale. Desigur, cazurile extreme trebuie privite cu deplină responsabilitate consistorială, încercându-se, prin tact, remedierea lor. Privită în sens opus, istoria a demonstrat că Biserica și-a câștigat poziția de lider al încrederii populației datorită caracterului infailibil, datorită vrednicilor ei slujitori, datorită dragostei pe care o împărtășește tuturor. Din acest considerent, cazurile izolate trebuie privite ca niște rătăcirii de moment, fără a cădea în capcana generalizării sau a repulsiei față de ceea ce reprezintă cu adevărat trăirea sentimentului religios.

Din nefericire, graficul ratei demografice religioase prezintă atât variabilități de formă, cât și de fond. Acestea din urmă sunt mult mai spinoase și afectează indicele scăzut de apartenență religioasă, întrucât înglobează și transformă mentalitățile într-o manieră reflexivă.

Indiferentismul religios – maladia contemporaneității

Deși sociologul Constantin Cuciuc vede fenomenul religios contemporan ca pe „o formă care va dispărea atunci când omul nu va mai avea nevoie de iluzii, de această aromă spirituală”⁹, totuși, în prezent, este evidentă consecința acestei maladii, a indiferenței religioase și a manifestărilor ce derivă din ea.

Percepută ca o stare sau ca un declin provenit din lipsa cunoașterii lui Dumnezeu, indiferența religioasă este o reacție egală cu ateismul, doar că, așa cum afirmă și părintele profesor Dumitru Megheșan, „indiferentismul este mai rău decât ateismul, fiindcă el este foarte distructiv, o maladie care anchilozează spiritul”¹⁰. Sub același format și părintele profesor Petre Semen subliniază diferența dintre ateism și indiferentismul religios prin următoarea afirmație: „Conform *Bibliei*, necredinciosul nu îndrăznește să zică vreodată că n-ar exista Dumnezeu, precum acela pe care psalmistul îl numește nabal sau nebun, fiindcă îndrăznește să zică: nu este Dumnezeu, ci pur și simplu nu este pe deplin convins că Dumnezeu va lucra în viața sa personală conform promisiunilor”¹¹.

Dacă necredincioșii exclud prezența lui Dumnezeu, raportându-se la Dumnezeu, pentru că nu se poate constata o negație decât prin ceea ce se cunoaște, pentru cei indiferenți lucrurile se prezintă în aceeași măsură sau, poate, chiar mai grav. Ei cunosc existența lui Dumnezeu, au capacitatea de a discerne evenimentele religioase, dar nu au nicio reacție în privința lor. Părintele profesor Mihai Himcinschi crede că „ceea ce caracterizează indiferența este dezinteresatul, care nu vrea să vadă într-un lucru sau un fapt o valoare particulară. Dezinteresatul poate să se raporteze la toate valorile, în acest caz este indiferent față de valorile religioase pentru că nu crede în ceva. El poate să se raporteze indiscutabil și singur la anumite valori sau la altele, dar va rămâne indiferent mereu față de valorile religioase, fie că crede în valorile profane, fie că rămâne robul unor concepții pur imanente sau relaționiste în același timp”¹².

Atitudinea dezinteresatului sau a indiferentului religios nu este cunoscută doar societății occidentale, ci și celei românești, și încă de timpuriu. Un exemplu în acest sens este dat de o scrisoare ce datează din anul 1934, în care episcopul Grigorie Comșa își exprima indignarea față de provocarea indiferentismului. El căuta să înțeleagă motivul pentru care omul este posedat de dorința confortului duminical, în raport cu lipsa de interes față de serviciul liturgic ce avea loc în acea zi¹³.

Raportată la speța eschivei celor 2,7 milioane de români care nu și-au declarat apartenența religioasă la recensământul din 2022, această atitudine a indiferenței religioase este, din punct de vedere

⁸ https://www.researchgate.net/profile/Raluca-Popescu-3/publication/245023468_Religie_si_comportament_religios_in_Romania/links/5710ad6508ae19b186939b05/Religie-si-comportament-religios-in-Romania.pdf

⁹ Constantin Cuciuc, *Fenomenul religios contemporan*, Editura Științifică și Enciclopedică, București, 1989, p. 92.

¹⁰ Dumitru Megheșan, *Trei piedici existențiale ale omului modern*, în *Taina Cuvântului*, Editura Universității din Oradea, 2008, p. 5.

¹¹ Petre Semen, *Atitudinea Bisericii față de problemele sociale actuale – integrare, globalizare, ateism, secularizare, trafic de persoane – o mare provocare pentru Biserică și societate la început de mileniu III*, în *Analele Științifice ale Universității Al. I. Cuza*, nr. 3/2008, Iași, p. 176.

¹² Mihai Himcinschi, *Confruntări misionare. Indiferența religioasă și indiferentismul*, în *Credința Ortodoxă*, nr. 2/2002, p. 174.

¹³ Grigorie Gh. Comșa, *Lupta împotriva indiferentismului religios*, în *Biserica și Școala*, nr. 36/1934, p. 2.

moral, identică cu păcatul. Din nefericire, pentru omul contemporan realitatea păcatului este un abstracționism, motiv pentru care nu se mai acordă importanță distincției dintre păcat și greșeală, pe considerentul că, în marea Lui bunătate, Dumnezeu iartă oricum.

Nu trebuie omis faptul că printre cele șase păcate împotriva Duhului Sfânt se află și necredința sau indiferența. Există, în mod cert, multe cauze ale indiferenței, dar Simona Ștefana Zetea se oprește la patru dintre ele: ignoranța, mândria, pluralismul și secularizarea, motiv pentru care afirmă: „Dumnezeu este înlăturat din viața omului pe două căi: fie pur și simplu nu se vorbește despre El și astfel dispare din viața omului, fie se încearcă înlăturarea Lui prin argumente raționale”¹⁴.

Sub aceeași numerologie, părintele profesor Claudiu Dumea prezintă formele indiferenței religioase dintr-o perspectivă a filosofiei religiilor, pornind de la ateism, ca o refulare în sentimentul protecției, trecând prin gnosticism – care consideră mintea incapabilă de a trăi fenomenul religios sau a cunoaște Adevărul absolut, prin relativism – care prezintă religiile de pe picior de egalitate, și prin sincretism – care vede în trăirea religioasă o încercare de unire, motivația fiind că toate religiile prezintă adevărul, dar sub forme diferite¹⁵.

Ca o consecință a atitudinii societății secularizate, indiferența religioasă sugerează o detașare totală față de o *prioritate existențială*, de aceea ea produce probleme de ordin practic sau teoretic. Cristian Paraschiv consideră că această detașare se află în contradicție cu planul lui Dumnezeu. De asemenea, el mai crede că extremismul la care a ajuns fenomenul cuprinde concepții nihiliste care au redus din natura omului atât „componenta ontologică a relaționării cu Transcendentul”¹⁶, cât și apartenența instituționalizată. Anca Manolescu întărește concluzia prin observația că „oamenii își potrivesc credințele după bunul plac, Europa se înfățișează ca o societate postcreștină... sentimentul că fiecare e responsabil pentru sănătatea lui religioasă face ca instituționalizarea să-și piardă din funcții”¹⁷.

Tabloul acestor fenomene nefaste este întregit de afirmația lui Teodor Baconsky, care crede că absenteismul liturgic este o gradație pe scara indiferenței, arătând că „indiferența este «un tip socio-religios care nu-și manifestă prin niciun semn apartenența la religia sa, nu participă nici măcar la slujbele curente, nu are decât un contact accidental cu Biserica și comunitatea creștină, gândește și acționează ca un ne-catolic, în afară de măsura în care suferă influența civilizației înseși»”¹⁸. În acest context, părintele profesor Visarion Moldovan vorbește despre participarea oamenilor la Sfânta Liturghie după modelul *cinemaului drive-in*, adică credincioșii stau în autovehicule și vizionează practica liturgică a liturghisitorului¹⁹.

Îndreptându-se din ce în ce mai mult spre practica liturgică, indiferentismul caută să se infiltreze și în cadrul religios-instituțional. Într-adevăr, religia ține de starea personală a sinelui, de trăirile interioare, ea nu devine întotdeauna o știință care să aibă nevoie de formule pentru a se explica, așa cum ea nu ține de cultura generală. Lucia Iorga subliniază în acest context faptul că religia poate avea un progres, atâta vreme cât omul dezvoltă starea de comuniune cu Dumnezeu, pentru că, altfel, dispus a pune accentul pe exterior, acesta va abandona latura sensibilă a valențelor duhovnicești și se va identifica cu indiferentismul²⁰. În aceeași notă, Marcel Gauchet afirmă că „religia este tocmai această alegere de a poseda consimțind depozitățile tale, abătându-te de la intenția de a domina natura și de a legifera pe cont propriu în favoarea unei alte intenții, aceea de a te asigura de o identitate complet definită și stăpânită”²¹.

Ca urmare a dinamicii create, se poate observa o schimbare a percepției divinului în om, de aceea Preasfințitul Gurie Georgiu și părintele profesor Christian Tia consideră că rezultatul apărut pe fondul indiferentismului religios nu este altceva decât un act al relativismului, iar exemplul este dat de raportul dintre om și Dumnezeu. Unii pot afirma că Dumnezeu este Iubire și Putere, Judecată și Drepta-

¹⁴ Simona Ștefana Zetea, *Biserica – Indiferentismul religios, un destin implacabil al Bisericii sau o chemare la reînnoire?*, Editura Galaxia Gutenberg, Târgu-Lăpuș, 2007, p. 257.

¹⁵ Claudiu Dumea, *Religii. Biserici. Secte privite din perspectivă catolică*, Editura Sapienția, Iași, 2002, pp. 86-89.

¹⁶ Cristian Mihail Paraschiv, *Indiferentismul religios. Maladie a contemporaneității*, accesat la data de 24.02.2023, ora 14:03, la URL: www.bisericaalbabucuresti.ro/wp-content/uploads/2015/03/Artico-Cristi-Paraschiv-1.pdf

¹⁷ Anca Manolescu, *Europa și întâlnirea religiilor – Despre pluralismul religios contemporan*, Editura Polirom, Iași, 2005, pp. 13-14.

¹⁸ Marcel Neusch, art. „Indifférence religieuse”, în *Dictionnaire des religions*, PUF, 1993, I, p. 933, apud Teodor Baconsky, *Iacob și îngerul. 45 de ipostaze ale faptului religios*, Editura Anastasia, București, 1996, pp. 93-94.

¹⁹ Visarion Moldoveanu, *Ereziile apusului*, Editura Society of Orthodox Studies SPOUDON, Thesalonica, 2007, p. 22.

²⁰ Lucia Iorga, *De la Ateism la sfințenie. O abordare psihologică a motivației comportamentului religios*, Editura Elena Francisc Publishing, București, 2007, p. 208.

²¹ Marcel Gauchet, *Dezvrăjirea lumii*, Editura Nemira, București, 2006, p. 292, apud Sandu Frunză, *Fundamentalism religios și noul conflict al ideologiilor*, Editura Școala Ardeleană, Cluj-Napoca, 2015, p. 37.

te, dar nu cred în profunzimea sufletului acest lucru, deoarece mărturisirea lor nu are un fundament practic. Datorită conținutului emoțional și rațional, ei pot fi victime ale unor imagini ireale în ceea ce privește conținutul religios al vieții²². Pe acest considerent, Dorin Ștefănescu vine să lămurească modul în care noul fenomen religios acționează: „Concepția potrivit căreia indiferența întoarce spatele lumii este o iluzie, în realitate ea stă cu fața spre lume, indiferentă față de tot ce există în zarea diferenței”²³.

Alături de fenomenul desacralizării și secularizării, indiferentismul religios completează acest trio al erorilor societății contemporane. Formulele de adresare sunt dintre cele mai evidente, ținta fiind bine aleasă, îndreptându-se spre nihilism, lipsă de identitate spirituală, ateism. Pornind de la o imagine deluzorie a lumii în care omul își desfășoară activitatea, desacralizarea, secularizarea și indiferentismul posedă un chip mai denaturat decât primele erezii ale veacurilor creștine. Ajutat de fenomenul globalizării, al pluralismului religios, acest trio eronat devine cea mai mare provocare a societății din toate timpurile, deoarece se adresează în mod direct celor ce își exteriorizează dorința trăirii în legătură cu Dumnezeu, iar în mod indirect celor ce vor a-L cunoaște pe Dumnezeu, dar nu au suficientă voință.

Chiar dacă fenomenul ratei scăzute a demografiei religioase pare la prima vedere necorijabil, există, totuși, o posibilitate de redresare, iar ea se află în mâna noilor generații de tineri. Ei guvernează lumea, în mâna lor se află soarta societății. Buna chiverniseală a zestrei spirituale și identitare provenită din sânul familiei tradiționale va reconfigura traseul demografiei religioase actuale, atâta vreme cât ei vor renunța la formula impusă de postmodernism: *I don't care* – *nu îmi pasă* sau *îmi e indiferent*. Tinerilor trebuie să le pese de natura lor identitar-spirituală și, mai ales, de cei care depind în mod vizibil de ei – generațiile care le urmează. Ei trebuie să-și fundamenteze interesele personale doar în relație cu legea morală, ea fiind călăuză spre desăvârșire. Curajul luptei trebuie să vină pe fondul a ceea ce Biserica propovăduiește prin misiunea ei, adică chemarea tuturor la mântuire, prin iubirea jertfelnică. Prin responsabilitatea față de tineri, Biserica a arătat lumii că indiferentismul religios este o eroare, o pată pusă pe sufletul societății, de aceea a acționat în consecință. Proiectele și programele destinate tinerilor au constituit un moment de trezvie, un semnal de alarmă care să anunțe prezența adevărului în mijlocul societății. Tot ce rămâne de făcut este ca tânărul să se întoarcă spre vatra strămoșească, spre năzuința vie a sufletului, spre nădejde și bună rânduială.

Concluzii

Interpretarea datelor statistice cu privire la tabloul demografic religios al României confirmă o desfigurare de formă și de fond a trăirii religioase. Chiar dacă se cunosc cauzele și elementele care contribuie la acest regres, faptul nu determină adoptarea unei atitudini pasive. Din nefericire, societatea românească nu a rămas neafectată de tendințele și reglementările europene, de fenomenele secularizante și globalizante. Moda vestică a determinat ca identitatea spirituală românească să fie pusă sub semnul întrebării, fapt care confirmă eschiva celor 2,7 milioane de români care au refuzat să-și prezinte afilierea religioasă. Cu siguranță, individualizarea religioasă, pluralismul, diversificarea confesională și indiferentismul sunt principalii factori ai acestei atitudini, dar mai gravă este „secularizarea cu viteză redusă”²⁴, care produce schimbări majore de comportament, atât în rândul avizaților, cât mai ales în rândul noilor generații de tineri.

Pentru a scăpa de judecata care va cădea pe umerii lor ca urmare a imparțialității, tinerii trebuie să se îndrepte spre Biserică, să-L descopere pe Iisus Hristos, Cel Care le va da puterea de a înfrunta toate vicisitudinile vieții. În spațiul intimității Sale spirituale, ei vor descoperi adevărata frumusețe a vieții. În această notă, Ilarion Felea crede că a trăi în adevăr și credință înseamnă, de fapt, „să ai de-a pururi ochii ridicați înspre idealuri mai presus de asprele realități cotidiene, urmărind în viață aceste idealuri verticale, cu ochii ridicați spre cele înalte”²⁵.

²² Christian Tia, Gurie Georgiu, *Despre mântuirea sufletului în era post industrială*, Editura Info, Craiova, 2001, p. 19.

²³ Dorin Ștefănescu, *Prezență și înțelegere*, Editura Paralela 45, Pitești, 2000, pp. 166-167.

²⁴ Tănase Laurențiu, *Aspecte ale vieții religioase contemporane din România*, în *Patrimoniul religios al României. Permanență spirituală europeană*, București, 2003, p. 17.

²⁵ Ilarion Felea, *Religia Culturii*, Editura Episcopiei Ortodoxe a Aradului, Arad, 1994, pp. 223-224.

Marian Nencescu. Subtilitatea incursiunilor critice

Stan V. CRISTEA

Roşiorii de Vede

Aşezând, în deschiderea volumului *Delicii istorico-literare* (Bucureşti, Editura Detectiv Literar, 2020, 358 p.), eseul „Critică şi vocaţie”, Marian Nencescu ridică discursul critic la nivel programatic, practicând o încercare de ordin reflexiv-dialectic „de a reordona *baosul* creaţiei, de a da un sens transcendent intenţiilor creative”, în funcţie de ceea ce Constantin Rădulescu-Motru numea, generic, *vocaţia*, adică „o cale discursivă şi contradictorie de a ajunge la «miezul» *cosmic* al fiecărei arte” (p. 8), desigur, aplicând şi câteva principii, autoasumate, pentru a se simţi liber în exercitarea actului critic. În acelaşi timp, considerându-se un critic „de încredere”, admite că nu scrie pentru un public anume, pentru un grup ori pentru o confrerie de scriitori, ci pentru că este convins de „dreptatea” demersului său. Ca atare, adună în această carte, „scrisă cu premeditare”, texte „de suflet”, căutând „adevărul general-uman” oriunde i s-a părut că-l poate identifica, respectiv în literatură, în artă, în filosofie, în filosofia culturii, în istorie, mizând astfel pe faptul că ea reprezintă „o secvenţă de viaţă literară şi culturală”, a cărei cunoaştere, desigur, este utilă pentru scriitori şi pentru public. Cartea continuă demersurile anterioare, din volumele *Cititorul de control* (2014), *Respiraţia lecturii* (2016), *Lecturi cu premeditare* (2018), *Artificii critice* (2020), consolidând imaginea unui critic „de încredere”, atent la fenomenul publicistic actual, căruia îi relevă mai cu seamă pecetea autenticităţii, nu de puţine ori având şi curajul abordării unor subiecte sensibile, pe care le readuce în atenţia publică.

Multe dintre textele din cartea lui Marian Nencescu privesc literatura, şi ne oprim aici doar asupra câtorva, nu neapărat în ordinea lor din carte. Astfel, eseul „Neagoe Basarab. Paideia vs. literatură” vizează *Învăţăturile lui Neagoe Basarab către fiul său Teodosie*, o capodoperă a literaturii noastre vechi, scrisă în limba slavonă, între 1517 şi 1521, un adevărat „testament” moral al marelui voievod, un „Marc Aureliu al Țării Româneşti”, cum îl numeşte B.P. Hasdeu. Criticul afirmă că *Învăţăturile* lui Neagoe Basarab pot sta alături de creaţii similare ale Renaşterii occidentale, precum *Educaţia principilor creştini* a lui Erasmus din Rotterdam (1516) şi *Principele* lui Niccolò Machiavelli (1532), aceste opere având în comun „principiul cultural ce a stat la baza Europei moderne, umanismul, care, în cazul lui Neagoe Basarab, s-a suprapus spiritului creştin de tip răsăritean” (p. 338). Neagoe Basarab, mai spune criticul, exemplifică barocul românesc, dar se poate vorbi şi de „sincretismul *Învăţăturilor*” (după teoria lui E. Lovinescu).

În cazul lui Mihai Eminescu, căruia îi dedică eseul „Arheul eminescian, de la poveste la fiinţă”, relevând depărtarea de mişcarea romantică şi accesul la „un înţeles cosmogonic, transcendent, al lumii” (p. 143), atunci când se referă la „Sărmanul Dionis” sau „Geniu pustiu”, de pildă, criticul ajunge inevitabil şi la ceea ce Noica înţelegea prin „Arheii lui Eminescu”. În plan absolut, referirea eminesciană la Ar(c)haeu – pe care nu o mai întâlnim, cum ne asigură Theodor Codreanu, decât la Dimitrie Cantemir şi în metafizica folclorică –, reprezintă, în opinia lui Noica, „o formă de meditaţie, originală, românească” pe tema, niciodată epuizată, a fiinţei (p. 151), adică este „fiinţa existentului care îşi caută ontologia”

(p. 152). În fine, întărește criticul, prin ideea Arheului, „Eminescu ne-a scos dintr-o realitate ficțională, azvârlindu-ne într-una emoțională”, fiindcă arheul său „e poveste, e simțire, e taină” (p. 153).

Reflecții profunde avansează Marian Nencescu și despre Lucian Blaga, în articolul „Gânduri despre satul etern”, o analiză foarte subtilă a eseului „Elogiul satului românesc” (1937), discursul de recepție rostit cu prilejul alegerii ca membru al Academiei Române, text ce rezonază cu un alt discurs celebru, „Caracterizarea unui popor prin munca și uneltele sale”, susținut de Simion Mehedinți (1913). Dacă predecesorul elogia satul românesc prin *civilizație* (tehnica materială), Blaga îl elogiază prin *cultură* („cenzura transcendentă”), vorbind despre „matca stilistică” a culturii noastre cuibărită în satul atât de urgisit material; pe de altă parte, în cazul nostru, orizontul spațial *ondulat* se transfigurează în „sentimentul românesc al destinului”, iar înclinarea spre „pitoresc”, „simțul măsurii” și o „molcomă discreție” însoțesc *matca stilistică românească*, dându-ne presentimentul accederii într-o „cultură majoră” (pp. 22-23).

Într-o vecinătate cu semnificațiile profunde din eseu dedicat lui Lucian Blaga este obligatoriu să plasăm textul „Drumul și Casa”, care propune reflecții asemănătoare, pornind de la romanul inițiat al lui Mihai Sadoveanu, *Neamul Șoimăreștilor* (1915), însă de această dată decupajul ideatic privește *drumul*, care „e o poveste, «o poveste a formelor, a locului și a ființei», o înaintare pe cărările vieții, o *salvare* în ultimă instanță”, „o *destinație*, sau chiar un adevăr” (p. 347), și *casa*, care este, la rândul ei, „o realitate metafizică, un punct de plecare, la fel precum *calea* este o succesiune de case, de *acasă*”, iar dacă ideea de drum se leagă, definitiv, de conceptul de libertate, „casa înseamnă întemeiere, statornicie” (p. 348).

În alte texte, criticul abordează subiecte sensibile, precum acela din eseu „Mircea Eliade și *felix culpa*”, înțelesul expresiei „*felix culpa*”, termen preluat de la Sfântul Augustin, fiind unul exclusiv etic, fiindcă Mircea Eliade, preocupat în egală măsură de supraviețuire, dar și de creație, reprezintă „cazul concret al unui autor care își răscumpără *păcatul* (*felix culpa*) prin propria operă” (p. 133), iar din această perspectivă, opera sa științifică, literară și memorialistică are ca „punct comun eliberarea de culpă, prin creație și destăinuire” (p. 133), culpa fiind reprezentată prin faptul că a fost perceput public drept simpatizant legionar, cu consecințe asupra carierei și chiar a libertății personale. La tema legată de *felix culpa* (pe care o formulase pentru prima dată într-un articol din 1959 și o reluase în *Jurnal*, în 1984, tulburat de lectura romanului lui Marin Preda, *Cel mai iubit dintre pământeni*), Mircea Eliade revine în interviul acordat, în 1984, lui Petru Cârdu, ca dovadă că „gânditorul român era realmente preocupat de interpretarea pe care posteritatea o va acorda propriului destin cultural, în relație cu istoria trăită” (p. 136).

Despre romanul lui Marin Preda, *Cel mai iubit dintre pământeni*, vine vorba și în textul „Un memorialist al subteranei”, care gravitează în jurul biografiei lui I.D. Sîrbu și a supoziției lansate de Cezar Ivănescu, în volumul *Timpul n-a mai avut răbdare* (1981), că Petrini, eroul din roman, ar fi un avatar al acestuia, idee care l-a înfuriat întâi, deși datele din roman corespund cu secvențe din viața personală, consemnate în jurnal (cu alte prilejuri am arătat că I.D. Sîrbu, plecând de la sugestia unor prieteni, se autogonflează în această ipostază, căci Marin Preda a preluat secvențe și din biografiile lui Traian Chelariu și Ion Caraion). Parafrazându-l pe Panait Istrati, spune criticul, *Jurnalul* lui I.D. Sîrbu, o nouă „Spovedanie pentru învinși”, decodifică, prin metaforă, viața trăită „într-o *carceră* universală, într-o *subterană*”.

Pe de altă parte, Marian Nencescu se oprește și la alte subiecte de istorie literară, în articolele: „Regina poetă și cântecul pădurii” (despre Regina Elisabeta, care și-a semnat scrierile cu pseudonimul Carmen Sylva, fiind relevante inclusiv relațiile ei cu Eminescu), „«Celălalt» Creangă” (despre moștenirea literară a lui Ion Creangă, de care s-a ocupat cu mult sânge părintele Dumitru Furtună, în volumul *Cuvinte și mărturii despre Ion Creangă*, din 1915, reeditat în 1990), „Don Padil, la Academia Română” (despre demersurile lui Duiliu Zamfirescu pentru a deveni membru corespondent al Academiei, fiind primit abia la a treia încercare, din 1909, și despre discursul său de recepție, „Poporanismul în literatură”, care a provocat proteste în rândul oamenilor de litere, pentru accentele exagerat polemice față de Alecsandri, Coșbuc, Slavici, Caragiale, Goga), „Martha Bibescu, «ultima orhidee»” (despre apartenența la mediul cultural românesc, pe temeuri biografice, ca urmasă a Mavrocordaților, iar într-o vreme a fost „soldat credincios al Patriei”, de formare intelectuală, fiind școlită la Paris, și de operă, întrucât a scris și a publicat în franceză) și „Un fruntaș al Marii Uniri, erou al lui Rebreanu” (despre personajul Victor Grofșoru, din romanul *Ion*, al cărui model a fost avocatul bistrițean Victor Onișor, unul dintre fruntașii mișcării unioniste transilvănene).

Sunt în cartea lui Marian Nencescu și câteva texte care abordează aspecte privind istoria națională, derulate nu neapărat în ordinea cronologică a faptelor concrete la care se referă. Așa, de pildă, lui

B.P. Hasdeu îi sunt dedicate două texte exegetice, „Europeanism vs. tradiționalism” (convingerea intimă a savantului era că „poporul românesc este un «popor ales»”, iar programul său politic și cultural era „românismul”, termen similar oarecum, dar nu identic, cu naționalismul de azi) și „Hasdeu și pozitivismul istoric” (dar savantul a avut grijă să se delimiteze de „școala” pozitivistă din Franța a lui Auguste Comte, anticipând una dintre direcțiile fundamentale ale studiului istoriei, metaforic numită de filosoful ceh Jan Patočka drept „metafizica istoriei”; de asemenea, a avut convingerea că „nu suntem doar un popor romanic, ci de-a dreptul unul *original*, a cărui glorie o precede pe cea a Romei” – apud p. 118). Într-un alt text, „Un titulescian: George G. Potra”, criticul insistă asupra demersurilor acestuia pentru editarea vastei moșteniri științifice a lui Nicolae Titulescu, în încercarea de a reda cercurilor științifice și opiniei publice „un diplomat viu, care a fost chemat să urmărească o linie națională, în condițiile unor confruntări permanente” (apud p. 230). De pildă, volumul *Pro și contra Titulescu* (2002) face „portretul omului Titulescu, intelectualul, românul și, nu în ultimă instanță, oratorul fără seamăn, despre care Paul Valéry spunea: «După ce l-ai ascultat povestind sau demonstrând ceva, îți venea să strigi: Bis!»” (p. 231), însă arată și „sursele unei uri fără precedent la care a fost supus Titulescu atât din partea unor inamici din țară, cât, mai cu asupra de măsură, din partea unor puteri politice ostile” (p. 231). În fine, textul „Între federalism și ideea națională”, pornind de la Manifestul împăratului Carol I al Austriei privind reorganizarea Dublei Monarhii într-o formațiune politică federală (cu Transilvania cuprinsă în Ungaria), de la opiniile lui Nicolae Iorga și Octavian Goga (despre Unire), de la opiniile lui Gh. I. Brătianu (despre temeiurile continuității românești) și Ioan Maiorescu (suprapuse peste teza federalismului), criticul se oprește la cartea lui Aurel C. Popovici, „Statele Unite al Austriei-Mari” (1906), idee pe care, la București, Titu Maiorescu o califică drept „monstruoasă”. Proiectul n-a fost niciodată împlinit, dar, astăzi – spune criticul –, concepte precum Europa regiunilor, ori cea a comunităților locale, sau cooperarea transfrontalieră par a fi deduse din acesta, Aurel C. Popovici anticipând vizionar „ideea unei Europe, ca spațiu complementar de libertate, securitate și justiție” (p. 225).

Dar textele cele mai încărcate de patos din cartea lui Marian Nencescu sunt cele care, dedicate unor filosofi români, aduc în discuție și câteva teme filosofice cu impact în debaterile de la noi, de ieri și de azi, implicând astfel teza existenței unei vocații filosofice românești. De pildă, în textul „Eterona, o idee năstrușnică”, criticul îl înscrie între „ostașii necunoscuți” ai bătăliei pentru filosofia românească și pe Ștefan Christescu (1863-1929), născut la București, din părinți originari din Alexandria, județul Teleorman, ofițer de marină, apoi de geniu, „un «năstrușnic» de felul lui, dar care ne-a lăsat o imensă operă filosofico-științifică, publicată, în cea mai mare parte, în limba franceză” (p. 55). A înființat Academia de Cosmogonie Științifică „Eterona” (1924), precum și revista și muzeul purtând același titlu, *Eterona*, manifestându-se astfel ca promotor al propriilor sale teorii, ca orator original, descris cu empatie de Mircea Vulcănescu (numindu-l, totuși, „un specimen de savant amestecat de teorii”), ba inspirându-i și lui Lucian Blaga un articol („Un fantast și oficialitatea”, 1922). În esență, Ștefan Christescu se concentrează pe „oarecare contraziceri” din teoriile lui Einstein, respectiv, în vreme ce Einstein prezenta eterul ca imobil, el afirmă că energiile naturale nu sunt constante, ci într-o continuă schimbare și că odată cu ele se schimbă: eterul, lumina, gravitația, acest fenomen reprezentând concepția sa proprie, pe care o numește „sistemul celular al lumilor”. Totodată, el rezolvă problema fundamentală a filosofiei, ca și a fizicii clasice, ori cuantice, cea privind nașterea universului, prin teoria eteronilor (forțe solenoide, deduse din starea eteronică inițială), adică eteronii sunt elemente constitutive ale Universului, care determină mișcarea de rotație a sistemului solar pe același principiu ca și rotația sistemului celular. Criticul conchide că, prin ideile și teoriile sale „avangardiste”, Ștefan Christescu rămâne atât în istoria filosofiei românești (pe o poziție mai modestă, desigur), dar și a gândirii științifice anticipative, ca un mare „nedreptățit”, ca și Ștefan Odobleja, având câteva scilipiri de inovator genial, iar „studiul fenomenului telegândirii, în fond o aplicație a unde”, este o idee „ce ar merita extinsă, dacă nu cumva, în secret, ea a și fost experimentată și realizată de unele puteri mondiale” (p. 65).

Într-un alt text, „Ondulație, vibrație, consonanță”, criticul se ocupă de destinul lui Ștefan Odobleja, autorul teoriei consonantiste, promovată prin volumul *Psihologia consonantistă* (vol. I-II, Paris, 1938-1939) și reluată apoi în volumul *Psihologia consonantistă și cibernetică* (1978), și al celei a principiului ordonator al rezonanței, din volumul *Introducere în logica rezonanței* (2003). Reținem și faptul că, într-o exprimare sintetică, profesorul Alexandru Surdu aprecia că se întâlnesc în același punct trei teorii care privesc: *consonanța* (Ștefan Odobleja), *vibrația* (Vasile Pârvan), *ondulația* (Vasile Conta), acest segment nefiind altceva

decât „triumful românescului în filosofie”, cum spunea Constantin Noica. Criticul trece în revistă și elemente din perioada „bătăliei pentru paternitatea domeniului/științei ciberneticii (1974-78)”, dar admite că „asocierea psihologiei consonantiste cu cibernetica este riscantă, câtă vreme Odobleja nu e responsabil de rezultatele practice ale ciberneticii actuale” (p. 203); sau: „Deși nu a inventat cibernetica propriu-zisă, Ștefan Odobleja rămâne, cel puțin în conștiința românilor, creatorul *logicii* ei, pusă sub fal-durile *rezonanței*” (p. 203).

Marian Nencescu se oprește și la alți filosofi: Constantin Rădulescu-Motru (cel, mai ales, din lucrările despre *Puterea sufletească*, din 1908, și *Vocația – factor hotărâtor în cultura popoarelor*, din 1932), Ovidiu Papadima (ca autor al lucrării *O viziune românească asupra lumii*, din 1941), Mircea Florian (cu acel *Proiect de periodizare a filosofiei din România*, din 1957), Alexandru Boboc (socotit, prin exagerare, drept „un învățător al neamului”) și Gheorghe Vlăduțescu (care se „des-văluie” singur în volumul *Întrețineri*, din 2019), o atenție specială acordând însă lui Constantin Noica și lui Alexandru Surdu.

Lui Constantin Noica, Marian Nencescu îi rezervă în cartea sa, într-o ordine aleatorie, patru texte. În eseu „Câțiva «izotopi» de românism”, criticul sesizează că, analizând raportul filosofic dintre *idiomatic* (termen sinonim cu acela de „național”) și *universal* („european”) în opera lui Constantin Noica, Gabriel Liiceanu găsea, încă de la apariția *Jurnalului de la Păltiniș* (1983), că avem de-a face cu o *tensiune*, cu două orizonturi distincte, unul cu rădăcini în filosofia elină și germană clasică, iar celălalt raportat la fenomenul autohton, situație „ridicolă în primă instanță”, câtă vreme, coborând în regional, Noica pretinde că vorbește „de la nivelul și în numele spiritului unei nații”. Însă, dacă această tensiune filosofică a fost sesizată și de alți exegeți (de la Costică Brădățan, la Alexandra Laignel-Lavastine), iar dacă Gabriel Liiceanu puna această dualitate pe seama „gândirii dialectice în mișcare” a magistrului, având drept scop armonizarea Unu(lui) multiplu cu diferitele cupluri ale dialethei, Constantin Aslam consideră că problema eternizării unui cuplu dialetheist reprezintă însăși esența filosofiei nicasiene, raportarea celor doi fiind, în fapt, la același eseu, „Unu și Multiplu” (datând din 1943, dar reluat în „Modelul cultural european”, din 1993). Mai mult, rezolvând tensiunea dintre „idiomatic” (național) și „universal” (european), în sensul admiterii unei continuități între ceea ce s-a numit Noica I (operele de tinerețe) și Noica II (scrierile de maturitate), Constantin Aslam ajunge la concluzia potrivit căreia Noica „pune la tinerețe unele întrebări, cărora le răspunde la maturitate” (p. 180). În esență, întărește criticul, teza fundamentală a lui Noica, și anume „conștiința de sine românească este europeană”, reprezintă o sinteză temporală, în care eternitatea și istoricitatea, sinele și alteritatea sunt rezolvate „în spirit dialetheist” și capătă o valoare suplimentară prin raportarea la „modelul cultural european”. În fine, pentru a scăpa de condiția, funci-ră, de popor țărănesc, avem nevoie de „o necesară și dureroasă *ruptură*”: „În fond, tocmai această ruptură ontologică ne plasează în rândul popoarelor europene” (apud p. 182), susține Noica. În concluzie, întărește criticul, la rândul său, nu tensiunea „caracterizează condiția ontologică a spiritualității românești, trezită la conștiința de sine, ci izotopii identitari” (p. 182).

Eseul imediat următor, „Rostire și Imagine”, pleacă de la *Rostirea filosofică românească* (1970), „o carte despre filosofia limbajului și despre limbajul filosofic”, după cum apreciază criticul, relevând, pe urmele profesorului Alexandru Surdu, „sistemul filosofic al rostirii românești”, conceput de Noica „strict în aria culturală românească”, el fiind „o încercare de a atinge pragul universalului cu argumente izvorâte din tezaurul limbii” (p. 186), iar punctul nodal este „întru”, care stă la baza celui de-al doilea sistem filosofic noician, *Devenirea întru ființă*, cu cele două părți ale sale, *Încercare asupra filosofiei tradiționale* și *Tratatul de ontologie*, publicate în același volum în 1981. Eseurilor directe rezervate lui Constantin Noica le este alăturat încă un text, „Noica și Brâncuși”, în care este comentată cartea lui Ion Pogorilovschi, *Noica & Brâncuși. Deschideri spre seninătatea ființei* (2016), a cărei miză o constituie identificarea unui „înteles românesc al ființei” prezent în operele lui Brâncuși (și este obligatoriu să ne aducem aminte, în acest context, de eseu „Trei mari gânditori români”, publicat de Noica în noiembrie 1976, în revista *Steaua*, în care vorbea despre: Limba română, Eminescu, Brâncuși).

Deopotrivă, este evidentă empatia cu care Marian Nencescu reflectă în cartea sa opera profesorului și filosofului Alexandru Surdu, la care de atâtea ori face trimitere în analizele sale, precum și implicarea acestuia, sub aspect științific, cultural și civic în spiritualitatea românească de azi. Articolul „Din darul inimii: Filosofia ca sărbătoare” relevă faptul că, la împlinirea vârstei de 80 de ani, a fost publicat volumul omagial *Filosofia ca sărbătoare* (2018), prin grija unor colaboratori, care-i oferă criticului prilejul de a evidenția principalele lucrări ale profesorului, din domeniul filosofiei (*Filosofia pentadică* – trei volu-

me, *Vocații filosofice românești. Pietre de poticnire* – două volume, alături de lucrările mai vechi – *Logica clasică și logica matematică*, 1971, *Elemente de logică intuiționistă*, 1976, *Neointuiționismul*, 1977) și din domeniul antropologiei culturale (*Șcheii Brașovului*, 1992, *Dragobetele, povestea iubirii la români*, 2015), inclusiv lucrările de sinteză pe care le-a coordonat (*Istoria filosofiei românești*, 2018), la care se adaugă cele peste 30 de „evenimente memorabile” (conferințe, colocvii, simpozioane și festivități publice onorate cu o excepțională implicare și dăruire). Concluzia vine firesc: „Spirit neoaristotelic, deschis deopotrivă spre «tezaurul filosofic al limbii române», dar și spre tainele Cumințeniei pământului, profesorul Alexandru Surdu închide glorios un arc de timp de peste un secol și jumătate de cugetare românească, fiind, neîndoielnic, ultimul maioreșcian de la noi, gânditor de care îl leagă nu doar rigoarea logicii, ci și ambiția sistemică” (p. 286).

Alte două texte, „Noul Tezeion, Capitala Eroilor Neamului”, care glosează pornind de la „«sophtuosul» album, tipărit pe cheltuială proprie”, *București, Capitala Eroilor Neamului* (2019), și „Popasuri pe Calea Adevărului Speculativ”, cu un subtil comentariu despre cartea *Monumente pentru Eroii Culturii Române* (2018, în două ediții), sunt urmate de eseu „Norocul românesc și România Mare”, care are în vedere volumul *De la Marea Unire, la România Mare* (2019), „o sinteză culturală și istorică unică în peisajul publicistic contemporan” (p. 322), dar și un avertisment: „Dacă vorbim despre *sufletul românesc* (căci sufletul este, ne învață cândva Aristotel, desăvârșirea trupului, *entelecheia*), ar trebui să-i avem în vedere pe toți români” (p. 326). Mai mult, conchide criticul, „într-o vreme când «nu se știe pe mâna cui vom nimeri», cartea profesorului Alexandru Surdu este o călăuză, este Drumul Crucii Noastre, luminată de voința Divină” (p. 326). Din aceste comentarii, o lumină aparte cade pe chipul profesorului și academicianului Alexandru Surdu, despre care nimeni până acum n-a vorbit în felul în care o face Marian Nencescu.

Întâlnim în cartea lui Marian Nencescu și alte texte asupra cărora spațiul cronicii de față nu ne-a permis să insistăm, cum sunt cele despre Petre Ispirescu, Tudor Teodorescu-Braniște, Mihail Dragomirescu, Iuliu Moldovan, Ion Mocioni-Stârcea sau Calinic Argeșeanul, care – și ele – întăresc ideea că interesul criticului este definit pe spații largi. Empatic, își apropie și o temă ca aceea despre „Creație tradițională și discurs filosofic modern”, care conduce spre ideea că o „încercare de regândire, de explicare a aspectelor lumii”, așa cum se desprind ele din ethosul românesc, reprezintă, după cum opina și Ion Goia, „cheia de boltă a conștiinței filosofice populare” (p. 11). Tot astfel procedează și când scrie despre „Taina «tăblițelor» din Bucegi” („tăblițele de la Sinaia”), deși constată că procesul de descifrare și de interpretare a lor „parcurge același traseu, ca și recunoașterea lor – sinuos, ezitant, fără siguranța unei rezolvări rapide” (p. 272).

Vizând o plajă diversă a ideilor (literare, filosofice, istorice, sociologice, psihologice, ori din unele științe pozitive) și axându-și reflecțiile pe domenii care se intersectează, totuși, sub unghiuri nu întotdeauna convergente, dar apelând cu dibăcie la un discurs echilibrat, chiar dacă împănate uneori de subtilități persuasive, Marian Nencescu alcătuiește o carte captivantă, al cărei titlu este pe deplin acoperit de texte. „Deliciile istorico-literare” pe care le decupează își justifică miza: de la etapele istorice subsecvente, la personalitățile avute în vedere și la concepțiile pe care le-au promovat, de la temele alese, la modalitățile în care le tratează și la concluziile pe care le trage, în totul este implicat un spirit capabil să înțeleagă aspecte dintre cele mai diverse ori subtile ale mersului ideilor la români, atât de sinuos, dar pe atât de fascinant.

Simfonia semnelor, de Adriana Săftoiu

Raluca DONCIU

Biblioteca Județeană „Petre Dulfu”

Despre mine și sentimentele pe care această carte mi le-a trezit

Știam că sufăr de sindromul impostorului, în toate domeniile vieții mele. Îmi vine zilnic să strig „nu merit aprecierea asta!”. Iar când conducerea Bibliotecii Județene „Petre Dulfu” mi-a cerut o recenzie a cărții *Simfonia semnelor* mi-a venit să spun că „nu merit încrederea aceasta”. Pentru că aveam în mână o carte de peste 250 de pagini, de la Editura Trei, care nu era dintr-o arie cunoscută mie. Pentru că, recunosc, atunci când nu citesc cărți de specialitate din domeniile care m-au interesat personal în ultimii ani (sănătate, parenting, dezvoltare personală), ajung, obosită psihic seara, să aleg doar beletristică ușoară, relaxantă.

Ținând în mână o carte care pare valoroasă măcar datorită editurii, autoarei, subiectului abordat și copertii de calitate, m-am simțit... nepotrivită pentru sarcina primită. Iar politica pentru mine e o limbă străină, nu știu dacă doar pentru că sunt frustrată, ca orice român, că majoritatea politicienilor nu mă reprezintă, sau pentru că am încercat să mă disociez de acest domeniu atunci când copiii de vârsta mea aveau tendința să mă judece pentru că tatăl meu era politician.

Așa că da, m-am speriat să văd că autoarea e Adriana Săftoiu. Eram sigură că nu voi înțelege nimic din limbajul de politician, am terminat doar facultatea de matematică și informatică. Surprize-surprize! Nu doar că am înțeles, nu doar că mi-a plăcut mult, dar m-am și regăsit ca stil de scris (chiar dacă la niveluri diferite, fiindcă Adriana Săftoiu scrie, totuși, elevat) și mi-am dat seama că *poate* și de aceea am primit această carte: pentru că și mie îmi place des, atunci când scriu, să intercalez povestea pe care o relatez cu punctul meu de vedere și cu sentimentele pe care povestea mi le trezește... Așa că, dacă eu am citit cartea pe nerăsuflăte, și am înțeles-o, și mi-a plăcut, sigur și pe voi vă va atinge. Fie că sunteți cărturari înțelepți sau oameni de rând. Cu siguranță autoarea ar fi putut să scrie și doar pentru *crème de la crème*, dar cu ce rezultat? Informațiile din carte sunt unele care trebuie să ajungă la toți oamenii din țara noastră.

M-am mai gândit că poate volumul a ajuns la mine și fiindcă sunt mamă, și pentru că am urmat niște cursuri care mi-ar permite să lucrez în învățământ. Dar și pentru că de multe ori am fost acuzată că sunt o prea mare susținătoare a „corectitudinii politice”, o expresie care a căpătat un accent ironic, ca și cum toate ar fi acum exagerate, nu mai putem și noi (privilegiații), ca pe vremuri, să facem glume rasiste, misogine, sau care jignesc alte persoane...

Dar chiar și corectitudinea mea politică are o limită. Sunt, din punctul de vedere al acestor „libertăți” și egalități, mai deschisă decât majoritatea românilor, dar mai închisă decât occidentalii. Pentru că sună frumos când citești că „auzitorii pot învăța semnele. Surzii nu pot învăța să audă”. Mi s-ar părea de la sine înțeles ca rudele și apropiații surzilor să învețe limbajul semnelor. Și, la fel, mi se pare normal într-o țară modernă și democratică să existe interpreți oriunde e nevoie de ei în instituțiile publice. Dar de aici până la nervii unei persoane intervievate în carte, Emma Șomlea, și ideea spusă pe un ton agresiv că toți trebuie să învățăm limba semnelor e mult. Eu, de exemplu, până la aproape 42 de ani nu am întâlnit nicio persoană surdă. De ce nu ar fi suficient să cotizez prin impozite (cel puțin) și să votez orice ar trebui să susțină cauza surzilor? Nici măcar nu există acum suficienți profesori de Limbajul Semnelor Românești. Să pretinzi, nervoasă, ca 19 milioane de oameni să învețe un limbaj dificil, în școală, deasupra unei programe deja prea încărcate, pentru a putea comunica cu cei 20.000 de surzi din România, mi se pare o idee dusă la extrem. O propunere negăsită nici în țările în care surzilor li se respectă toate drepturile. Și m-am gândit că atunci când persoanele care

au avut o viață dificilă, fără drepturi de bază îndeplinite, ajung să aibă un limbaj prea dur când își exprimă frustrările, pot obține mult mai multe cu ajutorul unor diplomați cum e Adriana Săftoiu. Când ești acolo în mijlocul unor nedreptăți care nu se mai termină (gândiți-vă doar la problemele afro-americanilor din ultimele secole), cred că poți să-ți transmiți mai ușor punctul de vedere cu ajutorul diplomației unora care pot gândi la rece. Nu reușești nimic cu acuzații și judecăți, chiar dacă pare nedrept.

Mi-a atras atenția altceva din interviul cu ea: faptul că avea impresia că își perfecționa continuu limba română, până când și-a dat seama că nu scrie deloc corect. Ceea ce mă face să mă întreb dacă spusele surzilor din carte au fost editate. Fiindcă găsim o serie de interviuri, intercalate de istorisiri personale ale Adrianei Săftoiu, din interacțiunile cu comunitatea surzilor sau din luptele ei cu statul român pentru a le apăra drepturile. Nu știu dacă interviurile au fost făcute în scris sau față în față (de exemplu câțiva intervievați locuiesc în afara țării), dar de când am aflat că surzii nu gândesc și nu se exprimă cu aceeași sintaxă și fluentă ca auzitorii în limba română, mă întreb dacă interviurile cu ei au fost modificate.

După primele pagini m-am mai întrebat dacă nu cumva am fost „aleasă” să citesc această carte și din alt motiv: știam de câțiva ani că îmi pierd treptat auzul, dar numai în anul în curs am făcut niște investigații care mi-au demonstrat că nu aud deloc cu o ureche, iar cu cealaltă sunt pe la 30%, și nu ca volum total, ci sunetele joase nu le aud aproape deloc (există deci o explicație pentru faptul că-mi aud mai degrabă copiii decât soțul!). Mă bazez mult pe intuiție când mi se vorbește (testele auditive „știu” asta, drept pentru care te pun să repeți cuvinte dintr-o silabă, pe care nu prea ai cum să le intuiești). Și mi-am dat seama doar în pandemie, când eram toți cu măști, că mă bazez mult pe cititul buzelor... Așadar, iată, am citit *Simfonia semnelor* dintr-un punct de vedere subiectiv, al unei parțiale surde la vârsta a doua, al unei viitoare surde la vârsta a treia.

Pot aminti multe avantaje față de surzii din naștere, dar îmi vin în minte și niște „doruri” pe care un surd din naștere nu le-ar simți. Mi-e teamă de momentul în care nu voi mai auzi muzica. De câte ori ascult muzica preferată și trebuie să dau puțin mai tare, mă întreb cum va fi când nu voi mai avea volum la căști/boxe de dat *mai tare*. Pentru mine muzica e extrem de importantă, mă însoțește la bucurie sau în depresii, când vreau să mă trezesc sau să mă relaxez, iar când mai și dansez, simt sunetele în fiecare celulă a corpului. Iată de ce am citit foarte emoționată capitolele din carte legate de dans sau de traducerea muzicii în limbajul semnelor.

Așadar, lectura cărții m-a mișcat și m-a afectat într-un mod în care nu mi-aș fi imaginat că e posibil la o sarcină de serviciu, o carte scrisă de un om politic, despre problemele unor oameni care nu sunt (încă) problemele mele. Mă „bântuia” și acasă, seara, când încercam să mă relaxez, tot la această carte mi se întorceau gândurile și mă speriau cele legate de pierderea auzului. Într-o seară mi-am scris în agendă că, dacă n-aș fi fost mamă (ca să-mi doresc să-i *văd* mari pe copii și să-mi *văd* nepoții), aș fi considerat că de acum înainte simțul auzului mi-e mai important decât cel al văzului. Pentru mine personal, nu mă refer pentru supraviețuire, unde ne bazăm îndeosebi pe văz, ci pentru sufletul meu. Deoarece știu cum arată apusurile, mi le pot imagina oricând mi le doresc în memorie, dar simt nevoia de a asculta muzică toată viața... O simt în tot corpul, nu doar în ureche (și nu pățesc asta cu niciun apus *privit*).

Muzica mi se pare vitală și sper să nu jignesc pe motiv că emoția concluzivă mi-a fost trezită de o carte despre surzi. De altfel, atunci când aud o melodie, dansez de parcă aș simți-o în fiecare celulă a corpului. Parcă mă exprim fizic despre cum mă face o melodie să mă simt. Cum aș putea, deci, să îmi imaginez viața fără muzică? Dureroasă a fost lectura cărții nu doar privind din afară înspre comunitatea surzilor și văzând, cu rușine, cât de puțin îi sprijinim pe acești oameni, și nu doar pentru că m-a făcut să conștientizez faptul că nu voi mai auzi muzică peste câțiva ani, ci fiindcă mi se pare că nici în comunitatea surzilor nu e locul potrivit pentru noi, privilegiații care până la vârsta a treia am auzit relativ normal.

Brusc mi-am amintit de muzica Gospel și, cum am citit în carte că mai demult surzii erau considerați necredincioși pentru că nu-l pot „auzi” pe Domnul, m-am revoltat când am citit. Mi s-a părut o idioțenie. E evident că și surzii simt și cred la fel ca auzitorii. Dar sufăr când mă gândesc că pentru mine credința trece prin corp, tot organismul mi se trezește parcă la viață când aud o cântare din aceea din filmele americane, sau una budistă, sau una bizantină... Pentru mine vibrațiile acelea din sunete sunt mai importante decât cuvintele, pentru a mă simți aproape de divinitate. Și când trag concluzia aceasta, trec de la panică (fiindcă îmi pierd auzul) la jenă (pentru că cel mai probabil jignesc surzii când explic câtă nevoie am eu de muzică).

Cât de importantă mi se pare și coloana sonoră a unui film! Te transpune în epoca respectivă, te pregătește pentru un joc teatral mai dur sau poate unul cald, sau chiar unul jucăuș. De exemplu, în serialul *Outlander* melodia principală rămâne aceeași în toate sezoanele, dar la început e cântată într-un stil mai britanic și aproape modern, apoi cu inflexiuni scoțiene străvechi, apoi ajunge chiar să aducă senzația Americii

coloniale de la mijlocul mileniului trecut – și cu sunetele country, și cu cele amerindiene. Intri pur și simplu în acea atmosferă chiar din primele minute ale fiecărui episod, cu aceeași melodie!

Ați observat cât de multă lume își atinge stomacul atunci când ascultă o melodie care le place, sau când cântă „din tot sufletul”? Ca să par total ciudată în fața voastră, vă mărturisesc că știu că acest punct energetic, numit *chakra plexului solar*, este chiar centrul energetic al ființei noastre. Sunetul nu atinge doar urechea. Când ne pierdem auzul nu suferim doar o lipsă a unui simț. Sunt conștientă că cei care se nasc surzi sau cei care își pierd auzul în primii ani de viață nu simt această pierdere, iar organismul o suplinește cumva prin celelalte simțuri. Însă nu pot să nu exprim cât m-a determinat cartea Adrianei Săftoiu să ascult – tot ceea ce pot încă auzi – din tot sufletul, conștientă, recunoscătoare. E distractiv de amintit că pruncii mei consideră ceva normal că mama lor uneori seara stă cu căștile pe urechi, ascultând muzică și cântând-o (fals și tare) din tot sufletul.

Mai simt o nevoie auditivă. Cei care mă cunosc știu că, atunci când aud limba engleză (la fel ca atunci când sunt pe o stâncă lângă valurile mării), mă simt *acasă*. De mic copil îmi scriu notițele în engleză și mă emoționează până la lacrimi anumite dialecte. Am nevoie să mă simt, cu ajutorul lor, că sunt *acasă*, îmi sună a fi *materne*. Nu intru în explicații supranaturale, pentru că încă nu le am nici eu, dar chiar simt nevoia de a-mi auzi limba engleză, de la dialectul australian, la cel scoțian, irlandez, newyorkez, californian, dulce dintr-o Georgie sudistă, elegant dintr-o Londră gri arthur-conan-doyle-istă. Să aud limba engleză e un aspect foarte important pentru mine, pentru bunăstarea mea sufletească. Și e un aspect de care mi-am dat seama doar acum, după ce am citit cartea... Așa că pot spune cu mâna pe inimă că ea m-a făcut să apreciez la maxim acești ultimi ani în care încă aud.

Și, în plus, dacă tot am scris că limba engleză îmi sună a-mi fi maternă, pot să empatizez cu cei pentru care Limba Semnelor este o *limbă maternă*. Ei așa simt și așa gândesc, așa trăiesc, așa se exprimă. Poate astfel înțelegem conceptul de limbă maternă, versus ce credeam cu toții până acum, că ei folosesc semnele ca o tehnică. Ei *gândesc* în acele semne!

Scriu dintr-un loc al privilegiului, ceea ce mereu înseamnă că nu am cum să-mi dau seama cât le e de greu celor care nu aud, oricât aș încerca. Sper doar că nu-i jignesc din neștiință. Chiar și când am gândit și am scris mai sus despre cât e de importantă muzica pentru mine mi s-a părut că e posibil să-i jignesc, și le cer scuze, nu a fost cu rea intenție.

Dar, apropo de privilegiu, ați observat că, în general, ne opunem ca minoritățile să primească drepturi egale, chiar dacă asta nu ne-ar afecta cu nimic pe noi? Chiar dacă oferind drepturi egale unui segment din populație, noi nu avem nimic de pierdut? Dacă atunci când, acordând unei minorități drepturi, noi ne mai pierdem din privilegii, înseamnă că raportul anterior era chiar de abuz, zic eu. Singurii oameni care se enervează când minoritățile primesc drepturi normale sunt, probabil, cei care beneficiau înainte exact de acea poziție de privilegiu.

Atunci când ești obișnuit cu privilegiul, egalitatea se simte ca opresiune, spune activistul anti-rasism Wayne Reid.

Ca să-mi motivez o scriere atât de nepotrivită, și din punct de vedere literar, și din cel al unor posibile jigniri, spun doar că recenzii obiective și literare ale cărții sunt (sau vor fi) multe, eu nu am putut decât să scriu ce a trezit în mine volumul, așa cum și când admirăm un tablou – important e ceea ce ne face să simțim, nu descrierea culorilor folosite de pictor.

Despre autoare și legi

Cum am scris mai sus, în afară de momentele în care merg la vot, sunt total pe lângă politică, pentru că îmi creează frustrări pe care nu am cum să le rezolv. De aceea nu știam multe despre autoare, deși mă gândeam că, din moment ce mi-e cunoscut numele dânzei, sigur este cineva important. Renumele și l-a câștigat ca purtătoare de cuvânt a președintelui României între 2004 și 2007. În al treilea ei mandat de deputat, a optat pentru *Comisia pentru drepturile omului, culte și problemele minorităților naționale*. Această comisie era ocolită de parlamentarii dornici de putere, influență sau câștig și, în rarele cazuri când chiar era aleasă intenționat de către un parlamentar, motivul era că în comisia respectivă nu se întâmpla nimic. Mulți parlamentari ajungeau acolo drept „pedeapsă”. Încăperea era mică, fără aparatură, așa ca pentru o comisie care oricum nu prea avea activitate. Adriana Săftoiu a cerut extinderea atribuțiilor comisiei, propunând ca orice lege care trebuie să intre în plenul Parlamentului să treacă întâi pe la Comisia pentru Drepturile Omului, pentru că nicio lege nu ar trebui votată dacă încalcă un drept al omului. Mi s-a părut interesantă comparația între România (care așază statul pe primul loc în Constituție, conform primelor două aliniate) și Germania, unde primul articol este: „Demnitatea umană este inviolabilă. Respectarea și protejarea acesteia reprezintă obligația tuturor autorităților statului”.

În plus, în primii doi ani de mandat, Adriana Săftoiu organiza, în afara ședințelor uzuale ale comisiei, dezbateri pe teme minorităților, altele decât cele bazate pe apartenența la limbă (surzi, orbi, cu dizabilități motorii sau intelectuale, victime ale violenței domestice, ale traficului de persoane etc.). Vorbitorii erau cei direct afectați de o legislație precară și susținătorii lor. Astfel Adriana Săftoiu a ajuns să cunoască și comunitatea surzilor din România și problemele cu care aceștia se confruntau. Unele aspecte nu erau legiferate deloc, dar multe drepturi fundamentale existau doar pe hârtie, și nu le sunt respectate în România nici acum. Legislația nu îi sprijinea social, nu-i ajuta să aibă o viață autonomă. Indiferența statului îi izola de comunitățile din jurul lor, deși altfel ei ar fi putut să se integreze bine.

Din câte am înțeles, citind și cartea și unele articole din presă, multe dintre probleme ar fi fost rezolvabile dacă limba semnelor ar fi fost considerată limbă maternă pentru surzi, nu doar o tehnică de comunicare. Limba Semnelor Române e limbă de sine stătătoare, cu propriile reguli de gramatică, topică, sintaxă. Să fii surd nu e doar un statut medical de persoană cu o dizabilitate, ci o perspectivă a unei comunități cu o limbă aparte, cu sensibilitate și cultură proprie. După cum scrie și autoarea, „limba este clar un element de identitate puternic, ca pentru orice comunitate”.

Legea privind limba semnelor ca limbă maternă pentru surdo-muți, un proiect depus de Adriana Săftoiu, a fost adoptată în februarie 2020 de către Camera Deputaților și trimisă pentru promulgare președintelui Iohannis. UDMR a fost gruparea care a pus piedici proiectului. O comunitate care a cerut drepturi asemănătoare pentru limba ei maternă s-a opus acestei legi. „Mi se pare normal ca elevii maghiari să dea examenele în limba lor maternă și să susțină un examen la limba română la un nivel diferit de un elev care are româna ca limbă maternă. Dar un elev surd nu are acest drept din perspectiva UDMR”, a remarcat atunci Adriana Săftoiu, continuând: „E o nedreptate revoltătoare pentru acești oameni. Și nedreptatea aceasta durează de ani de zile, în condițiile în care 48 de țări au recunoscut de zeci de ani limba semnelor ca limbă maternă pentru persoanele surde din acele țări. Inclusiv Ungaria”, a încheiat Adriana Săftoiu.

Motivul invocat de UDMR l-am găsit în alte articole: prin recunoașterea limbii semnelor românești ca limbă maternă a surzilor români din România, cică și surzii maghiari din România (ar fi interesant de aflat câți sunt) ar fi obligați să folosească acest limbaj, și nu pe al lor. Am rămas confuză, poate m-ar lămuri experiențele surzilor români care au emigrat în alte țări, pentru că, din câte am citit în carte, pentru a se descurca în Franța, Germania sau Marea Britanie, surzii români au trebuit să învețe limbajele semnelor din acele țări. Dar nu văd motivul opunerii, totuși, dacă etnicii maghiari s-au descurcat până acum în România vorbind limba semnelor maghiare, nu-i obliga nimeni să învețe LSR, doar pentru că LSR ar fi devenit, pe merit, o limbă maternă recunoscută a surzilor români. Așa cum nici eu nu sunt obligată să învăț LSR ca limbă maternă diferită de a mea... Rămân la opinia de om scârbit de politică, și anume că UDMR voia doar un motiv să fie contra, pentru a negocia alte beneficii în alte părți, ca să-și dea acordul.

Dar opinii contra au mai venit dintr-o direcție surprinzătoare. Am găsit online interviuri cu persoane din comunitatea surzilor care se temeau că dacă LSR (limba semnelor române) devine limbă maternă, ei își vor pierde toate drepturile care în lege erau trecute cu numele „limbaj mimico-gestual”. Și că va dura ani de zile până când se vor modifica toate drepturile lor prevăzute prin lege. Aceștia îi cereau Adrianei Săftoiu să aducă orice adaosuri pe legislația deja existentă. Însă nu trebuie să uităm că în majoritatea țărilor există limbi ale semnelor, recunoscute ca limbi ale minorităților.

Eu simt că limbajul mimico-gestual era considerat o unealtă prin care surzii să comunice, dar văd limba semnelor române ca pe o limbă maternă a unei minorități, care vine și cu o cultură a ei, o mândrie, o identitate. Surzii care o folosesc din primele luni gândesc în această limbă, nu e o tehnică prin care să-și traducă în exterior gândurile pe care le-ar avea, cică, în limbajul cursiv al limbii române vorbite. Dar despre aceasta voi mai aminti, pentru că în carte se vorbește și despre copiii auzitori ai părinților surzi care de multe ori gândesc întâi semnul și apoi își traduc în sintaxa limbii române expresia pe care voiau s-o exprime!

Revenind la lege, la începutul secolului XXI, 48 de țări recunoșteau limba semnelor pe teritoriul lor ca limbă oficială a persoanelor surde și hipoacuzice. În Europa, trei țări (Austria, Finlanda și Portugalia) au inclus această recunoaștere chiar în Constituție. Pe continentul african, state pe care le privim cu superioritate – Uganda, Zimbabwe, Ghana – au recunoscut constituțional statutul limbii semnelor. În România era considerat înainte un „limbaj mimico-gestual, definit ca instrument de comunicare în Legea nr. 448 din 2006”. *Până pe la mijlocul anilor 1950, pe plan mondial, limbii semnelor nu i s-a acordat nicio atenție lingvistică sau științifică. Părea pantomimic. Dar un spectacol de pantomimă e ușor de înțeles, pe când limba semnelor e neinteligibilă dacă nu o studiezi.*

Curiozitatea finalizării acestui demers legislativ mi-a fost satisfăcută la pagina 118: am aflat că în aprilie 2022 au intrat în vigoare dispozițiile legii care recunoaște limba semnelor ca limbă oficială pentru

surzi și dreptul de a studia și susține examene în LSR, de a avea interpreți în relația cu instituțiile statului, de a fi informați și de a avea acces la cultură.

Însă nici acum nu există interpreți în sănătate, în justiție sau în sistemul public. Autoarea „zâmbește” amar când surzii trebuie ei înșiși să-și caute și să-și plătească un interpret pentru fiecare vizită la Parlament, deși acesta ar fi trebuit să le fie asigurat de către statul român.

Alte curiozități, însemnări și trăiri de pe parcursul lecturii

M-am întrebat câți surzi sunt în România. Am aflat de pe internet că în decembrie 2018, în România existau 23.564 de persoane surde (21.733 adulți și 1.831 copii).

M-am întrebat ce înseamnă semnul de pe copertă. Am crezut că înseamnă „limba semnelor”, am intrat pe site-ul <https://dlmg.ro/dictionar/> unde există un dicționar de semne și am găsit alt simbol pentru a exprima „limbajul semnelor”, deși am găsit același simbol de pe copertă în logo-ul site-ului... Din câte mi-am dat seama, după intense căutări online, simbolul reprezintă cuvântul „interpret”.

Ce a simțit autoarea după ce a cunoscut mai multe persoane surde? Rușine. Pentru că nu s-a străduit până atunci să-i înțeleagă. Persoanei surde îi revenea tot efortul de a înțelege și de a se face înțeleasă. Pentru ca ei să înțeleagă ce spunem, au învățat (la școală sau intuitiv) să citească pe buze. Cititul pe buze implică observație, deducție, intuiție. Multe cuvinte determină mișcări de buze asemănătoare, unele sunete nu pot fi citite cu ușurință, de multe ori ei „citesc” nu doar buzele, ci întregul nostru limbaj, mai ales expresia feței. „Expresia feței este ca o carte citită cu multă ușurință de persoana surdă”.

Cum stă treaba cu implanturile și aparatele? Și aici am citit cu curiozitate personală, pentru că mi s-a spus că dacă nu voi face cât mai repede o operație, voi ajunge la aparat. Și, deși mă sperie pierderea totală a auzului, nu *auzise* lucruri bune nici înainte de a citi cartea, și nici informațiile din ea nu mă încurajează în aceste direcții. Se pare că aparatele auditive îi aduc unui surd confuzie, zgomote de fond la nivel maxim, dar cuvintele vorbite de cei din jur tot nu sunt bine auzite sau înțelese.

Toți surzii menționați în carte au spus că nu suportă aparatul. Și că oricând preferă limbajul semnelor, nu aparatul. Doar un om politic auzitor a spus că nu înțelege de ce surzii nu profită de tehnologia modernă care le-ar rezolva, cică, toate problemele...

Însă asigurările sociale de sănătate acoperă doar suma de 1.000 de lei, pe când o proteză relativ bună pornește de la 7.000 de lei. Aceasta trebuie schimbată periodic. Ce surd, cu un loc de muncă unde e plătit mai slab decât ar merita, își permite așa ceva? Țara noastră suportă financiar cheltuiala unui singur implant (la o singură ureche deci), și doar la nou-născuți. Deși toți specialiștii spun cât e de important auzul „stereo”, chiar dacă bebelușul se naște surd la ambele urechi, statul îi oferă doar operația la o ureche.

Oricum, din toată cartea am simțit că există și o mândrie de a fi surd. Surzenia nu e percepută ca un handicap, ci ca o apartenență la o cultură, la un grup. Dar cu atât mai mult am simțit printre pagini durerea de a fi un copil surd într-o familie de auzitori care nu sunt dispuși să învețe limbajul semnelor. Nu numai că acești copii cresc fără să-și poată comunica nevoile sau ideile, fără să poată fi educați și învățați nimic de către părinți, dar mai mult mă doare *ideea* că părinții lor nu au considerat că cei mici merită să se comunice cu ei.

Din acest motiv m-am întristat și citind interviul cu părintele Ilie Mirel. El s-a străduit să învețe LSR pentru a reuși să comunice cu trei bătrâni surzi de la azilul unde slujea. Aceștia erau reticenți și nu voiau să povestească cu preotul, nici vorbă să își dorească să se spovedească. După *ani* de studii, atunci când preotul, entuziasmat, i-a abordat în limbajul semnelor să-i anunțe că acum pot comunica ușor, și-a dat seama că aceștia, deși erau bătrâni, nu îl știau. Mi s-a făcut pielea de găină la gândul că oamenii respectivi, ca mulți alții, au trecut prin viață fără un limbaj, fără un mod de comunicare, conștienți că rudele și apropiații lor nu fac niciun efort să comunice cu ei și să-i ajute să se integreze într-o comunitate, eventual chiar să-și facă prieteni în grupurile de surzi.

Adriana Săftoiu și cartea ei

De ce ajungem să evităm persoanele diferite de noi? Nu știu, mulți surzi intervievați în carte spun că au simțit mereu că ar fi ocoliți cu teama că surditatea lor ar fi contagioasă.

Însă, la fel ca în alte aspecte ale intoleranței, când se întâlnesc copiii surzi cu copii auzitori, din experiențele celor din carte, învață să comunice și se joacă împreună. Mulți copii auzitori învață din astfel de întâlniri rapid, intuitiv, semne de bază ale LSR. Dar aceste experiențe mereu implicau grupuri de copii surzi și auzitori. Pe când experiențele surzilor din carte (sau ale copiilor auzitori din părinți surzi), care au făcut școala împreună cu colegi auzitori, au fost mult mai dure... Au fost batjocoriți și evitați.

Autoarea se întreabă dacă o materie opțională de LSR în școli ar avea succes, din moment ce în întâlnirile copiilor, cei auzitori au fost deschiși să învețe câteva semne. Au fost demersuri în această direcție, dar fără niciun rezultat, pe motiv că nu ar exista suficienți profesori care să poată preda LSR. Deși, dacă mai mulți auzitori din anturajul persoanelor surde ar putea comunica cu ele, integrarea surzilor în societate ar fi mult mai ușoară. Dar evitarea integrării le aduce probleme nu numai pentru că nu se pot bucura de o viață normală, cu socializare, cu drepturi respectate, ci și fiindcă sunt foarte des fraieriți și-și pierd tot ce au, inclusiv casele. Din cauză că mulți profită de ei, surzii oscilează între prea multă încredere – chiar idolatrizare – și antagonizare, un scepticism dus la extrem. Am citit la pagina 116 că e cumva recunoscut comportamentul paranoic și există și o explicație: faptul că își macină gândurile în interior, că nu se pot descărca de griji, și nici nu au atât de multe semne pe care să le folosească pentru a-și exprima emoțiile.

De altfel, toți auzitorii intervievați în carte au afirmat mereu cât de direct comunică surzii (uneori ar părea chiar dur): fără politețuri, fără încercări de învăluire, de „diplomație”.

Majoritatea surzilor spun că erau mai protejați în comunism. Atunci aveau asigurat un loc de muncă. Dar nu aveau voie să folosească semne pe stradă și erau considerați un rebut al poporului. Deci cât de mare trebuie să fie dezamăgirea din prezent ca să considere că atunci era mai bine?

Știați că de fapt surdo-muți nu sunt muți? Nu le sunt afectate corzile vocale, ar putea vorbi dacă s-ar putea auzi. Ei nu pot controla sunetul prin ureche pentru că nu-și pot auzi propria voce. Cei surzi congenital nu au idee cum sună vorbirea și nu au cum să facă o conexiune între sunet și înțeles. Ei trebuie învățați să vorbească.

În secolul al XV-lea copiii surzi erau obligați să-și folosească vocea, altfel pierdeau moșteniri și titluri nobiliare. Pentru că se considera că surzenia e un defect care stă în calea credinței... Chiar dacă erau la fel de inteligenți și de competenți ca oamenii auzitori, surzii de dinainte de secolul al XVIII-lea aveau o soartă dezastruoasă: erau izolați, incapabili să se bucure de comunitate, lipsiți de educație, trăiau singuri, adesea în mizerie, tratați ca și cum ar fi fost debili mintal. Acum e mai bine, dar, per total, majoritatea surzilor cu studii superioare ajung lucrători necalificați.

Ce este surdocecitatea? Ceva ce pare ireal: un om care suferă de surdocecitate este și surd, și mut, și orb. Mult timp după ce am citit în carte despre Vasile Adamescu, care suferea de surdocecitate, mă trezeam întrebându-mă cum poți să-i explici lumea, viața, unui bebeluș care nu te vede și nu te aude? Care se bazează exclusiv pe simțul tactil. Cum îl ajuți pe un astfel de bebeluș să... renunțe la scutece, de exemplu? Sau să nu se sperie când îi pui mâncare în mână sau în gură? Cum îi explici *orice* din această lume? Nu înțeleg, dar am aflat că Vasile Adamescu ar fi fost printre pușinii oameni din lume demutizați. Cum poți învăța să scoți sunete, sau efectiv ce înseamnă vorbirea, ce reprezintă limbajul, dacă nu auzi sunetele, sau nu vezi lumea din jurul tău că... vorbește?... Cum îți explică cineva ce înseamnă vorbirea?

Și, totuși, atunci când a murit în 2018, se pare că știa opt limbi străine. A terminat Facultatea de Psihopedagogie a Universității „Babeș-Bolyai” Cluj-Napoca. A fost profesor la Liceul Special pentru Deficienți de Vedere din Cluj-Napoca. În 2012 a publicat volumul autobiografic *Înfruntând viața*. În 2013 a fost decorat cu Ordinul Național „Pentru Merit” în grad de Cavaler.

Adriana Săftoiu a încercat un experiment pentru colegii ei parlamentari, să intre într-un cort întunecat legați la ochi și cu căști care blocau sunetul. A fost dezamăgită de cât de puțini au fost dispuși să încerce să simtă cum e viața, chiar și doar timp de câteva secunde, fără aceste două simțuri.

Limba semnelor, o limbă maternă, nu o tehnică. Am spus mai sus că voi mai aminti cum acești oameni gândesc în limba semnelor, nu o folosesc ca pe un fel de tehnică de tradus. Aflu din carte că pe insula Martha's Vineyard, din Massachusetts, SUA, majoritatea familiilor erau formate din oameni surzi, era o surditate ereditară, de la primii coloniști surzi care au fost trimiși acolo. Chiar dacă ultimul surd de pe insulă a murit în 1952, majoritatea oamenilor gândesc și se exprimă (și) în limba semnelor, unii auzitori chiar visează așa, schițând semne cu degetele în somn. Atât de înrădăcinat în ei este acest limbaj. Concluzia neurologului Oliver Sacks, care a vizitat insula, a fost că „dacă limbajul semnelor e învățat ca limbă maternă, creierul/mintea îl va reține și-l va folosi. Limbajul semnelor reprezintă un limbaj fundamental al creierului”.

Cum stăm cu interpretii LSR în România? Aflu din carte că acum sunt 70 de interpreți autorizați LSR. Dar, dintre aceștia, mulți au doar diploma, nu cunosc efectiv LSR și unii nici nu au participat la vreun curs. Au existat granturi pentru formare, au participat profesori din școlile speciale și... 700 de femei (ar fi interesant de aflat mai multe detalii de ce sute de femei). Nimeni nu știe unde s-au „pierdut” aceștia. Nu sunt...

S-au înființat asociații care formează interpreți LSR în câteva luni de teorie și practică. Directivele europene prevăd formarea de interpreți în 5-6 ani: 3 ani de licență, 2 ani de master, un an de specializare pe domeniile medical/juridic/învățământ. Legea nr. 519/2002 prevedea angajarea interpreților în toate instituțiile care au relații cu publicul. Nu se realizase la finalul anului 2020 și nu am găsit acum detalii, dar m-aș mira să se fi implementat.

Bogdan Anicescu, interpretul de la televizor din perioada pandemiei, descrie în interviu cât de greu era să traducă, pentru că, repet, nu e ca și cum cineva ar traduce în altă limbă, nu există în limbajul semnelor câte un simbol pentru fiecare cuvânt dintr-o propoziție, și nu poți traduce expresii și metafore. Și chiar și comparativ cu limbajele semnelor din alte țări, LSR are deficiențe. Iar termenii juridici sau medicali trebuiau cumva inventați și explicați pe loc. Din păcate, nu avea acces la text dinainte, ca să modifice exprimarea în întregime, să fie pe înțelesul surzilor. Cum să traducă „comerț cu amănuntul care se face doar la intrările de exterior”, „situația lucrătorilor transfrontalieri” sau „zădărnicierea combaterii bolilor” (când surzii știu că „în zadar” înseamnă degeaba) – a tradus „blocare”, dar, oricum, efortul de a înțelege pe loc și de a le interpreta pe înțelesul surzilor era extrem de mare, mai ales într-o perioadă atât de plină de anxietate.

Iar la enumerările lungi ale unor localități, care trebuiau „traduse” pe litere, nu reușea în ritmul vorbirii libere... Tot el spune cum ocolesc legea posturile de televiziune care nu oferă interpret LSR: mențin jurnalele de știri puțin sub 30 de minute.

Concluzia de la finalul interviului cu Bogdan Anicescu e interesantă: el simte că surzii nu sunt văzuți ca o minoritate culturală, ci ca o categorie de persoane cu o formă de dizabilitate. Accesibilizarea surzilor ar fi ușor de făcut, nu trebuie modificări mari, dar nu se face pentru că surzii par integrați. Ei sunt integrați fizic, dar nu și social, informațional, cultural. Recunoașterea LSR a fost o victorie culturală!

Câte mai au de pierdut surzii, chestiuni la care nici nu m-aș fi gândit? Prin lege, filmele românești ar trebui subtitrate. Și orice fel de documentare. Nu sunt. Dar nu m-am gândit până acum că surzii nu au acces la ele. Deși, drept să spun, sonorizarea filmelor românești e atât de proastă, încât (deși pot urmări filme în limba engleză fără subtitrare) eu nu înțeleg nimic ce vorbesc personajele. Mereu sunetul „de fond” e mai tare decât vocile actorilor. Așa că poate cu subtitrare am ajunge mai mulți să le înțelegem...

Mai multe efectiv despre semne. Când am căutat ce reprezintă imaginea de pe copertă și am găsit foarte greu, am aflat și că limba semnelor e diferită în fiecare țară. Or fi existând explicații, poate unele cuvinte sunt exprimate după modul în care „sună” în acea țară, după rădăcinile cuvântului sau asemănări, nu știu. Dar nu am putut să nu mă gândesc, totuși, cât de ușor și frumos s-ar fi putut forma o comunitate mondială dacă surzii ar fi folosit un limbaj unitar.

LSR este considerat de către surzii intervievați în carte mai sărac în semne decât alte limbi. Se presupune că ar avea aproximativ 4.000 de semne. Cei cu dicționarul amintit mai sus spun că am avea 7.000, dar nimeni nu le știe. Când cineva observă o lipsă a unei reprezentări în LSR, din câte am înțeles eu, poate importa sau inventa un semn pur și simplu. Așa se întâmplă când e vorba de termeni de specialitate, inclusiv de religie. Însă astfel de demersuri pot ajunge să fie cunoscute doar într-o regiune mică, și să avem parte de regionalisme LSR...

Ce înseamnă pentru o persoană surdă pierderea vorbirii? Ține doar de comunicare? Câtă importanță are învățarea LSR cât mai devreme? Aflu de la pagina 78 că vorbirea înseamnă semne și cuvinte aflate într-o relație, nu o succesiune simplă de cuvinte. Pierderea vorbirii poate duce la incoerența gândirii. O persoană surdă inteligentă poate lăsa impresia unei persoane retardate, pentru că-i lipsește vorbirea. „Propoziționarea” în limbajul semnelor e echivalentul vorbirii. Nu trebuie întârziată învățarea acestui limbaj. Concluzia mea, citind atâtea istorii personale din carte, e că atunci când unui copil surd nu-i este oferit acest limbaj de comunicare, toată dezvoltarea îi e ciuntită. Nu i se oferă ustensila pentru a gândi, pentru a se exprima, nu doar pentru a înțelege lumea din jur. Mi se pare ireal (un cuvânt pe care l-am murmurat des citind cartea). Te naști într-o lume din care nu înțelegi nimic. Nu înțelegi cum comunică cei din jur între ei sau cu tine. Eu, cea care privesc lumea surzilor ca și cum m-aș vedea pe mine acum surdă, cu toate cunoștințele mele de acum și cu toate mijloacele de comunicare pe care le stăpânesc, nici nu mi-aș fi imaginat că un copil surd care crește fără a fi învățat un limbaj de simboluri nu reușește să gândească la fel ca un om auzitor sau ca un surd familiarizat cu LSR.

Știați că bebelușii surzi care se nasc în familii de surzi încep să facă primele semne la 6 luni și să fie fluenți în limba semnelor la 15 luni? Un copil auzitor va reuși să spună primele cuvinte pe la 18 luni. Va de-

veni fluent mai aproape de perioada școlară. Aceasta pentru că îi e mai ușor unui bebeluș să facă un semn decât îi e unui copil auzitor să vorbească. Însă un copil surd într-o familie care nu-l învață limba semnelor va părea înapoiat.

Aceste informații m-au făcut să-mi amintesc ceva interesant: când copiii mei erau bebeluși, în lume apăruse un curent interesant, inclusiv cu cărți și cursuri pentru părinți (pentru părinții auzitori de copii auzitori mă refer): „Baby Sign Language: Signing Babies”. Mulți părinți au avut de beneficiat de pe urma acestor tehnici. Bebelușii nu mai făceau tantrumuri de frustrare. Eu nu am reușit atunci să fac nimic cu aceste informații. Dar cred că era o metodă de succes pentru bebelușii care plângeau de fapt din frustrarea de a nu putea comunica. Brusc aveau o modalitate de a-și transmite nevoile, dorințele, neputințele părinților și îngrijitorilor lor, chiar dacă încă nu puteau vorbi.

La finalul cărții nu mai știam: e recomandată demutizarea sau nu? Probabil pentru că și promotorii, și denigratorii se refereau la perioade extreme: ori cele în care era impusă (și semnele interzise), ori cele în care a fost eliminată din școlile pentru surzi (deși i-ar ajuta mult să se descurce în lume). Am găsit în carte surzi care susțin demutizarea, care sunt adepții educației bilingve (limba semnelor și limba țării în care trăiesc). În școlile de surzi însă au fost eliminate orele de demutizare și de corectare a vorbirii, deși aceasta ușura comunicarea cu auzitorii. Nu îi ajuta neapărat la modul că ar fi putut conversa perfect, ci pentru că surzii ar fi gândit cuvântul învățat ca semn și în limbaj vocal. Ar fi știut apoi și să-l citească pe buze. Și să-i înțeleagă reprezentarea simbolică.

Șocul meu cel mai mare: de ce le e greu să citească și să se exprime în scris în limba română. Cred că înainte de a citi această carte m-aș fi gândit că pot comunica perfect cu un surd dacă-i scriu ce am de zis și el îmi scrie ce vrea să-mi comunice. Cred că-mi imaginam că un surd poate citi cărți pentru a se relaxa. Poate chiar credeam că dacă cerința la un examen li se dă în scris, nu oral, au aceleași competențe și aceleași șanse ca un auzitor.

Șocată am rămas când am aflat că nu. Și apoi al doilea șoc a venit după ce am înțeles de ce nu, întrebându-mă cum de nu m-am gândit niciodată la asta! Încercați să-i explicați unui copil mic, pe care-l învățați limba semnelor, ce înseamnă o prepoziție sau o conjuncție. Explicați-i mai multe timpuri ale verbelor (în afară de trecut, prezent și viitor). Explicați-i metafore care să nu i se pară asocieri ciudate. Traduceți-i în limba semnelor o frază alambicată, poetică de-a dreptul. Eu, ignoranta din exterior, credeam că un interpret LSR traduce pur și simplu toată fraza, cuvânt cu cuvânt. Credeam că traducerea în LSR are loc ca în orice limbă străină (cu o reglare eventual a poziției părților de propoziție). Dar nu, o frază înflorită în limba română va fi redusă la cuvintele de bază, ca un scurt rezumat, când e tradusă în LSR. Pentru a fi înțeleasă. Sintaxa frazei e total diferită, de aceea Adriana Săftoiu s-a luptat să fie recunoscută ca *limbă* propriu-zisă. Pentru că nu e o ustensilă de traducere.

De aceea, majoritatea copiilor surzi cad bacalaureatul. Nu pentru că nu ar avea cunoștințele necesare, ci pur și simplu vorbesc altă limbă. Profesorii corectori nu sunt din licee de surzi. Ei nu știu ce lucrări corectează, pe ale cui, fiindcă se împart aleatoriu. Ei nu au cum să știe dacă e lucrarea unui surd sau a unui agramat. Nici nu ajung bieții copii să li se evalueze conținutul. Sunt eliminați pe baza unor greșeli care sunt făcute pur și simplu pentru că ei nu vorbesc limbajul nostru, nu pentru că nu ar avea cunoștințele necesare pentru a-și lua bacalaureatul.

În urmă cu câțiva ani elevii surzi primeau note la bacalaureat și la materia LSR. Acum, la limba lor maternă, LSR, primesc doar calificative admis/respins. Și deci această notare nu le mai crește media totală.

La pagina 95 aflui uimită cum mulți copii surzi ajung la liceu fără să știe tabla înmulțirii, doar pentru că nu sunt învățați să facă legătura între semn și cuvânt și semnificația semnului, de aici și dificultatea de a scrie în limba română. Nu pentru că nu ar putea înțelege conceptul înmulțirii, dar pentru că nimeni nu le-a explicat așa cum ei înțeleg, și pentru că nici măcar profesorii de la școlile speciale pentru surzi nu știu, majoritatea, LSR, ce să mai vorbim să formeze cât de cât programa școlară pe înțelesul elevilor...

Limbaajul mimico-gestual este o limbă distinctă, cu altă gramatică, altă structură, altă topică. În lipsa auzului, care este baza unei anumite forme de gândire, în lipsa formării limbajului ca proces psihic, elevii nu își pot dezvolta gândirea conceptuală, așadar informațiile dintr-un subiect de evaluare par adesea lipsite de sens și incoerente. Gradul de abstractizare al subiectelor, atât la disciplina Limba și Literatură Română, cât și la Matematică, este unul ridicat, iar complexitatea cerințelor poate crea dificultăți chiar și unui copil tipic (auzitor).

Dacă ne raportăm la subiectele Evaluării Naționale din ultimii ani, itemi de forma „Explică modul de formare a cuvintelor subliniate din secvența: Aerul era auriu, câte un sticlete cu căpșor roșu țâșnea dintre crengi, ciripind scurt și des” sau „Prezintă, în 30-50 de cuvinte, semnificația secvenței: Atunci îi mai veni inima la loc și se mulțumi a aștepta până a doua zi. În ziua următoare, ia merele de unde nu-s. S-a supărat împăratul, nevoie mare, și porunci ca paznici să se puie să prinză pe bofi. Dară ași! unde e pomană aia!” sunt foarte greu de înțeles și de exprimat pentru un elev surd.

Prezența profesorului interpret în sala de examen este mai degrabă un sprijin moral pentru elev, de cele mai multe ori sensurile cuvintelor, figurile de stil, plasticitatea unui text fiind imposibil de tradus în limbajul semnelor. Limba română numără aproximativ 80.000 cuvinte, iar în Limbajul mimico-gestual regăsim un număr de aproximativ 6.000 semne și expresii. [...] un examen care de multe ori, susținut în această formă, nu are niciun sens pentru elev, nu reflectă nivelul lui de cunoștințe și nici realitatea (fragment din articolul *Cum evaluăm copiii cu deficiențe de auz*: <https://scoala9.ro/cum-evaluam-copiii-cu-deficiente-de-aur/396>).

Eu n-am știut că majoritatea profesorilor din școlile de surzi sunt auzitori și nu știu limba semnelor. Chiar și autoarea articolului de mai sus, Iulia Măndășescu, povestește cum l-a învățat de la elevi și încă are procese de conștiință că din cauza asta e posibil să nu-i fi putut ajuta, așa cum ar fi trebuit, pe cei din prima ei generație. Dar cei mai mulți dintre profesori nici nu-și dau interesul. Nici nu stau cu fața înspre copii când explică, scriu continuu pe table doar...

Mai sunt și copii care ajung la școala specială fără să știe limba semnelor. Copii cu care părinții nu au comunicat. Iulia Măndășescu se întreabă dacă atitudinea aceasta de a nu folosi LSR vine chiar din lumea surzilor. Până recent nu era folosit LSR nici în școlile pentru surzi, se mergea strict pe demutizare, pe citit pe buze și încercarea de a părea auzitor. Sau poate nu vor părinții să accepte că au un copil surd. Dar pentru ei limba maternă e cea a semnelor, de aceea preferă, dacă sunt lăsați să aleagă, să nu se chinuie cu limba străină a vorbirii.

Mulți specialiști citați în carte au spus, iar Iulia Măndășescu a accentuat și ea: cei care nu învață LSR de mici sunt decalajați cognitiv pentru că nu au avut șansa să se exprime și să învețe. Să gândească... Tot ea spune că nu mai există ramură de psihopedagogie specială la facultățile de psihologie, pentru o specializare mai aprofundată, ca să ajungi în școlile de surzi pregătit să-i ajuți pe acești copii... Trist!

Dar, dacă profesorii pot în timp să învețe singuri dacă sunt dedicați, pentru copiii surzi nu au existat programe de învățământ gândite pentru ei, explicate pe înțelesul lor. Autoarea scrie că „vor exista” din 2022. Am găsit online documente din primăvara lui 2021, deci sper că din toamna lui 2022 au fost puse în practică. Pentru surzi nu există manuale auxiliare, sau o bază materială specifică lor. Însă, se întreabă Iulia Măndășescu, ce pretenții să ai în învățământ, dacă la comisia de handicap nu există un interpret în limbajul semnelor pentru surzii care merg acolo în mod regulat, deși legal ar fi obligatoriu?

Ramona Bota a făcut parte din grupul celor care colaborau pentru alcătuirea manualelor școlare pentru elevii surzi sau cu deficiențe de auz. S-a mutat în Germania din cauza eșecului din țară. Reușise să încheie o facultate specializată pe educația surzilor și a mers cu entuziasm să se angajeze profesoară la liceul pentru surzi. A pierdut însă postul la examenul de titularizare pe stil clasic, pentru că ea este surdă. Susține și ea că surditatea este o diversitate a limbii și o valoare culturală. Limba semnelor e strâns legată de cultura lor. Surzii nu simt că au o problemă pentru că nu aud, doar simt că societatea are ceva cu ei.

Tot ea critică profesorii din școlile de surzi că nu cunosc limbajul semnelor și spune că e ca și cum în școlile de masă ar merge să predea un profesor care nu știe limba română: „Incompetența profesorilor tulbură procesul de învățare”.

Ați știut că surzii pot dansa? Fascinată am citit articolele online despre Petre Dobre, un tânăr surd care nu a reușit să își ia bacalaureatul nostru clasic românesc, dar care apoi a fost chemat la Universitatea Royal Conservatoire din Scoția. La Liceul Tehnologic Special „Beethoven” din Craiova a fost înscris în trupa de dans contemporan a liceului, *No Limit*, cu care a ajuns să danseze și în finala emisiunii *Românii au talent*. Liceul începuse o colaborare cu universitatea din Scoția, iar aceștia au știut să valorifice un talent pe care românii l-ar fi considerat inapt sau retardat din cauză că nu a reușit să ia note de trecere la Bacalaureat. Ce spunea el într-un interviu din 2018: *Iubesc România! Când am ocazia vin în vizită, dar nu cred că m-aș întoarce definitiv. De ce? Pentru că aici am o altă viață și sunt tratat ca un om absolut normal față de cum se întâmplă în România*.

Apoi am fost uimită de Lavinia Chițu, pe care am și văzut-o online interpretând muzica în LSR. Ea este auzitoare din familie de surzi și interpretează inclusiv instrumente muzicale.

Surpriza plăcută numărul trei din această carte, după experiența dansului și a muzicii? Poveștile pentru copiii surzi. Știați că există o pagină web (afostodata.ro) unde copiii surzi sau auzitori pot „asculta” povești sau lecții audio? Când citeam interviul cu fondatoarele acestui proiect mi-am dat seama că e nevoie de un timp mai lung pentru semne decât pentru a spune cuvântul. Deci și lecțiile au nevoie de un timp mai îndelungat. De aici concluzia logică ar fi să ne gândim cum reușesc copiii surzi să învețe după o programă neadaptată lor. Tot din registrul lui „nu m-aș fi gândit” e și faptul că decorul poveștilor trebuie ales în așa fel, încât să nu aglomereze privirea, ochii să poată urmări ușor semnele.

Dar cum stă treaba cu permisele de conducere? În România, surzii au dreptul să conducă autovehicule din 1969. În întreaga lume singura condiție suplimentară pentru ca un surd să poată conduce e să aibă „oglinzi de aripă” pe mașină. Acele oglinzi ca pe vremuri care nu erau pe portieră, ci cumva deasupra roților. Astfel,

surzii aveau o panoramă mult mai largă, deși din tot ceea ce am citit în carte, chiar și cu o mașină clasică surzii ar fi șoferi mai precauți și mai atenți decât auzitorii. Nu doar pentru că ei chiar nu au ce face altceva decât să fie atenți la drum (spre deosebire de noi, care mai ascultăm muzică și astfel oricum nu auzim nimic din ceea ce se întâmplă în trafic), dar și pentru că atunci când îți este afectat un simț, toate celelalte ți se dezvoltă mai mult decât „normal”.

Din 2018, însă, un ordin al Ministerului Sănătății condiționa reînnoirea permiselor de conducere de examenele medicale. Nu exista nicio mențiune legată de surzi, așa că ei nu și-au putut înnoi permisele pentru că nu treceau de „proba” ORL. Mai mulți surzi au mers atunci la Parlament. Însoțiți de interpreta de care au făcut rost și care era angajată de ei. Într-o instituție a statului. Când legea le-ar fi garantat prezența unui interpret, dar numai pe hârtie, nu și în practică... Sorina Pinte, pe atunci în rolul de ministru al Sănătății, nu a mers la comisie pentru această problemă importantă. Nu era o chestiune de lux, de relaxare, mulți surzi își pierdeau locurile de muncă, și așa greu câștigate, din cauză că își pierdeau dreptul de a conduce un autoturism. Când a fost apoi chemată de către Comisia de Petiții și Abuzuri, a venit și ministra Pinte să discute cu acești oameni disperați.

Vinovatul haosului creat se pare că ar fi fost dr. Codruț Sarafoleanu, președintele comisiei de ORL din minister. Acesta insistă că surzii ar trebui pur și simplu să poarte aparate auditive. Acum ar fi momentul să scriu că în alte țări surzii pot chiar pilota avioane fără aparate auditive. Doctorul Sarafoleanu, care, ca mine, nu a purtat niciodată un aparat auditiv, susține că sunt confortabile și că surzii ar fi încăpățânați sau poate chiar mofturoși că nu le folosesc. Tot el menționează că implantul și toate procedurile pre și post operatorii costă aproximativ 60.000 euro. Sumă care nu e suportată de stat pentru un adult. Pentru un nou-născut am menționat deja că statul suportă strict operația la o ureche. Nu la ambele (deși dr. Sarafoleanu menționează cât e de important auzul stereo), și fără a acoperi cheltuielile pre și post operatorii... Așadar, chiar dacă unii părinți ar merge pe acest drum, doar pentru o ureche a bebelușului lor, tot trebuie să vină cu o avere de acasă.

Și (spun toți cei întrebați în paginile cărții) nu obții sunetele pe care le aude o persoană auzitoare, sunetele sunt robotizate și intensificate. Din câte am înțeles, chiar și cu aparatele e complicat (pe lângă zgomotele de fond auzite prea tare și vocile prea puțin): după ce începi să le folosești îți pierzi total auzul avut până atunci. Nu ai voie să porți aparatul pe furtună, sau la piscină, la duș, sau noaptea în somn. Îmi amintesc caricaturile care făceau haz de necaz de noile mame că mereu își „aud” copiii plângând, chiar și când aceștia nu plâng: „Schizofrenia de duș: credința constantă că auzi un bebeluș plângând oricând încerci să faci duș”. Ei bine, să trebuiască să fac duș într-o liniște ca de mormânt ar fi, pentru mine, ca mamă, o experiență foarte dificilă. Să știu că nu mi-aș auzi copiii dacă mă strigă la nevoie... Sau în somn: cum poți dormi liniștit când știi că dacă se întâmplă ceva teribil, tragic sau periculos, nu auzi nimic? Cred că surzii dezvoltă de mici copii mecanisme compensatorii de rezistență. Dar un om care ieri își „ciulea urechile” la orice zgomot, să rămână brusc în... tăcere, recunosc că eu m-aș ține mereu să nu adorm profund...

M-am pierdut în emoțiile trezite de această carte și nu am început cu... începutul. Prefața este semnată de Andrei Pleșu și avem chiar pe supracopertă un citat: „Cartea de față m-a surprins prin temeinicie, simț al răspunderii, dedicație comunitară. Cine are urechi de auzit să audă! Cine nu, să citească!”. Andrei Pleșu observă că volumul unește mai multe registre: unul politic (căutarea soluțiilor pentru o problemă acută a comunității – și demonstrarea importanței unei reacții prompte), unul lingvistic (despre posibilitatea comunicării) și unul memorialistic (datorită interviurilor, dar și datorită propriilor amintiri ale autoarei).

Concluzia autoarei la final: ceea ce leagă toate poveștile de viață amintite este indiferența statului român față de comunitățile de surzi, față de acești minoritari ai societății. Și Adriana Săftoiu descrie în ultimul aliniat exact sentimentele cu care am rămas eu la finalul uimitoarei cărți:

„Am descoperit o lume cu oameni diverși, dar care nu sunt altfel decât mine, decât nevoile mele. M-am simțit fericită cu ei, la fel cum m-am simțit rușinată de ignoranța mea, vreme de atâția ani, față de cei care se aflau lângă mine fără să-i văd, fără să-i aud. Le sunt profund recunoscătoare că m-au ajutat să îmi îndrept greșeala”.

Valeria Merca: Poezia ca spovedanie

Dr. Marin IANCU

București

După un debut publicistic produs cu ceva timp în urmă, prin anul 1998, în revista *Glasul*, editată de Protopopiatul Ortodox Huedin, Valeria Merca se supune unor stăruitoare experiențe poetice în ceea ce reprezintă proiecția în descriptiv a inefabilului exprimării de sine. În afara celor câteva versuri risipite cu generozitate prin diferite publicații literare, în almanahuri, dicționare (*MILENARIUM – Dicționarul enciclopedic al scriitorilor români la începutul mileniului al III-lea*, volumul II, Editura Armonii Culturale, Adjud, 2021) și antologii colective (*Pași pe visele ierbii*, Editura Napoca Nova, Cluj-Napoca, 2017; *Atlasul cu diezi*, Editura Armonii Culturale, Adjud, 2017; *Abisale trăiri*, Editura PIM, Iași, 2018; *Cercul Poeților – antologie de poezie a Cercului Literar de la Cluj*, vol. 2 (2018) și vol. 4 (2020), Editura Colorama, Cluj-Napoca; *Labirinturi*, Editura Salonul literar, Odobești, 2019; *Row of masks*, Editura Editgraph, Buzău, 2020), mărturiile evidente ale unei convertiri în ordinea tensiunii lăuntrice și a expresivității pot fi descoperite în toată plenitudinea lor de-abia în volumele de poeme *Manuscrisul vremii* (Editura Colorama, Cluj-Napoca, 2019), *Anotimpuri fără glas* (Editura Napoca Nova, Cluj-Napoca, 2020) și, mai recent, în placheta *O pădure de suspine* (Editura Colorama, Cluj-Napoca, 2022), unde, insistând asupra acordurilor exersate anterior, Valeria Merca se prezintă ca o voce lirică bine structurată și un mod tot mai individualizant de instituire a sensului poetic în discurs. Experimentând diferite forme de scriitură, de la lirisul de factură profund tradiționalist până la cele mai moderne viziuni și tehnici de elaborare textuală, Valeria Merca se înscrie pe o complexă coordonată tipologică, a instituirii sensului poetic în direcția unei finalități „plasticizante”, a unui model al lumii în care elementele constituente se armonizează, plasându-se pe același plan ontologic.

Plasată sub semnul contemplării și al acuității percepției ce dă la iveală emoția eului liric, Valeria Merca atrage atenția încă de la începutul volumului *O pădure de suspine* asupra posibilităților de care dispune în nuanțarea reflexivă a impresiilor provocate de complexitatea spațiilor explorate, temele pe care mizează (trecerea inexorabilă a timpului, destinul omului în univers, ființa umană în raport cu universul și cu ea însăși, izolarea și singurătatea, iubirea și moartea) impunând, ca atare, o formulă poetică proprie, capabilă să surprindă viziuni esențiale în imagini atent stilizate. Lipsită de un vizionarism auster și apropiată mai degrabă de o mărturisire calmă, cu suavități de limbaj esențiale în simplitatea lor, materia lirică creează încă de la început impresia unei stări liniștitoare, prielnice reveriei și scrutării fastuoase a lumii, ca în poeziile *Nici nu știi ce mult ador...* („Nici nu știi ce mult ador/ Unduitul macilor./ Teii-n floare-mi dau avânt/ Să visez, să zburd, să cânt./ Aș urca pe stânci vioi,/ Numărând din doi în doi./ Verii să-i cernem dorinți/ Și să ne iubim cuminți./ Și să ne iubim cu foc,/ C-am avut acest noroc!”) și *Între...*, unde o sonoritate a limbajului și jocul grațios al anumitor vocabule trădează unele dintre valențele estetice ale versurilor, cu aceeași vădită transparență și forță de seducție a enunțurilor din lirica populară. Discursul poetic este simplu și transparent, rezonanța familiară a versului tradițional reușind să ne apropie de poezia unui teritoriu natural, benign, plin de viață, prielnic visului și comunicării stărilor de melancolie, regret sau tristețe, într-un joc sacralizant al privirilor și al gândurilor, tablou, în ultimă instanță, al sufletului omenesc.

Tot mai inventivă prin preocuparea de a acumula creator elemente socotite apte în a se constitui într-un univers liric, poeta ne proiectează într-un teritoriu purtând sensuri ale unui univers însuflețit cu elemente ale naturii idilice, ca semne ocrotitoare ale ființei umane, dar și cosmice, preluate din spațiul liric al pădurii care configurează imaginarul poetic de aceeași posibilă sorginte clasică: „Între cântec și rostire/ Mă cufund în nemurire.// Între lacrimă și ploaie/ Gândurile-mi curg șiroaie.// Între tihnă și supliciu/ Numai tu îmi ești indiciu.// Între tu și eu, în fine.../ O pădure de suspine”. Prefigurat încă din volumele anterioare, decorul preferat rămâne unul de esență spirituală, ținând, de bună seamă, prin întreaga lui desfășurare, de variatele forme de existență ale universului: „De va zâmbi castanul din nou în luna mai,/ Sunt sigură că-s floarea ce-ades o culegeai” (*Sunt sigură că rodul*). Se ajunge în acest fel la un periplu erotic cuceritor prin inefabila gingășie a secvențelor ce-l compun, cu versuri melodioase, ceremonios galante, ale căror sunuri fac loc unor frumoase cadre, umanizate prin insistente impulsuri de intimizare afectivă, ca în minunatele versuri din *Aș mai putea trimite-o vrajă*: „Castanul de la drum brodează covorul toamnei timpurii:/ Aș mai putea trimite-o vrajă, să ne trezim iarăși copii!// Un trandafir stingher pălește sub raza soarelui cu dinți:/ Aș mai putea trimite-o vrajă, cu vorbe de alint, fierbinți!// Pe deal măceșii se-mpreună cu soarele în asfințit:/ Aș mai putea trimite-o vrajă, să știm că dorul s-a-ntețit./ Ograda casei de la țară e înșesată cu trifoi:/ Aș mai putea trimite-o vrajă, să nu ne lecuim de noi!” Suntem în fața unei sensibilități lirice de tip nostalgic și sentimental în sensul autentic romantic, unde descripțiile feerice și muzicalitatea versurilor intensifică starea de sentiment a poetei. Valeria Merca are voluptatea suferinței erotice, pentru care se orientează spre o poezie senzuală și spirituală, în forme lirice grațioase, în măsură să confere structurii lor ideatice atributul febrilității și al dorului de ființa iubită.

Dominat de un șir bogat de percepții desfășurate în prima parte a volumului după un ritual expresiv stăpânit cu măsură și decență, spectacolul retoric întreținut de autoare în șirul larg de **elide** îmbină frecvențele contemplări meditative cu largi cadențe supuse ritmurilor naturii și uimirii în fața misterelelor vieții: „Ningea când ai pornit spre mine. Acum e soare și plăcut./ Presimt la orizont, cum vrerea-mi se mistuie în dalb tumult” (*Ningea când ai pornit spre mine...*). Susținute de o largă rețea de motive, textele construite pe acest tip de poezie de dragoste devin animate de speranța regenerării ființei decise să-și continue, într-o „luptă cu propriul sine”, explorările fundamentale: „Cât soarele surâde pe cerul fără nor,/ Îți voi sădi poemul înveșmântat în dor!// Cât bradul va rămâne de vifor neclintit,/ Îți voi urma chemarea ce-ades m-a ispitit!” (*Îți voi culege visul...*). Forme ale unui asemenea tip de lirism, de o sinceritate intim asumată, în care prețiozitățile și undele retorice se exclud de la sine, pot fi identificate și în poezii ca *Se unduiau în voie macii...*, *Mă gândesc cu drag la tine*, cu imagini de o claritate și senzualitate adâncă, cu peisaje calme, prezente și în *Ți-e atât de verde oful* și, cu deosebire, în poezia *Îți voi culege visul...*, pe care suntem tentați să o cităm integral: „Cât soarele surâde pe cerul fără nor,/ Îți voi sădi poemul înveșmântat în dor!// Cât bradul va rămâne de vifor neclintit,/ Îți voi urma chemarea ce-ades m-a ispitit!// Cât cântecul de liră cu sete va doini,/ Îți voi cânta nesomnul din nopțile târzi!// Cât va-nflori caisul cu zâmbet cristalin,/ Îți voi culege visul ce m-a hrănit deplin!”

Fără să excludem o anume muzicalitate, preocupările pentru pictural sunt transpuse insistent în tonalități meditative, suita elementelor de univers poetic (grădina, lumina, marea, iarna, cerul, zăpada, toamna, amurgul, soarele, primăvara, tristețea, mărul, „macii înfloriți”, „răcoarea dimineții”, „covorul toamnei timpurii” etc.) preluând rolul strict simbolic în sensul ordonării întregului flux discursiv, cu erupții sentimentale de o intensitate afectivă deosebită. Elementele de univers liric prezente aici se integrează celor câteva focare de iradiație semantică supuse, de la o poezie la alta, unor variante la care sensibilitatea poetei se raportează ca la o sursă de vibrație. Stăruind pe o asemenea componentă descriptiv-spirituală, imaginilor de aici li se asociază câteva efecte de o pregnantă acuitate auditivă („În răcoarea dimineții, când doar păsările cântă,/ Primul gând la tine zboară, înspre poezia sfântă!”), așa cum, în altă parte, calmul pictural al viziunilor înfiorate traduc un fel de atracție orfică spre un peisaj echilibrat, în spiritul imaginilor contemplate în stanțele lui Jean Moréas, cu detalii concrete din existența obiectivă, încorporate discret într-o geografie cu totul personală: „Zorii prevestesc, în taină, un senin cum n-a mai fost:/ Ți-e atât de verde cerul, poeziei dându-i rost!// S-au trezit de dimineată vrăbiuțele zglobii:/ Ți-e atât de verde cântul, ca-ntr-o joacă de copii!” (*Ți-e atât de verde oful*).

Când imaginația trece într-o zonă existențială de mari taine și subtile articulații ale iubirii, poeta devine plină de melancolie, tandră, sentimentală și duioasă, enunțul căpătând dintr-odată o densitate mult mai mare, cu o gamă largă de stări poetice: „Ninsoarea ta mă copleșește, când o gătești în vers su-

perb:/ Dorința-i una cu durerea, același strigăt viu, acerb” (*În tine ninge cu tristețe*). Resimțit în forme atât de insistente și de acute de eul liric, sentimentul scurgerii timpului se arată a fi o componentă a lumii fenomenale, acesta fiind plasticizat cu forță și convingere printr-un proces de concretizare. Supuse formelor unor mărturisiri directe, versurile lasă frâu liber exploziei eului, relevând plăcerea autodefinirii, a unui monolog despre iubire, convertit fără stridențe într-o confesiune cu o tentă aforistică, suficient de accentuată, ca vocea sa lirică să atingă note de mare originalitate. De la un vers la altul, pe fondul unor dese efuziuni lirice, poeta Valeria Merca descinde în aria fascinantului orizont sufletească, surprins în toată diversitatea de ipostaze sub care se poate înfățișa, ajungându-se în acest fel la un continuu periplu erotic cuceritor prin inefabila gingașie a secvențelor care-l compun, cu versuri melodioase, ceremonios galante, ale căror sunuri, de-abia perceptibile, fac loc unor frumoase cadre, umanizate prin insistente impulsuri de intimizare afectivă.

Detaliile, în genere de aceeași extracție picturală, se strâng în unități expresive, emanând spre final o atmosferă de stampă lirică. În altă parte, simplitatea desenului, a descrierii lirice este învăluită de presimțiri peste care plutește un aer de senzualitate rafinată. Asemenea clipe dulci de visare și speranțe se întrezăresc și în poeziile unde versurile sunt imediat urmate de desfășurări imaginând un spațiu solar, scăldat de speranțe și ingenuități, însetat de puritate și de o iubire calmă. Când imaginația trece într-o zonă existențială de mari taine și subtile articulații ale iubirii, poeta devine plină de melancolie, tandră, sentimentală și duioasă, enunțul căpătând dintr-odată o densitate mult mai mare, cu o gamă largă de stări poetice. Când își pune amprenta, în ciuda eroziunii timpului la care este supus, erosul produce stări de incandescență a dragostei, iluzia marilor coincidențe sufletești fiind tot mai vizibilă. Ceea ce individualizează timbrul liric al poeziei de față este atitudinea afectuos-sacerdotală, posibil de identificat în formele în care este exprimată emoția stărnită de dorul ființei iubite în poeme care reușesc să încante tocmai prin sensul unei autentice asumări existențiale. Visător idealizate, exprimările fruste, cu atâtea inflexiuni revelate de exuberanța ușor melancolizată a tonului, devin stăpânite de obsesia trăirilor și a reținerilor.

Aceasta este cheia care deschide, sub aspect tematic, sensurile unor mai vechi obsesii generate de relația autoarei cu poezia și de criza lăuntrică a omului supus angoaselor înstrăinării, atât de prezente în ciclul celor 23 de **pantunuri**: „Se desprinde câte-o frunză din castanul ars de soare./ Scâncetul prelungește greier fierbe-n iarba necosită./ Împăcată cu destinul, văd cum poezia doare!/ Astăzi, mai acut ca mâine, o declar a mea ispită” (*Pantun 1*). Concentrat și meditativ, discursul poetic din aceste serii ale pantunurilor este construit frecvent pe un paralelism de imagini sugerând, prin larga lor simbolistică, relația dintre elemente și expresii plastice aparținând, în egală măsură, spațiilor din natură și realității subiective, intersectarea universului obiectual și al celui lăuntric reușind să imprime confesiunii un plus de adâncime și suplețe la nivelul reflecției și al expresivității: „Se prelungește vara-n toamnă, când soarele-și face de cap,/ Tăios, castanul se adună și recompune un totem./ De dragul poeziei tale, nicicând nu-i pricină să scap,/ În glasul meu doinește dorul și bucuria strânsă ghem!” (*Pantun 5*). Dezvăluind aceleași adevăruri existențiale, versurile își relevă consistența poetică și în poemele cu formă fixă plasate de această dată de Valeria Merca sub denumirea de **schaltinienă**, marea obsesie rămânând aici regăsirea de sine în confruntarea cu misterul lumii, gest autoreflexiv de nuanță dramatică provocat adeseori și de nașterea conștiinței dureroase a alterității: „De mic copil mergeam la braț cu vara./ Părea că toate cele au un rost.../ Dar, vai, destinul cenzurat mi-a fost,/ Când astăzi urc, în ani, spășită, scara!// Cei dragi s-au dus pe rând și fără veste,/ Lăsându-mă, ca din senin, fugara/ Pitită într-o filă de poveste.// Mi-e hrană amintirea, încă vie,/ Când mi-i renasc cu jind în poezie.// Un dor străpunge zărilor celeste” (*Schaltiniena zărilor celeste*). Reflecțiile și autorefecțiile unor astfel de versuri surprind prin repetate straturi de neliniște, de o adânc tensionată stare sufletească. Limbajul devine aici sentimental-descriptiv, puritatea elegiacă intersectându-se cu intensitatea trăirilor lirice.

În poeziile **haiku**, specia spre care poeta se îndreaptă cu un tot mai mare interes în ultimul timp, percepția e scurtă și intensă, puritatea și calmul muzical al lumii se regăsesc în rostiri simple și concise, în genul unor definiții esențiale. Valeria Merca știe să coloreze spectacolul frenetic al viziunii cu mici secvențe de discurs în care curgerea liniștită a imaginilor dominate de frecvente acumulări metaforice ajută la o deschidere spre un lirism care să dezvăluie o interioritate intensă: „coșuri fumegând - / colțul ierbii conturat/ la doi pași de prag”; „toamnă târzie - / în ograda bunicii/ traista prinsă-n cui”. Confruntarea conștiinței umane cu trecerea timpului și cu spaima de moarte reprezintă situația-limită fun-

damentală din care autoarea obține în astfel de cazuri efecte lirice dintre cele mai frapante. Construite în enunțuri simbolice, printr-un șir scurt de reprezentări și detalii emblematice, versurile din această categorie ajung să divulge o concepție energică asupra complexității existenței și a creației înseși, de unde și comprimarea sintactică a poemelor, reducerea discursului la substanța pură a sensului: „zarzăr în floare –/ penița poetului/ scrie singură”. Sau: „coșuri fumegând –/ colțul ierbii conturat/ la doi pași de prag”. Voluptatea reflexivă, remarcabilă sub aspectul rostirii se consumă, nu o dată, în exerciții de virtuozitate, excepționale prin puterea de a da contur șirului lung de obsesii. Pe acest fond liric tensionat, calm sau intens colorat, versurile devin o aglomerare de trăiri și imagini, cu vizibile consecințe în planul substanței lirice semnificative pentru a clarifica atitudinea poetei față de condiția devenirii și morții: „ziua morților –/ între cer și pământ/ vârtej de frunze”. În cele din urmă, se poate vorbi în asemenea situații de o inovație spontană, un gen de reflecție în travesti poetic, simbioză de meditație și un tip de expresie lirică ispititoare prin puritatea și bogăția semantică a versului.

În ciuda unei libertăți și varietăți tematice, poeziile haiku au unitate de substanță, după cum expresia lirică pură, esențializată, le oferă omogenitate stilistică, ferindu-le de uscăciunea cugetării propriu-zise. Susținută de un patos confesiv, poeta se orientează spre un discurs liric concentrat pe o dimensiune discretă a temei vulnerabilității făpturii cu unele sugestii picturale, un amestec de tandrețe și puritate, de grație inocentă: „toamnă târzie –/ în ograda bunicii/ traista prinsă-n cui”. Poezia dezvăluie aici sentimentul înalt al nesfârșitei puteri a comuniunii în suferință, al unei sensibilități elegiace, profund melancolice, cu unele inflexiuni de un tragism tulburător, de unde și sunetul dorului dureros, credința și nenorocul, risipite în tot ce se află în spațiu și timp, în cer și pe pământ, în sentimente și natură, însemne ale acestui univers liric, atât de pregnant prin tendința de a clarifica atitudinea poetei față de condiția devenirii și morții. Rezultat evident al acumulărilor confesive și al altor eforturi contemplative, expresiile de aici sunt cuprinse de un fior de neliniște, pregătite să deseneze laolaltă o atmosferă torturantă, de temeri și îndoieli adânci.

În altă parte, intuim o imagine sintetică a tensiunilor existenței supuse nevoii sentimentului avid de certitudine și de siguranță, un șir de incantații solare, adecvate unui patos al mirării, cu un mediu care, mereu în schimbare, naște în cele din urmă temeri. Circumscrise unui spațiu trimițând la o realitate lăuntrică unde ființa, tot mai insistent învăluită de chemările thanatice, poemele plasate în ultima parte a volumului aduc o altă dimensiune a liricii, unde, ajunsă la limita existențială, poeta este cuprinsă de dureroase reflecții asupra intensității suferinței omului aflat în fața pericolului morții: „Mă doare, Doamne, plânsetul de clopot/ Când stăruie prelung și sacadat!/ Oprește, Tată,-al deznădejdiei ropot/ Și pune frâu perversului oftat!” (*De boală să ne vindecăm curând*). Surprins într-o tonalitate profund tragică, cadrul total transfigurat de atâta frică și deznădejde devine esențializat, cu posibile căi de regăsire a sensului vieții. Gândite ca un mod de reprezentare a eului proiectat asupra întregului cosmos, multe dintre versurile de aici sunt vizibil marcate de sentimentul morții și al solitudinii.

Carte plină de sensuri, anticipând bogata substanță lirică din cele care îi vor urma imediat, volumul *O pădure de suspine* reușește să definească neîndoielnic imaginea unui spirit visător, de esență romantică, tot mai hotărât să se mențină în spațiul inefabil și atât de seducător al poeziei. Organizat pe mai multe dimensiuni lirice, volumul are toate elementele unei biografii sentimentale, în care reîntoarcerile spre sine interferează cu o gamă largă de determinări emoționale produse sub pulsionea firească a marilor mistere ale existenței. Ne aflăm în prezența unui lirism fremătător, cu exprimări de neliniștită voluptate, definirea stărilor de nostalgie, filtrate prin amintire, fiind făcută adesea din perspectiva unei tulburătoare senzualități.

Talent pe deplin cristalizat, Valeria Merca este o prezență lirică ajunsă la maturitatea exprimării individuale, poemele din volumul *O pădure de suspine* înfățișându-se în acest moment ca o reală încununare a întregii sale creații.

Ion Dinvale – un „anarhiconstructor” și propunător de certitudini

Dr. Mihai BOTEZ-STÎNCARU

Piatra-Neamț

Titlul recentului volum de scrieri în proză ale celui cunoscut până în prezent, prin cărțile publicate, doar ca poet onorabil, și care semnează cu pseudonimul aproape plebeian Ion Dinvale (personajul civil fiind eminentul profesor buhușean de științe sociale Ion Pascariu), necesită o precizare dintru început. Cartea de vizită titlatoare a acestui excelent șirag de eseuri culturale și sociale, alcătuite *more philosophico*, *Prăbușirea din certitudini*¹, este doar o sintagmă parțială, un fragment matricial sau fractal, dintr-un citat pus în exergă și împrumutat de la germanul Karl Jaspers. Pentru edificarea celor care vor avea privilegiul să le parcurgă, îmi îngădui a reproduce, fie și în segment, unitatea frastică din care a fost preluat: *Prăbușirea din certitudinile înșelătoare devine puțința de a pluti [...] în locul unde ființa însăși începe să vorbească.*

Cu atare luminări dinlăuntru, lucrurile încep să se limpezească din ambiguitatea lexicală paratextuală. Înclin să cred că deliberata selectare a termenului prim, *prăbușirea*, nu vizează atât o traiectorie descendentă a vreunei revizitări *tale quale* a unor „adevăruri” prime, creditate ca atare o bucată de vreme de către autorul însuși, ci o mostră de strategie auctorială, o modalitate de intrare în șantier. El nu ni se propune ca un constructor *ex nihilo* de certitudini inedite, pornind de la un zero absolut, gnoseologic, epistemologic sau de altă natură. Eseurile sale, combinând forța și eleganța unor demersuri sigure de sine par a răspunde, în felul lor atractiv și incitant, la o întrebare căreia i-a căutat – și propus – un răspuns, cu priceperea și intuițiile sale, tot un filosof, Constantin Noica, și anume: *Cum e cu puțință ceva nou?*

Ion Dinvale ne propune o versiune aplicată, nu teoretică, precum cea elaborată de gânditorul amintit, a modalității de a construi ceva nu doar nou (morga tuturor novatorilor), ci și valabil, adică în stare a înlocui certitudini uzate, care nu (mai) rezistă stărilor de lucruri cu care suntem confrunțați în prezent. Practic, analizând structural, dar și cantitativ, demersurile sale, observăm cu ușurință că energia eseistului se consumă principal în dinamitarea acelor nu doar vetuste – ci inactuale prin viciile lor de fond, prin corupția interioară – încredințări care ne-au orientat (și continuă a o face încă, inertial) gândirea și ghidat pașii în spațiul viețuirii. *Prăbușirea* (ca activitate, substantiv de extracție verbală) nu este complinită decât aparent de un circumstanțial de loc (din ceva, din *certitudini înșelătoare*). Pragmatic, este vorba de o acțiune de prăbușire/prăvălire (la diateza activă, întreprinsă de subiectul auctorial) de demantelare a ceva, recte a unor pseudo-certitudini, inactuale și, mai grav, nocive în a fi pe mai departe calificate ca juste și acceptate ca valabile.

Asistăm, așadar, la o campanie salutară de *demolare* de falși idoli, de pseudoformule deliberat diseminate în genomul social: prejudecăți, practici, ideologii malversaționiste, care nu doar că nu mai corespund terapiilor de asanare a lumii moderne (dacă așa ceva s-a întâmplat vreodată!), dar constituie veritabile obstacole, autentice pietre de poticnire a gândirii și acțiunii din genul „minoratului” (v. Kant), debusolând pe cei ce nu le întrevăd adecvat rostul lor de frâne și căi de deviere în prăpăstii insuperabile (*abis*, zice Jaspers). Omului obișnuit a primi de-a gata, la modul cel mai adesea insidios, „sfaturi” –

¹ Ion Dinvale, *Prăbușirea din certitudini*, Editura Ateneul Scriitorilor, Focșani, 2023, x p.

de parcă propriul creier i s-ar fi redus la un atavic apendice parazitar – și a lua de bune cam toate cele care i se propun cotidian a urma în exercițiul viețuirii (ce să cumpere – cu prețuri în care contează doar acei 99 de bănuți după aproape neglijabili nu puțini lei din față! – ce să consume, ce să voteze etc.), turmentat de agresivitatea *advertising*-ului atotinvadator, avându-l cotidian ca țintă din focuri încrucișate, nu-i este ușor a identifica și selecta, aidoma celui nepriceput în materie de produse agricole, grăul de neghină.

Locul luminătoarei invocații din rugăciunea domnească: *Facă-se voia Ta...*, creditată ca necoruptibilă și bine călăuzitoare, a fost luat de un laic și credul act de obediență necritică și pasivă: *Fie precum spuneți voi, luminaților binefăcători...* (Se vede treaba că modelelor „clasice” din crengiana *Prostia omenească* le-a sporit exponențial stirpea!). Și astfel cucerirea prin manipulare demagogică și achiesare se lățește peste mai toată suflarea castrată de noime diriguitoare și autocefalie. Ei, dar asta *quousque tandem abutere...*?! după expresia anticatilinarei răbufniri a anticului Cicero. E nevoie de intervenția unui dezmeticit cu sfântă indignare la lumina realităților de fapt, pentru a iniția salutara operațiune de disociere și epurare. Iar un cunoscător avizat întru variabilele științelor sociale, dublat de un spirit exersat în arta de a convinge prin utilizarea cu virtuți estetice a termenilor peremptorii și a ideilor lămuritoare este, firește, cel mai indicat a o face întru trezirea la realitate a semenilor săi din societate. Propunând nu doar disponibilitate și capacitate intrinsecă de a elucida chestiuni complexe și alunecoase, ci și animat de un patos „aletheic”, adică al dezvăluirii adevărilor ce ființează în ascunzișuri, voalate de deprinderi rutiniere gen *ready made*, autorul de față se achită exemplar de o asumată datorie cetățenească, în primă instanță. Poate că a vedea în demersurile sale irizări post factum ale acțiunii marelui înaintaș Socrate să fie cam mult spus, însă eu îl văd pe restauratorul de față ca pe un demn urmaș, în contemporaneitate, al iluminiștilor europeni din secolul al XVIII-lea, angrenat în salutara și necesara misiune de lămurire a semenilor cu privire cam la tot ce dănuie sub poleiala ignoranței și consuetudinii fals liniștitoare.

Un singur râu, urmărit de la izvoare și până la vărsarea în albia unui mai mare, este simplu de urmărit și descris. Cartografierea bazinului hidrografic al unui fluviu se dovedește însă o întreprindere cu mult mai dificilă, complexă și chiar complicată. E greu de delimitat care dintre afluenții săi are un rol mai important în configurarea volumului acvatic, care e mai spectaculos prin prisma peisajului de străbătut, care e mai dător de satisfacții estetice privitorului sau analistului... Cam același lucru ar fi de spus și despre parcursurile eseistice din cartea de față, care vor alcătui în final o unitate ce a integrat diversitatea problematică învederată spre a alcătui un tot de sine stătător. Acordând eseurilor care problematizează chestiuni generale denumirea de circumstanță metaforizantă „afluenți pe dreapta”, se constată cu destul aplomb că aceștia sunt mai numeroși și mai amplu ilustrați, deși nu în număr mare, față de cronicile detaliate („afluenți pe stânga”) și cu aplomb inserate, privind producții literare ale unor scriitori contemporani, prieteni precum Ion Fercu ori Petre Isachi, sau alți autori mai mult decât stimabili, între care se distinge venerabila figură a lui Constantin Călin, exegetul actual cel mai complet și competent al lui G. Bacovia. Nu ne rămâne decât să regretăm că panoplia lor este redusă, întrucât exegetul care se arată a fi, fără complexe, Ion Dinvale se dovedește un hermeneut înzestrat și un realmente fin degustător de literatură și de creație în marginea literaturii. Un mai susținut interes și o practică asiduă în foiletonistica „criticii de întâmpinare” i-ar fi asigurat înzestratului cronicar o fațetă literară în plus, una de primă clasă, potențându-i vizibilitatea. Însă probabil că pasiunea sa majoră pentru studiul analitic al chestiunilor socio-culturale a prevalat și a făcut să încline balanța în această latură, una explorată cu ne bănuită pătrundere și ilustrată cu har și aleasă devoțiune.

Pentru a convinge cititorul de realitatea acestor inferențe, s-ar cuveni a se proceda la multiple exemplificări, însă citarea oricât de densă și de viguroasă nu ar realiza decât o eșantionare și ridicare în vedetă nedreaptă față de tot restul neconvocat ca argument demonstrativ. Discutarea unui singur eseu, la alegere sau la întâmplare, ar fi poate mai potrivită spre a da o imagine gen „pars pro toto” a întregului cuprins. Iar încercarea de a rezuma bogăția de idei a cărții, ca și tehnica scripturală a autorului, în spațiul fatalmente restrâns al unei prezentări de ansamblu, rămâne tot de domeniul improbabilului. O vor face citorii, fiecare cu propriile mijloace și pe parcursul cel mai agreeat, la lectura intrinsecă și, mai ales, la relectura paginilor care le vor stârni nu doar curiozitatea, ci, neîndoielnic, și admirația. Vor descoperi cu încântare puncte de vedere îndrăznețe în legătură cu țelurile urmărite, porniri autorizate de a „revizui” *du fond en comble* opinii nefondate și păgubitoare celor care se lasă atrași de curenții falacioși, acreditați

fără alt scop decât de a face jocul unor interesați mai mult decât discutabili prin prisma intențiilor care le prezidează.

Trebuie spus că eseistul nu e un spirit pur independent, gen *freelance* sau exaltat profetic de dragul propriilor credințe vaticinate, ci își asociază în întreprinderile sale spirite culturale de cea mai credibilă speță, atât filosofi, cât și scriitori și artiști din domenii diferite. Umbra tutelară a lui Nietzsche se resimte la mai tot pasul în ceea ce are mai revelator de dezvăluit. Iar când unii dintre acești maeștri se dovedesc, totuși (se întâmplă mai oricui, căci nimeni nu e perfect) insuficient de categorici în anumite probleme, autorul nu ezită în a-i corecta sau amenda. Devin surprinzătoare multe dintre luările sale de poziții, dar niciodată doar lansate „în aer”, ci justificate cu bun-simț și cântărite cu măsură, precum încercarea, convingătoare în final, de a ridica pe un soclu meritat ca personaj de prim ordin a Mariei Dinului, din proza lui Agârbiceanu, cea cunoscută sub porecla batjocoritoare de „Fefelega”...

S-ar putea, cu toate astea, ca încercări temerare de a înlocui principii etiologice, precum „mirarea” aristotelică drept sursă a promovării activității filosofice, să nu găsească adepți între cei care iau acest postulat ca fiind de nezdruncinat. La fel, se mai întâmplă ca vreun termen luat în colimator să nu aibă altă vină decât faptul de a fi fost mai puțin inspirat tradus din alte limbi – precum *a născut pe X; Y; Z...* având ca subiect gramatical nume biblice de bărbați notabili din genealogia pământească a lui Iisus, în locul mai neproblematicului *l-a conceput, a procreat pe* – însă astfel de situații sunt minore, nu de fond. Sunt de relevat, stilistic, mitraliile lexicale, în special de termeni sinonimici, sub al căror tir țintele urmărite sunt penetrate convingător. Când autorul presimte că expunerea sa riscă a deveni pe anume parcursurile aridă sau prea doctă, nu se dă îndărăt de la a o „colora” cu citate literare, cu versuri potrivite, inclusiv din propria sa lirică, ori cu formule paremiologice. Sigur este că sursele la care autorul face apel inspirat pe mai tot parcursul scrierii, și mă refer îndeobște la filosofi, sunt dintre cele atent studiate ca veracitate și puse la contribuție ca reale argumente demonstrative. Așa că, indirect, cititorii care prin forța lucrurilor nu au o pregătire filosofică de talia specialistului care îi convoacă la acest „banchet” ideatic vor primi, ca bonus de lectură, un număr de inițieri în domeniul numit odinioară „regina științelor”.

Iată de ce nu ezit a afirma, cu încredințare, că prin editarea acestor îndelung sedimentate și cerebral ruminat opinii, avem de a face cu o carte-testament, legat al unei conștiințe demistificatoare, cum nu se întâlnesc decât rar în peisajul actual. Importanța ei este asigurată prin calitatea de ghid de „dezvrăjire” din false certitudini și de orientare spre altele noi, promițătoare de oneste și bune practici, cel puțin. Ceea ce mă crispează, cu privire la soarta acestor scrieri realmente ieșite din rând, deci singulare în felul lor, și care ar merita un impact mediatic pe măsură, este temerea că necentralitatea lor editorială și parcimonia expansibilității în masele de cititori le vor diminua din anvergura de care dispun potențial, prin conținuturi salutare și prin mesajele gen *memento* încorporate. Căci asemenea cărți, gen *vade mecum*, de utilitate publică indeniabilă, s-ar cuveni a avea o popularizare cât mai extinsă, dând posibilitatea unui număr exponențial de cititori să-i parcurgă conținutul și să beneficieze precum bolnavii ajunși în sfârșit a avea la dispoziție, în toate farmaciile, medicamentul eficient contra multor afecțiuni patologice tot mai răspândite și rebele la tratamentul cu „înlocuitori”. De aceea difuzarea ei în mase largi de cititori se reclamă ca deziderat real, cam în aceeași măsură în care sunt făcute accesibile lucrări semnate de esești notorii, precum Pleșu, Lăceanu, Patapievici sau Dan Puric.

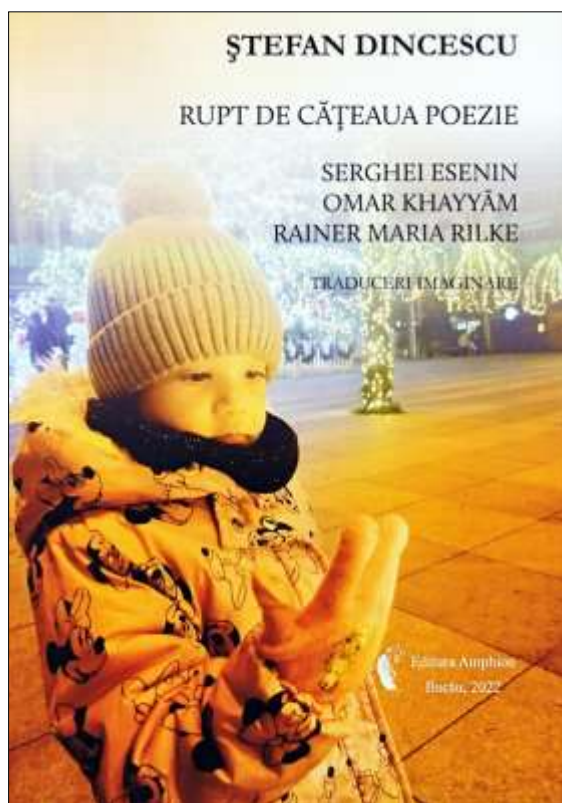
Înserierea numelui Ion Dinval în suita acestor recunoscuți corifei naționali ai gândului iscoditor și ai ofertanților de soluții civice nu e nicidecum una forțată, ci realmente onorată de prestația moldoveanului al cărui obol este unul meritoriu și demn de toată reverența.

„Dincescu & son” – conjecturi la spectacolul cu „particule elementare” al poeziei

Dr. Mihai BOTEZ-STÎNCARU

Piatra-Neamț

Țin să fac, din start, precizarea cu privire la binomul cuprins în titlul acestui material: mai întâi, că el nu trimite la vreo asociere de tip corporatist de care uzează firmele comerciale sau de producție, ori la parteneriate rare întâlnite uneori, chiar în mod fericit, în literatură, gen *D. Anghel & Șt. O. Iosif* (= *A. Mirea*) sau și mai celebra dioscurizare literară *Ilf și Petrov* sau *frații Jules și Edmond de Goncourt*, spre a cita doar dintre cele bine cunoscute. La așa ceva m-a autorizat fotografia ce mărginește textul escortă de pe pagina a IV-a a volumului de versuri al lui Ștefan Dincescu (ultimul dintr-o serie prodigioasă, dar și în strânsă referire la unele dintre volumele anterioare; numai înșiruirea, pe coloane metrice, a titlurilor

acestora ar produce, prin simplă parataxă, un text poetic de o surprinzătoare originalitate): *Rupt de cățeaua poezie*, Editura „Amphion”, Bacău, 2022.

Ce ne propune, insolit și semnificativ ca modalitate de prezentare, deliberat ca *target* de receptare, semnul iconic *ad-hoc* mobilizat vizual? În mod obișnuit, autorul (la singular!) apare în acest loc secund de semnalare însoțit de un fragment sau o piesă dintre cele mai alese ale creației sale. Scopul unei astfel de figurații, din parali-terar, este de bonimentare sau, mai în clar, de reclamă. Flancat din față și din spate de cărți, mediu de existență *par excellence*, pe post de produs al creației naturale de astă dată, se detașează, *ex aequo* cu autorul și tot în prim-plan, cea mai prețioasă: succesorul în breaslă. Identificăm: tatăl, profesor și poet; fiul, tot profesor și cercetător literar, o fericită filiație, din care nu au norocul să se înfrupte prea mulți scriitori, contrar dezideratelor intime ale celor cu progenituri și în afara scrierilor literare... Și, ca să închei bucla, nu în ultimul rând, prefixoidul *amphi-* din titulatura editurii (asociație familială) la care a apărut volumul, termen de sorginte grecească și care are sensul de „ambii”...

Suficiente materiale în sprijin pentru a-mi fixa un punct de observație din care să panoramez, în unghi îngust după bugetul de spațiu, considerațiile de mai jos. Firește, urmărind ce au scris condeieri exersați și de certă notorietate despre producția poetică a contemporanului oltean Șt. Dincescu (pseudonim), devenit prin adopțiune băcăuan, și atent la profilurile-efigie pe care i le-au creionat spre a-i facilita accesul în galeria de onoare, nu am ambiția de a le face vreo concurență, aș risca să apar drept veleitar.

Nu i-am parcurs autorului cu regularitate și interes particular aparițiile diacronice în volume, ci doar am citit cu plăcută surpriză ce a apărut prin revistele la care am acces de lectură. Pot spune, doar în temeiul acestui florilegiu, că avem de a face cu un spirit profund marcat de importanța literaturii, ca artă majoră a cuvântului, și de aleasă reverență în fața măestrilor întru poezie, în primul rând. Dacă faptul era doar indirect diseminat în textele sale anterioare, în acest volum de „traduceri imaginare”, care sunt doar niște „explicații” metaforizante față de realitatea textuală propriu-zisă, trimiterile sunt, de regulă, „în clar”, iar rezultatele niște pastişe superioare, ambiționând chiar o rivalitate valorică cu originalele.

Scriitorul a avut ca înaintași, în acest demers – intertextualist, ca formulă declarată – nume de referință, atât din spațiul românesc (V. Voiculescu, *Ultimele sonete închipuite ale lui Shakespeare*, 90 la număr), cât și străine (J.L. Borges, *Pierre Ménard autor del Quijote*). Termenul „pastișă”, folosit pentru a capta un gen de identificare, nu este unul cu accepțiune de „ceva de rangul doi”, menit a certifica oarece ucenicie absolvită corespunzător. Un spirit pătrunzător de fenomene literare susținea că poți afirma că ai înțeles cum se cuvine un autor dacă ești în stare să-l pastișezi – la modul elevat, se înțelege. Dacă își închipuie oarecine că este cumva facil să-l pastișezi pe un Esenin sau pe un Khayyâm, ca să nu mai vorbim de un Rilke, este invitat să facă încercarea, iar mai apoi să se pronunțe în cunoștință de cauză. Pentru așa ceva îți este necesară o pregătire culturală pe măsură și o stofă de poet, de cea mai bună calitate, iar Șt. Dinescu face proba și o trece cu succes. Aș merge și mai departe spunând că, de la un prag încolo, iar acesta nu prea îndepărtat în textele proprii, pastișa devine un simplu pretext, sau un punct de plecare în demersul propriu, delestat de „racheta purtătoare”.

Întrucât rândurile de față nu își propun o „dare de seamă” a întregului volum disecat analitic, voi încerca o suplinire a acestui demers critic obișnuit prin ilustrarea gen „pars pro toto” a scrierii, luând în considerare doar un poem: *Elegia a XXXI-a*, rilkeană, cu tematizarea propusă de autor: *Să-mi vină fracul mortului: mănășă!...* Dacă ar fi să o raportez la o intenție auctorială doar bănuită, m-aș ispiți la o trimitere „testamentară” argheziană, un legat poetic destinat tot fiului: *Nu-ți voi lăsa drept bunuri după moarte... fiule...* (indiciu generic) ș.a.m.d. Dincoace, respectivul „legatar” este protocolar desemnat, tot printr-o sintagmă pastișardă, sub a cărui zodie e închinat tot ciclul: *Celui mai iubit dintre pământeni, fiului meu Florin Daniel Dincă – „andrisant”* cu statut civil net și inconfundabil. Binomul tată-fiu, la care făceam mențiune titlatură, capătă încă un argument. Uvertura scenică (trimițând subtextual la o mallarméană *Scenă a Irodiadei: Madame, allez-vous donc mourir?*) figurează un preambul al dispariției din decorul existențial a părintelui: *Veni-va, fiule, și ceasul?!... A și venit, copile?!... De ce/ tremuri?... Hai, stinge-mi, mătăitule, făclia! Solemnitatea clipei de adio e dinamitată de un vocativ de contrast: mătăitule, a cărui incongruență în context nu scapă cititorului. Firește că, pe un plan normal denotativ, semantismul termenului distonează cu gravitatea evenimentului, e un cuvânt care pare a o fi luat-o razna și, de fapt, chiar așa își împlinește rolul: este declicul figural, cel poetic. E semn că s-a inițiat procesul combustiei literare, urmat de degajarea energiei poetice.*

Cititorul e invitat la degustarea spectacolului cu meandre și înfățișări impredictibile, într-o cascadă de surprize virgine. Sper că autorul, măcar, care a organizat toată această butaforie textuală, va conveni că m-am apropiat cât de cât autorizat de întreprinderea lui. Îndrăznesc a raporta ieșirea din ceremonialul de rigoare, cu orizont de așteptare prezumat dinamitat de neprevăzut, printr-o justificare sugerată de fizica microparticulelor: la momentul dezintegrării unui material radioactiv intrat în fisiune, particulele elementare subatomice pleacă pe traiectorii imprevizibile. Fizicienii atomiști încă se străduiesc, cu rezultat incert, să le determine matematic legile de mișcare, viteza și direcția... Doar spectrografia ne certifică acest fenomen aprehendat în infinitate cronologică...

Moartea corporală fiind și ea începutul unei dezintegrări dintr-o totalitate organică, analogia cu un infraplan al materialității se poate susține. Nu altfel se prezintă dinamica celorlalte elemente de secvență poetică și care sunt convocate la amintitul fenomen funebru și... perplex: „barcagiul” (miticul Caron, luntrașul psihopomp) nu se prezintă clasic la luarea în primire a rolului său sobru, ci năvălește neprotocolar „pe fereastră”, iar „scăldătoarele”, în loc să preia tradiționalul job mortuar al abluțiunii, „îmbobocesc pe vatră”.

Metaforizarea de acest tip, ca abatere de la regulile și protocolul comunicării denotative, inserând „clou”-ul spectacolului textual, este de trecut în contul aceluiași tip de mișcare imprevizibilă a particulelor elementare. E partea spectaculară la care autorul ne face să asistăm, în regie proprie. Negreșit, acestea nu compun doar ele arealul de reprezentare; ar rezulta un ansamblu pur suprarrealist. Or, miza poetică nu în asta rezidă, ci într-o auctorială încercare de supunere la obiect a ceea ce are alura unei autonomii suficiente sieși. Ce este supraelementar susține pe mai departe cadrul tematic și urmează mișcările antestabilite, previzibile: „bocitoarele s-au strâns la ușa”, „șnăidării” (croitorii adică, cu nume nemțesc) măsoară grijulii, ca „să-mi vină fracul mortului: mănășă!...”

La fel, termenul „firavule”, adresat fiului istovit de năucitoare secesiune dictată de moarte și care pare a nu-și regăsi vlaga pentru priveghere, e acum în alt plan decât la început. Dar pe măsură ce înaintăm în textul poemului, el este tot mai iradiat de imagini din categoria imprevizibilelor în apariții și

traietorii, precum „ghepardul trecând prin gămălia acului”, acesta fiind un punct de trecere așteptat, dar neonorat de conveniențe; pe acolo „nici ieri scatiul nu-și filtrase naiul”.

Tot în fascicule difuze se pornesc, din loc în loc, precum la ceremonia „așezării punților” într-un alai mortuar, șarjele metaforice microelementare: „brizele pe care pescărușii ouă, pe care fulgerele-și tipăresc diata”... „Ce primăvară mă atârână de insomnia/ clopotului mare?/ Ce trăsurică poartă-mi ploidul renașterilor la azil?” etc. Un inventar al lor, numai prin referire la acest poem ar umple un spațiu aproximat la mai bine de jumătate din materia lingvistică a poemului. Să ne limităm doar la mostra selectată, pe care o intuiesc suficientă explanatoriu. Enfilada de elemente recognoscibile, întrucât făcând parte din ritualul comun al înmormântării, și focurile de artificii ale neașteptatelor surveniri metaforice, însoțitorii ca *side effects*, dispărând fulgerător ca printr-o autofagocitare, alcătuiesc linia de înaintare a unui astfel de poem, care pe măsură ce crește se și apropie de finalul său autotelic – iată tehnica prin care poetul își țese giulgiul epico-liric al textului succesoral, al celui mai de seamă legat destinat fiului iubit. Înțelegem că celelalte „bunuri după moarte” merită o mai modestă sau moderată atenție ori se presupun ca de la sine înțelese...

Că și alte moduri de a investiga creația poetică a lui Șt. Dinescu sunt într-un tot posibil, într-un paralelism fără „*numerus clausus*”, nimeni nu o poate nega, inclusiv cel care semnează învederarea de față. Ceea ce este de reținut e că nu avem de a face, în astfel de modulări poetice, doar cu artificii stilistice împrumutate sau comune cu „vechea gardă” retorică, ci cu procedee mult mai atent elaborate și experimentate după un parangon imanent paradigmei epistemice generale a contemporaneității celei mai actuale. Aici aș vedea originalitatea și virtutea axiologică a unei astfel de creații, una singulară în felul ei, marca Ștefan Dinescu.

S-ar cuveni ca fiul, în calitatea sa de „asociat” implicat *intra-* și *para-*textual, cunoscător intim și integral al creației paterne, să-și canalizeze diligența în a o face cunoscută pe măsura importanței ei de fapt. A demonstrat, prin lucrări de aleasă factură literară, că este în măsură a răspunde unei astfel de sarcini. Nu s-ar putea concepe un gest de recunoștință mai nobil și mai încărcat de pietate filială. Sugestia a fost emisă și probabil nu va trece neluată în seamă.

Ștefan Dinescu

Poezia maturității creatoare: Ion Cristofor – *Poeme canibale*

Dr. Zenovie CÂRLUGEA

Târgu-Jiu

După cum există în lumea plantelor anumite specii numite „carnivore” (ceea ce sugerează și ilustrația copertei aparținând lui Gabriel Huttera), hrănindu-se cu animale, insecte și diferite artropode (de revăzut lucrarea de pionierat a lui Charles Darwin, *Insectivorous Plants*, din 1875, cu clasificări și descrieri de „capcane” felurite care au surprins lumea științifică și nu numai), concedem că, dincolo de acest ecosistem prin care natura a dezvoltat curioase interferențe între regnuri, pot exista, la nivelul imaginărilor metaforic și simbolic, și „devorări” de ordin artistic, mai exact senzația trăită intens de creatori care se văd „consumați” într-o mistică a creației.

Ne vin în minte câteva intuiții estetice de o incontestabilă modernitate, rezonând, la unii dintre marii poeți ai lumii, cu mitul lucidității extreme care i-a condus uneori la suicid. Să ne oprim doar la două exemple din poezia românească, invocând mai întâi acea „voluptate a morții neîndurătoare” și rugul suferinței ce nu putea fi stins „cu toate apele mării”, așa-numitul *complex al lui Empedocle* mărturisit de Eminescu în *Odă în metru antic*: „Jalnic ard de viu chinuit ca Nessus,/ Ori ca Hercul înveninat de haina-i;/ Focul meu a-l stinge nu pot cu toate/ Apele mării”. Sau, bunăoară, mai apropiat de cazul nostru, poemul lui Ion Barbu, exprimând simbolistica autofagiei, a devorării propriului corp, de către asceticul Nas-tratin Hogea („tristul Argos” ca ipostază degradată a mitului), revenit cu „ciudatul” lui caiac „peticit” din argonautica pribegie, în Isarlıkul „turcit”. Refuzând invitația pașei de a sărbători evenimentul revenirii sale în „alba Isarlık”, asceticul înțelept Hogea, rămas în corabie, se autodevoră („Sfânt trup și hrană sieși, Hagi rupea din el”), gest care traduce triumful spiritului asupra corporalității imanente, *autofagia* însemnând consacrare, deplina depășire a teluricului, transfigurare ideatică, absolvire în transcendență. Și, desigur, la un creator de valori, nu mai puțin, conștiință a asumării, a dăruirii de sine jertfelnice, deci dramă onto-gnoseologică și estetică deopotrivă...

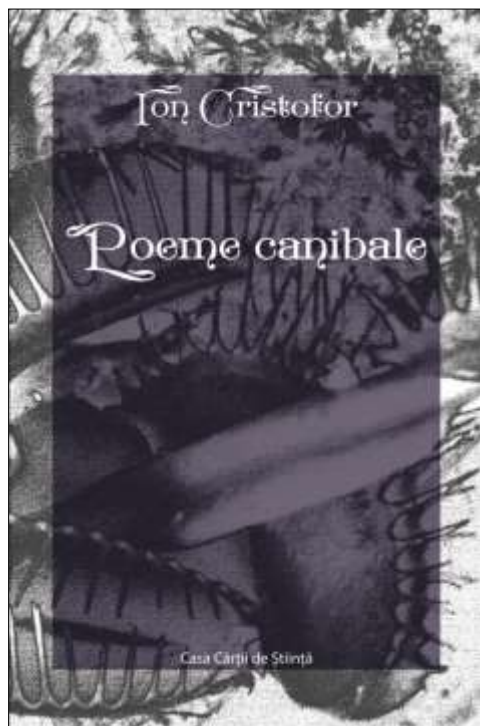
Dublă de un bun traducător și de un eseist mișcându-se cu ușurință pe coordonate cultural-literare, ba chiar de un critic și istoric literar cu opțiuni viabile, neuitând nici de vocația gazetarului (realizator de reușite cărți-interviuri cu scriitori din diaspora, belgieni, din Țara Sfântă etc.), poetul clujean Ion Cristofor a mers pe căi diferite față de colegii săi de generație, căci, având școala „Echinoului” (vreo doi ani redactor, cu mult înainte de debutul editorial din 1982 cu placheta „În odăile fulgerului”) și, mai toată viața, fiind redactor la publicații cultural-literare și edituri (*Tribuna*, Editura Mesagerul, *Cetatea culturală*, *Orașul* ș.a.), poetul nu și-a permis să se „joace” cu cuvântul, dimpotrivă, scrisul său este rezultatul unei gândiri carteziene, lucide, responsabile... Ilustrează, prin urmare, profilul complex de *poeta natus* completat de *poeta doctus* (lucrarea de doctorat din 2001, *Aron Cotruș între revoltă și rugăciune*) și de *poeta artifex*, de unde și o anumită elaborare, inspirată, desigur, a poemelor sale, care nu fac concesii locvacității incongruente și manierei postmoderniste aglutinată de fumisterii și futilități verslibriste.

În cronică sa din *România literară* la volumul *Cronica stelelor* din 2017, Nicolae Manolescu, constatând că Ion Cristofor este „un poet cultivat, care scrie o poezie de mare acuratețe”, sublinia faptul că autorul „își construiește cu scrupul artistic poemele”; ba, mai mult, „scrie o poezie înrudită cu a colegilor lui de generație, dar și cu a înaintașilor lui, cu o particularitate totuși izbitoare: nu are, precum clujezii, de la Gurghianu la Felea, cultul urbei de pe Someș; este, din contră, înclinat spre natură, îndrăgostit de plante, de arbori, de păsăret, atât acela pământesc, cât și acela îngeresc. Poemele au uneori aspectul unor stampe japoneze, desenate cu penița pe hârtie fină” (nr. 14/23.03.2018-29.03.2018).

Să remarcăm, pe lângă rezonanța biblică a unor texte, fără însă a fi un mistic, că poetul nu e lipsit nici de un anumit spirit clasicist, de unde ispita de a da titluri sugestive referitoare la elemente din cultura și mitologia greco-romană (*Maryas*, 2001; *Angore et taedio*, 2009; *Cine a dat foc Romei*, 2010; *Însemnări de pe pluta Meduzei*, eseuri, 2014 ș.a.), regăsindu-se uneori și în viziunile unui tradiționalism confortabil și oșios. Dar mai vibrantă pare nota de „anxietate și plictiseală” pe care o pune în vibrație volumul cu

titlu latinesc citat, exprimând exact portretul psiho-artistic al poetului trăind și fiind martor al tuturor crizelor globaliste de la sfârșit de secol XX și început de mileniu III...

Fără a-l apropia aici pe Ion Cristofor (n. 22 aprilie 1952, în comuna Geaca-Cluj), autorul volumului *Poeme canibale*¹, de poezii menționați mai sus, întrucât, cum vom vedea, el rezzonează cu fondul tem-

atic al altor trăiri lirice/structuri poetice, vom preciza de la început că titlul cărții implică un semantism binar care sugerează, pe de o parte, o anumită „cruzime” referențială a poeziei înseși, izvorâtă din realitate și adresându-i-se ca atare, iar, pe de altă parte, tangentă la ideatica sacrificială/jertfelnică evocată de poezii citați, o stare disforică dacă nu acut dureroasă trăită de poetul care se simte devorat în esențialitatea profesiei de credință („focul care mă bântuie” – „Epistolar”); altfel zis, scrutarea lucidă a sinelui creator măcinat până la ultimele consecințe, precum un incendiu de neoprit ar mistui o casă până la temelie...

Poeme canibale este, în toate planurile, o carte a maturității artistice, scrisă de un poet aparținând generației optzeciste, dar care, dincolo de poetica respectivă, atât de concesivă discursivității, oralității, ludicului și tuturor experimentelor compozite postmoderne, a rămas fidel unei poezii de concepție, animată de metafore și de o substrucție stilistică elaborată, discursul liric reușind a închea o semnificație ideatică centripetă și deloc difuză, coagulând în teme, motive, simboluri, metaforizări, sugestii, stări de conștiință și spirit.

Sentimentul plener al recentelor poeme „carnivore”, *doloric*, exprimat cu atât relief de asumată suferință și în atâtea arte poetice, vine să concluzioneze în apoftegme cu reflexe mitice că „adevăratul poet e doar cel ce mai poate să-și laude capul tăiat/ De pe tava de argint a frumoasei” („Adevăratul poet”). Sau, conform mărturisirii din arta poetică, „Un pumn de cuvinte”: „În tristețe m-am îmbăiat, în tristețe m-am întors/ (...) / Tânăr fiind, am supt la țâța de cățea a cuvintelor (...) / Și azi mai cred că gloria se cuvine doar celor ce taie frunză la câini/ delatorilor pri-pășiți prin aula universităților,/ sicofanților prosperând în penumbra cu lauri a Academiei”.

Poezia lui Ion Cristofor, de data asta o chintesență a biografiei sale pe latura înțelegerii lumii, a devenirii sale spirituale, aduce în pagină (și în acolada tematicii abordate și ideaticii încifrate) momente din copilărie și tinerețe, care ne lasă să-i întrevădem sufletul invadat de tristețe. Iată, bunăoară, în „Poetul oficial”, amintirea bunicii oarbe care „credea cu tărie/ Că bunul Dumnezeu nu e decât un simplu păstor”, îndemnându-și nepotul să se roage, în vremuri dictate de „Scriptura stalinistă”, cum ar zice Blaga: „În tot acest anotimp secetos/ m-am rugat fierbinte la Domnul/ ca Lenin sau partidul de care auzeam la radio/ în sfârșit unul din ei să treacă prin satul nostru/ și să ne dăruiască/ dacă nu o văcuță cu lapte/ măcar o capră cu ugere mari”. Desigur, spiritul contestatar nu a întârziat să se manifeste, vreme îndelungată, „poetul oficial” – zice ironic poetul – „În tot acest timp/ în jumătatea de veac/ cât a ținut comunismul/ poetul oficial scria pe zidul casei sale «noi nu am avut viață privată/ noi am băut doar laptele negru al cenzurii,/ noi am băut doar laptele negru al cenzurii”.

Liricul are conștiința unui destin împovărat, asaltat, hărțuit prin „negrele cuvinte” care „urlă amarnic,/ Aleargă ca o haită flămândă de lupi pe urmele mele/ Și nu știu dacă le auziți voi”.

Da, da, se aude, și încă foarte clar cum, transpus hieratic în ipostaza unei vietăți încolțite, hăituite, sfâșiate de guri carnișiere flămânde, eul poetic se încarcă de atmosfera unei tristeți ca un cer vâlurit de nouri amenințatori. Căci, scrie poetul, „bucuriile” și „norocul nostru a intrat într-o turmă de porci/ Și asta e tot ce poți să îngăimi lângă prorocul ațipit într-o carte”. De unde un prelung sentiment al indignării, al tristeții repliatoare, chiar al tragicului și predestinării, care trece peste sufletul poetului, cu negre înfiorări de spectru thanatic, într-un stoicism al suferinței asumate: „Nu frumusețea am așezat-o pe genunchi/ Asemenea lui Rimbaud, negustorul de arme,/ Ci doar o piele de câine tăbăcită/ Pe care

¹ Editura Casa Cărții de Știință, Cluj-Napoca, 2021, 108 p.

am scris toate faptele negre din viața mea”. Acestea sunt „negrele cuvinte” care-i exprimă acum orizontul sufletului, într-o îndimenticabilă artă poetică („Negre cuvinte”).

Semințele acestei „agresiuni” sufletești, ale acestei stări existențiale de dizarmonie vin de departe, din biografia poetului, sedimentându-se într-o poezie de retrairi surescitând asprimi îndurate, ceea ce grăiește clar despre organicitatea sentimentului decantat cu mărturisitoare sinceritate și nicidecum scoase dintr-o gestică teatrală a negrei tristeți, care ar suna aproximativ convențional sau de-a dreptul fals, precum în poemul „Dansam cu norii”, amintind de „tatăl întors din Siberia (care) avea fața ca o coajă de arbore bătrân”, de „mătușile îmbrăcate în negru (care) abia își mai aminteau/ de soții neîntorși din război”, dar și despre „câinii milogi ai ulițelor (cu care) am copilărit” ori de „casa cu acoperiș de trestie în care improvizam luminișuri/ cu un muc de lumânare de seu”. Și încă ceva trăit pe viu: „Copil înspăimântat de zvonuri, de impozite,/ de cotele ce trebuiau date la stat/ (...)/ înspăimântat de tovarășii în haine albastre împrăștiind prin sate/ manifeste cu Tito, banditul ce agita un topor plin de sânge...” Acest univers de coșmar social și familial, dezvoltat într-o cursivitate rememorativă în substanță, convoacă imagini crude, nevindecabile, desenând timpul acela când „un mare nimeni era așteptat în oraș/ și vorbele tatălui erau neliniștite ca vrăbiile/ sub ramurile duzilor din curte izbindu-se-n vânt/ ca săbiile unei sălbatică, neașteptate hoarde”. Era epoca de comunizare forțată a țării, cu „întuneric de miere neagră”, aflată sub „spectrul foamei”, cu „schelete” și „prapori auriți la înmormântări”, „cu lovituri de ciomag noduros/ peste fragile viețile noastre/ retrase pe coama unui deal/ trăind cu spaima în sân/ de teama steluței roșii din abecedare”.

În asumarea acestui destin marcat de cruzimile epocii staliniste, poetul are și percepția unui timp îndelungat atingător sau raportabil la mitul christic, în neconținută lui degradare profană, ceea ce ne amintește de viziunea expresionistă a cetății decăzute din blagianul poem „Paradis în destrămare” (1926), cu „serafimi cu păr nins/ (care) însetează după adevăr”, cu „arhangheli (ce) se plâng/ de greutatea aripelor”, cu „porumbelul sfântului duh” care, trecând printre sori vecini, „cu pliscul stinge cele din urmă lumini”, cu „îngerii goi” culcându-se în fân, cu „apa vie” năpădită de păianjeni și cu „trupul trist” secăt de țărâna poveștilor... Și tot în volumul *Laudă somnului*, poemul *Veac*, cu viziuni apocaliptice, precum „exaltările” de libertate ale individului strigate prin teatre, cu „Arhangheli sosiți să pedepsească orașul/ (care) s-au rătăcit prin baruri cu penele arse./ Danțatoarea albă le trece prin sânge, răsând s-a oprit/ pe-un vârf de picior ca pe-o sticlă întoarsă”.

Același presentiment apocaliptic în poemul lui Ion Cristofor *Steaua sub care m-am născut*, invocând o confraternă adresă („gureșii poeți”), dar exprimând și o credință:

„Steaua sub care m-am născut e stinsă de câteva veacuri,
Iar fariseii și magii sunt încă pe drum
Rătăciți prin hanuri,
Prin târgurile năpădite de smog și fum”.

Desigur, acesta e – crede poetul – *Veacul lui Iuda*, făcându-ne „vecini cu nimicul, cu golul”: „E anotimpul pietrelor, e veacul din urmă al Iudei/ La fiecare poartă ne îmbrățișează fratele vânt,/ Ne întâmpină, vânăta, sora cea mare a paparudei”. Sau *Ultima zi de dinaintea potopului*, cum sună alt titlu...

Agenda poetului are și ea ținte destul de reformatoare, din care reținem ironia tăioasă și sarcasmul de fel programatic: „Să vidanjezi capetele oamenilor politici/ Să cureți albia fluviilor de zgura melancoliilor tale”. Sau surprinzându-se într-o rebelă distonie solitară astfel: „Singur ca nechezatul unui cal/ galopând pe o colină pustie”), ori simțind cum „toate aceste semne întunecate/ de pe albul hârtiei/ ce se retrag în oasele/ în sângele tău/ acum mai albastru/ decât cerul de toamnă” – *Singur*.

O senzație de târziu, de timp consumat străbate aceste poeme, versul reținând imaginile pregnante, marcate onomatopeic: „Acum anotimpul cu mâinile lui păroase/ ne descifrează în șoaptă numele scrise în cartea morților,/ o inimă singură scheaună ca un câine/ (...)/ Acum undeva o tânără, generoasă femeie/ cu sâni strălucitori ca două grămezi de sare/ linse de turma de capre,/ ne oferă surâzătoare/ pe mai nimic un pașaport pentru cer./ (...)/ În tristețea mea răsar ultimele stele,/ mă părăsesc toate femeile pe care cândva le-am iubit..

Aceeași senzație de „târziu” onto-existențial în *Oră târzie*. Invitat la dans de „lanul de mentă sălbatică”, poetul reține elementele unui decor destructurat/ măcinat de ritmurile timpului: grădina părăsită, vântul cântând prin arbori uscați, un blues „plin de melancolie”, „un jazz sălbatic”, „barbare cântece”... În aceeași oră târzie, pe fața hârtiei „poemul nu e mai mult decât o bizară onanie a cuvintelor/ O

dără băloasă, o chinută secreție a melcilor/ Pe zidul umbrit de arborii înfiorându-se undeva în noapte/ De rafalele puștilor,/ De vaietele unor severe execuții”. Așadar, o carte în care poetul nu va rosti nicio dată decât ceea ce îi oferă experiența și realitatea, fără concesii făcute gratuității imaginare, o carte care pune degetul pe „rănilor” încă nevindecate ale sufletului, decantându-le sensurile, semnificațiile și, desigur, decantarea în spirit, ca eliberare și redempțiune. Iată ideea unui crez poetic care, construind în numele Poeziei „gândiri și imagini”, cum zicea Eminescu, nu lucrează decât cu experiența de viață câștigată și cu atingerea (care nu e deloc confortabilă) de realități aspre și mai puțin agreabile.

„E limpede – scrie poetul cu tonul psalmic din cântarea despre „lumina lină”, împăcat cu ideea zădărniceii și risipirii sale – că și alții mai breji au umblat pe la școlile cele înalte ale Melancoliei./ Dar nu au învins nici tristețea, nici moartea./ În zadar îți cauți prin zgomotoasele târguri coroana de spini/ Printre salcâmi de la marginea cimitirului” (*Lumină de seară*).

Timpu istoric, evocat în poezia omonimă, l-a învățat că „îți trebuie multă luciditate sau nebunie/ Ca să treci înghețat cu o femeie în brațe”. Din alt poem, *Vis, oameni și câini*, aflăm despre iluzionarea că este „mai bogat în versuri decât milionarii în bani”, vis spulberat repede de spectrul Alzheimerului, precum atâtea „lucruri topite-n memorie, captive ca găzele prinse în chihlimbar/ și stoluri de rândunele grăbind de spaima iernii spre sud”.

Există în această poezie o insidioasă ironie tonică, redresabilă, contrapusă gravității, grație căreia poetul își revine repede din stări de visare, de levitație, de meditație, bunăoară la condiția prozaică a unei sedințe „tocmai când se citea ordinea de zi” (*Ordinea de noapte*). În solitudinea lui sufletească, el aude cum plâng „pietrele”, „plânsul femeii din zid” care nu se lasă consolată, cum îi vorbesc arborii „ca unui frate”, cum, în sfârșit, stelele „mă găsesc gol și pustiu/ În camera țiuiind de singurătate,/ Ascultând pietrele din zid/ Cum își declară dragoste și credință veșnică” (*Femeia din zid*).

Un complex imagistic distinct îl constituie de-a lungul poeziei lui Ion Cristofor un fel de așa-zis erotism, viziunile sale imagistic-structurante fiind engramate de o erotizare trecută pe toată gama, de la aluzii mitico-legendare, la ipostazieri sau *flash back*-uri din biografia concretă, plenară fiind atitudinea de repliere lucidă, de raționalitate circumspectă, de judecată a unui matur cu capul pe umeri, capabil a fi ironic și sarcastic într-o retrovizare fără pudibonderii a vieții sale sentimentale, conjugale... Receptat cu această dispoziție sensibilă, peisajul devine de un feminism lunatic, precum în poezia *Noaptea cu lună*, reluată pe coperta a IV-a a cărții, stampă urcată într-un registru al inefabilului și enigmaticului, ușor șocant, de tentă expresionistă dacă nu chiar aluziv surrealită: „Uneori/ în nopțile cu lună plină/ sătul de atâtea singurătate/ bunul Dumnezeu/ dă norii adunați pe cer într-o parte/ ca pe halatul de mătase al unei/ femei/ lăsându-ne să ne bucurăm/ că zărim pentru câteva clipe/ sânul lunii./ În timp ce grăbită trece pe stradă/ călugărița cea tânără târând/ un geamantan de carton/ în care duce capul tăiat/ al sfântului Ioan Botezătorul”.

În ciuda unor asemenea apetențe asociative, structurând o sensibilitate lirică distinctă, Poetul nu este un „erotoman”, ci un creator lucid care vorbește despre femei, fie cu mai vechi „obsesii” ale adolescenței și tinereții (v. poemul *Secetă*, evocând ritualul de aducere a ploii făcut de fete goale ajutate de o babă, noaptea, pe câmpul uscat, poetul trăgând cu ochiul dintr-o „tufă de răchită”!), fie cu referiri de domesticitate conjugală (schife de familie), fie cu aluzii la vechi mituri, precum în poemul *Femeia din vis*, fantasmă torturantă a multor suflete poeticești. La Ion Cristofor există însă o atitudine așa-zis lucidă, demistificatoare, aluziv-ironică: „O femeie ieșită din pâcla dimineții/ Îmi lipește o frunză de aur/ Pe gură./ Va trebui să taci îmi șoptește în trecere/ O mie de ani sau mai mult/ Până când merii iviți ca Eva din coapsele tale/ Îți vor dăruii ție sau șarpelui/ Fructul cunoașterii./ Va fi nevoie ca o mie de sori să apună/ Pentru ca lanul de maci/ Dintre tine și femeia din vis/ Să intre din nou în încăperile tale” (*Femeia din vis*). Sau acest tablou din care aflăm: „Cu prietenii nu poți să împarți sărăcia/ Ci doar femeile frumoase și vinul”. Cuplul adamic din „garsoniera închiriată” știe că „dacă nu avem copii/ E bună și o păpușă de cârpe/ Pierdută de o fetiță oarbă în ploaie” (*Lumină de seară*). În privința femeilor (fali-mentară banca lor de iluzii!), „la urma urmei, fericirea dă lăstari doar în grădinile altora” (chiar dacă, așa cum zicea Blaga scuzându-se, se mai preumbla și el „prin grădinile altora”!). Din textul intitulat *Adevăratul poet*, aflăm că, în tinerețea-i, „singurul templu la care mă închinam/ erau pulpele tale”, iar acum „doar trestii uscate și frunzele roșii ce-mi cad în păr/ Îmi amintesc de parfumul tău de femeie”... Uneori sunt notate „concupiscente” de felul celei din scena jupuirii caprei, în care, în timp ce „preotul rubicond” îi spunea că „și caprele sau oile tăiate se duc la cer”, „eu, păcătosul,/ trăgeam cu ochiul/ la sânii

monumentali al doamnei preotese/ săltând ca doi iezi într-un câmp cu iarba înaltă/ și verde ca ochii ei/ părul ei negru lumina ca un foc de cărbuni/ în coridorul umbros al casei parohiale...” (*Capra*). Sau sâni profesoarei de spaniolă, „ca două superbe montgolfiere” (*Doamna Carmencita*). Ori despre „sânii căzuți” (Bacovia îi vedea „lăsați”) și bucuria de a mai practica „poziția misionarului”! (*Întâlnire cu o femeie*). Precum alte referiri, fie ele *en titre* ori secvențiale, deloc sentimentale, dimpotrivă, într-o atitudine ironic-fantezistă de *aqua forte*, precum în *Surâsul tău*, *Între mine și femeia visată*, *Lumina ochilor tăi*, *O convertire*, *Alfabetul iubirii*, *Un pumn de cuvinte*, *Sunt seri*, *Sex cu Anne Sexton*, *Hau, hau!* etc.

Un excurs biografic, sintetizat astfel, adus dinaintea cititorului, cu sinceritatea pe care Maiorescu o cerea liricilor drept condiție *sine qua non*, avem în poemul *Sărutul francez*, autorul mărturisind totodată că nu va lăsa prin testament fiilor săi „decât neliniștea și oboselile unui poet”:

„Femeile frumoase, îmi spun, nu călătoresc niciodată singure
Bucură-te că sunteți împreună și că banca ta de iluzii nu a dat faliment.
Ai trecut printr-un divorț, prin două operații,
Ai traversat un deșert, ai plâns amarnic sub steaua săracului
Ai trecut printr-o revoluție mai sângeroasă decât o femeie la ciclu”.

Titlul volumului îl găsim „explicat” în poezia *Poemele canibale*, imaginând o fabulă transpunând subiectul la persoana a treia. Este o obiectivitate jucată de un eu liric care vorbește despre sine însuși în numele altora, atenuând dramaticul printr-un scenariu anecdotic, comunicat astfel:

„Soțul doamnei Ersilia e poet.
Câteva săptămâni la rând
i-a povestit devotatei femei
despre intenția lui de a scrie o carte
numită *Poemele canibale*.

Retras în camera lui de lucru
A tot scris și scris câteva zile la rând.
Când într-o zi, în vremea amiezii,
Doamna Ersilia a auzit un răcnet animalic
Înspăimântat, soțul ei, delicatul poet,
A ieșit din camera sa fără mâini.

Bietul om a constatat cu uimire
tocmai pe când se pregătea să pună punctul final
că ambele brațe până la umeri
i-au fost devorate de cuvintele canibale”.

Acesta e *Poemul carnivor* (a se observa sinonimia „carnasieră” nu totdeauna perfectă: poem *carnivor* – poem *canibal*) – „unul care să-și devoreze propriul autor” și pe care până acum, zice Ion Cristofor, nimeni nu l-a scris! Unul inspirat din realitatea imediată, trăită nemijlocit, poezia dându-i autorului un sentiment de culpabilitate de vreme ce „absurdul intră neștiut sub pielea realității/ fără surle și trâmbițe [adică „fără dobe și trâmbițe”, „surlele” nefiind decât „trâmbițe”, n.n.]/ ca puiul de cangur în marsupiul mamei când fulgeră/ sau mai degrabă ca perfidul cal al troienilor” (*Poemul carnivor*).

Poet de indiscutabilă valoare, în cheia unei postmodernități ferită de experimente și care și-a asimilat lecția marii poezii, Ion Cristofor este, de la ucenicia cu *În odăile fulgerului* (1982) și *Cina pe mare* (1988), la *Poemele canibale* (2021), creatorul unui limbaj poetic de o specificitate diferențială remarcabilă, dăruit temelor sale trăite cu fervoare carteziană, cursiv în idei, convingător cu risipă de suflet, justificat și grav în viziunile sale fantezist-ironice. Cu *Poemele canibale*, Ion Cristofor atinge treapta de sus a celui imaginar liric care i-a adus, în anii din urmă, recunoașterea de poet matur, exprimat cu deplină complexitate și frumusețe a dicției artistice.

O monografie de excepție: Anca Sîrghie – *Radu Stanca și Sibiu*

Dr. Zenovie CÂRLUGEA

Târgu-Jiu

Există scriitori care, mai devreme sau mai târziu, își găsesc interpreții devotați trup și suflet, scrierile respective devenind *a fortiori* repere inamovibile în înțelegerea cât mai exactă a vieții și operei respectivului scriitor. Un asemenea devotament a manifestat în legătură cu Radu Stanca universitară sibiană Anca Sîrghie, a cărei teză de doctorat din 1981, „Radu Stanca – Studiu monografic”, susținută la Facultatea de Filologie a Universității din Cluj-Napoca, aducea date importante privind nu atât viața poetului-dramaturg, cât opera lui, opțiunea cercetătoarei fondându-se pe ideea și incontestabilul adevăr că „opera este fructul suprem al vieții unui scriitor”.

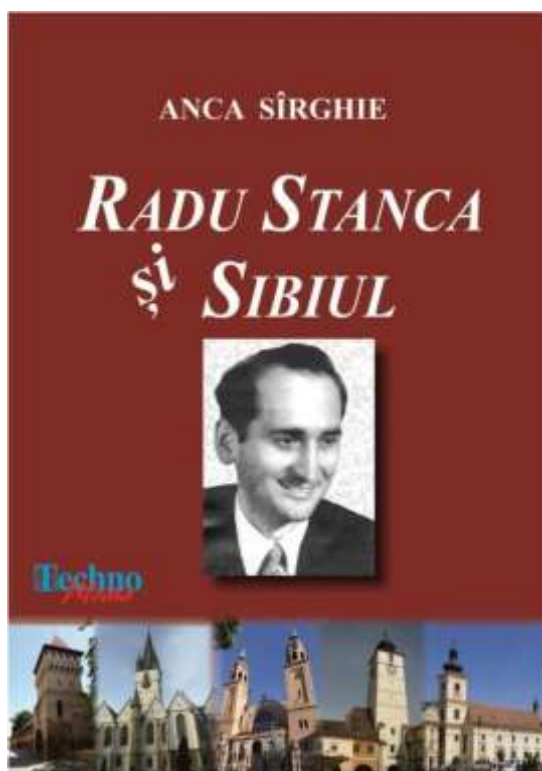
De la această perioadă „de pionierat”, dintr-o vreme când începuseră să apară primele ediții cu poezia și creația dramatică ori publicistică a „genialului plămăditor al slovei, ca poet și ca dramaturg”, Anca Sîrghie a trecut la o mai „dreaptă și echilibrată prezentare a raportului dintre biografie și creația artistică”, semnând împreună cu universitarul Marin Diaconu monografia *Radu Stanca. Profil spiritual* (vol. I și II, Fundația Națională pentru Știință și Artă, București, 2015, cu un Cuvânt-înainte de Eugen Simion). Lucrarea intenționa o „panoramare” a valorosului scriitor român contemporan „pe care destinul l-a izbit cu puterea valurilor mării în furtună”, perioada afirmării lui coîncizând în mod nefast cu nefastul deceniu al proletcultismului... A urmat acestui demers de bună colaborare cartea *Radu Stanca. Evocări și interpretări în evantai* (Editura Techno Media, Sibiu, 2016), în care profesoara Sîrghie, păstrând deschiderea celei precedente, aducea „necesarul adaos” de mărturisiri datorate unor prieteni și actori, cu trimiteri numeroase la activitatea lui Radu Stanca la Sibiu.

În recenta carte, *Radu Stanca și Sibiu* (Techno Media, Sibiu, 2022, 393 p., cu anexe – foto și facsimilări), autoarea dezvoltă această documentare privind existența omului și profesionistului în orizont sibian, burgul transilvan Hermannstadt („conglomerat cu iz medieval” – Mircea Braga) punându-și cu discreție „amprenta” asupra vieții și creației lui Radu Stanca: „Atât de profund a cunoscut el urbea și împrejurimile ei, îndrăgostindu-se de ele, încât la ochii orașului, care te măsoară de pe acoperișuri, te urmăresc și poate te pot obseda, Radu Stanca a adăugat propriul ochi. Cu ochiul lui lăuntric el a privit spre tot ce-l înconjură, descifrând taine ce scapă celor mai mulți locuitori ai orașului-burg”.

Cine parcurge textele poetului-dramaturg, comentariile sale, poate înțelege mai profund „identitatea inconfundabilă a acestui spațiu transilvan”, fie ea „tragică” sau „blestemată” după „starea lui sufletească”, căci – scrie autoarea – „între autorul *Horei domnițelor* și Sibiu există un raport de reciprocitate”.

Nu este deloc vorba de un elogiu localist, suntem preveniți de universitară sibiană, care a scris materiale de seamă despre Cioran (ferventă participantă la Colocviile „Cioran”) și l-a cunoscut bine pe filosoful de la Păltiniș, Constantin Noica. Iar de numele orașului se leagă amintirea unor nume de seamă de la Eminescu la Lucian Blaga, de la Constantin Brâncuși la Mircea Eliade ș.a.m.d.

Radu Stanca s-a născut la Sebeș, dar plecând după numai doi ani cu familia la Cluj, unde se va forma, avea să se împlinească profesional la Sibiu. Autoarea, trăind în acest vechi burg transilvan cu pe-

cetea lui barocă și de un evident multiculturalism, a cunoscut în adolescență direct spectacole puse în scenă de regizorul Radu Stanca, baladist neîntrecut, dramaturg redescoperit la adevărata dimensiune valorică, teatrolog de viziune reformatoare, eseist rafinat, ba chiar actor și regizor de indubitabil talent, recunoscut, iată, drept „cel mai important om de teatru al orașului-cetate”. Teatrul de Stat de la Sibiu a devenit una dintre cele mai invidiate scene ale țării, pe care Radu Stanca a montat peste 30 de spectacole, dar pe care nu a văzut jucându-se niciuna dintre cele 15 piese scrise de el, precum antum nu a văzut lumina rampei nicio piesă de-a lui pe vreo altă scenă din țară, precum nici azi nu se cam întâmplă chiar la el acasă! (Un izvor prețios de informații din perioada 1945-1961 îl reprezintă „Romanul epistolar” Ion Negoitescu-Radu Stanca, editat în 1978).

Mort la doar 42 de ani (urmat fiind, la doar șase luni, de fiul său Barbu), opera i-a fost editată de iubita lui Doti, actriță de mare talent și devotată soție, la care fac trimitere multe versuri din *Art doloris* și alte cicluri. Însăși Anca Sîrghie a contribuit la editarea, în 2012, împreună cu Marin Diaconu, a volumului *Dăltuiiri*, la Fundația Națională pentru Știință și Arte, semnând prefața intitulată „Prin cetatea de umbre a antumelor lui Radu Stanca”, având satisfacția că, după un deceniu de cercetare a profesorului Diaconu în toată presa românească din perioada 1932-1962, „s-au adus la lumină poezii necunoscute, texte de publicistică, chiar și un fragment din creația lui de teatru”. De reamintit că împreună au reușit editarea volumelor dedicate „Profilului spiritual”, bază solidă pentru viitoarele monografii, studii, eseuri și ediții de *Opere*. Sunt apoi de reținut atâtea și atâtea manifestări cultural-artistice pe plan local, și nu numai, la care Anca Sîrghie a fost mereu implicată, militând pentru resuscitarea interesului tinerelor generații față de „cel mai talentat baladist al literaturii române”, „Salcia plângătoare” (Eugen Simion) a generației poezilor români din deceniul VI al secolului al XX-lea.

„Poezia barocă (cum altfel ar fi putut fi perceput burgul transilvan!, n.n.) – scrie Anca Sîrghie – a lui Radu Stanca pune în ecuație Timpul, Viața și Moartea, purtând patina unui ev apus în versuri de o debordantă fantezie și de o armonie cristalină” (p. 352).

De fapt, când vorbim de Radu Stanca (5 martie 1920, Sebeș – 26 decembrie 1962, Cluj), fiu al Sebeșului și o vreme asistent al lui Lucian Blaga la Facultatea de Filosofie a Culturii aflată în refugiu la Sibiu în anii 1940-1945, ne amintim neapărat de „Constelația Stanca”, adică de cele „Trei generații de cărturari și oameni de știință” (Mihai Octavian Groza, comunicare la Centenarul Radu Stanca, organizat la Sebeș în martie 2020, publicată în *Destine literare* din Montreal și în *Romanian Journal* din New York).

Să menționăm că nici azi – după cum arăta recent conf. univ. dr. Anca Sîrghie la o sesiune de comunicări științifice din cadrul Festivalului Internațional „Lucian Blaga” de la Sebeș, 14 mai 2022 – geniul cultural al lui Radu Stanca nu este pus de municipalitatea sibiană în adevărata lumină. După inaugurarea statuii lucrute de sculptorul Ioan Cândea și amplasată în centrul orașului, directorul general al teatrului din Sibiu, actorul Constantin Chiriac, a „făcut un pas bun pentru recuperarea acestei personalități emblematice a Teatrului sibian”, urmând a se menționa pe fațada instituției numele ctitorului și, desigur, introducerea în repertoriu teatral a unor texte scrise de dramaturgul de mare talent Radu Stanca, „total necunoscut concitadinilor noștri”.

Așa a trecut anul centenar al poetului, dramaturgului, publicistului, eseistului și omului de teatru Radu Stanca, municipalitatea din Hermannstadt negrăbindu-se a lua pe linie culturală măsurile mult așteptate (poate din cauza unei consilieri culturale de toată jena, căci Radu Stanca este deja o „marcă”, un „brand” care... vinde foarte bine, și numai „globaliștii” noștri orbi – sau invidioși pe figura „celui mai frumos din orașul acesta”! – nu pot realiza cât prestigiu ar dobândi viața culturală a Sibiului, recuperându-l întru totul pe neuitatul emblematic Radu Stanca).

Admirabil este cu adevărat demersul de cercetare și recuperare pe care, de peste patru decenii, profesoara Anca Sîrghie (ea însăși contemporană a vremurilor în care a trăit autorul, în „aerul toxic al proletcultismului”, care nu a reușit să-l infesteze pe Radu Stanca, demnul colaborator al lui Blaga) îl derulează de atâtea ani, iar, mai recent, începând de la un articol aniversar („Sibiul lui Radu Stanca”, în *Lumina slovei scrise*, vol. XIII, Editura „Alma Mater”, Sibiu, 2015, pp. 5-8), la „o nouă carte” sub acest generic.

De ce „Radu Stanca și Sibiul?”, se întreabă retoric Anca Sîrghie și tot ea ne lămurește: „Pentru că oricât de bună influență formatoare a avut Clujul asupra sa înainte de anul 1940 și oricât de mult visase împlinirea proiectului euphorionist, tot în capitala culturală a Transilvaniei, în fapt la Sibiu, el s-a realizat ca actor și regizor. Tot aici a găsit seve de inspirație poetică, așa ca nicăieri altundeva. Seismica

celor două decenii sibiene (1940-1961) din existența lui Radu Stanca merită cercetată ca o perioadă de sine stătătoare, dar fără vreo intenție de decupare. Cele două decenii se cer inter-relaționate cu tot ce venea din afara lor”.

Intenția mărturisită de autoare este de extindere a unui „articol evocator din ceas sărbătoresc” într-o carte de mai largă dezvoltare și cuprindere, astfel descoperindu-l „pe adevăratul Radu Stanca, cel de dincolo de realitatea carnavalescă prin care a fost nevoit să treacă”.

Astfel, autoarea, după cercetarea „obârșilor transilvane” și a „preludierilor clujene”, evocă viața de student la Cluj și apoi la Sibiu, în anii funcționării aici a Universității „Regele Ferdinand I”, mai exact a unor facultăți (Litere, Filosofie, Drept, Medicină), altele funcționând la Timișoara (odată cu Dictatul de la Viena din 30 august 1940, până la revenirea instituției universitare în Clujul marilor deschideri de după Unirea cea Mare). Aici, la Sibiu, atmosfera orașului medieval îl inspiră pe poetul reflexiv-melancolic, bibliotecile bogate, prietenii (îndeosebi cu iubitul Nego) și participarea la viața teatrală studențească, dar și la ședințele Cercului literar „Octavian Goga” ori apoi ale Cercului Literar îi trezesc „o puternică și răscolitoare emoție”. Autoarea studiază pe rând, în capitole separate, „primatul poeziei” în afirmarea tânărului Stanca (marcat de teoriile cerchiste privind „resurecția baladei”, direcție în care va merge și Ștefan Aug. Doinaș), participarea cu contribuții deosebite la activitățile Cercului Literar de la Sibiu constituit în 1943 ca cenaclu al studenților estetizanți „evazionisti” de la Litere și Filosofie – „o manifestare de apogeu a unei exemplare cutezante puse în slujba apărării frumosului privit în oglinda eternității”... Să amintim colaborarea la revista editată de Lucian Blaga, *Saeculum*, cu eseuri abordând teme și idei de stilistică filosofică, cu accent pe valoarea estetică a culturii în general, conform adeziunii din scrisoarea trimisă criticului modernist E. Lovinescu în mai 1943, condamnând „pășunismul”, sămănătorismul și alte „-isme” din epocă.

Reținem clarificarea/nuanțarea pe care o aduce Anca Sîrghie în privința opțiunii cerchiștilor sibiene, prilej de discuții între monografiști (Ilie Guțan, Petru Poantă, Ovid S. Crohmălniceanu, Gabriela Gavril, Corneliu Ungureanu, Ion Simuț ș.a.): „Cerchiștii se afiliuau nu la repere europene străine, ci la cele ale spațiului literar transilvan. Punctul în care noi ne disociem de Ion Simuț este cel în care Domnia Sa trasează granița între cerchism și euphorionism, care în realitate au consonat în toate etapele, primul ca manifestare concretă în câmpul creației, al doilea, ca statut ideatic. De aici și proiectele lui Radu Stanca de a crea piese de teatru și de a regiza spectacole scenice în stilul euphorionist”.

Judicioase toate aceste reconsiderări, punctuale, despre cerchiști și despre *Revista Cercului Literar*, mai ales din perioada de apogeu a grupării din anii 1944-45, autoarea intrând în dialog cu unii reprezentanți și obținând informații clarificatoare (remarcabil capitolul în totalitate). Singurul dintre toți cerchiștii rămas la Sibiu după revenirea la Cluj a Universității, Radu Stanca este apreciat de fosta studentă Viorica Guy căsătorită Marica drept „cel mai strălucit dintre cerchiști”. El continuă să țină legătura cu Cercul și în anii destrămării clujene (corespondența protagonistului cu alt „titular”, confratele Ion Negoieșcu, lămurește foarte multe chestiuni dintre cerchiști, inclusiv raporturile acestora cu Lucian Blaga).

Urmărind, apoi, prezența lui Radu Stanca, cu cronici la cărți de eseistică, poezie, teatru, cu eseuri și publicistică în revista *Transilvania* – întemeiată de George Barițiu încă din 1872, aceasta jucând un rol important în viața culturală a Sibiului –, autoarea amintește de episodul tensionat din 1942, când opinia exprimată recenzial a lui Radu Stanca (la lucrarea lui L. Blaga, *Religie și spirit*) atrage nemulțumirea profesorului de filosofie a culturii, considerându-se nedreptățit de către studentul său, ceea ce îl determină pe Blaga să se retragă din Societatea „ASTRA”. Redacția, declarând că se menține pe „linia tradiției sale aproape seculare, de respect față de instituțiile de temelie ale neamului”, se desolidarizează de opinia tânărului recenzent care „a trezit unele nedumeriri”, de altfel exprimând o părere „sinceră” care l-a supărat pe Mentor... Urmărind și alte momente din viața culturală a Universității „Regele Ferdinand I” din Sibiu, îndeosebi prezența lui Radu Stanca, autoarea conchide: „Experiența sibiană a studentului Radu Stanca a cuprins liniile de forță ale manifestării eului său, de la formarea intelectualului de elită la orientarea spre lumea teatrului, într-o constantă complementaritate cu poezia”.

Scriind în registru evocator și omagial despre Sibiul lui Radu Stanca, autoarea mărturisește că dintre toți cei care au scris despre burgul transilvan de pe malurile Cîbinului, cu renumită faimă prin stratificările sale istorice și culturale, paginile scrise de Al. Dima și mai ales broșura din 1940 a lui Radu Stanca, *Sibiu, cetatea umbrelor. Mic ghid literar pentru un călător imaginar*, au impresionat-o în mod deosebit. Prilej de a-i dedica un capitol întreg sub titlul „O lecție de rafinament esteticoturistic” (VIII). Vorba

poetului-baladist care vedea în Sibiu un distinct profil asemănător cu al muzicianului Johan Sebastian Bach, celebrul componist german fost călător odinioară în Hermannstadt: „Istoria trece dintr-o încăpere într-alta fără să închidă în urmă-i uși. Între oameni, corespondențele se suprapun, între vârste, limitele dispar. Totul trece într-o zodie a sa – zodie specială, sui generis, zodia sibiană. O zodie în care stăpânesc umbrele”. De aici multe figuri întâlnite în poezia lui Radu Stanca, de la Brukenthal și Gh. Lazăr la I.C. Brătianu, G. Coșbuc, O. Goga, Mateiu Caragiale, laolaltă cu meșterii, breslașii, cavalerii și domnițele de altădată, de amintirea cărora e plin orașul și pe care le-ai putea întâlni „ivindu-se la un colț de stradă, dintr-o firidă, de pe o treaptă, de lângă un zid”.

Autoarea își urmărește protagonistul monografiei sale în diferite ipostaze (relația poetului și regizorului cu viața muzicală sibiană, cu reușitele și nereușitele regizorului, apoi stăruie, în cel puțin două capitole de reală performanță eseistică, asupra specificității sibiene ca „spiritus loci al baladei”, burgul devenind marcă înregistrată („Sibiul baladistului Radu Stanca”). Nu lipsesc referințele privind „consemnările în presă ale teatrului sibian”, nici cele la relația poetului și dramaturgului cu „proletcultismul socialist”.

Mult mai interesante, chiar implicând aspecte inedite, ni s-au părut capitolele din finalul monografiei, referitoare la „Radu și Dorina Stanca, un cuplu de legendă în istoria Teatrului de Stat din Sibiu”, „Soții Stanca, profesori de actorie”, precum și considerațiile critice privind fie „teatrologia” lui Radu Stanca, fie „șantierul dramaturgului”... Autoarea a cunoscut-o bine pe Dorina Stanca, vizitând-o la apartamentul ei din Cluj, bucurând-o în mod deosebit, în 2012, când i-a dăruit volumul *Dăltuiți*, care aducea la lumină poeme risipite în presa românească a celor 30 de ani, cei ai creației lui antume, prefața volumului fiind intitulată, „deloc întâmplător”, „Prin cetatea de umbre a antumelor lui Radu Stanca”... Este vorba de o vocație de reporter, la sursă, așa cum cercetătoarea sibiană a procedat, în câteva interviuri luate dr. Elena Daniello, prietena din ultimul deceniu de viață a lui Lucian Blaga, alcătuiind lucrarea *Lucian Blaga și ultima lui muză* (2015).

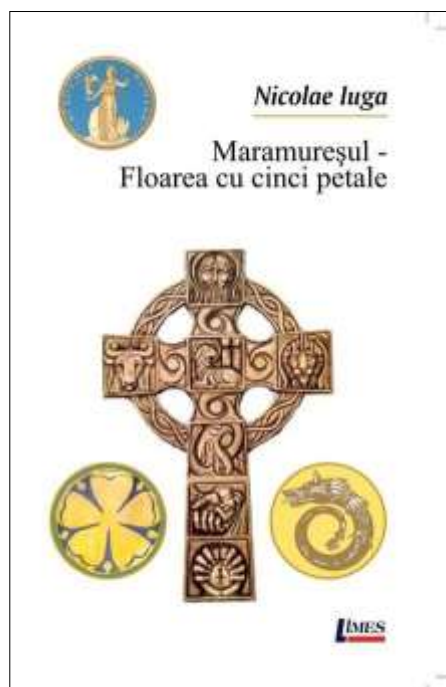
Deși nu am putea spune că poezia și dramaturgia lui Radu Stanca au fost ocolite în anii '70 și chiar după Revoluția din decembrie (dovadă că autoarea consemnează nu numai reeditările și comentariile critice, ci și toate manifestările care au avut loc pe scenele țării, în rândul tineretului, la radio și televiziune), totuși stilul „filosofic”, înalt și grav al teatrului lui Radu Stanca îi împiedică/intimidează/reține pe regizorii care, uneori, preferă un repertoriu facil, bulevardier, globalist chiar, ce vine în întâmpinarea unui public cam nepregătit/neinstruit să recepteze formule mai „complicate” de reprezentare dramatică (cam același lucru se întâmplă cu teatrul lui Lucian Blaga). Totuși, obligația o are în primul rând teatrul sibian, căci o instituție de teatru are și menirea cultivării valorilor adevărate și a formării gustului public, departe de a miza pe îndoielnicele preferințe facile cu audiență, ca mari succese ale unor puneri în scenă. Mărturisesc că, într-o discuție avută cu o personalitate literară, am aflat că, din cauza unor texte scontând pe succes facil și joc scenic în spiritul producției cabotine, ba chiar în numele unor exhibate indecențe și vulgarități, persoana în cauză și cei asemenea lui refuză să mai meargă la teatru. Ei bine, aici ar fi o carență majoră a teatrului jucat azi pe scenele țării (poate e o modă „cosmopolită”, globalizantă, conformă cu „trăirismul” curent, cu „consumul” de cultură ușoară, cu opțiunea pentru divertisment...), privind nu numai repertoriul, ci și „transpunerea” pe scenă a textelor în reprezentări dramatice îndoielnice, leșioase și bravând scenic cu ipocrizie profesională, ca să smulgă publicului aplauze de circumstanță...

În total, *Radu Stanca și Sibiul* este o carte de reală valoare istorico-literară, care adună în sine cercetări de mai lungă durată, preț de câteva volume, și o pasiune indimenticabilă, pe care autoarea Anca Sîrghie o ilustrează de peste patru decenii, reușind din plin să aducă în prim-plan personalitatea „celui mai frumos poet” baladist al Sibiului, a dramaturgului și regizorului care cerea imperios „re-teatralizarea teatrului”, precum și a eseistului și Omului Radu Stanca, al cărui geniu artistic stăruie pe coperta cu edificii multiseculare ale vechiului oraș-cetate de pe Cibin, de unde zâmbește, de dincolo de timp, dar cu o caldă încredere de sine, culturii și literaturii naționale.

O imagine în relief a Maramureșului istoric și contemporan

Dr. Vasile V. FILIP
Feldru (Bistrița-Năsăud)

Cartea „oarecum etnologică” (*Maramureșul – Floarea cu cinci petale*, Editura Limes, Cluj-Napoca, 2019, apărută cu sprijinul Consiliului local și al Primăriei orașului Săliște de Sus) pe care mi-a trimis-o Nicolae Iuga (venind oarecum în întâmpinarea formației mele de etnolog, după ce mă entuziasmasem volumul său memorialistic *Cu lanterna lui Diogene prin Facultatea de Filosofie*), recompune o altă imagine, mult mai puțin convențional-etnografică și turistică, a Maramureșului, atât în dimensiunea lui istorică (pe palierele antic, medieval și contemporan), cât și în cea etnologică și sociologică. Or, aceasta se întâmplă tocmai pentru că autorul, de formație filosofică, schimbă perspectiva cu fiecare dintre cele douăsprezece

capitole (adevărate studii tematice, precedate fiecare de câte o pagină de *Abstract* în limba engleză), incluzând nu doar mai sus amintitele discipline (etnologie, istorie, sociologie), ci și elemente de heraldică, de critică de artă (pictura maramureșeanului Valentin Rozsnyai, semnificațiile de adâncime ale Coloanei fără sfârșit a lui Brâncuși, ale cărei forme modulare se regăsesc și în arhitectura tradițională maramureșeană), de lingvistică generală (autorul vorbind aici despre limbajul traducerii textelor sacre, al *Bibliei* în deosebi, dar și – într-un *Altfel de Glosar* final – despre lexicul regional, cu îndepărtate rădăcini latine), dar mai ales lăsându-se tentat, măcar pe alocuri (cum era și firesc), de conceptualizarea filosofică, de sensurile adânci ale tuturor acestor căutări ale unui profil identitar regional, și nu numai.

Astfel că, încă din primul capitol, Nicolae Iuga nu ne oferă o singură, convențională perspectivă introductivă, ci trei, convins că „simpla descriere în cuvinte a ceea ce se vede sau aude (respectiv perspectiva etnografico-folclorică descriptivă, n.n.), fără un sens transcendent, nu este încă știință” (p. 15): anume, una a cercetării etnografic-empirice, a Maramureșului bătut la pas de către Tache Papahagi (machedon, de la limita sudică a românismului, așadar un „ochi străin”, de o vie și proaspătă mirare) și descris apoi în lucrarea din 1925, *Graiul și folklorul Maramureșului*; a doua, a folcloristului hermeneut Mihai Pop, care credea că „descrierea unui obicei ar trebui să nu aibă altă menire decât aceea de a prezenta date informaționale suficiente pentru a putea pătrunde până la sens” (cf. *Obiceiuri tradiționale românești*, 1976, p. 5); respectiv o a treia, a (subînțelegem) autorului însuși, care ne îndeamnă „spre o hermeneutică fenomenologică”, convins fiind, pe urmele lui Hegel-Husserl-Heidegger, că lumea implică o dialectică inerentă, o alternanță dintre *nomen* și *phae-nomen*, dintre lucrul-în-sine și fenomen, dintre adevărata natură a omului și aparența sa mascată (cum va explica ceva mai departe, în capitolul patru, despre *Măștile de Viflaim*, la p. 78).

Nicolae Iuga înțelege fenomenologia (pe urmele mai sus amintiților filosofi) ca pe o știință a vieții generatoare a Spiritului. El crede că „pentru cercetătorul empiric etnograf și pentru omul de știință etnolog, natura cercetărilor sale, faptele de viață spirituală ale popoarelor trebuie examinate cu o gândire călăuzită de intenția regresării spre arhetipuri prin «punerea între paranteze a lumii înșelătoare a fenomenelor» (Husserl), arhetipuri în înțelesul pe care îl dă termenului Carl Gustav Jung, acela de «imagini ale unor modele arhaice, care sintetizează experiențe originare ale umanității, care se află depozitate în inconștientul colectiv al popoarelor și care influențează comportamentul indivizilor la modul inconștient»” (p. 26, cu trimitere la C.G. Jung, *Opere complete 1. Arhetipurile și inconștientul colectiv*, 2003, pp. 53-55).

O convingătoare ilustrare a acestor principii teoretice este chiar capitolul al doilea, *Lupul dacic, de la standard la arbitrar*, în care, pe cca 30 de pagini și în opt subcapitole, autorul reface unitatea simbolică lup-șarpe-zmeu-balaur-dragon, urmărind astfel acele structuri de mentalitate arhaică (*lycanthropia*, respectiv credința în transmutația om-lup și invers, inclusiv) care au condus spre înființarea, la un moment istoric dat, a Ordinului medieval al Dragonului, explicând, totodată, și inserția în această paradigmă a cunoscutei imagini creștine a Sfântului Gheorghe ucigând balaurul cu sulita (ca inversare a imaginii „draconarului” dac, respectiv a purtătorului cunoscutului „dracon” înfipt în sulită).

Din capitolul al treilea aflăm nu doar *Cum și de ce s-a înființat Asociația culturală „Bogdan-Dragoș”?* (3.1), ci și *Câteva chestiuni de ordin istoric și simbolic* privitoare la anume elemente heraldice din blazoanele drăgoșeștilor și ale bogdăneștilor, între care nu doar cel atât de cunoscut al bourului/zimbrului din viitoarea stemă a Moldovei (cu disocieri mai clare decât oriunde între cele două elemente fuzionante în timp), ci și cel – mai puțin cunoscut – al rozetei cu cinci elemente din ornamentica maramureșeană, cu rădăcini în floarea cu cinci petale din aceeași stemă a Moldovei (element ce dă titlul volumului), preluată din blazonul bogdăneștilor, „în fapt un simbol al vieții [...], încărcat de complexe semnificații mitologice și esoterice” (p. 66).

Capitolul al patrulea, ziceam, decriptează *Măștile de Vișlaim*, dar o face prin anume concepte filosofice: mai întâi, cel utilizat de Blaga, de *personanță* (fenomen de răzbatere în conștiință a „ceva” din înconștientul colectiv, cu care filosoful culturii explică pătrunderea unei anume configurații spațio-temporale într-un orizont stilistic-cultural); apoi, prin raportul Viață (ca problemă preponderent socială)-Moarte (ca problemă strict individuală); ca și prin aristotelianul *katharsis* (ca stărnire a unor patimi tocmai cu scopul curățirii lor).

Capitolul al cincilea reface *câteva elemente de civilizație feudală românească în bazinul Tisei superioare*, mai ales pe acelea de drept cutumiar românesc (*Jus Vallachicum*), pe baza Diplomelor maramureșene, de noblețe și proprietate, din secolele XIV-XV, publicate la începutul secolului XX de către Ioan Mihalych de Apșa (Sziget, 1900). Este vorba despre funcționarea, pe același teritoriu (cel al celor 104 sate ale Maramureșului medieval, situate la stânga și la dreapta Tisei superioare), de-a lungul mai multor secole, a două principii de drept: cel regal, maghiar, de limbă latină scrisă (concretizat în amintitele Diplome), paralel cu cel cutumiar și oral, românesc, de tradiție mult mai veche, pe care Diplomele regilor maghiari nu fac, de obicei, decât să-l consfințească și întărească scriptic. Interesant este însă exemplul selectat de autor, de biruință a principiului celui mai vechi, local, cutumiar și oral, într-un anume caz în care cele două principii nu mai sunt, ca de obicei, convergente, ci se ciocnesc și se exclud, generând un litigiu ce s-a întins pe mai bine de o jumătate de secol. Este vorba de succesiunea lui Costea, fiul lui Dragoș de Giulești, care, murind fără urmași, vrea să-i transmită testamentar surorii sale Stana drepturile de proprietate, lucru posibil doar în virtutea dreptului regal maghiar, nu și al celui cutumiar românesc, care dădea câștig de cauză verilor lui Costea, exclusiv pe linie masculină. Litigiul se polarizează între Petru Gherheș, fiul Stanei, și Pop Nan, descendent pe linie masculină al lui Dragoș de Giulești, și se concretizează în judecăți și „executări” (în termenii actuali) regești, pe de o parte, dar și în coalizări ale mai multor cnezi, pe de altă parte, și contrapunerii cu armele față de sentința regală a lui Ladislau II, care, în cele din urmă, renunță la a-l mai susține pe Petru Gherheș, fiul Stanei. Lucru care atestă forța dreptului cutumiar românesc în epocă, deși dovezile scrise rămase până azi vorbesc exclusiv despre funcționalitatea celui regal maghiar.

Un alt element deosebit de important de civilizație românească pe cursul superior al Tisei îl constituie ridicarea Mănăstirii de la Peri, în 14 august 1391 (ca urmare a călătoriei la Constantinopol a voievodului Drag, urmaș al lui Dragoș, descălecătorul de la 1357, dar și ctitorul mănăstirii Peri), la rangul de Stavropighie a Patriarhiei de la Constantinopol, investită practic prin aceasta cu prerogative episcopale. Din păcate, mănăstirea nu-și va putea păstra statutul, uzurpată fiind, începând cu 1397, de cea de la Munkács (pe teritoriul Ungariei, inițial de ortodoxie ruteană), susținută de regii maghiari, cea de la Peri ajungând să fie demolată în secolul al XVIII-lea. Aș adăuga că, astăzi, tradiția acesteia se vrea preluată (după anul 2001) și prelungită de către mănăstirea de la Săpânța, din stânga Tisei (pe teritoriul românesc), situată nu departe de locul, din dreapta Tisei (azi, pe teritoriul ucrainean) unde a fost prestigioasa mănăstire de la Peri.

Capitolul al șaselea, *Începuturile scrisului în limba română*, creează contextul istoric necesar pentru o mult mai bună înțelegere a faptului că primele texte religioase în limba română sunt așa-numitele „texte

maramureșene”, descoperite și publicate în Moldova primei jumătăți a secolului al XIX-lea, dar menționând originale (nenumite, niciodată găsite), care ar fi fost traduse în zona în discuție, ale cărei particularități regionale de rostire (rotacismul) le perpetuează. Autorul presupune, convingător, că aceste prime traduceri s-ar fi făcut la mănăstirea Peri, pentru că, pe de o parte, mănăstirea ar fi avut capacitatea instituțională și mediul intelectual necesar, iar, pe de altă parte, pentru că tocmai această zonă românească ar fi fost cea mai apropiată geografic și prima care a absorbit influența ideilor reformiste ale lui Jan Hus (cea mai importantă fiind tocmai abandonarea limbilor „sacre” pentru cele vii), idei vehiculate în mediul teologal ceh, vecin, cu un secol mai devreme decât cele ale lui Luther și Calvin, care vor genera marea Reformă. Textele ar fi ajuns apoi la mănăstirile din Moldova în contextul repetatelor jafuri și incendieri la care trimișii regilor maghiari ar fi supus mănăstirea Peri. Așa cum, de altfel, a ajuns și Gramata originală, în limba greacă, a Patriarhului Antonie al IV-lea, adusă la 1391 de la Constantinopol de către voievodul Drag, nepot al lui Dragoș descălecătorul, prin care mănăstirea Peri era ridicată la rang de Stavropighie (Gramată a cărei replică în latină s-a păstrat în arhivele regale maghiare, fiind publicată de Ioan Mihalyi de Apșa în corpusul *Diplomelor maramureșene*, la 1900).

Capitolul al șaptelea, despre *vechile traduceri ale cărților bisericești*, prilejuiește autorului subtile observații privitoare la traducerea textelor sacre. Aflat acum pe urmele mitropolitului Andrei Șaguna („Iară limba noastră e pom viu, care în toată primăvara se schimbă, ramurile bătrâne și fără suc se uscă și cad, mlădițe tinere ies și cresc...” – p. 124, cu trimitere la *Biblia de la Sibiu*, 1856-1858, p. VIII), Nicolae Iuga crede că „este stabilit axiomatic că limba *Bibliei* pentru un popor se poate face doar o singură dată”, deoarece „cuvântul biblic capătă în timp de secole o patină și o aură de sacralitate, primește puternice conotații de ordin cultic, care îl face nesubstituibil. Încercări de a realiza traduceri tehnice, *ad litteram*, aduse la zi sub raport lingvistic, pot să substituie în mod necugetat un cuvânt cu sinonimul său și, chiar dacă sinonimul este perfect, rezultatul unei traduceri *mot à mot* poate fi catastrofal; se prăbușește sistemul conotativ al contextului și sacralul devine vernacular, iar solemnitatea se transformă în trivialitate” (pp. 121-122); pe când „trupina pomului” rămâne mereu aceeași, necesitând doar „diortisirii” (îndreptări).

Simt nevoia să admir atari subtile observații lingvistice, ca și simțul limbii vădit de textul în ansamblu al volumului, ale autorului Nicolae Iuga (cândva, elev olimpic la limba și literatura română) și să le întăresc și printr-o referință la unul din *Studiile de tipologie a culturii* ale lui I.M. Lotman (traduse la noi de Mihai Pop în 1974), unde se spune, la un moment dat, că de la un text religios se așteaptă un atât de înalt grad de autenticitate, încât se poate accepta neînțelegerea unui cuvânt (sacrificându-se, astfel, denotația în favoarea unei conotații misterioase, inaccesibile).

În același spirit, de gândire critică, ce nu ocolește, ci chiar caută și provoacă problematizarea, dar și o cât mai amănunțită și nuanțată contextualizare, se desfășoară și capitolele următoare. În al optulea, se explică denumirea localității natale a autorului, Săliștea de Sus, atât termenul de bază („săliște”, din sl. *selo*=sat, ca veche vatră de sat, abandonată și reluată ulterior), cât și determinativul „de Sus”, în condițiile în care o „Săliște de Jos” mai existase doar în dreapta Tisei, la cca 100 km în aval, în Maramureșul din Ucraina, pe cursul inferior al Văii Iza Neagră. În cel de-al nouălea capitol, *Maramureșul contemporan văzut de sociologul Gheorghe Șişteștean (1954-2012)*, așa-zisul „Maramureș etnografic” este văzut ca o reconstrucție teoretică a folcloriștilor, bazată exclusiv pe o memorie culturală pasivă. El este prezent doar în Muzeul Satului din Sighetu Marmăției și pe pliantele turistice, pentru că Maramureșul real este atins deja de al treilea val al „dezțăranizării” satului tradițional: primul fiind apariția urbanului mineresc din anii '50-'60; al doilea – migrația la muncă în străinătate (Spania, Italia) din anii '90-2000 (paralel cu transformarea „tradiției” în formă de spectacol, fără legătură cu realitatea cotidiană), astăzi noi fiind confrunțați cu un fenomen de neo-ruralizare, cu configurarea unui sat „deșțăranizat” și neagricol, evident în schimbarea arhitecturii tradiționale (ca material de construcție, formă, culoare, funcționalitate), dar și în apariția fenomenului neo-etnografic și turistic al „cimitirului vesel” de la Săpânța. În ecuația cognitivă a acestor fenomene, autorul introduce nu doar rezultatele cercetărilor sociologului menționat în titlul capitolului, ci și observațiile antropologului american D. Kiedekel, care remarcase (încă din perioada comunistă) mutarea accentului principal al statusului social de pe proprietatea asupra pământului, pe gospodăria restrânsă (pp. 152-153).

Dimensiunea poetic-sensibilă a autorului, de profundă înțelegere a artei, ni se dezvăluie în capitolele al zecelea și al unsprezecelea. În primul, Coloana fără sfârșit de la Târgu-Jiu a lui C. Brâncuși este înțeleasă în contextul monumentelor funerare arhaice românești (inclusiv maramureșene), dar mai ales

în cel al unor aspirații eterne ale sufletului omenesc, „arătându-ni-se nouă ca o simplă cale aurie spre cer, vălurită la nesfârșit, la fel cum, la răsăritul soarelui din mare, o cărare de raze și foc se așterne părelnică pe valuri, de la picioarele noastre până la depărtarea fără sfârșit a astrului luminii. Ne lipsește numai credința că putem pași pe ea și că putem merge pe ape fără să ne scufundăm” (p. 163). Apoi, în capitolul următor, autorul își continuă, fericit și convingător, răsfațul de a se substitui criticului de artă, vorbind despre *infinitul bun și răscumpărarea timpului într-o reprezentare plastică*, anume în pictura maramureșeanului Valentin Rozsnyai, care îi prilejuiește profunde considerații filosofice despre timp și despre nevoia tipic umană de a cuprinde și integra infinitul: „Timpul nu curge continuu, uniform și într-un singur sens, decât pentru simțul comun. [...] Sigur, timpul nu este omogen, a crede contrariul este o iluzie. [...] Or, pe de altă parte, Spiritul omenesc are o nevoie constitutivă de raționalitate integrală a lumii. Raționalitate pe care, dacă nu o poate realiza efectiv, atunci măcar o raționalizează” (pp. 169-170-171). De aceea avem, pe de o parte, „infinitul rău”, ca reprezentare comună a spațio-timpului concret, dar avem, pe de altă parte, și „infinitul bun”, ca reprezentare în oglinda Spiritului a „infinitalui rău” recurbat în sine, reflectat în sine, acolo unde fiecare existență e un cerc (naștere-viață-moarte), iar „infinitul bun” devine „un cerc de cercuri” (cf. Hegel). „Infinitul bun” ar fi, deci, cel al contracarării timpului-Cronos (devorator), cel al răscumpărării vieții-în-timp prin viața-în-valori, spirala creșterii în afară devenind (prin oglindire) spirala coborârii înăuntru, îndărăt, în virtual.

Cel de-al doisprezecelea și ultimul capitol reface, prin prisma celor 51 de numere săptămânale ale ziarului *Sfatul* din Sighet (decembrie, 1918 – 1919), o istorie zbuciumată a vremii, o „istorie care nu se învață la școală”, cea a confruntărilor etnice româno-maghiare și româno-ucrainene de la sfârșitul Primului Război Mondial, când guvernul bolșevic al lui Béla Kun (și al primului ministru Károlyi Mihályi) au refuzat să recunoască hotărârile Antantei (cum, subsidiar și neoficial, mai refuză și guvernul actual, n.n.) și au comis atrocități în vestul liniei provizorii de demarcație pe care se așezase armata română, linia Lugoj-Brad-Câmpeni-Ciucea-Zalău-Baia Mare-Sighet (vezi, de exemplu, masacrul de la Târgu-Lăpuș sau uciderea purtătorului de steag românesc Ion Arion în gara Teiuș, în drumul cu trenul spre Adunarea de la Alba Iulia – p. 180); iar trupele bolșevice ucrainene, comandate de un anume Vorovitz, au ocupat câteva localități din nordul Maramureșului.

Cum anticipam încă din primul aliniat, Nicolae Iuga își încheie admirabilul volum cu *Un altfel de glosar*, cuprinzând o seamă de cuvinte din latina vulgară fosilizate în graiul arhaic maramureșean, performate de maramureșenii în vârstă până în urmă cu trei-patru decenii, arhaisme comune cu limba Vulgatei, precum *airlea*, *blem*, *frâmbdie*, *jământări*, *lăut*, *mas*, *oarșâne*, *teglă*, *vargă*, *vintre*, *zipt* etc., ilustrate fiecare printr-un citat din această primă variantă latină, din secolul al IV-lea, a *Bibliei*.

Ca etnolog, autorul rândurilor de față s-ar fi bucurat, poate, să fi găsit „topită” în volumul lui Nicolae Iuga și imaginea pe care și-a făcut-o despre Maramureșul de dinainte de 1989 antropologa americană Gail Kligman, în lucrarea *Nunta mortului. Ritual, poetică și cultură populară în Transilvania* (Editura Polirom, Iași, 1998). Dar, cu sau fără această componentă, imaginea pe care ne-o dă Nicolae Iuga despre Maramureș pare a fi, deocamdată, cea mai autentică și mai convingătoare, cel puțin dintre cele ale ultimului sfert de secol.

Prin focul Sodomei contemporane

Dr. Vasile V. FILIP
Feldru (Bistrița-Năsăud)

Scriitorul Grigore Avram este un gânditor profund, de filon liric (a publicat până acum cinci volume de versuri, trei de eseuri și trei romane), dimensiune care l-a apropiat de pădure și a funcționat, foarte probabil, ca *primum muovens* pentru formarea și devenirea lui profesională: este inginer silvic cu doctorat și cu funcții de răspundere în domeniu, la florilegiul literar mai sus amintit adăugându-se alte trei volume de specialitate. I-am urmărit, în ultimii 15 ani, mai ales activitatea de prozator și eseist, inclusiv ca prefăcător al volumului său de eseuri *Contra răului din noi* (2010); provocare cu care m-a onorat și la care am răspuns cu un text pe care l-am inclus apoi în sumarul volumului meu *Între etnologie și literatură* (2019).

Ultimul său roman, *La poalele Sodomei* (Editura Karta-Graphic, Ploiești, 2022, 361 p.), ilustrează în bună măsură mai sus amintitele dimensiuni ale personalității sale. Grigore Avram, născut la Maieru, este mai degrabă un om al locului, decât unul al timpului său/nostru. În sensul că este, în plan moral și spiritual-religios, produsul de vârf al fibrei tradiționale a acestor locuri, de pe Valea superioară a Someșului Mare, cu extensie în Maramureș și în întreg Ardealul de nord-est. Formula sa românească nu este vreuna novatoare, ci clasică, alcătuind un mănunchi de destine care curg spre albia celui al protagonistului, agentul economic (al comerțului cu lemn) Emil, fost profesor de chimie la Liceul teoretic din Borșa.

Protagonistul pare a cumula (pe linia dimensiunii lirice) cel mai mult din personalitatea autorului însuși, dar într-o narațiune la persoana a treia, cu un efort de obiectivare, nelipsit de accente critice și autocritice. Dar interesul major al romanului rezidă în imaginea fundalului social actual, cu puternice mărci locale, pe care se proiectează devenirea acestor personaje. E o lume cu un *background* în care la mare preț e bunătatea, credința și o anume frumusețe morală, dar dominată acum de „un optimism subtil și o poftă de viață feroce” (p. 214). Fundal care nu doar că influențează și determină destinul personajelor (perspectiva realistă), ci este, la rândul-i, rezultatul modului lor de a fi și a gândi (perspectiva liric-holistică, a lumii ca întreg). „Pământul reacționează la conduita morală a omului” este gândul declanșator al tramei epice, întrerupt, în meditația nocturnă a protagonistului, de un foc de armă care va urni acțiunea, scoțând lucrurile din indeterminarea lor inițială.

Această formulă de *incipit* – cea a „coborârii” dinspre universalul infinit spre un anume loc, spre o anume viață ca succesiune de destine concrete, declanșate de un mic eveniment, ce pare doar o undă pe suprafața liniștită a lacului – este comună la Grigore Avram, conștient sau nu, cu cea a marelui său consătean, Liviu Rebreanu, din primul roman al acestuia, *Ion*. Diferența specifică rezidă în accepțiunea pe care cei doi o dau sferei de universalitate din care se desprind lucrurile: una a lumii terestre, exterior-obiective, la Rebreanu (simbolizate de șoseaua care vine de-a lungul Someșului), respectiv una a cerului valorilor absolute, revelate prin textul *Bibliei*, la Grigore Avram (al cărui roman este presărat cu citate de acest fel). Lucru vizibil încă din titlu, unde Sodoma este spațiul emblemă al păcatului, pomenit încă în amintitul volum de eseuri: „Ieșirea din Sodoma este posibilă doar dacă noi înșine vom fi mai întâi prezenți în ea. Cu toate riscurile la care ne expunem, fără s-o cunoaștem, nu vom putea niciodată să-i apreciem dimensiunile” (*Contra răului din noi*).

Așadar, o vizită expiatoare și purificatoare prin infernul Sodomei a protagonistului (înzestrat cu torța pâlpâitoare a ideii de „păcat”) va fi prezentul roman al lui Grigore Avram. Nu întâmplător, tocmai „teoria păcatului și a consecințelor acestuia” este subiectul primei discuții dintre protagonist și soția sa,

Magdalena, contabilă la IFET Borșa, prea puțin permeabilă la asemenea subiecte „ușor filosofice”.

O foarte exactă formulare a temei romanului o regăsim însă spre final, la cealaltă femeie din viața lui Emil, Vladiana, iubita semi-prostituată care, trecând prin imediată vecinătate a morții (din cauza vieții pe care o duce), se convertește miraculos spre înțelegerea celor esențiale ale vieții și observă: „Răutatea este omniprezentă. Dacă ar avea o formă concretă s-ar vedea din satelit. A ajuns la metastaze și este pe punctul de a ne distruge” (p. 287).

Emil este o fire de o sensibilitate cu momente de exaltare: „De când se știa, își fixase ideea că într-o zi va putea să zboare” (p. 185). Sensibilitate care îl va duce inexorabil spre moarte, pentru că – insuficient cultivată – această sensibilitate nu-și va fixa obiective cultural-spirituale, nici măcar didactice, nu va dobândi o structură morală fermă și bine așezată, ci va funcționa oarecum primitiv, prin recul, ca invdie la adresa celor mai descurcăreți în plan material. Inclusiv după ce, părăsindu-și postul de profesor, va dobândi o anume prosperitate materială, ca agent economic al comerțului cu lemn, dar își va cenzura cu greu invidia pe un fost coleg de școală, care, pe căi dubioase (ca traficant de fete), făcuse avere în Italia și revenise pe locurile copilăriei anume pentru a și-o etala prin afișarea nu doar a unei singure amante frumoase, ci a două (dintre care, cu una îl va tenta pe Emil): „Nu că lui Emil i-ar fi lipsit ceva, dar la cât muncea, la câte riscuri a fost expus de când s-a privatizat și la cât de mult a răbdât până când s-a pus pe picioare, i se părea că e o mare nedreptate ca unul ca Mânzul, care în toată viața lui n-a făcut nimic constructiv, s-o ducă atât de bine” (p. 325). Altfel spus, în termenii „înțelepciunii” actuale, „să moară și capra vecinului”; iar în ai celei tradiționale: „Calul moare de drum lung, iar prostul de grija altuia”.

Din acest punct de vedere, Emil este un autentic exponent al societății noastre actuale. El se lasă mereu luat de val și devine o giruetă în calea vânturilor tentațiilor de orice fel, deși o voce interioară îi vorbește mereu despre *păcat* („Abține-te și nu mai păcătuie!” – p. 322), deși își iubește familia (are doi copii) și se teme să nu o piardă ca urmare a aventurilor extraconjugale, deși punctual este capabil de gesturi generoase, trecând peste faptul că fusese de atâtea ori înșelat de prieteni și parteneri de afaceri (Boierul, Dumitru Șuiului, zis Mitică, apoi nașul său, judecătorul Roman etc.), dar mai ales de Vladiana, cea pe care o iubește în taină și pentru care, tot în taină (dar insuficient asumată), va dona sângele necesar unei operații salvatoare. Treptat, prosperitatea materială e dublată de temeri multiple (mașina i-ar putea fi furată, copiii – răpiți pentru răscumpărare, soția l-ar putea înșela tocmai cu bodyguardul angajat s-o păzească etc.). Abia în ziua din urmă a vieții, în drumul cu mașina spre pădure, ca într-o „viziune” retrospectivă ce – zice-se – precedă moartea, Emil se va deschide spre frumusețea naturii și a „doinei neînțelese” a pârâului Vișeu, își va aminti de marile modele de demnitate istorică ale locului, dar și de primele iubiri, din liceu, se va revolta împotriva corupției șefilor de ocoale silvice care sacrificaseră spre meschinul bine propriu (inclusiv al său) cea mai mare parte a patrimoniului forestier național. Iar moartea va veni nu atât ca o răzbunare a pădurii (bradul tăiat de propriii săi muncitori se va prăbuși peste mașina sa), cât ca visatul „zbor” din copilărie, ca o reprimire a sa, după o lungă și buimacă rătăcire prin lumea de jos (a Sodomei), în „liniștea adâncă” a naturii. Cartea se încheie – simetric, în raport cu „focul de armă” din incipit – cu un nou citat biblic: „după foc a fost un sunet de liniște adâncă” (p. 361, cf. 1 Regi, 19:12).

Dacă destinul lui Emil e guvernat în principal de partitura lirică a textului, și mai convingătoare mi se pare a fi cea realist-critică, care îi absoarbe mai ales pe „prieteni” protagonistului (de afaceri, de aventuri erotice, de partide de poker, de „concedii” mai degrabă orgiastice decât odihnitoare etc.). Pe această linie, Grigore Avram se dovedește un bun cunoscător și observator al mediului social contemporan. Ilustrativă este, mai întâi, gama poreclelor celor ce intersectează linia vieții lui Emil: Vasile Coman, zis Veșca, „entomolog și fiziopatolog” de vocație la stațiunea pomicolă din Bogdan Vodă, care va eșua în alcoolism; Grigore Iuga, zis Boierul, om de afaceri și patron de restaurant, cartofoar și „un mincinos și un prăpădit de nu avea pereche”; Nemțucu și Brelacă, partenerii de poker ai Boierului, care vor funcționa mai ales ca paravan pentru jecmânirea lui Emil; Călbază care, din prudență, nu bea tărie, ci doar... 16 beri; apoi Buricu, Mădularul, Mânzul, Zile Grele, Gicu Mamii etc. Fiecare din aceștia vine cu propria-i poveste de viață, ce presupune nu o dată trafic ilegal (de lemne, de țigări, de droguri, de fete) și confruntare sângeroasă (iscată, într-un loc, de o etimologie populară, adică de lipsa de înțelegere a cuvântului *scrupule*). Astfel că mediul periculos a dezvoltat prudența și neamestecul în forme de-a dreptul vinovate, pe care preotul din Moisei le argumentează cinic, cu „înțelepciuni” biblice: „Ca unul care apucă de urechi un câine este cel care trece și se amestecă într-o dispută care nu este a lui” (p. 163, cf. *Cartea proverbelor*, 26:17). Pentru că – îi spune el tânărului și neexperimentatului polițist de proximitate Matei Rădăcină, care era pe punctul de a se implica

și a-i despărți pe combatanți – „lasă-i să termine ce au început, pentru că, după ce vor fi terminat, unul va fi al meu, iar celălalt al tău. Așa va fi cel mai bine pentru amândoi” (p. 163).

Cartea se citește pe nerăsuflăte. Nu oricine cunoaște lumea de azi cum o cunoaște Grigore Avram. El ne derulează în fața ochilor minții medii sociale diverse, de la sărăcia și marginalitatea extremă (vezi viața soților Simion și Zamfira, părinții Boierului), la opulența etalată la cote de-a dreptul periculoase pentru viață (vezi petrecerile de la Felix și împrejurimi ale perechilor Mitică-Elisabeta, respectiv Emil-Magdalena, ultimii ajungând să dea bir cu fugiții de la monstruoasele chiolhanuri, „ca și când ar fi scăpat din infern”). Există scene de o violență extremă, atât în plan fizic (precum violul interlopului Mădularul asupra Vladianeii), cât și în plan moral, căci se pierd și se câștigă averi la jocul de cărți (folosindu-se chiar drogul în cafeaua „fraierului”), la licitații trucate, la negocieri tensionate secrete sau în tribunale, în care „dreptatea, mai nou, nu se administrează, se cumpără” (p. 298), trecând prin „stomacul” unor judecători, ca acel Gheorghe Roman, nașul lui Emil, sinistru și medieval „stăpân absolut” al dreptății din Vișeu de Sus și împrejurimi, „inamovibil și infailibil” (p. 242).

Se topesc și se comentează în pasta groasă a romanului aspecte senzaționale, gen „știrile de la ora cinci” (crimele de la Caracal, moartea în exercițiul funcțiunii a unor pădurari) și „afaceri” definitorii pentru rapacitatea lumii anilor din urmă (precum Microsoft EADS, Alro Slatina, Petrom, vânzarea flo-tei, înstrăinarea fondului funciar agricol și silvic, pesta aviara și fermele avicole etc.). Încât obișnuitele limite dintre ficțiune și realitate se șterg, iar lumea cărții pare o tumoare, ignorată până acum, care macină interior un organism demult șubrezit.

O figură emblematică a acestei lumi este Grigore Iuga, zis Boierul, care completează fericit, din punct de vedere literar, cea mai viguroasă tipologie din literatura română, cea a parvenitului abject, înscriindu-se în seria prestigioasă a lui Dinu Păturică, Iancu Urmatecu, Lică Trubadurul, Gore Pirgu, Stănică Rațiu, Tănase Scatiu. Să nu uităm că un Grigore Iuga există și în *Răscoala* lui Rebreanu, boier sadea acolo, de un prestigiu și de o autoritate reale, deși medievale. De la boierul lui Rebreanu, la „Boierul” lui Grigore Avram e distanța de la lumea tradițională, așezată (deși nu neapărat dreaptă, nici aceea), la „lumea pe dos”. Spre deosebire de toți cei mai sus amintiți, Boierul are o dimensiune umană ascunsă (lucru ce face personajul cu atât mai convingător), constând în dragostea pentru Vladiana.

Mai puțin convingătoare e, însă, convertirea finală a acestuia în spirit justițiar (ni se sugerează că îl ucide pe interlopul Mădularul, care reușise să scape de justiția oficială), chiar dacă psihologic motivată; iar literar – soluție scăldată fericit într-un mister ce va rămâne nedezlegat.

Tot puțin convingătoare (altfel decât ca ilustrare a unei teze morale creștine) rămâne și convertirea Vladianeii, de la agresivitatea și cinismul prostituatei, la condiția muceniței atotiertătoare și atotîntelegătoare.

Stilul lui Grigore Avram pendulează de la sarcasm, la solemnitatea citatului biblic. Primul ar fi fost de dorit să se manifeste nu atât direct, prin cuvintele naratorului, cât prin cele ale personajelor, acestea din urmă prea puțin caracterizate prin limbaj. Se folosesc uneori chiar cuvinte neverosimile în gura unor Brelacă sau Nemțucu, despre care ni se spune că „erau indivizi nu prea dotați intelectual” (p. 66), că aveau „puțini neuroni în cap, legați la rândul lor prin sinapse slabe” (p. 132), dar care folosesc fraze lungi, cu sintaxă complexă, cu termeni și sintagme ca: „vremuri memorabile”, „ți-ai făcut renume celebru”, „amănunte irelevante”, „frustrat”, „circumstanțe”, chiar „calendele grecești” (ultima sintagmă fiind, ce-i drept, problematizată intratextual).

Citatul biblic vine pe canavaua liric-sapientțială a textului și e așezat astfel încât pare a sublinia dimensiunea infernală a lumii ca Vale a Plângerii, dată nouă parcă anume pentru a ne purifica prin suferință: „Sărăcii sunt pășunile celor bogați” (p. 237); „În poalele hainei se aruncă sorții” (p. 230); „Tovărășiile rele strică bunele moravuri” (p. 182); „Taina regelui e bine s-o ții ascunsă” (p. 61); „Darul orbește ochii înțelepților și pervertește cuvintele dreptilor” (p. 251); „Mânia îl ucide pe cel nebun și gelozia îl omoară cel pe naiv” (p. 342); „Toate îți sunt posibile, dar nu toate îți sunt de folos” (p. 326) etc.

Ca într-o ciorbă groasă, țărănească, tragicul, comicul și grotescul se amestecă în romanul lui Grigore Avram, hrănind substanțial pe cei ce vor să înțeleagă în ce lume trăiesc. Dar, în subsidiar, romanul *La poalele Sodomei* este strigătul în pustie al unei sensibilități ultragiante, chiar profetice, care împrumută aici masca intelectualului strivit între Scylla și Caribda, care nu găsește ieșire decât prin moarte din această Vale de râsu’-plânsu’ în care a fost aruncat. În totul – cea mai convingătoare dintre realizările literare ale lui Grigore Avram de până azi, o realizare ce ar merita absorbită între valorile literare naționale.

B.P. Hasdeu între utopie și realitate

Antoaneta TURDA

Baia Mare

În binevenita colecție „Biografii romanțate” (inițiată și coordonată de Adrian Botez) a Editurii ieșene Polirom a apărut, recent, romanul biografic *Hasdeu: Duhuri*¹, semnat de George Cornilă.

Scris la persoana întâi, volumul surprinde prin vioiciunea relatării și acuratețea redării momentelor importante ale vieții unui cărturar care și-a trăit viața într-o continuă pendulare între satisfacțiile intelectuale și tristețile existențiale.

Concepută într-o linie clasică, cartea vorbește despre frenezia și tenebrele vieții, despre oameni anonimi și foarte cunoscuți, deopotrivă (Titu Maiorescu, Kogălniceanu, pictorul Nicolae Grigorescu, Vogoride, Tolstoi, Daudet, Zola, Maupassant), despre ținutul mioritic și metehnele sale (Unirea Principatelor, alungarea domnitorului Al. I. Cuza, Republica de la Ploiești, care a lăsat multe victime printre care a fost și Hasdeu și care a fost atât de sugestiv ridiculizată de I.L. Caragiale în piesa *Conu Leonida față cu reacțiunea*), despre fascinantul Paris unde a studiat Iulia Hasdeu, moartă la doar 19 ani. Aparent, nimic senzațional, putem spune. Și, totuși! Pulsul vieții are un frează unic aici, pentru că frenezia cotidiană pare a fi mereu la cote maxime.

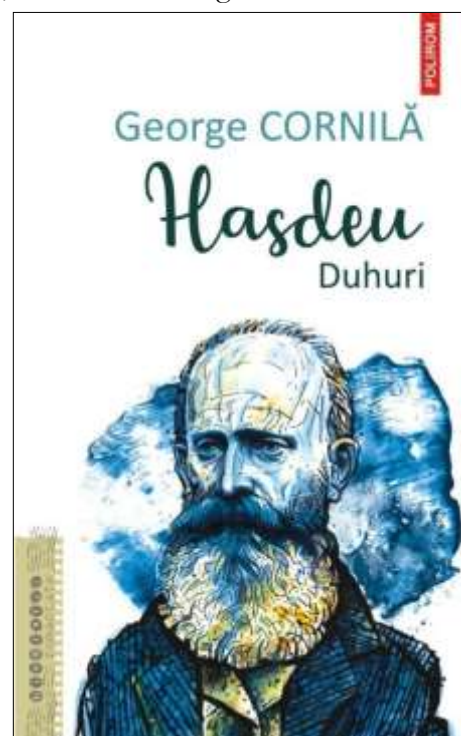
Găsim, între aceste file, mărturia unei vieții ale cărei momente au fost, toate, la fel de importante: copilăria petrecută sub dominanta influență a unui tată autoritar (care îl atrage, însă, ca un magnet, prin capacitatea sa intelectuală) compensată de firea blândă a mamei moștenită de fratele Nicolae, mort la doar 20 de ani.

Maturitatea cu împlinirile sale, cu trădări conjugale și deziluzii sociale, tristețea pricinuită de pierderea unicului copil și crunta singurătate a ultimilor ani de viață dezvăluie plinătatea vieții care pare a nu cunoaște limite în familia Hasdeu, din generație în generație, harurile intelectuale cu care au fost hărăziți scoțându-i din anonimat. Atent, autorul marchează, chiar de la început, trăsăturile sale definitorii: „Bărbații Hasdeilor puteau să se arate sobri și cumpătați, însă în piepturile lor s-au ascuns mereu trăiri nebănuite” (p. 27).

Pus sub semnul misterului, cărturarul născut acum 185 de ani (26 februarie 1838) pe teritoriul actual al Ucrainei (Cristinești, Ținutul Hotinului) trebuie receptat ca un individ gata oricând să-și depășească limitele, simțindu-se în libertate doar printre cărți și oameni de valoare. Suntem, așadar, în fața unui personaj care trăiește o adevărată euforie în perioada studenției la Drept în Harkovul pe care îl iubește cu nesaț pentru grandoarea și spiritul liber, dar și când, la scurt timp după absolvire, este numit bibliotecar, la Biblioteca Universitară din Iași, post ocupat între 1859 și 1863. Momentul este bine marcat în roman: „Mă simțeam ca Sfântul Petru cu cheile de la porțile raiului. Câtă magie există într-o bibliotecă nu se găsește în niciun alt loc durat de om sau de natură” (p. 117).

De la magia spirituală a cărților nu e decât un pas spre spiritismul în care Hasdeu s-a adâncit, cu atâta ardoare, după moartea fiicei și apoi a soției sale, portretul său reținând, în tușe bine marcate, tumultul formării și muncii intelectuale dar și nemărginita tristețe a singurătății, după moartea lor.

Pendularea dintre lumea magică a spiritualității și cea reală ar fi fost, poate, mult mai grea dacă nu ar fi fost alături de el femeia dărză și provocatoare, nu prin cochetărie, ci prin inteligența care a în-

¹ George Cornilă, *Hasdeu: Duhuri*, Editura Polirom, Iași, 2023, 296 p.

demnat-o să ia, mereu, deciziile cele mai potrivite pentru bunăstarea familiei. Versatilitatea sa, tipic feminină, provoacă o remarcă demnă de luat în seamă: „Să te ferești de mânia omului răbdător” (p. 225) spune cărturarul când, nevasta ce părea blândă și supusă, îl lasă singur pentru a pleca cu Iulia la Paris, să studieze, dezvăluindu-și (cum a procedat și în educația Iuliei) spiritul tranșant și aspru.

Atent la toate detaliile personajului său, autorul evidențiază trăsăturile psihologice ale intelectuelului care a observat, cu o remarcabilă acuitate vizuală, nu doar persoanele din jurul său, ci și multe detalii social-politice ale vremii sale, prezente în locurile în care s-a perindat: Ucraina, Basarabia, Iași, București și, în final, Câmpina. Sunt analizate și comparate mentalități diferite, cu bune și rele. În acest context, mă opresc doar la pasajul care descrie capitala României: „Bucureștiul era paradis pentru unul care îndrăgea viața și cu atât mai mult pentru un dandy. În acea îmbinare halucinantă de răsărit și apus, aveai la îndemână tot ce-ți poftea inima. Dacă te lăsași în voia sa, rămâneai iute fără o lețcaie” (p. 141).

Peregrin neobosit, Hasdeu a străbătut vaste teritorii, bun prilej pentru autor de a descrie frumusețile naturii, dar și starea precară a locuitorilor din ținuturile românești de pe ambele maluri ale Prutului, aceste elemente constituind atmosfera de epocă atât de bine redată, pe fundalul căreia ies la iveală frământările eroului.

Controversat în tot ceea ce a întreprins, Hasdeu, acest *homo magicus românesc* al secolului al XIX-lea, pare să fi stat mereu sub semnul misterului pe care nimeni, niciodată, nu l-a deslușit în totalitate. Îl surprindem când cu o atitudine boemă, când înflăcărat în discursurile sale, care i-au folosit doar ca dascăl și nu și în politica ce, din toate timpurile, nu pare să fi fost făcută decât de o adunătură de saltimbanci. Zelos, risipit în numeroase activități (pe care deseori nu le ducea până la capăt) eroul romanului nu pare niciodată inhibat sau obosit, până la moartea fiicei sale, poate singura ființă cu care a comunicat perfect. Lipsit de prejudecăți, ne iubitor de flecăreli inutile, tenace atunci când lupta pentru dreptate, personajul avea ceva din Don Quijote, ceva care nu s-a pliat niciodată pe mentalitatea românească. Subtil și grosier deopotrivă, vajnicul român înzestrat cu capacitatea de a se adapta cu locurile modeste în care a fost nevoit să trăiască, deseori, pare să fi învăluit cu duhul său, toate generațiile care i-au urmat, căci, oricât de puțin a trecut cineva prin școală, este imposibil să nu-l cunoască, măcar din auzite, de pe străzi sau școli care-i poartă numele.

Alambicate, greu de pătruns, căile pe care Hasdeu a trebuit să le străbată, în cei 69 de ani de viață, dezvăluie, fiecare în parte, câte o trăsătură din complexul său caracter. Urmărindu-i destinul, putem lesne observa discrepanța dintre abilitățile intelectuale (volumul face referire, la un moment dat, la ușurința cu care a învățat, în timp record, limba turcă) și cele practice, casnice.

Cunoscând, înainte de a citi cartea, multe detalii din viața și activitatea lui Hasdeu, am fost impresionată de măiestria cu care George Cornilă a știut, chiar de la începutul sugestiv al cărții, să-și prezinte eroul prin prisma particularității sale hedoniste, vivacitatea și puterea de adaptare dându-i o particularitate aparte.

Lectură facilă, la prima vedere (romanul poate fi privit ca un lung monolog al lui Hasdeu care mărturisește despre toți și despre toate), nu putem afirma că volumul s-ar putea citi mergând într-o excursie cu trenul, avionul sau mașina, căci fiecare idee ne conduce spre alta, pe firul istoriei, frământările eroului îndemnându-ne mereu la alte și alte meditații, iar finalul ne stârnește întrebări privitoare la întreaga muncă de cercetare care a stat la baza elaborării volumului. Referitor la aspectul documentării, mărturia autorului mi se pare esențială în a înțelege construirea unei biografii, fie ea și romanțată: „A trebuit să trec lucid prin sute de pagini de fabulații, zvonuri și calomnii, căci personalitatea sa a atras, pe lângă numeroși adversari, și adepți din cele mai felurite categorii” (p. 287).

Pătrunzând în laboratorul de creație al romancierului, grație concludentului *Epilog*, mi-am dat seama de fascinația generată de abordarea acestui subiect, ea constituind un imbold hotărât în a scrie această carte fără a plictisi cititorul cu dialoguri și limba de secol XIX. Înfațișând, dincolo de un savant, un om așa cum a fost, cu calitățile și defectele sale, cu elanul de nestăvilit care i-a dat deschideri spre o paletă largă de direcții, care au pus câteva baze culturale românești temeinice, volumul își ocupă locul binemeritat în seria biografilor destinate valorilor naționale. Studiind cu atenție și bibliografia (am găsit, cu bucurie, nu doar cărți despre Hasdeu, ci și despre București), am fost fascinată și de capacitatea de selecție a autorului care, la cei 37 de ani, este un nume sonor al literaturii noastre contemporane, după debutul promițător, la 22 de ani, cu romanul *Cu dinții strânși* (2007). Așadar, grație acestui roman biografic putem vorbi despre tainica legătură dintre scriitorii noștri din epoci diferite căci, în cazul de față,

există o mare afinitate în ceea ce privește aplecarea spre lumi nevăzute (mă refer la înclinația către spiritism a lui Hasdeu și cea spre SF a lui Cornilă) a celor doi, mărturie stând începutul și sfârșitul romanului (vizita la psihiatru) care sugerează pătrunderea în abisurile minții umane.

La doar câteva zile după lectura cărții, am avut bucuria de a citi, pe contul de Facebook al autorului, un interesant interviu acordat Silviei Cincu de la Radio Hit Iași, în 20 martie (accesat în 27 martie a.c.) în care mărturisește: „George Cornilă a învățat multe de la Hasdeu, poate cel mai important lucru dintre toate ar fi importanța susținerii propriilor idei și perseverența în a le susține și insistența cu care să îți urmezi propriul punct de vedere, să nu te lași descurajat de orice s-ar întâmpla în jur. Pentru că Hasdeu, deși a fost de multe ori schimbător în idei și în afiliații, a spus întotdeauna ceea ce credea la acel moment, fie că era greșit sau adevărat, întotdeauna era ceea ce credea atunci și nu s-a lăsat descurajat de nimeni. A intrat, prin urmare, în conflict mai cu mai toată lumea și cu mai toți oamenii importanți și puternici ai vremii pentru că i-a păsat mai mult de idee decât de material”.

Care au fost frământările autorului când i s-a propus să scrie această carte ne sunt dezvăluite în același interviu, amănunțele despre ceea ce înseamnă munca de cercetare fiind deosebit de interesante în meseria de bibliotecar: „În momentul în care s-a discutat pentru prima dată despre posibilitatea ca eu să scriu o biografie romanțată în cadrul colecției *Biografii Romanțate* a Editurii Polirom m-am speriat, vă recunosc acest lucru, pentru că mi se părea pe lângă o muncă uriașă, un demers care putea să nu iasă bine din multe puncte de vedere, pentru că o astfel de biografie implică o mare responsabilitate, modul în care tu înțelegi în primul rând și prezinți personalitatea respectivă poate influența modul în care aceasta este percepută acum, dacă este și o carte de succes și citită de foarte mulți oameni, e clar, impactul pe care îl poate avea pe viitor și modul în care oamenii se vor raporta la personalitatea respectivă, influențată de cuvintele tale și modul în care tu l-ai înțeles, ai înțeles-o sau nu ai putut s-o înțelegi. Așadar, a trebuit atunci să mă gândesc, să stau puțin pe gânduri. Ulterior, am discutat cu Adrian Botez, coordonatorul Colecției *Biografii Romanțate* de la Polirom, și discuția a fost ceva mai amplă. Am abordat mai multe personalități și teme și, în cele din urmă, Adrian mi-a spus: *din ce am citit eu scris de tine, ținând cont că ai scris în trecut și proză istorică, și proză fantastică, mi se pare că Hasdeu s-ar potrivi mânușă*. Din nou, am avut un moment de pauză, pentru că nu am acceptat pe loc. Am spus că trebuie să chibzuiesc îndelung asupra acestui fapt. Până la urmă, am chibzuit, cred că o zi și o noapte și apoi i-am scris lui Adrian și am spus, *Da, vreau să scriu o biografie despre Hasdeu*. Între timp, am început să citesc despre el mai mult decât știam eu și decât știe lumea în general, povestea tragică a fiului, înclinațiile spre spiritism ale lui Hasdeu, *Răzvan și Vidra*, *Ioan Vodă cel cumplit* și poate alte câteva două-trei detalii care sunt cunoscute în general de noi, românii. Am căutat să scotocesc ceva mai mult și am aflat mai multe aspecte interesante despre viața lui și acestea m-au prins. Odată ce m-au prins, am considerat că nu pot să nu scriu biografia respectivă și mă bucur că am făcut-o. Pentru mine, a fost o experiență năucitoare”.

Cu o putere electrizantă de a-și seduce interlocutorii, chiar și atunci când nu erau pe aceeași lungime de undă, Hasdeu poate fi la fel de bine și erou de film, așa cum mărturisește în continuare autorul, exprimându-și dorința de a vedea un film după cartea sa. Va fi aceasta o realitate? Timpul ne va arăta!

Interviul (care ne dă și trista informație că a fost distrusă, anul trecut, clădirea în care savantul român a fost student la Harkov) pune în dezbatere și problema receptării operei lui Hasdeu, de tineri și adulți deopotrivă, opera sa și castelul din Câmpina fiind singurele mărturii ale trecerii sale pe acest pământ (nu se știe nimic nici despre conacul din localitatea în care s-a născut).

Lectura cărții, precum și cele câteva detalii găsite de la diversele lansări, publicate în presă, la Radio România Cultural și pe Internet îmi dau convingerea că, în ciuda enciclopedismului său, Hasdeu poate fi receptat bine, măcar în punctele esențiale ale operei sale.

Paul Goma – o conștiință vie a generației sale

Dr. Monica D. CÂNDEA

Baia Mare

Istoria este povestea vieților noastre, împletite în viața mai largă a lumii, iar literatura nu este legitimă fără această funcție de reflectare a realității. Cultura umană, așa cum o cunoaștem azi, este strâns legată de textul scris, de mituri, istorii, povești, ficțiuni, de personaje și de autorii lor. Textul immortalizează, dar și trădează realitatea în favoarea ficțiunii, ca exercițiu de sublimare sau de eliberare interioară. Cuvântul, scris în intimitate, conservă în sine atât povestea eului, cât și pe aceea a mediului, a contextului în care acesta trăiește.

Literatura scrisă sub comunism, fie ea ficțională, autobiografică sau documentară, constituie, de mai bine de un sfert de veac, un centru de interes atât pentru criticii și istoricii literari, cât și pentru o categorie largă de intelectuali români, dornici să afle adevărul lumii din care venim, pentru a întrevădea direcții spre viitor. Cărțile aparținând literaturii de graniță au devenit tot mai numeroase și mai atractive, iar pasiunea pentru studiul biografic s-a amplificat la rândul său, viața omului care scrie devenind la fel de incitantă ca opera sa. Eul și conștiința constituie autoritatea supremă a creației, care impune atât legile textului, cât și soarta receptării lui. *Disidența, exilul, diaspora, rezistența* sunt concepte deja clasicizate în discursul despre destinul intelectualității românești după cel de-al Doilea Război Mondial până la căderea Cortinei de Fier, în anii '90. Paul Goma rămâne în conștiința românească o figură emblematică, pentru atitudinea vehementă împotriva regimului comunist, atât în țară, cât și în exil, dar și controversată, singulară am spune, o conștiință vie a generației sale, care a înțeles că trebuie să spună cu orice preț adevărul lumii în care a trăit și să îl salveze de la uitare.

Impunerea oricărui scriitor în conștiința publică este rezultatul unui proces îndelungat de popularizare și promovare, datorat criticilor, istoricilor, recenzorilor, cititorilor avizați, dar și celor amatori, care au răbdarea și curiozitatea de a deschide și redeschide cartea, adevărata cutie a Pandorei pentru memoria subiectivă. Flori Bălănescu, autoarea tomului de față, specialistă în cercetarea totalitarismului, acordă de multă vreme o atenție specială disidentului și scriitorului Paul Goma, atât în calitate de cititor și exeget, cât și de reprezentant editorial (2007-2020), soldată cu apariția seriei de autor de la Editura Curtea Veche (2008-2014), respectiv a seriei *Ratio et Revelatio* (2014-2020). De asemenea, Flori Bălănescu participă de-a lungul anilor la o serie largă de evenimente publice dedicate lui Paul Goma (conferințe, simpozioane, festivaluri, mese rotunde, interviuri) și susține promovarea scriitorului în mediile virtuale.

Volumul monografic *Paul Goma. Conștiință istorică și conștiință literară*, apărut la Editura Corint din București în 2022, pare a fi o încoronare a tuturor demersurilor de până aici, o sinteză a tot ceea ce poate fi spus despre o personalitate de talia lui Paul Goma. Cele 640 de pagini ale cărții reunesec atât povestea omului, cât și pe cea a scriitorului și militantului politic, prezentate cu toată acuratețea cercetătorului pasionat de obiectul studiului său, pe care îl abordează sistematic, folosind tot instrumentarul științific de care dispune – căci la origini cartea este teza doctorală a autoarei. Dacă opera lui Goma însuși este una de graniță, fiind redevabilă atât Istoriei, cât și Ficțiunii, Flori Bălănescu își articulează materialul docu-

mentar împletind aceleași coordonate. Capitolele cărții, intitulate sugestiv, urmăresc cronologic povestea personalității eponime, fiind însoțite de un aparat critic minuțios alcătuit (*Prefață, Listă de abrevieri, Bibliografie selectivă, Anexe – Scrisori deschise și nedeschise, Indice selectiv de nume*), care facilitează navigarea cititorului prin ampla narațiune documentară, menită să dezvăluie și contextul istoric care a generat cazul Goma.

Cartea a fost deja lansată pentru publicul larg, printr-o serie de evenimente care au avut loc în diverse locuri, rămânându-le de acum cititorilor sarcina de a redescoperi povestea, de a o integra și de a îi da sens în contextul propriei viziuni asupra lumii românești. Pentru cercetători, studiul rămâne un reper fundamental, deoarece, așa cum subliniază Mioara Anton în *Prefață*, „reconstituie cu minuțiozitate un întreg univers existențial și etic în care regăsim o lume eterogenă ale cărei ritmuri, opțiuni și direcții au fost influențate chiar de natura regimului comunist: de la teroarea stalinistă a anilor 1950 la dictatura național-ceaușistă a anilor 1980”, față de care Goma are o atitudine justă, rezumată în sloganul care l-a animat pe tot parcursul vieții sale: „Nu uit și nu tac!”.

Evenimentul major care a scos la suprafață numele lui Paul Goma și i-a amprentat fundamental destinul este *Mișcarea pentru drepturile omului*, manifest fățiș împotriva regimului Ceaușescu, care ulterior l-a determinat să ia calea exilului. Originar din Basarabia, Paul Goma trăiește drama refugiaților din fața rușilor ocupanți (1944), în lagărul de la Sighișoara, urmând ca, la numai 17 ani, să fie arestat prima oară, pentru 8 zile, în mai 1952. În ciuda originii sale, este admis atât la Facultatea de Filologie din București, cât și la Institutul de literatură și critică literară „Mihai Eminescu”. În 1956 este arestat din nou de Securitate, considerat un element periculos, din cauza atitudinii sale de revoltă față de intervențiile comuniste în mediul universitar, fiind acuzat de instigare și acțiuni dușmănoase, contrarevoluționare. Deși dovezile sunt insuficiente, este condamnat la doi ani de închisoare corecțională și apoi la încă trei ani de domiciliu forțat la Lătești (Ialomița), unde îi are ca tovarăși de suferință, printre alții, pe: Adrian Marino, Nadia Russo, Maria Antonescu, Romulus Pop, Costică Iliescu. Pedeapsa îi este prelungită cu încă doi ani, fiind considerat în continuare foarte periculos pentru siguranța statului.

Aparenta liberalizare culturală de la mijlocul anilor '60 va favoriza preocupările scriitoricești ale lui Paul Goma, care debutează în august 1968 cu volumul *Camera de alături*, iar în 1971 reușește să publice, în Germania!, romanul *Ostinato*, punct de plecare pentru un conflict fără ieșire cu clasa politică din România epocii, dar și cu lumea literară, care până atunci învățase să coabiteze cu regimul, să își asume compromisurile pentru a supraviețui. O dublă disidență va marca de aici înainte traseul scriitorului: față de regimul politic și față de breasla scriitoricească. Manevrele de control și supraveghere ale Securității se dovedesc foarte ingenioase în cazul său, în campania de marginalizare și reducere la tăcere. În 1977, după *Charta cehoslovacă*, Goma inițiază *Mișcarea pentru drepturile omului*, convertindu-se în cel mai periculos dușman al statului comunist, fapt care conduce la o nouă arestare. Cu sprijin extern, este eliberat și nevoit să ia calea exilului în Franța, fiind în continuare șicanat de securitatea românească, care îi însenează inclusiv tentative de asasinat.

Cercetarea este complexă, pornind de la o reconstituire a contextului istoric al epocii, până la identificarea coordonatelor psihomentale care au generat nonconformismul și revolta lui Paul Goma față de regimul de la București. Bibliografia aflată la îndemâna autoarei a fost completată de dialogul personal cu scriitorul, deci de „investigația orală de tip istoric”, sursă a unui volum insolit, *Paul Goma 80. Memorie și istorie a cotidianului* (2006-2015), în care este conturat un portret menit să demistifice toate controversale. Flori Bălănescu are șansa de a asista în timp real la nașterea bibliografiei critice Goma și de a scoate la lumină, în premieră, informații din dosarele Securității.

Autoarea însăși afirmă că structura cărții are două axe principale: una orizontală, care vizează biografia în raport cu istoria, respectiv una verticală, care investighează receptarea scriitorului opozant în epocă și fenomenul de etichetare peiorativă, atât de către lumea literară, cât mai ales de către instituțiile represiunii. Monografia are caracteristicile unui studiu istoric, dar și valențe interdisciplinare și metadisciplinare, precum și o miză asumată explicit: „interpretarea

Flori Bălănescu

lumii românești în timpul regimului comunist” prin „urmărirea modului în care au evoluat persoane, situații, istorii mai mici sau mai mari, din punct de vedere al psihologiei sociale sau al antropologiei culturale”.

Paul Goma devine astfel subiectul unui studiu de caz complex, răspunzând integral acestui deziderat și reprezentând tipologia individului incomod, nonconformist, insurgent, dar totuși model etic și estetic, prin consecvența cu care își exercită dreptul de a se exprima liber, în ciuda oricăror consecințe nefaste, previzibile fără doar și poate. Utilizarea Modelului Contextual-Dinamic în studiul vieții și al operei lui Goma o conduce pe psiholingvista Tatiana Slama-Cazacu la o concluzie grăitoare privind sinceritatea mărturisirilor scrise, care generează identificarea operei cu autorul – cu carnea și sângele acestuia, precum în celebrul mit cristic –, fapt care aduce un argument în plus pentru valoarea documentară a literaturii lui Paul Goma și pentru relevanța ei în cadrul cercetării de față.

Citatele cu care se deschide studiul sunt grăitoare, atât pentru scopul demersului asumat de Flori Bălănescu, cât și pentru portretul moral al lui Paul Goma. Reținem afirmația actriței Rodica Radu, de la Teatrul Național din Craiova: „El a făcut un act de curaj, cu poporul acesta al nostru care e de o lășitate uluitoare” (1977). Românii au încă nevoie de un astfel de spirit insurgent, de „mentalitatea Goma”, cum îi spune autoarea într-un interviu recent, de o voce care să strige, cu toate riscurile, ce nu e bine, când nu e bine, de curajul fără limite care să contrabalanseze lășitatea românească generalizată, pe care o incrimina și Noël Bernard, afirmând: „El este singurul dintre voi toți care a avut curajul să stea în două picioare și să-l înfrunte pe Ceaușescu și Securitatea. Iar voi nu v-ați solidarizat cu el, nu pentru că îi lipsește prestigiul, ci din lășitate”.

Un aspect atractiv și relevant al studiului îl constituie grupajul de fotografii adnotate de autoare, plasate undeva în partea mediană a tomului, precum și cele dispersate în text, facsimile ale unor pagini relevante din dosarele de securitate ale disidentului, ale unor buletine de știri ale postului Europa Liberă, precum și extrase din ziarele vremii sau din manuscrise. Minuțiosul aparat critic este completat și de o secțiune de *Anexe*, alcătuită din texte epistolare, expediate sau primite de Paul Goma, datând din 1977, cărora li se adaugă și o *Scrisoare deschisă adresată participanților la conferința de la Belgrad* (februarie 1977), precum și o ultimă declarație a scriitorului – intitulată *Testament*, scrisă înaintea arestării. Toate aceste documente redau atmosfera momentului, optica lui Paul Goma asupra mișcării din Cehoslovacia, dar și asupra paradoxalei atitudini de apatie și mefiență a românilor, anesteziați de omnipotența Securității.

Mesajul este clar, susținut prin impresionanta muncă de cercetare, prin acuratețea decelării adevărilor istoriei recente, greu elucidabile: înțelegerea unei întregi epoci totalitare, cu efecte încă puternice în lumea contemporană, nu se poate face altfel decât prin analiza minuțioasă a tot ceea ce a însemnat viața indivizilor, începând de la resorturile mentale până la „modalitățile de exprimare și reacție sau non reacție ale unor categorii profesionale”, dintre care cea mai reprezentativă este cea a scriitorilor.

Volumul semnat de Flori Bălănescu este o sinteză a conștiinței românești exemplare, o restituire de tip testamentar a valorilor promovate de Paul Goma, o carte adresată fiilor, în mod particular – fapt ce reiese și din dedicația care precede textul: „Lui Filip-Ieronim Goma, respectiv fiului meu, Pavel-Ștefan”, dar și la modul general, căci toți contemporanii scriitoarei, precum și generațiile care vor veni, sunt descendenții acestuia și au ceva de învățat din *lecția Goma*.

Librarul din Florența – Vespasiano da Bisticci și manuscrisele care au iluminat Renașterea

Editura Nemira, București, 2022, 504 p.

Diana FILIP

Biblioteca Județeană „Petre Dulfu”

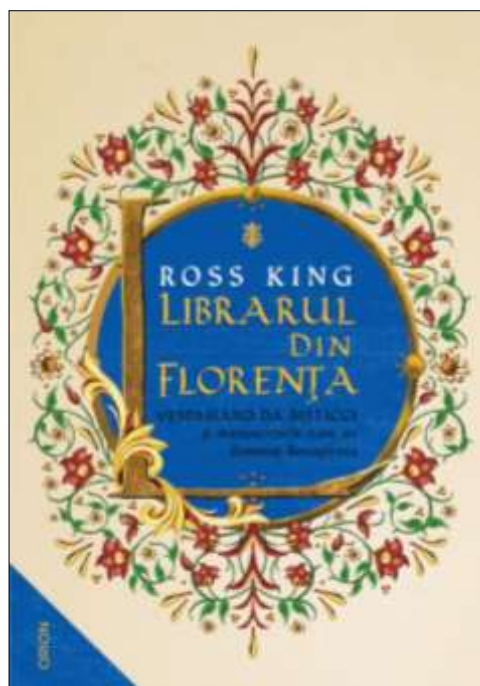
Autorul cărții de față, Ross King, s-a născut pe 16 iulie 1962, în localitatea Estevan din Canada și este cercetător post-doctorat la University College London, precum și un renumit expert în Renașterea italiană, în special Florența Renașterii. Despre aceasta din urmă a scris, a studiat și a ținut prelegeri, iar de câțiva ani face parte din Consiliul de Administrație al fundației non-profit Friends of Florence¹, care asigură supraviețuirea artei și comorilor arhitecturale din Florența.

De-a lungul unei cariere de 30 de ani, King a scris despre Michelangelo, Leonardo da Vinci, Niccolò Machiavelli și, mai recent, despre librarul Vespasiano da Bisticci. Lucrările sale, de inspirație istorică, i-au adus faimă și apreciere, dar și numeroase premii naționale și internaționale. Iată câteva dintre acestea: *Domino* (1995), *Ex-Libris* (1998), *Brunelleschi's Dome* (2000), *Michelangelo and the Pope's Ceiling* (2002), *The Judgement of Paris* (Governor General's Award, 2006), *Leonardo and The Last Supper* (Governor General's Award, 2012) și *Mad Enchantment: Claude Monet and the Painting of the Water Lilies* (Charles Taylor Prize, 2017). Titlurile, mai sus enumerate, sunt scrise în limba engleză deoarece editurile din țara noastră nu au reușit, deocamdată, să le facă cunoscute.

Ultima sa lucrare, intitulată *The Bookseller of Florence – The Story of the Manuscripts That Illuminated the Renaissance*, a fost publicată, pentru prima dată, în 2021, ediția broșată la Chatto & Windus (imprimat al Penguin Random House), iar cea cartonată la Atlantic Monthly Press. Cu tot subiectivismul de care aş putea fi acuzată, aş putea spune că aceasta este de departe cea mai frumoasă și mai bine documentată carte despre istoria manuscriselor. Reprezintă un omagiu închinat cărților și producției de carte, ilustrând trecerea de la manuscris la tipar, prin intermediul vieții unui om extraordinar, pierdut de mult timp în istorie: Vespasiano da Bisticci.

Orion, imprint al Grupului editorial Nemira, ne-a adus acasă această capodoperă, în varianta românească: ***Librarul din Florența – Vespasiano da Bisticci și manuscrisele care au iluminat Renașterea***. Traducerea din limba engleză a fost făcută de către Iulian Bocai (n. 1986), un talentat prozator și, evident, traducător.

Lucrarea de față prezintă evoluția în timp a cărților, de la folosirea papirusului și a pergamentului în Antichitate, până în Evul Mediu și Renaștere. În cercetările sale despre istoria manuscriselor, Ross King întâlnea adesea acest nume, despre care se spunea că este *vânzătorul de cărți preferate ale lui Cosimo de Medici*. Intrigat de ceea ce înseamnă să fii vânzător de cărți în anii 1400, autorul încearcă să găsească informații legate despre viața acestui personaj misterios. Cum nimic nu este întâmplător, în cei patru ani de cercetări legate de istoria manuscriselor, și-a dat seama că acest nume este chiar personajul cheie – unul dintre cei mai puternici și mai influenți oameni din Italia seco-

¹ <https://www.friendsofflorence.org/about-us/>

lului al XV-lea: un vânzător de cărți, un culegător de informații, un scriitor, dar, mai presus de toate, un bibliofil în ultima mare epocă a manuscrisului.

Personajul nostru, Vespasiano da Bisticci, s-a născut în orașelul Bisticci, de la periferia Florenței, în jurul anului 1421. La 11 ani a fost nevoit să părăsească școala, deoarece moare tatăl său, și să se alăture breslei Stationer's, unde a devenit ucenic într-o librărie din Florența. De-a lungul uceniciei a învățat să scrie și să citească în limba latină, să copieze și să adnoteze manuscrisele ori de câte ori era cazul.

Reputația lui trebuie să fi crescut enorm de când începuse să lucreze pe Strada Librarilor cu 12 ani înainte. Nu mai muncea în camera din spate a atelierului lui Michele Guarducci, cu fierăstrău și ciocan sau la cusutul foilor de pergament. La o vârstă tânără și într-un oraș cu atâția învățați, devenise un expert recunoscut în privința manuscriselor autorilor vechi (p. 90).

Ambițios din fire și cu o inteligență sclipitoare, Vespasiano ajunge să-și deschidă propria librărie. Pentru a-și procura marfa, el a călătorit în toată Italia, căutând manuscrise rare pe la biserici, mănăstiri, universități sau la moșiile nobililor decedați, după care să producă copii pentru clienții săi. Astfel că a angajat numeroși cărturari care să copieze textele din magistrarele manuscrise de pergament. Onestitatea și devotamentul muncii sale fac din el o persoană de încredere în rândul celor care comandau manuscrisele: de la simpli abați de mănăstire, umaniști pasionați, papi și conducători ai mai multor orașe italiene până la monarhi ai Franței sau ai Imperiului Romano-German:

Vespasiano dispunea și de alte resurse, printre care și o întinsă rețea de prieteni – cărturari cărora le putea cere sfatul despre manuscrise și despre unde le-ar putea găsi. Ar fi putut, la fel, să consulte alte librării de pe Strada Librarilor. (...) Atât de abil se dovedise Vespasiano, încât clienții îl căutau acum pe el, și nu pe Guarducci, când voiau sfaturi despre manuscrise. Prima sa vânzare independentă o făcuse în 1442, când abia dacă avea 20 de ani. Promise comanda să găsească (sau poate să copieze) un manuscris pentru Pietro Donati, arhiepiscopul de Padova, un renumit învățat, cu „o colecție uriașă de cărți”, pe care-l întâlnise la Conciliul de la Florența (pp. 91-92).

L-a ajutat pe Cosimo Medici să-și îndeplinească visul de a avea cea mai bine pusă la punct bibliotecă de manuscrise din Europa vremii, Biblioteca Lauretiana din Florența (care conține peste 11.000 de manuscrise și 45.000 de cărți tipărite timpuriu). Douăzeci și două de luni plus douăzeci și cinci de copii i-au trebuit lui Vespasian să scrie cele 200 de volume pentru bibliotecă. Marea lor majoritate, așa cum cereau formatele vremii, fiind cărți de teologie și cântări liturgice.

Atunci când Parentucelli, adevăratul fondator al Bibliotecii Vaticanului, a fost ales Papa Nicolae al V-lea, acesta a reușit să lărgască gusturile și către autori clasici. Cu asemenea reușite, a fost solicitat și de Federico da Montefeltro, duce de Urbino, în organizarea propriei biblioteci. Pentru a o termina i-au trebuit paisprezece ani, timp în care i-a organizat și cataloage cu cărțile deținute de Biblioteca Vaticană și Biblioteca Visconteo Sforzesca din Pavia.

Dincolo de toate aceste merite, Vespasiano da Bisticci îl are și pe cel de a fi elaborat pertinente comentarii la operele lui Aristotel și Cicero, de a fi ajutat la diseminarea operelor lui Platon și ale altor filosofi greci antici, crezul său fiind că recuperarea și restabilirea înțelepciunii lumii antice ar putea ajuta la transformarea în bine a societății în care trăia, extrem de coruptă și de violentă.

Toată munca și faima au început să-i fie amenințate odată cu inventarea tiparului, pe la mijlocul secolului al XV-lea, de către germanul Johannes Gutenberg. Această realizare tehnologică, de tipărire cu caractere mobile, a început să ia amploare din ce în ce mai accelerat, iar cărțile să se multiplice în masă, devenind accesibile tuturor categoriilor sociale.

La începutul schimbării în privința metodologiei de elaborare a cărților, Vespasiano nu s-a simțit încă înlăturat de pe piața cărții, deoarece era nevoie de el în furnizarea manuscriselor pentru multiplicarea tipografică. Mai mult decât atât, acesta a obținut și sprijinul lui Lorenzo Magnificul, care i-a împărțit dragostea pentru elegantele manuscrise și disprețul pentru cărțile tipărite.

Dar mai târziu, în anul 1480, bătrân și dezamăgit, „regele librarilor” a decis să-și închidă magazinul și să se retragă la vila pe care o deținea în Antella. Ultimii ani și i-a petrecut scriind biografii, 103 în total, ale bărbaților celebri pe care îi cunoscuse, precum și valoroase descrieri ale Florenței din perioada Renașterii. Amintim aici una dintre cele mai importante opere ale sale: *Vite di Uomini Illustri del Secolo XV*, rămasă timp de aproximativ trei secole și jumătate în formă de manuscris și publicată abia în anul 1839.

Ei bine, aceasta este povestea reală, redată atât de frumos de Ross King, a unuia dintre cei mai importanți oameni de cultură pe care umanitatea i-a putut da. Din dragostea sa nemărginită pentru cărți,

Vespasiano a reușit să-și învingă propria condiție și să deschidă drumul spre cunoaștere și altora. Întreaga Europă știa de el și de celebrele sale manuscrise. Era o mândrie a vremii să treci pragul librăriei sale și să poți achiziționa de la vestitul Vespasiano da Bisticci.

Un presupus portret al lui
Vespasiano da Bisticci

Dacă, în vremea sa, manuscrisele strânse și elaborate de el ajungeau în bibliotecile marilor colecționari, astăzi ele ocupă un loc de cinste în cele mai renumite biblioteci ale lumii, din Londra, Oxford, Paris, Copenhaga, München, Viena și Budapesta. În Italia, se află în colecții la Roma, Florența, Veneția și Ferrara. Spania deține și ea astfel de manuscrise, în bibliotecile din Barcelona, Valencia și Leon. Biblioteca Universității Harvard din Statele Unite ale Americii deține, de asemenea, un astfel de manuscris, cu scrierile lui Leonardo Bruni, copiate într-o elegantă grafie umanistă, pe care *scribul a scris pe forțat cu mândrie că manuscrisul fusese vândut de „Vespasianus Librarius Florentinus”* (p. 402).

Din păcate, acestea sunt singurele manuscrise care au supraviețuit. Soarta multor altora este un exemplu revelator pentru fragilitatea și perisabilitatea cunoașterii. Numeroase au căzut pradă jafurilor sau dezastrelor naturale sau cauzate de om. Pentru a înțelege mai bine, aș exemplifica aici o singură situație: cea în care bibliotecarul lui Federico da Montfeltro din Urbino primise ordinul de a-i ține la distanță pe proști, pe ignoranți, pe jechoși, pe bolnavi, până în anul 1502, când Cesare Borgia a sosit acolo cu soldații săi, le-a scos manuscriselor legăturile prețioase, copertile stacojite și legăturile de argint, după care fie le-a aruncat, fie le-a dus în Forlì. Astfel că în doar câteva ore, întreaga bibliotecă pusă la punct de Vespasiano în decursul a 14 ani a fost prădată și devastată.

Istoria ar trebui să se aplece și asupra unor astfel de figuri, grație cărora umanitatea a avut doar de câștigat. Așadar, cinste și onoare personajului nostru Vespasiano da Bisticci, care *a fost un colaborator activ al visului de a regăsi înțelepciunea apusă a trecutului și de a readuce la viață de dragul prezentului și-al oamenilor care – cum credeau nepoții lui Petrarca – ar putea afla cum să trăiască o viață mai bună și mai fericită.*

Tot răul se naște din ignoranță, dar scriitorii au iluminat lumea, alungând întunericul, scria Vespasiano da Bisticci (p. 403).

Fake News și dezinformare online: recunoaște și verifică

Autor: Bogdan Oprea, Editura Polirom, Iași, 2022

Ștefan-Adrian BĂRBULESCU

Biblioteca Județeană „Petre Dulfu”

Iată o (altă) carte salutară, binevenită în epoca informației și, mai ales, a *dezinformației* de azi, în care ne vedem, cum-necum și vrând-nevrând, scufundați cu toții: *Fake News și dezinformare online: recunoaște și verifică. Manual pentru toți utilizatorii de internet* (ediția a doua), apărută la Editura Polirom (în colecția Collegium), Iași, 2022, 295 p., avându-l ca autor pe Bogdan Oprea.

Pentru început, trebuie să recunoaștem cu toții următorul aspect: constanta universală (deci și a lumii noastre, atât a celei umane, cât și a mediului înconjurător) este *mișcarea*. Vrem, nu vrem, ne raportăm la ea, într-un fel sau altul, dar mai important este că suntem dependenți de ea și de toate aspectele prin care ne dictează ineluctabil viețile. Astfel, nu ne putem sustrage legilor imuabile care derivă din constanta mai sus amintită, având în vedere gradul de prezență și cel de participare pe care le presupune acest pachet de legi. Diferența evidentă se observă, rămânând doar și pentru puține clipe neancorat la necesitățile impuse de clipa „veșnic” prezentă, în ciuda ambiguității intrinseci pe care o conține practic nesfârșita continuitate, tradusă în ceea ce am putea numi *realitate*.

Raportarea la prezentul care doar prin iluzie forțată pare stabil pune probleme acelor care își imaginează că prin aceasta au reușit, dacă nu anularea, măcar înfrânarea unei întregi lumi în mișcare – de la improbabil la imposibil. Aceeași raportare mai impune și menținerea vie a unui întreg set de instrumente fin acordate pentru a înțelege, mai întâi, iar mai apoi a aplica toate practicile care fac din individ, grup, comunitate, societate, entitate să fie componente active și de bază, utile sistemului care îi găzduiește.

Avem lumea, în general, în care lumea umană formează o societate (într-un sens larg), care societate este condusă, ghidată, dirijată de un sistem. Sistemul este un set de legi, norme și conduite aplicate societății, pentru ca ea să funcționeze cât mai fluent. Dar atât societatea, cât și sistemul, în ciuda anumitor tendințe conservatoare, de altfel necesare și bine intenționate (până la un punct, cel puțin), ajung să se supună constantei universale. Deci, raportarea la prezent se face doar dacă admitem că acesta este, se află mai degrabă într-o continuă mișcare, ceea ce presupune și/sau înseamnă modificare, și încă una nesfârșită, cel puțin în teorie, o fluiditate de care trebuie să fim conștienți 24/7.

Cum altfel, văzută astfel, lumea și trăitul în ea nu pot constitui decât o majoră provocare pentru toți cei care țin să participe activ la modelarea prezentului, conform dorințelor și necesităților fiecăruia – apar dificultăți de diverse naturi și grade de complexitate cu care atât de mulți dintre semenii noștri se confruntă zi de zi. Nu e, nici nu poate fi ușor, simplu și rapid și n-a zis nimeni vreodată așa ceva, iar dacă, totuși, s-au găsit asemenea personaje să susțină o atare ineptie, ori (s-)au mințit curajos-inconștiente și, mai apoi, în tot atâta măsură și deziluzionat, ori dovedesc prin aceasta slaba și deci necorespunzătoare dotare cu ceea ce am putea defini minimala aplicabilă inteligență...

De aici, mai departe: a fi ancorat la prezent înseamnă a cunoaște prezentul, ceea ce presupune deținerea informațiilor corecte despre acest prezent, care – mă tem că trebuie să revin – fiind într-o continuă mișcare și modificare, face necesară raportarea la el, simplu prin informarea corespunzătoare (așadar continuă) despre cum se derulează el. Informarea presupune deținerea de informații, acelea care

contează, pentru a stăpâni prezentul și a face previziuni suficient de valabil-realiste în legătură cu viitorul apropiat, astfel ca acesta, pe cât posibil, să nu te ia prin surprindere.

Informația (prin informare) corectă înseamnă putere bună, aplicabilă, demnă de o atare titulatură. La polul opus, informația falsă, prin *mal-formare* (în loc de *in-formare*) duce la incapacitatea de a stăpâni și exploata realitatea curentă și la imposibilitatea de a face previziuni suficient de utile asupra viitorului de după colț – iar asta, într-o lume acerbă, cu colții veșnic scoși și gata de luptă, nu poate fi decât un dezavantaj imens.

Și așa ajungem la *News* și opusul lor cu *Fake* în față. Pe de o parte, avem aceste *news*, știri-noutăți despre (acele anumite sau specifice, cele care contează) fenomene/evenimente/lucruri/persoane care ne ajută să răzbatem nu numai prin jungla incomensurabilă a unei cantități aproape inimaginabile de informații de o diversitate năucitoare, de care sincer și practic chiar nu ai cum să ai nevoie de toate, iar, pe de cealaltă parte, și din păcate nu numai în contrapartidă sau în oglindă cu descripția de mai sus, avem aceste *fake-news*, o și mai mare, dacă se poate spune așa, mega (sau meta) junglă de informații (știri-noutăți) false, rele, proaste, răuvoitoare, malefice, manipulante și tot altceva-ul la care vă puteți gândi.

Elementar ar fi să te întrebi, dar pentru ce, zeilor, este nevoie de meta-jungla asta de răutăți, cine are nevoie de ea, cine își dorește să fie practic mințit, înșelat și manipulat uneori chiar mai puțin decât abil, cât pur și simplu cu tupeu și nesimțire? Degeaba răspunsul prim la care te poți gândi este că *nimeni*. Căci, în realitate, chiar dacă nimeni nu vrea să fie victima, în schimb călăi sau torționari ajungem să fim aproape cu toții; e drept, de destule ori fără bună știință sau intenție clară, fătășă – fiind la rândul nostru și noi, bieții, nimic altceva decât alte entități instrumentale din lungul șir al manipulațiilor și mințișilor unei lumi care pare-se că, în ultimele decade de până azi (cel puțin cinci), se îndreaptă cu toată viteza înainte spre un război media-ideatic (și informatic, tot atâta pe cât și informațional) în toată regula.

Răzbate din paginile cărții de față certitudinea că nimeni nu scapă, toată lumea este obligatoriu implicată. Iar pentru asta tot ce trebuie să faci e să fii și să rămâi în viață. Diferența dintre tabere și roluri o face, ciudat și poate și paradoxal, tot ea – informația. Sau informarea cu informația bună. Dar există, din păcate, și destule zone gri, tot așa cum există și victime colaterale, manipulanți și manipulați, există atât roluri duble, cât și cârțițe – ce mai, fără nicio umbră de glumă, războiul informațional nu este cu nimic mai prejos decât o foarte mare și importantă fațetă a realității curente.

Implicarea vine și din cauza faptului că suntem cu toții tributari (până la dependență, trecând prin toți pașii sau toate stadiile/stagiile) noilor tehnologii bazate pe *info... -orice*. Instrumentul denumit generic *internet* ne este tuturor alături, prieten, dușman, aliat, zeu, blestem, loc de muncă, *loc de dat cu mintea*, loc de închinăciune (constanta *yin-yang* a dualismului *love & ori vs. hate*) sau cel de făcut bani și/sau multe alte prostii. Totodată, internetul este uriașa umbrelă-gazdă sub a cărei largă acoperire încap toate noile noastre activități și hobby-uri și se poate spune (din păcate, fără a mai greși nicidecum) că pentru miliarde de indivizi este, a devenit deja, de mult TOT.

Dar e un „tot” acaparator și poate chiar cu mult mai puțin prietenos decât ar părea la prima vedere. Și ca să n-o lungim exagerat, să încercăm să identificăm problema principală. Pe lângă natura umană, care este așa cum este, presupun că le e tuturor mai mult decât clar că motorul principal al lumii este banul. Deținerea lui, în cantități larg-relativ *suficiente*, este considerată de majoritatea oamenilor deziderat, țel, scop sau măcar mijloc de a atinge „intangibilul”. Banii pot aduce belșug, bunăstare, siguranță și stabilitate, prestigiu, putere, influență, un loc la *acea* masă atât de tânjită, locul tău sub soare poate fi la umbra protectoare a unei umbrele care se poate numi oricum altfel și poate fi oriunde altundeva decât într-o sărăcie lucie și plină de lipsuri și deziluzii nedorite, dar împlinite. Ceea (și ceva) ce nimeni nu își dorește. Iar pentru așa ceva, pentru a ocoli sau evita formele chiar și de *relativă* sărăcie, destui sunt cei în stare să facă foarte multe, și încă dintre acelea rele, de care știm cu toții... Furăm, mințim, înșelăm, în(tro)ducem în eroare, ne folosim de informații voit false, deci falsificate sau falsificabile pentru a ghida greșit oamenii-victime și a le conduce banii în alte conturi, tot prin operațiuni care maschează adevăratele intenții și duc la fericirea unora (de la inclusiv până la exclusiv) prin nefericirea altora care au ajuns victime manipulate (și) cu ajutorul neprețuit al informațiilor înșelătoare (*fake news*).

Suntem dependenți de informații, suntem dependenți de internet și de lumea virtuală unde se află totul, inclusiv o bună parte a sinelui nostru deja înlănțuit în online. Acolo suntem, stăm, ființăm – cu ființa, cu atenția, cu intenția, cu prezența, acolo ne sunt viețile, dovezile noastre (că *încă* existăm), toa-

te sunt acolo, informații (multe măcar ușor/un pic mincinoase), poze („puțin” modificate), mărturii/declarații (deseori regretabile), banii noștri, viețile noastre, obiceiurile – toate în *cloud*, toate online, accesibile, accesabile, convertibile, transferabile, disponibile, furabile, clonabile... Vulnerabile.

Plus că viețile noastre sunt dependente complet și de natura, calitatea și cantitatea informațiilor care sunt, reprezintă, formează lumea înconjurătoare (online sau restul – două lumi nu întotdeauna complet distincte), iar aici avem nevoie de capacități aproape la nivel (de) profesionist pentru a discerne din imensul noian ceea ce ne ajută, nu ne încurcă, minte sau fură în vreun fel sau altul, dintre toate cele câte sunt deja existente.

Și cum aproape jumătate din viață ne-o petrecem tributari online-ului, acolo unde fluxul de informații este completamente continuu și nesfârșit, un volum ca cel semnat de Bogdan Oprea este, devine, un instrument vital pentru a face (o măcar) puțină, dar elementară ordine într-o lume nebună, dezlănțuită și tot atât de plină de amenințări.

Căci în/pe internet – ne asigură (și) autorul – zac monștri într-un număr și în niște forme de neînchipuit de mari și de diverse. Cât despre pericole?, la tot pasul! Victime putem fi cu toții, chiar și cei care încă mai știm câte ceva (din ceea ce ne poate, măcar pentru o vreme, pune în gardă sau chiar proteja) pentru că oferta e mare și tentantă, răsplățile promit profituri nemaivăzute și da, unii fac bani cu nemiluita de pe net, furând, mințind, înșelând și manipulând, și, cum toate astea le fac mai întâi cu informația, ea este prima care ia calea modificării în a o transforma din bostan în calească, pentru a o oferi celor care, prea minunați de-atâta incredibil miracol, iau de bune ceea ce văd, aud, află (de cele mai multe ori prea târziu), plătind prețul unei calești pe un amărât de bostan, odată ce fumul auriu și dulce al iluziei s-a risipit. Se fac și se pierd averi, se fac și se pătează nume, în online toată lumea e ce și cine vrea să fie, e o horă, un carusel, un joc. Dar pericolozitatea e reală, iar banii nu sunt mutați doar virtual, ci pe bune părăsesc conturile înghițitorilor de gogoși și iau calea buzunarelor celor lipsiți de false jene. *Happy-end*-ul a rămas credibil doar în filme și cărți, realitatea s-a dezis de el de mult. Dar oamenii, în schimb, nu, continuând să creadă, generație după generație, că nu poate fi așa de rău – nu cu ei, cel puțin; toți își spun același lucru, fiecare individual. E bună și credința sau speranța pentru moral, dar în cinismul pragmatic al realității e cu mult mai preferabilă, chiar dacă niciodată ieftină sau ușoară, prevenția și protecția.

Se miră și Bogdan Oprea și ne mirăm și noi, odată cu el, cum de s-a ajuns *chiar* până aici, mirare cum mirajul internetului s-a constituit într-o cu totul și cu totul absolut nouă piatră de hotar, a cărui priză la public n-a mai avut-o nimic altceva, niciodată în întreaga istorie cunoscută a omenirii. Odată cu inventarea, crearea și punerea în stare de funcționare și expandarea accesibilității dincolo de închipuibilul a internetului în general, lumea (veche), așa cum o știam, s-a sfârșit. E de presupus că destui nici nu realizează acest aspect la adevărata lui magnitudine – mai ales aceia care au prins și vremurile de dinainte –, pentru ei prezentul fiind un carusel de „miracole” aflat într-o nesfârșită cursă, iar pentru generațiile contemporane nașterii acestui nou ev, prezentul și viitorul nici nu mai poate fi imaginat altfel, adică *fără internet* (cât despre trecut, el nu poate să fi fost decât o nebuloasă primitivă și teribil de plicticoasă).

Printre multele pericole pe care volumul de față le identifică se numără și acela al serioasei încercări moral-psiologice, senzația acută de ireversibilitate, cu valoare definitorie, un *fait accompli*, în termeni mai patetic-poetici i-am putea spune „aproape ca un blestem”, împlinirea unei sortii, a unui destin imbatabil, incontestabil, singura direcție de luat într-un tunel în care pereții sunt înguști, iar întoarcerea imposibilă.

Celelalte (pericole) țin poate de demnitatea umană, mai precis, de atât de ușoara posibilitate de pierdere a ei, în urma asalturilor sistematice depuse pentru a transforma omul în victima unui sistem gigant și nepăsător, de felul hazardului, singura diferență notabilă rămânând totuși aceea că, fiind un instrument omenesc, ar fi putut fi, în ultimă instanță, mai puțin criminal tocmai cu aceștia, creatorii și semenii lor.

Absurdul îl reprezintă altceva, încă și mai ridicol. Căci se cheamă că ne-am făcut-o de la bun început cu mâna noastră, aspect care face ca întreaga situație să fie una de tipul „râsu-plânsa”. Adică penibilă. Nu e de uitat niciodată: oamenii au inventat internetul și l-au făcut atât de lipicios-delicios, încât mai toți oamenii s-au transformat peste noapte și pe nesimțite în muște veșnic nesătute cărora li s-a spus ceva cam de genul: dulceața asta demnă de ceruri, ambrozia și nectarul oferite de atingerea în (și la ne-) sfârșit a senzației de completă împlinire după care ați alergat o viață-ntreagă o puteți avea acum, pentru

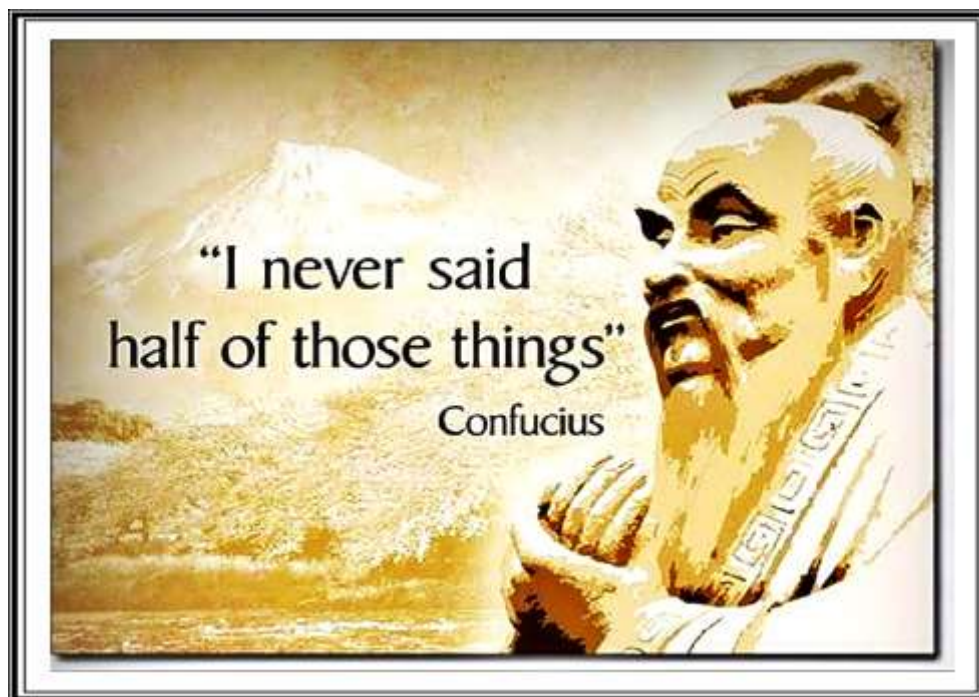
„totdeauna”, cu o singură condiție, aceea de a vă oferi cu totul acestei brave lumi noi în care vă invităm să rămâneți „veșnic” online, conectați la noua viață a omului nou. Se pare deja, după toate probabilitățile, că se vrea întrutotul a se încerca, pe bune, adică realmente, transferarea mentalului în virtual, de la *hard* (fizic) – de pe *hard disk* – la *soft, online forever*.

Dar până acolo mai este. Între timp lumea e, în diferite procentaje, sclavă (cuvântul pare dur, dar realitatea o dovedește) rețelelor sociale și prezenței online și, cum informația e putere și cum cu toții avem nevoie de informații pentru a *supraviețui* (nicicum altfel sau, mai blând spus, posibil), manipularea maselor prin *fake news* și prin alte instrumente asemănătoare este noul război de gherilă, pe câmpul de luptă numit online, unde soldați suntem cu toții, în diferite grade de implicare și cu diverse grade de capacitate și competență decizională.

Astfel, din acest *Manual pentru toți utilizatorii de internet*, de la cei mai mărunți și timizi începători amatori până la jurnaliști și alți oameni de media au șansa de a descâlci, de a face și pune în ordine măcar câteva dintre elementele principale și, ca atare, foarte importante. Totodată, li se oferă fiecăruia șansa de a distinge mai ușor diferitele tipuri de pericole (care dorm sforăind „inocent”-liniștite), de găsit la tot pasul pe largă bandă a internetului, sfaturi practice, site-uri extrem de utile, instrumente de control, de menținere la limite suportabile a provocărilor, pentru că probabil nu mai poate fi de mult un îndemn prea ușor de urmat, acela de *desprindere* de acest mega-miraj.

La sfârșit, cred că trebuie reținut cu toată seriozitatea aspectul că enunțul, aparent nevinovat altădată, *nimeni nu e singur* a devenit azi un avertisment. Tot așa cum, în lumina noilor tehnologii, s-ar mai putea adăuga și următoarea butadă: *nimeni (și nimic) nu (mai) e sigur*. Atenție, deci, rămâneți dacă *vreți* sau *trebuie* conectați, dar mai informați, mai asigurați și mai protejați decât ieri și mai puțin darnici cu funcția (sau butonul) *share*. La fel și cu *like*-urile astea (cam inutile, dacă stai puțin să te gândești) care mențin vii așteptările nerealiste și exacerbate ale narcisismului fiecăruia, de care internetul, în mod fals-democratic, prea abundă.

Vă las cu o ultimă informație, de tip *memă* (unitate-entitate de dispersare/diseminare socio-culturală a unei informații, cu scop moralizator, amuzant sau destabilizator), mai mult decât edificatoare (culeasă de pe internet, de unde altundeva?), sperând la acea zi în care singurele *fake-news* disponibile să aibă aspectul celei de mai jos, sub forma *funny-news* („știri” amuzante), pe lângă informațiile adevărate și realmente utile.

* *N-am spus nici jumătate din câte mi se-atribuie c-aș fi spus. Semnat (personal) – Confucius*

Poienile Izei (Poienile Glodului)

Aristița BORBEI

Biblioteca Județeană „Petre Dulfu”

1430 Sajó-Polyana, Polyana
1431 Pollyana
1453 Polyanfalva
1605 Sajó Poiana
1828 Sajó Polyána, Pojana
1851 Sajó Polyána, Pojana
1913 Sajómező

(**Suciu, Coriolan**, *Dicționar istoric al localităților din Transilvania*, Editura Academiei Republicii Socialiste a României, București, 1967-1968, vol. 2, p. 52).

„Ospitalitatea locuitorilor de aici va fermeca trecătorul, iar relieful specific va oferi sentimentul locului ancorat între tradiție și stilul de viață vechi de secole. Zona reprezintă o oază de liniște, în care turistul are ocazia să asiste pe viu la viața de zi cu zi a unor oameni pentru care meseriile tradiționale, portul popular și sărbătorile sunt păstrate din generație în generație”. (Ioana More)

Cadrul geografic și istoric

Comuna Poienile Izei este așezată la poalele munților Văratice, pe Valea Poienii și a afluenților săi, Valea Satului, Valea Slatinii și Valea Măgurii. Până în anul 1995, când a devenit comună, a fost sat aparținător comunei Botiza. Întins pe o suprafață de 1.645 ha, dintre care 1.433 ha extravilan și 212 ha intravilan, hotarul comunei Poienile Izei se învecinează cu cel al comunelor Strâmtura, Rozavlea, Șieu și Botiza.

Pe teritoriul comunei există zone cu valoare peisagistică de interes local, păduri de foioase „Scărișoara” și „Tecera”, pădurea de conifere „Delnița”, dar și izvoare de apă minerală denumite: „Țărmura”, „Strâmtori” și cel de pe „Valea Luntroasă”. Tot pe teritoriul comunei Poienile Izei se află Vârful Scărișoara de 1.226 m, cel mai înalt vârf din localitate, Vârful Ticera de 867 m, Vârful Măgura și stâncă „Biserica Dracilor”.

Poienile Izei a fost proprietatea voievodului Ioan. Legenda spune că primele familii care au ajuns în zonă, retrăgându-se din calea năvălitorilor, au fost Ilieș și Petreș, nume care se păstrează și astăzi. De-a lungul timpului comuna a purtat mai multe denumiri: Poienile lui Ilieș, Poienile Șieului, Poienile Glodului și, mai apoi, Poienile Izei.

Obiective eclesiastice și turistice

Biserica de lemn „Sfânta Cuvioasa Parascheva” din Poienile Izei este declarată monument UNESCO și este una dintre cele mai frumoase și mai bine conservate biserici de lemn din Maramureș.

Are un patrimoniu bogat, format din clopote, icoane, cărți și obiecte de cult. A fost edificată în anul 1604 și sfințită în 1637. Are planul dreptunghiular sub formă de navă, specific bisericilor de lemn din Maramureș și este împărțită în pronaos („biserica femeilor”), naos („biserica bărbaților”) și altar. La intrare este prevăzută cu un pridvor care a fost adăugat ulterior construcției. Acoperișul este prevăzut cu un turn-clopotniță și este acoperit cu un coif înalt prevăzut cu o cruce în vârf. Biserica a fost în întregime pictată în anul 1794, după cum se menționează în inscripția din naos.

Picturile sunt lucrate în tempera și impresionează prin originalitate, remarcându-se scenele inspirate din *Judecata de apoi*, precum și *Ceata Jidanilor*, *Ceata Turcilor*, *Ceata Arapilor*, *Ceata Țiganilor*, scene din Noul și Vechiul Testament.

Biserica nouă, un alt locaș de cult construit în anul 1998, este deosebit din punct de vedere arhitectural. Acestor lăcașuri de cult li se adaugă **Muzeul local „Casa țărănească”**, cu o vechime de peste 200 de ani și care reprezintă un adevărat punct de atracție turistică în zonă.

În vârful dealului Măgura se află **Crucea lui Știopei**, o imitație în miniatură a Crucii de pe Caraiman. Crucea a fost cioplită de Gheorghe Știopei în anul 1998. De atunci, în fiecare an, în a treia zi de Rusali, de sărbătoarea țarinii, sătenii din Poienile Izei ies cu mic, cu mare în deal și se roagă, amintindu-și de cel care a cioplit crucea.

Personalități

Gheorghe Florea, instrumentist, s-a născut la 12 mai 1952, în comuna Poienile Izei. A participat alături de fratele său, **Ion Florea**, la mai multe festivaluri de muzică populară din țară: Festivalul „Maria Tănase” de la Craiova, Festivalul „Cântec nou în Mehedinți” de la Drobeta-Turnu Severin, Festivalul „Toamna buzoiană” de la Buzău, unde au obținut numeroase premii. Cei doi frați au înregistrat numeroase melodii în studiourile Radioteleviziunii Române și în studioul Casei de discuri „Electre-cord”.

Petre Giurgi, născut la 23 septembrie 1963, în comuna Poienile Izei, și soția lui, **Florentina Giurgi**, sunt printre cei mai cunoscuți și îndrăgiți interpreți de muzică populară din Maramureș. Cei doi au format un grup folcloric care a participat la diverse spectacole și manifestări culturale din țară și străinătate: SUA, Germania, Ucraina. Florentina și Petre Giurgi dețin un bogat repertoriu muzical specific maramureșean, melodile lor fiind înregistrate pe numeroase casete și CD-uri. Au făcut, de asemenea, numeroase înregistrări la radio și televiziune. Cei doi maramureșeni au fost distinși cu titlu de „Cetățean de Onoare” al municipiului Baia Mare în anul 2008, fiindu-le astfel recunoscută munca depusă de-a lungul anilor în slujba folclorului românesc.

Ion Ilieș, instrumentist, este unul dintre cei mai renumiți „ceterași” din Maramureș. A participat la numeroase festivaluri naționale și internaționale, unde a obținut numeroase premii. Alături de Ansamblul „Mara” din Sighetu Marmăției a primit premiul Herder pentru folclor acordat de Fundația FVS Hamburg-Germania.

Dumitru Muntean (a lu’ Nistor), meșter popular din Poienile Izei. A fost unul dintre puținii meșteri maramureșeni care mai făceau garduri împletite „în spicul grâului”, dar și greble de lemn, roți de car, sănii.

Ion Pop, instrumentist și interpret de muzică populară, s-a născut la 30 august 1956, în comuna Poienile Izei. A fost angajat la Ansamblul „Maramureșul” din Baia Mare, alături de care a efectuat mai multe turnee în țară și străinătate (Franța, Elveția, Italia, Germania, URSS, Suedia, Norvegia). A realizat mai multe înregistrări la radio și televiziune.

Gavrilă Tomșa, meșter popular din Poienile Izei, a început să sculpteze de la vârsta de 14 ani. Lucrările sale au ajuns în sate de pe Valea Izei, dar și la Timișoara, Oradea, Brașov și chiar în Franța.

Gheorghe Tomșa, filosof, s-a născut la 19 septembrie 1945, în comuna Poienile Izei. A absolvit Facultatea de Filosofie din cadrul Universității București în anul 1971, iar în anul 1982 a obținut titlul de doctor în științele educației la aceeași universitate. Începând cu anul 1971 a fost profesor universitar la Facultatea de Filosofie, Catedra de Pedagogie, la Universitatea București. A publicat cărți și articole de specialitate.

Bibliografie selectivă

Ardelean, Teodor, *Spre lumina cunoașterii*, „Gazeta de Maramureș”, 11, nr. 482, 28 apr.-4 mai 2012, p. 8.

Barbolovici, Vasile, *Zeci de mii de oameni la sfințirea noii biserici din Poienile Izei*, „Graiul Maramureșului”, 15, nr. 4068, 19 aug. 2003, p. 5.

Bilțiu, Pamfil, *Concurs de port popular cu participarea întregului sat. Inedit în Poienile Izei*, „Glasul Maramureșului”, 8, nr. 2261, 11 sept. 2004, p. 3.

Bilțiu, Pamfil, *Gavrilă Tomșa din Poienile Izei – meșterul și bucuria creației*, „Glasul Maramureșului”, 9, nr. 2554, 27 aug. 2005, p. 7.

Bilțiu, Pamfil ; Bilțiu, Maria, *Folclor din Țara Maramureșului*. Vol. II, Baia Mare, Editura Ethnologica, 2005, pp. 64, 115, 116, 121, 122, 123, 134, 230, 231.

****Biserica de lemn Cuvioasa Paraschiva = The Wooden Church „Pious Paraschiva” Poienile Izei, Maramureș*. [Pliant], Baia Mare, Direcția Județeană pentru Cultură, Culte și Patrimoniul Cultural Național Maramureș, 2003.

****Bisericile de lemn. Spiritualitate maramureșeană*, „Force Tourism. Business & Tourism Magazine”, 2009, pp. 38-41.

Bîrsan, Gabriel, *Nouă miliarde de lei pentru aducțiune de apă. Se amenajează un muzeu al satului în Poienile Izei*, „Glasul Maramureșului”, 5, nr. 1199, 14 mart. 2001, p. 3.

Botiș, Ioan, *Mai clipește o dată! Artiștii care au inscripționat lumina în „7 zile”*, „Gazeta de Maramureș”, 3, nr. 74, 6-9 mai 2004, p. 16.

Brauner, Harry, *Poienile Izei. Un conservator sătesc*, „Tribuna României”, 3, nr. 39, 15 iun. 1974, p. 13.

Buda-Tețu, Ioan, *Al V-lea monument UNESCO cu pliant de prezentare. Biserica de lemn „Cuvioasa Paraschiva” din Poienile Izei*, „Glasul Maramureșului”, 7, nr. 1776, 8 febr. 2003, p. 4.

Buda-Tețu, Ioan, *Prințul Charles în fața Judecării de Apoi. În Biserica din Poienile Izei*, „Glasul Maramureșului”, 8, nr. 2333, 4 dec. 2004, p. 10.

****Cetățeni de Onoare la Poienile Izei*, „Graiul Maramureșului”, 31, nr. 8877, 2 iul. 2019, p. 1.

Chiș, Vasile Timur, *Poienile Izei*, Sighetu Marmației, 2017.

Condrat, Alina, *4000 de fotografii în 7 zile. Țăranii din Poienile Izei și-au admirat portretele la căminul cultural*, „Glasul Maramureșului”, 8, nr. 2147, 1 mai 2004, p. 9.

Condrat, Alina, *Crucea lui Știopoi. În Poienile Izei, o replică miniaturală a unei lucrări de pe muntele Caraiman*, „Glasul Maramureșului”, 8, nr. 2185, 15 iun. 2004, p. 1.

Condrat, Alina, *Turiștii redescoperă Poienile Izei. După dezastrul din primăvară*, „Glasul Maramureșului”, 10, nr. 2840, 7 aug. 2006, p. 3.

Condrat, Alina, *Garduri împletite în... „spicul grâului”. Meșterul Dumitru a lu’ Nistor din Poienile Izei în luptă cu păstrarea unei vechi tradiții maramureșene*, „Glasul Maramureșului”, 10, nr. 2860, 30 aug. 2006, p. 13.

Condrat, Alina, *Ouăle roșii se împetritează cu trifoi. Tradiții de Paști în Maramureș*, „Glasul Maramureșului”, 13, nr. 3945, 2 apr. 2010, p. 7.

Donca, Cristian, *Internet în bandă largă în șase localități maramureșene. Program de modernizare a administrației locale*, „Informația zilei de Maramureș”, 11, nr. 3025, 17 mart. 2007, p. 5.

Gaftone, Vasile, *Poienile Izei. Însemnări*, „Pentru socialism”, 30, nr. 7335, 27 mai 1979, p. 1.

- Gherman, Vasile**, *A avut loc prima ediție a întâlnirii cu fiii satului. Poienile Izei*, „Informația zilei de Maramureș, 2, nr. 484, 10 mai 2003, p. 6.
- Gherman, Vasile**, *Biserica „Sfânta Parascheva” din Desești și Poienile Izei sunt în patrimoniul mondial*, „Informația zilei de Maramureș”, 13, nr. 4551, 14 oct. 2016, p. 4.
- Glodici, Angela Marina**, *Maramureșul are 109 biserici de lemn declarate monumente istorice*, „Informația zilei de Maramureș”, 13, nr. 4508, 24 aug. 2016, p. 4.
- Goja, Anca**, *„Acum e rușine să nu porți costum popular de Crăciun și de Paști”. Ioana Opriș, țărâna datorită căreia tradiția a reînviat în Poienile Izei*, „Graiul Maramureșului”, 16, nr. 4446, 11 nov. 2004, p. 9.
- Goja, Anca**, *Între legendă și istorie. Biserica de lemn din Poienile Izei*, „Graiul Maramureșului”, 17, nr. 4494, 10 ian. 2005, p. 9.
- Goja, Nicolae**, *Ministru în Poienile Izei. Cea mai mică comună din România*, „Graiul Maramureșului”, 18, nr. 5010, 12 sept. 2006, p. 7.
- Iuga, Vasile**, *Oameni de seamă ai Maramureșului. Dicționar (1700-2010)*, Cluj-Napoca, Editura „Dragoș Vodă”, 2010, pp. 463, 877, 1078, 1239, 1240.
- Ivanciuc, Teofil**, *Ruptu’ Sterpelor. În poienile Izei, un vechi obicei pastoral de primăvară*, „Gazeta de Maramureș”, 3, nr. 75, 10-12 mai 2004, p. 20.
- Lucăcel, Ioana**, *Arcuș pe suflet. A luat premiul Herder pentru folclor!*, „Gazeta de Maramureș”, 3, nr. 65, 8-14 mart. 2004, p. 28.
- Lupu, Nicolae**, *„Tezaurul uman viu”. Gheorghe Opriș de pe Cosău și ceterașul Ion de la Poienile Izei*, „România pitorească”, nr. 2 (498), 2017, pp. 4-8.
- Moldovan, Silvestru ; Togan, Nicolau**, *Dicționarul numirilor de localități cu populație română din Ungaria...*, Sibiu, 1909, p. 173.
- Moldovan, Vasile**, *Vizitație canonică în Maramureș*, Gherla, 1913, p. 82.
- More, Ioana**, *Poienile Izei și Strâmtura, comune ancorate în tradiție și stilul de viață vechi de secole*, „Informația zilei de Maramureș”, 10, nr. 3131, 9 ian. 2012, p. 13.
- More, Ioana**, *Biserica de lemn din Poienile Izei, un miracol*, „Informația zilei de Maramureș”, 11, nr. 3224, 28 apr. 2012, p. 13.
- Năsui, Florentin**, *Memoria satului maramureșean sub cizma comunismului. Într-o casă veche, din Poienile Izei*, „Graiul Maramureșului”, 17, nr. 4561, 29 mart. 2005, pp. 1, 3.
- Pârja, Gheorghe**, *Cercetare folclorică la Poienile Izei*, „Pentru socialism”, 23, nr. 6088, 28 aug. 1973, p. 2.
- Petruș, Anton**, *Muzeul școlar din Poienile Izei*, „Maramureș”, aug. 1977, p. 19.
- Petruș, Anton**, *Meșterul și casele. Tradiții. Meșterul Vasile Petruș din Poienile Izei*, „Pentru socialism”, 32, nr. 7964, 7 iun. 1981, p. 3.
- Petruș, Anton**, *La poarta tradiției. Despre cioplitorul în lemn Vasile Petreș din Poienile Izei*, „Pentru socialism”, 39, nr. 10192, 14 aug. 1988, p. 2.
- Petruș, Anton**, *Comuna Poienile Izei se primește mereu*, „Graiul Maramureșului”, 17, nr. 4499, 15-16 ian. 2005, p. 9.
- Petruș, Anton**, *Un preot revigorează portul popular. Într-o comună nouă*, „Graiul Maramureșului”, 17, nr. 4519, 8 febr. 2005, p. 9.
- Petruș, Anton**, *Poienile Izei – o comună afectată puternic de stihiiile naturii*, „Graiul Maramureșului”, 18, nr. 5016, 19 sept. 2006, p. 9.
- Petruș, Anton**, *O comună își reface „rănilor” pricinuite de stihiiile naturii*, „Graiul Maramureșului”, 19, nr. 5233, 8 iun. 2007, p. 11.
- Petruș, Anton**, *Comuna Poienile Izei, pașnic al tradiției*, „Graiul Maramureșului”, 26, nr. 7484, 25 oct. 2014, p. 11.

Petruț, Anton, *Cruce de 17 m. În comuna Poienile Izei*, „Graiul Maramureșului”, 30, nr. 8553, 5 iun. 2018, p. 3.

****Paștile și Jocul satului în Poienile Izei*, „Memoria ethnologica”, 2, nr. 2-3, febr.-iun. 2002, pp. 187-190.

****Peșitul, credința, cusutul steagului și nunta în Poienile Izei*, „Memoria ethnologica”, 2, nr. 2-3, febr.-iun. 2002, pp. 371-380.

Pop, Ioan, *Biserica „Sf. Cuvioasă Paraschiva”. Poienile Izei – Maramureș*, Iași, Editura Trinitas, 2008.

Pop, Ramona-Ioana, *Poienile Izei, născând mai frumoase decât în expoziția „7 zile”*, „Graiul Maramureșului”, 16, nr. 4283, 5 mai 2004, p. 8.

Pop, Ramona-Ioana, *Debutază a cincea ediție a taberei foto „7 zile”. Măine, la Poienile Izei. Expoziția va dura o seară și va fi cu... dar*, „Graiul Maramureșului”, 16, nr. 4271, 21 apr. 2004, p. 3.

Popescu, Ioan Johnny, *Poienile Izei s-a înfrățit cu localitatea franceză Maxeville*, „Informația zilei de Maramureș”, 5, nr. 1085, 25 apr. 2005, p. 9.

Popescu, Ioan-Johny, *Mășterii din Poienile Izei exportă o biserică în capitala Suediei*, „Informația zilei de Maramureș”, 5, nr. 1089, 29-30 apr. 2005, p. 16.

Popescu, Ioan-Johny, *La Poienile Izei s-a desfășurat Tabăra Internațională „Tradiție vs Modernism”*, „Informația zilei de Maramureș”, 9, nr. 2401, 14 aug. 2009, p. 8.

Roman, Ioan ; Perța, Florea, *În satul poienarilor*, „Pentru socialism”, 40, nr. 453, 18 iun. 1988, p. 3.

Ruja, Alexandru, *Cergi vopsite în culori vegetale. La Poienile Izei*, „Glasul Maramureșului”, 5, nr. 1257, 23 mai 2001, p. 3.

Ruja, Alexandru, *Rețetă de succes pentru turismul rural. La Poienile Izei*, „Glasul Maramureșului”, 9, nr. 2563, 7 sept. 2005, p. 4.

Stanciu, Bogdan, *Poienile Izei, frumusețea simplității*, „Sinteza”. Revistă de cultură și gândire strategică, nr. 45, oct.-nov. 2017, pp. 260-263.

*** *Șematismul veneratului cler al diecezei greco-catolice române de Gherla pe anul 1914...*, p. 250.

Șandor, Maria, *Poienile Izei – colțul tangențelor dintre obiceiurile, datinile și tradițiile a patru țări*, „Graiul Maramureșului”, 21, nr. 5921, 26 aug. 2009, p. 9.

Ștef, Dorin, *Dicționar etimologic al localităților din județul Maramureș*, Baia Mare, Editura Ethnologica, 2016, pp. 167-168.

Talpoș, Alina, *Liviu Ciulei, oaspete la Poienile Izei. În timp, agroturismul atrage tot mai mulți turiști în Maramureș*, „Glasul Maramureșului”, 8, nr. 2240, 18 aug. 2004, pp. 10-11.

Talpoș, Alina, *Ioana Opriș confecționează costume populare pentru Guvernul României. În atelierul din Poienile Izei*, „Glasul Maramureșului”, 8, nr. 2247, 26 aug. 2004, p. 9.

Vaida, Simion ; Vaida Lotica, *Maramureșul Muzical. Lexicon biobibliografic*, București, Editura Muzicală, 2017, pp. 367-370.

Vlășan, Bianca, *Comuna Poienile Izei, conectată la internet*, „Informația zilei de Maramureș”, 11, nr. 3216, 19 apr. 2012, p. 4.

FILE DIN CRONICA LOCALITĂȚII POIENILE IZEI

1430 – Este consemnată într-un document așezarea Poienile Glodului (Sajó-Polyana).

1604 – Se construiește biserica de lemn din Poienile Izei (98) și este zugrăvită o icoană a Sf. Nicolae pentru aceasta.

1687 – Pe un *Octoih* de Râmnic, aflat în biserica din Poienile Glodului, este făcută însemnarea: „Înștiințăm cetitori[i] când au fost intratu Nemți[i] în Maramureș.

1700 – Se construiesc bisericile de lemn din Poienile Glodului și Ferești.

1742 – O îngrozitoare epidemie de ciumă rărește considerabil populația satelor din comitatele Sătmăruș și Maramureș. Lui Bud Mihoc, zis Zimbru din Budești, îi muriseră 5 feciori „toți holtei” și o fată măritată. În Baia Mare au murit toți funcționarii minelor. În orașul Baia Sprie, ciuma a făcut peste 700 de victime. În Sighet au murit 1.000 de oameni, „au murit popa Toader și popa Gavrilă” din Poienile lui Ilieș.

1743 – Nume de oameni din Poienile lui Ilieș: Pătruș Nichita, Ilieș Luca, Muntean Miron, Sas Marica, Botău Simion, Tenchiș Ion, Buga Vasile. Aceștia și alții au cumpărat o *Evanghelie* pe seama bisericii din sat.

1750 – Familia Pătruș (Ionuț, Nechita, Ion), din tată-n fiu au înzestrat biserica din Poienile lui Ilieș [Poienile Glodului] cu icoane, cruci, sfeșnice, cărți liturgice, cheltuind însemnate sume de bani „pentru iertarea păcatelor a tot neamul”.

1762 – Deac în Poiana lui Ilieș [Poienile Glodului] era Grigorie; protopop al Izei era Balea Pleșu; preot în Săcel era Ionașcu.

1763 – Este construită școala din Poienile Izei.

1764 – De acum datează o icoană aflată în biserica din Poienile Izei.

1765 – Este consemnată în documente școala din Poienile Izei.

1785 – S-a cumpărat un *Minologhion* de Blaj (1781) pentru biserica din Poienile lui Ilieșu [Poienile Izei].

1827 – Se introduc matricolele botezaților și ale cununilor în parohiile Chechiș și Poienile Glodului.

1857 – În regiunea Pelingar, pe drumul dintre Botiza și Poienile Izei (Polyana) e menționat un zăcământ de fier.

1869 – Din Dragomirești se trimite raportul preotului plasei Șieu, Iuliu Vincz, către vicecomitele comitatului Maramureș, privitor la stabilirea limbii române ca limbă oficială a localităților din această plasă [Bocicoiel, Botiza, Cuhea (Bogdan Vodă), Dragomirești, Glod, Ieud, Poienile Glodului, Rozavlea Săcel, Săliștea de Sus, Slătioara, Strâmtura, Șieu].

Selecție din **File de cronică** : *Ținuturile Chioar, Codru, Lăpuș, Maramureș. Vol. 1: din Paleolitic până în 1918* / Laura Temian, Lazăr Temian, Valentin Băințan...; Coordonator științific prof. dr. Teodor Ardelean, Baia Mare, Biblioteca Județeană „Petre Dulfu”, 2016, pp. 63, 147, 215, 228, 256, 257, 261, 274, 275, 276, 277, 303, 341, 379, 404.

Folclor din comuna Poienile Izei

Ai hai și iar hai!

La cusutul steagului,

Joacă ruja macului,

Năroc' feciorului

Hai, hai și iar hai!

Mândru-i steagu' ca și focu',

Mândru să sie norocu',

Lume hai, dorule hai!

Hai, hai, lumuță hai!

Dumnezeu-ț' deie noroc

Ca sămânța-n bosâioc,

Dumnezeu-ț' deie viață

Ca sămânța-n nintă creață.

Bilțiu, Pamfil ; Bilțiu, Maria, *Folclor din Țara Maramureșului*. Vol. I, Baia Mare, Editura Ethnologica, 2005, p. 192.

Participarea României la Campionatul Mondial de fotbal din Uruguay (1930), în presa vremii

Dr. Ștefan GRIGORESCU

Urziceni

În anul 1930, când sărbătorea centenarul independenței sale, Uruguayul a organizat prima ediție a Campionatului Mondial de Fotbal, eveniment care, de atunci și până astăzi, reprezintă cea mai populară și mai așteptată competiție sportivă a lumii. Criza mondială care lovea continentul european, precum și neîncrederea în posibilitățile financiare ale Uruguayului de a organiza o asemenea competiție mondială, care își propunea să rivalizeze cu Jocurile Olimpice, au determinat naționalele renumite ale Europei, între care Anglia, Italia, Germania, Austria, Ungaria etc., să refuze participarea. Astfel se face că s-au înscris, nefiind vorba de preliminarii, numai patru echipe de pe „bătrânul continent”, anume Belgia, România, Iugoslavia și Franța.

Afirmația că prima echipă europeană înscrisă a fost România nu se susține, fiind mai degrabă o laudă carpatină. La fel, în cronică sportivă din perioada comunistă s-a menționat numele lui Octav Luchide, „Grecul”, președintele F.R.F.A., ca fiind inițiatorul înscrierii naționalei noastre. Presa românească a vremii, precum și cea occidentală, din care s-au inspirat și lucrările de referință în istoria fotbalului, atribuie acest merit regelui Carol al II-lea, care, abia înscăunat și fiind un suporter al fotbalului, a susținut participarea țării sale la o competiție de nivel mondial¹. Presa occidentală și lucrările de referință arată că prima echipă înscrisă a fost Belgia, la insistențele vicepreședintelui F.I.F.A., Rudolphe Seeldrayers, belgian de origine, apoi România, la implicarea lui Octav Luchide, secretarul general al F.R.F.A., după care Iugoslavia și Franța, ambele prin implicarea lui Jules Rimet, președintele F.I.F.A. și al F.F.F.²

Ultimul test înaintea participării la Mondial a avut loc la 25 mai 1930, în București, când România a învins Grecia cu scorul de 8-1 (3-1) în Cupa Balcanică. Au marcat atunci Rudi Wetzer (patru goluri), care s-a evidențiat drept cel mai experimentat fotbalist al momentului în România, Vogl (două goluri), Raffinsky (un gol din penalty) și Dobay (un gol), după ce grecii deschisese scorul prin Adrianopoulos I. Presa a consemnat atunci evoluția excelentă a naționalei României, cu excepția atacantului Ștefan Barbu II, criticat în mai toate gazetele și, totuși, selecționat, în detrimentul lui Dobay, care a jucat mai bine, deși pe un post nepotrivit lui³.

Lotul României nu i-a reunit pe cei mai buni fotbaliști ai țării, din motive variate. Obligatorietatea, în epocă, de a selecționa numai fotbaliști amatori a împiedicat participarea unor mari fotbaliști, abia legitimați la prima echipă profesionistă din România, Ripensia, care atunci nu avea încă drept de joc. Pe de altă parte, s-a afirmat că presa românească a susținut selecționarea unor fotbaliști de etnie română, pe principiul „românizării” naționalei (ca și a echipelor de club), în condițiile în care cei aparținând minorităților erau indiscutabil cei mai buni pe care îi avea România atunci, mulți dintre ei cu experiența străinătății sau a „proiectului” Chinezul Timișoara, care dominase fotbalul românesc în anii '20. Pe de altă parte, Uruguayul, care a suportat cheltuielile privind deplasarea, a propus o delegație formată din 20 de persoane. În spiritul balcano-carpatin, lotul a fost limitat la 15 jucători, adică 11 titulari și 4 rezerve, restul de 5 participanți fiind managerul echipei, trei reprezentanți ai Federației și un gazetar.

Lotul României participant la primul Campionat Mondial de Fotbal din istorie a cuprins pe: Ion (Jean) Lăpușeanu (Sportul Studentesc), Samuel Zauber (Macabi București), Adalbert Steiner (C.A. Timișoara), Rudolf Burger (Banatul Timișoara), Iosif Czako (U.D. Reșița), Emerich Vogl (Juventus București), Corneliu Robe (Olimpia București), Alfred Eisenbeisser (Dragoș-Vodă Cernăuți), Ladislau Raffinsky (Juventus București), Adalbert Deșu (U.D. Reșița), Constantin Stanciu (Venus București), Ni-

¹ *Curentul*, Anul III, No. 898, joi 24 iulie 1930, p. 4.

² Thierry Roland, *La fabuleuse histoire de la Coupe du Monde*. Editions O.D.I.L., Paris, 1982, p. 20. Vezi și Michel Drucker, Jean-Paul Ollivier, *La Coupe du Monde de Football*. Editions Famot, Geneve, 1978, p. 13.

³ *Curentul*, Anul III, No. 840, marți 27 mai 1930, p. 4. De fapt, din formația prezentată cu Grecia, Dobay a fost singurul ne-selecționat la Mondial.

colae Kovács (Banatul Timișoara), Ilie Subășeanu (Olimpia București), Rudolf Wetzer (Juventus București), Ștefan Barbu (Gloria C.F.R. Arad). Oficialii au fost: Paul Nedelcovici, vicepreședinte al F.R.F.A. și conducătorul delegației, Octav Luchide, secretar general al F.R.F.A., Nicolae Lucescu, trezorerul F.R.F.A., Costel Rădulescu, managerul naționalei și arbitru, precum și Marcel Beilis, gazetar⁴. Dintre jucătorii echipei, cel cu experiența mai mare, dobândită la echipe din țară și din străinătate, Rudi Wetzer, a fost desemnat și antrenor al echipei, iar Vogl a fost căpitan.

Au rămas în afara lotului nume mari ale fotbalului românesc interbelic, între care Gheorghe Albu (Gloria C.F.R. Arad), care avea să devină unul dintre cei mai mari fundași din istoria fotbalului românesc, și István (Ștefan) Dobay (Banatul Timișoara), în locul cărora au fost selecționați fotbaliști care fie nu au jucat strălucit și nu aveau experiență internațională (Czako), fie nu au jucat deloc (Subășeanu) și care aveau să fie uitați în anii următori, ca apariții „meteorice” în fotbalul de performanță. În cazul lui Albu s-a justificat întârzierea realizării pașaportului, în condițiile în care viza a fost obținută colectiv, iar în cazul lui Dobay, care marcase inclusiv în meciul de pregătire cu Grecia, faptul că jucase inter, când el avea să fie una dintre cele mai mari extreme ale Europei anilor '30. Au lipsit și cei mai buni atacanți de atunci, cu meciuri în națională, Grațian Sepi (Universitatea Cluj) și Gheorghe Ciolac (Banatul Timișoara). Cunoscătorii, dar și zvoniiștii vremii, au afirmat că, de fapt, cel care a făcut selecționarea a fost Octav Luchide, ajutat de inși din Federație, precum Leonte Silberman, ceea ce ar explica, bunăoară, selecționarea unui portar de rezervă fără mari merite, precum Zauber, în detrimentul lui Zombory sau Cruțescu, mult mai valoroși. Pe de altă parte, selecționata a arătat diversitatea etnică din fotbalul românesc al epocii, contrar a ceea ce susțineau atunci unele gazete românești, ori ceea ce susțin astăzi istoricii minorităților naționale, în căutare de „persecuții” din partea majorităților. Zauber, Eisenbeisser (Fieraru) și Rudi Wetzer erau evrei, Steiner, Burger și Vogl aveau origine germană, Czako, Raffinsky, Nicolae Kovács și Deșu (Dezsó) erau maghiari, așadar 10 minoritari și 5 români. Ceea ce pune sub semnul întrebării chiar și implicarea regelui Carol al II-lea în realizarea selecționării.

Cel mai mult despre această mare aventură a fotbalului românesc a scris *Gazeta Sporturilor*, care a beneficiat de faptul că a avut un ziarist sportiv în delegație, „învârtitul” Moritz (Marcel) Beilis⁵, dar articole despre meciurile naționale au prezentat și *Curentul*, *Universul*, *Realitatea ilustrată* ș.a.

O parte a lotului național s-a imbarcat în Gara de Nord din București, de unde a plecat cu trenul în ziua de 18 iunie 1930, la ora 8 p.m. În Timișoara s-au alăturat managerul Costel Rădulescu, jucători ai echipei Juventus București, care susținuseră un meci acolo, precum și jucătorii de la echipele din Timișoara și Arad. În articolul intitulat „Plecarea echipei naționale la Montevideo”, gazeta *Curentul* consemna următoarele: „O solemnitate simplă, dar totuși emoționantă, a fost eri la orele 8 dim. pe peronul Gărei de Nord, la plecarea echipei naționale de football. Ca odinioară, când înaintea unei călătorii în străinătate, cei ce plecau erau conduși de toate rudele, până la a noua spiță, tot astfel, la plecarea în turneul care durează două luni, pentru fiecare dintre purtătorii uniforme ad-hoc, veniseră cel puțin câte o duzină de cunoscuți, rude etc. Vreo duzină de macabei, în cap cu Leonte Silberman, pentru Zauber și Beilis, tot atâtea de oboreni, comandate de Paraschiv și Căruță, dând onorul lui nea Nae Lucescu, venusiiști în păr, apoi căp. Dumitrescu, Vasile Crețulescu, Bandy etc. Înainte de plecare, un fotograf de circumstanță a luat un clișeu cu oficialii Nedelcovici, Luchide, Lucescu și Beilis, ca și cu jucătorii plecați (juventiștii conduși de Costel Rădulescu au plecat duminică la Timișoara, unde așteaptă partea a doua a expediției). În ultimele minute ale așteptării, se admiră uniforme bleumarin cu pantaloni gri, pe cari le poartă atât oficialii, cât și jucătorii, se schimbă sfaturi, se glumește. D. căp. Dumitrescu predă șefului expediției un talisman de la Sf. Munte. D-sa ne asigură că e purtător de noroc. Așa să fie oare? Ora 8. Cei care pleacă se îmbrățișează cu cei cari rămân. Ora 8 și 5. Trenul începe să se depărteze încet. Peronul se sguđuie de uralele sportive ale sutelor de asistenți. Un entuziasm de bun augur pentru reprezentanții noștri”⁶. Și *Gazeta sporturilor* a scris despre marea aventură în care pleca echipa reprezentativă, în articolul intitulat „Românii la campionatul mondial”. Erau menționate cuvinte de încurajare, precum: „Reprezentanții football-ului românesc

⁴ Arturo Corbonell Debali, *Primer Campeonato Mundial de Football. Montevideo, julio de 1930. Coupe du Monde*. Ediciones de la „Impresora Uruguaya” S.A., [1930], Montevideo, p. 32. Echipele de proveniență sunt trecute de noi, după presa epocii.

⁵ Moritz (Marcel) Beilis, mai cunoscut ca Bică Beilis, gazetar evreu, socotit în epocă drept unul dintre marii „sforari” din fotbalul românesc, a reușit să se introducă în delegația României ca purtător de cuvânt și ca singurul gazetar din partea țării. Deplasat în contul delegației României în locul unui jucător, Beilis și-a servit și propriile interese, el fiind corespondent și pentru publicații din Franța, gazeta pariziană *Football* prezentând numeroase articole scrise de el, pentru „noi, francezii”.

⁶ *Curentul*, Anul III, No. 863, joi 19 iunie 1930, p. 4. Nesemnă, articolul era scris probabil de V. Firoiu.

au luat drumul Americii de Sud, într-o călătorie de proporții extraordinare. Este într-adevăr o expediție a cărei realizare puțini au scontat-o, dată fiind distanța imensă și greutatea de tot felul. Formația pentru acest turneu este cea mai bună care s-ar fi putut alcătui la împrejurările de față. Greutățile pe care le va întâmpina într-o campanie de cea mai înaltă clasă internațională îndreptătesc un sincer: Succes!”⁷.

Echipa României a călătorit cu trenul până la Genova, de unde în seara de 21 iunie 1930 a plecat cu transatlanticul *Conte Verde*, cu destinația Montevideo, Uruguay. În portul Villefranche-sur-Mer s-au îmbarcat naționala Franței, precum și delegația conducătoare a F.I.F.A., în frunte cu legendarul Jules Rimet, precum și viitorul arbitru al finalei Campionatului Mondial, belgianul John Langenus, care avea să arbitreze și România la Mondialul din 1934. În ziua următoare, transatlanticul a făcut o escală în Barcelona, unde s-a îmbarcat naționala Belgiei. Ultima națională europeană participantă, Iugoslavia, nepunând achiziționa la timp bilete pe *Conte Verde*, avea să călătorească separat, pe transatlanticul *Florida*. Naționala Egiptului, singura echipă din Africa ce trebuia să participe, a ajuns în port după plecarea acestui transatlantic, ratând astfel participarea. După o escală la Rio de Janeiro, unde s-a îmbarcat naționala Braziliei, transatlanticul a ajuns la Montevideo după o călătorie de 15 zile, la 4 iulie 1930, echipele sosite fiind întâmpinate de oficialități și de o mulțime entuziasmată, echipa României fiind primită și de o delegație a comunității românești din Montevideo⁸.

La tragerea la sorți, echipa României, ca și celelalte naționale europene, a fost trecută în urna a doua valorică și a avut neșansa să fie în Grupa a III-a, alături de Peru și Uruguay, echipa gazdă fiind și principala favorită la câștigarea titlului mondial, fiind deja campioană olimpică în anii 1924 și 1928. Primul meci al naționalei României s-a disputat în a doua zi a campionatului, pe 14 iulie 1930, pe Stadionul *Pocitos* din Montevideo, în fața a 2.000 de spectatori, fiind meciul cu cea mai mică asistență⁹. România a învins Peru cu 3-1 (1-0), golurile fiind înscrise de către: Deșu (min. 1), Souza (min. 75), Stanciu (min. 79) și N. Kovács (min. 89)¹⁰. De remarcat brutalitatea teribilă a fotbalistilor peruvieni, care a culminat cu ruperea piciorului lui Adalbert Steiner, trimis direct la spital. Apoi, faptul că Deșu (care avea să moară peste câțiva ani, de pneumonie) a marcat cel mai rapid gol al Mondialului 1930, în secunda 50. De asemenea, s-a consemnat prima eliminare din istoria Mondialelor, căpitanul naționalei Peru, Galindo, fiind eliminat în minutul 56 de către arbitrul chilian Alberto Warnken, pentru brutalități repetate și incitarea publicului împotriva jucătorilor români.

Echipa României a fost constituită din: Lăpușneanu-Steiner, Burger, Raffinsky, Vogl, Eisenbeisser, N. Kovács, Deșu, R. Wetzler, Stanciu, Șt. Barbu¹¹. Nefiind permise înlocuirile, echipa României a jucat cea mai mare parte a meciului în zece jucători, apoi, practic, în nouă, după ce un peruvian l-a lovit groaznic în rotulă pe Stanciu. Acesta din urmă a rămas totuși în teren, jucând într-un picior, dar a reușit către final să și marcheze. În final, presa românească, în special, și cea europeană, în general, au subliniat nesportivitatea totală a publicului sud-american la adresa jucătorilor români, ca și a europenilor, în ansamblu. Despre acest joc, *Gazeta sporturilor* a consemnat, sub titlul „Un strălucit succes românesc. România-Peru 3-1 (1-0)”, următoarele: „Surpriza a fost atât de mare pentru zecile de mii¹² de spectatori uruguayeni, întrucât nu s-a putut opri de la o manifestație care a dus la huiduirea învingătorilor”. Apoi, deși „Peru este o echipă redutabilă, alcătuită din adevărați artiști”, formația română a făcut o partidă extraordinară, în care s-a remarcat veteranul Rudi Wetzler. Peruvienii au jucat extrem de dur și „victimă expansivității peruviene a căzut Steiner, a cărui forță extraordinară făcea imposibilă apropierea de poarta românească. La o incursiune respinsă, mijlocașul stâng al Perului îl lovește intenționat și-i fracturează piciorul. Steiner a fost transportat la spital cu o ambulanță a salvării”¹³. În continuare, parti-

⁷ *Gazeta sporturilor*, Anul VII, 19 iunie 1933, p. 1.

⁸ Sursele străine de referință dau date diferite pentru călătoria peste ocean. Thierry Roland, *La fabuleuse histoire de la Coupe du Monde*, p. 25, menționează intervalul 21 iunie-5 iulie 1930. La Jean-Philippe Rethacker, Jacques Thibert, *La fabuleuse histoire du football*. Tome I. Editions O.D.I.L., Paris, 1984, se încadrează călătoria între datele de 19 iunie-4 iulie 1930.

⁹ Unele surse românești, inspirate din același loc, dau numai 300 de spectatori. Chiar și rețeta meciului, din lucrarea oficială publicată de organizatori după campionat, arată numărul menționat de noi, altfel obișnuit la meciurile din România, spre exemplu.

¹⁰ „Cartea de aur” a Mondialului din 1930 îi consideră drept marcatori pe Stanciu (la primele două goluri) și Barbu. În alt loc, la „scorers”, îi menționează, în ordine, pe: Deșu, Stanciu și N. Kovács. Vezi Arturo Corbonell Debali, *op. cit.*, pp. 44-45.

¹¹ *Ibidem*, p. 45.

¹² Informație eronată.

¹³ *Gazeta sporturilor*, Anul VII, No. 793, joi 17 iulie 1930, p. 1.

da era descrisă astfel: „După pauză, România continuă să domine, Wetzer, din ce în ce mai precis, pune foarte des în dificultate portarul advers. Al doilea punct a fost marcat de Stanciu, iar cel de-al treilea de Covaci. [...] Partida s-a terminat într-o atmosferă foarte încărcată. Această atmosferă a fost prilejuită de manifestațiile publicului uruguayan, care s-a dovedit de o parțialitate cu totul nesportivă. De altfel, nu miră pe nimeni mentalitatea spectatorilor localnici, ca fiind bine cunoscută de echipele europene, cari au avut cândva drum prin America de Sud”¹⁴.

Și *Curentul* și-a informat cititorii despre această primă victorie românească la un Campionat Mondial. În articolul intitulat „România a învins Peru cu 3-1 (1-0)”, se consemna: „Nu mai departe decât acum două zile s-au găsit unii căței cari să prevadă echipei noastre naționale cel mai grozav eșec din existența sa. Iată însă că telegraful ne-a adus o veste care întrece toate așteptările cele mai optimiste. România a învins echipa peruviană, după o partidă care i-a aparținut cu totul. Performanța echipei noastre naționale încununează actul de curaj pe cari oficialii noștri l-au făcut, când au decis participarea României la marea probă a campionatului mondial de football. [...] Onoare celor 11 echipieri naționali, onoare celor cari au pregătit echipa”¹⁵. Separat, meciul era descris astfel: „Telegrama primită. Montevideo, 15. Astăzi au avut loc matchurile zilei a doua a campionatului mondial de football. Echipa României a învins echipa Perului cu 3-1, după ce la half-time conducea cu 1-0. Învinșii au jucat extrem de violent. Căpitanul echipei peruvienne a lovit atât de puternic pe jucătorul Covaci¹⁶, încât i-a rupt piciorul. Pentru brutalitatea săvârșită, peruvianul a fost exclus din teren”¹⁷. Pentru România, au marcat Deșu, Stanciu și Covaci. La învingători, cel mai bun de pe teren a fost Wetzer, care a făcut o partidă magistrală. Publicul a manifestat ostil contra României, tot timpul partidei. Mai ales când jucătorul învinșilor a fost exclus de pe teren, cei 60.000 spectatori¹⁸ au făcut imposibilă jucarea matchului”¹⁹.

Și *Realitatea ilustrată* a alocat victoriei României o parte de pagină, însoțită de fotografia naționalei în meciul de pregătire cu Grecia (8-1), dinaintea plecării spre Uruguay. Articolul intitulat „O strălucită victorie românească. România a învins la Montevideo” consemna, între altele: „Ajunsă la Montevideo, echipa românească a fost obiectivul unei atențiuni deosebite. Tragerea la sorți nu ne-a fost favorabilă. România a căzut în seria a III-a, alături de Peru și Uruguay, campioana olimpică pe 1924 și 1928. Matchurile au fost fixate pentru luni 14 și marți 22 iulie. De bună seamă că România a fost considerată cantitate neglijabilă. Peruvienii s-au prezentat pe teren siguri de victorie, ironici, cu zâmbetul sarcastic al superiorității indiscutabile, față de «balcanici» cari nu-și legitimau existența pe teren decât din dorința de a face o plimbare cu vaporul. Desfășurarea ostilităților a răsturnat calculele. După ce conducea la pauză cu 1-0, România își adjudecă matchul cu 3-1 și ia primul loc din seria în care face parte. Au marcat Covaci, Deșiu și Stanciu. Adversarii s-au impus printr-un exces de brutalitate, fracturând chiar piciorul unui jucător român”²⁰.

Dintre publicațiile din provincie, *Gazeta Transilvaniei* a dedicat o rubrică specială de sport, cu titlul „Campionatul mondial. România a învins Peru cu 3-1”, în care se consemnau următoarele: „În primul său match disputat pentru Campionatul mondial de foot-ball, care se ține la Montevideo, America de Sud, echipa națională a României a dispus de Peru cu 3-1. La pauză, compatrioții noștri au condus cu 1-0. Punctele se datorește (sic!) lui Deșiu, Stanciu și Covaci. Spectatorii, în marea majoritate uruguayeni, au avut o atitudine prea puțin sportivă față de români, împotriva cărora au vociferat tot timpul. Jucătorii noștri au suferit mult și din cauza brutalității adversarilor. Peruvienii nu s-au mulțumit numai să practice jocul dur, obișnuit în America, dar s-au dedat la violențe împotriva regulamentului. Căpitanul lor a rănit grav pe unul dintre jucătorii noștri. La ora când telegrafiez, nu s-a făcut încă radioscopia piciorului lovit, astfel că nu se poate preciza dacă e vorba de o fractură mai gravă. Tot eri, Iugoslavia a învins Brazilia cu 2-1. Viitorul match al României are loc pe 22 iulie, când joacă împotriva Uruguayului, campion olimpic pe 1924 și 1928. Uruguay este favoritul întregului campionat, astfel că nu ne așteptăm la un rezultat favorabil pentru noi. Echipierii sunt însă hotărâți să lupte cu toată energia”²¹.

¹⁴ *Ibidem*, p. 3. Articol de M. Beilis.

¹⁵ *Curentul*, Anul III, No. 891, joi 17 iulie 1933, p. 4.

¹⁶ De fapt, Steiner.

¹⁷ De fapt, eliminarea s-a decis în repriza a doua.

¹⁸ Număr fantezist.

¹⁹ *Curentul*, Anul III, No. 891, joi 17 iulie 1933, p. 4.

²⁰ *Realitatea ilustrată*, Anul IV, No. 182, 24 iulie 1930, p. 22.

²¹ *Gazeta Transilvaniei*, Anul al XCIII-lea, Nr. 74, Brașov, vineri 18 iulie 1930, p. 6.

În așteptarea celui de-al doilea meci, cu favorita la titlul mondial, gazeta *Curentul* consemna victoria cu doar 1-0 a Uruguayului împotriva Perului și că „în particular, scorul ne dă mari speranțe în ceea ce privește partida de marți. După scoaterea din luptă a lui Steiner, șansele noastre sunt diminuate. După știrile pe cari le avem, timișoreanul a furnizat o partidă extraordinară, pe care nu se știe dacă o va da înlocuitorul său, Czako. Este, fără îndoială, singurul nor care întunecă prevederile noastre. Dacă team-ul nostru s-ar fi prezentat în formația întreagă, o victorie românească nu mai era surprinzătoare. Dar, fără Steiner, nu putem spera altceva decât într-o capitulare onorabilă”²². Cum știrile ajungeau la București via Paris, Viena sau Budapesta, în primă fază, *Gazeta sporturilor* putea să consemneze despre partida România-Uruguay următoarele: „Ni s-a comunicat că s-a primit o relatare telegrafică din Montevideo, prin care se anunță că România a fost învinsă de către Uruguay și că nu se cunoaște decât rezultatul la pauză. Acest rezultat ar fi 1 la 0 pentru Uruguay”²³.

Meciul Uruguay-România, pentru desemnarea câștigătoarei grupei a III-a și, deci, a calificărilor în semifinale s-a desfășurat luni, 21 iulie 1930, cu o zi mai devreme decât fusese programat inițial, pe stadionul „Centenariu”, în prezența a aproape 70.000 de spectatori. Echipa gazdă, cea mai puternică a turneului, a câștigat cu 4-0 (4-0). Meciul a fost arbitrat subiectiv de brazilianul Almeida Rego, remarcat, din păcate, pentru că fluierase mai devreme sfârșitul meciului Argentina-Franța 1-0, pentru a anula ocazia de egalare a francezilor. Au înscris, în ordine: Dorado (min. 7), Scarone (min. 26), Anselmo (min. 31), Cea (min. 35). S-a văzut că echipa României a căzut practic în numai nouă minute, primind trei goluri, după ce primul gol uruguayan fusese înscris cu ieșirea anterioară din teren a balonului, iar un gol românesc a fost anulat. Echipa României, lipsită de Steiner și Stanciu, accidentați, a cuprins pe: Lăpușneanu-Czako, Burger, Robe, Vogl, Eisenbeisser, N. Kovács, Deșu, R. Wetzer, Raffinsky, Șt. Barbu²⁴. Meciul a fost dominat de uruguayeni în prima repriză, pe fondul unui joc brutal al lor și al încurajărilor celor aproape 70.000 de spectatori, care s-au comportat urât la adresa fotbaliștilor români. În repriza secundă, românii au ieșit mai mult la joc, au avut numeroase ocazii, însă nu au reușit să înscrie.

Despre partidă, *Curentul* consemna, sub titlul „Uruguay învinge România cu 4-0 (4-0)” și subtitlurile „O înfrângere nemeritată. Echipierii noștri au fost brutalizați. Partida din repriza secundă”, următoarele: „Potrivit programului alcătuit înainte de începerea Campionatului mondial de football, România urma să joace cu Uruguay în ziua de 22 iulie. Performanța echipei noastre cu Peru, complectată cu înfrângerea cu justete a ultimei echipe de Uruguay, a făcut ca partida Uruguay-România să prezinte un interes deosebit. Pentru acest motiv, ca și pentru altele de ordin financiar, organizatorii au invertit ordinea, jucând duminică [de fapt, luni – n.n.] matchul care avea să arate dacă într-adevăr am ajuns la maturitatea sportivă către care năzuim. Scopul urmărit de organizatori a fost ajuns, întrucât au asistat la match aproape 60.000 spectatori [de fapt, aproape 70.000 – n.n.]. După o partidă care nu corespunde nici pe departe scorului, România a fost învinsă cu 4-0, rezultatul fiind stabilit încă de la pauză. În aparență, înfrângerea este categorică. După amănuntele cari ne-au parvenit, rezultă că echipierii noștri au fost victimele împrejurărilor în cari s-a disputat matchul. În timpul matchului, cei 60.000 spectatori au manifestat ostil nouă și, cum jucătorii noștri nu sunt deprinși cu galeria, nici pro, nici contra, au fost intimidați, jucând sub forma lor obișnuită. Încă de la început, uruguayenii au jucat brutal, isbutind ca prin această metodă să marcheze în forță cele patru puncte. După pauză, când aveau partida în mână, au jucat mai civilizat. Partida a fost arbitrată de un arbitru bolivian [de fapt, brazilian – n.n.], care n-a văzut și n-a auzit tot timpul decât ceea ce convenea gazdelor. Înfrângerea a fost cu totul nemeritată. Cu toate că în prima repriză chiar, gazdele au marcat patru puncte, românii au jucat frumos, reușind a domina uneori. N-au putut marca din cauza brutalităților nesancționate ale fundașilor. Apărarea noastră s-a resimțit enorm din cauza indisponibilității lui Steiner, care a fost înlocuit cu Czako. Fundașul de rezervă al echipei naționale n-a fost nici pe departe ceea ce era Steiner. Mic de statură, fără prea multă siguranță, Czako a fost de multe ori «sărit» de adversari. Una din cauzele înfrângerei noastre este și insuficiența lui Czako. Partida din repriza secundă, când învingătorii au înțeles să joace civilizat, a provocat admirația oficialilor străini, nu și a publicului, șovin la culme. După terminare, jucătorii noștri au fost viu felicitați de oficialii străini, pentru modul demn în care ne-au apărat culorile”²⁵.

²² *Curentul*, Anul III, luni 21 iulie 1930, p. 4.

²³ *Gazeta sporturilor*, Anul VII, No. 795, marți 22 iulie 1930, p. 1.

²⁴ Arturo Corbonell Debali, *op. cit.*, pp. 70-71.

²⁵ *Curentul*, Anul III, No. 898, joi 24 iulie 1933, p. 4.

A doua zi, tot gazeta *Curentul* adăuga despre meci alte amănunte: „Montevideo, 23. Partida Uruguay-România s-a jucat pe stadionul național, care a fost plin, până la ultimul loc. Matchul a atras un număr atât de mare de spectatori, din cauza performanței realizate de România contra echipei Peru. Încă de la intrarea în arenă, gazdele s-au bucurat de o primire caldă din partea publicului. În primul half-time, românii au avut de luptat cu un vânt puternic, ceea ce a înlesnit mult uruguayenilor să-și adjudece partida, prin punctele marcate de Petrane [I]. Reușita le-a fost înlesnită de alura brutală pe care au imprimat-o jocului. Un punct marcat de către români n-a fost recunoscut de arbitru. Apărarea noastră a căutat să țină piept cât a putut. În repriza secundă, având vântul de partea lor, echipierii noștri au dominat, desfășurând un joc superior adversarilor. Patru cornere obținute de români n-au putut fi transformate. Dintre echipierii noștri, s-au distins Vogl și Robe, iar de la uruguayeni Anselmo și Fernandez”²⁶. Peste șase zile, Uruguayul avea să spulbere în semifinale Iugoslavia cu scorul de 6-1, tot după un joc extraordinar de brutal.

La finalul participării României la prima ediție a Campionatului Mondial de fotbal, revista *Realitatea ilustrată* dedica articolul intitulat chiar „Campionatul mondial de fotbal”, apărut sub semnătură lui O. Kendler, unde se menționau următoarele: „Țara noastră a făcut o impresie bună. A reușit, în primul match, frumoasa performanță de-a învinge pe Peru cu 3-1, victorie ce a concentrat, la moment, atenția lumii soccerului asupra echipei românești, făcând să fie așteptat cu nerăbdare matchul său împotriva uruguayenilor, mai ales că aceștia de abia învinseseră pe peruvieni cu 1-0. Matchul s-a terminat cu victoria Uruguayului (4-0). Faptul este ușor explicabil. Românii au intrat în arenă ușor intimidati: jucau pentru prima dată în fața unei mase de o sută de mii de spectatori, exuberanți și gălăgioși, cari toți erau de partea concetățenilor lor. Și uruguayenii au profitat și au marcat patru goluri, chiar la începutul jocului. Până la repriză, jucătorii noștri s-au acomodat matchului. În repriza a doua, au revenit, au dominat, dar de ambele părți nu s-a mai marcat nimic”²⁷.

La fel, *Calendarul ziarului Universul pe anul 1931*, prezentând „Anul sportiv 1930”, menționa că „Evenimentul cel mai de seamă în foot-ball a fost participarea unei reprezentative românești la Campionatul lumii, disputat în luna iulie la Montevideo, capitala Uruguayului. România a obținut atunci o victorie răsunătoare asupra echipei Peru-lui, semifinalistă în campionatul mondial din 1929 [de fapt, locul patru la Campionatul Americii de Sud – n.n.], învingând-o cu 3-1. Partida următoare, cu echipa campioană a lumii, a Uruguayului, s-a terminat, după o partidă disputată, cu victoria Uruguayului”²⁸.

În seara zilei de 30 iulie 1930, după ce asistasese la finala primei ediții a Campionatului Mondial de fotbal, câștigată de Uruguay în fața Argentinei, cu scorul de 4-2, delegația României s-a imbarcat în formație completă, inclusiv accidentații Steiner și C. Stanciu, pentru drumul către casă. Oceanul Atlantic a fost traversat, de data aceasta, la bordul transatlanticului *Duilio*, care a ancorat în portul Genova la 16 august 1930. A urmat apoi drumul străbătut cu trenul, prin Milano, la 20 august dimineața o parte a delegației debarcând în Timișoara. Restul delegației a ajuns în Gara de Nord în seara aceleiași zile, iar mii de bucureșteni i-au făcut o primire extraordinară, după o „expediție” sportivă cu adevărat istorică.

Ziarul *Rampa*, publicație a vremii specializată în evenimente culturale, dar și cu pagină de sport, consemna că „Pe peronul Gărei de Nord se aflau delegațiuni ale tuturor asociațiilor sportive, cu drapele și un public extrem de numeros. Peronul era frumos pavoazat, iar mulțimea a primit cu entuziasm echipa”²⁹. Au ținut discursuri de întâmpinare M. Savu, în numele Uniunii Federațiilor Sportive, dr. Irimescu, în numele Biroului Federal, Leonte Silbermann, din partea Federației Române de Football, Ștefan Lucescu, din partea cluburilor bucureștene. Au răspuns, subliniind propaganda deosebită făcută sportului și României la nivel mondial prin această participare, Octav Luchide și Paul Nedelcovici, din partea delegației venită de la Montevideo.

Iar finalul expediției a fost ilustrat de aceeași publicație, astfel: „Fruntașii echipei naționale, marii noștri jucători Wetzer, Vogl, Raffinsky au fost purtați pe brațe până în Piața Gărei de Nord. Aci, având muzica în frunte și urmați de o mulțime imensă, jucătorii s-au încolonat și au pornit în sunetele muzicii până la sediul Federației de football din calea Victoriei”³⁰.

²⁶ *Curentul*, Anul III, No. 899, vineri 25 iulie 1930, p. 4.

²⁷ *Realitatea ilustrată*, Anul IV, No. 185, 14 august 1930, p. 26.

²⁸ *Calendarul ziarului Universul pe anul 1931*. Editura ziarului „Universul” Soc. Anonimă, [București], 1931, p. 262.

²⁹ *Rampa*, Anul XV, No. 3773, miercuri 20 august 1930, p. 3.

³⁰ *Ibidem*.

Datoria externă a României din anii '80 și tratativele purtate pentru reeșalonarea acesteia (II)

Motto:

Banul este singurul zeu modern căruia i se fac închinăciuni.

Honoré de Balzac

Petre GIGEA-GORUN

Craiova

Declanșarea operațiunilor de rescadențare a datoriei externe a României. Semnarea unui acord de rescadențare pentru anul 1981

Imediat după ce am fost instalat în funcția de ministru de Finanțe și s-a hotărât declanșarea operațiunilor de rescadențare cu bancherii, le-am adresat scrisori acestora, invitându-i la o discuție exploratorie, care a avut loc la București. Scrisoarea am semnat-o împreună cu președintele Băncii Române de Comerț Exterior, Nicolae Eremia, recent instalat în funcție. Au venit peste 100 de bancheri, reprezentând principalele bănci creditoare. Era primul contact cu creditorii externi din sistemul bancar.

Am făcut o expunere în limba franceză, informându-i asupra datoriei externe a României și am solicitat o reeșalonare a acesteia pe un termen cât mai lung, dând asigurări că România va plăti până la ultimul cent ceea ce datorează băncilor, cât și celorlalți creditori. Totodată, am prezentat un plan de redresare economico-financiară pe anii 1981 și 1982, pentru care cerusem noi termene de plată pentru sumele scadente.

Mi s-au pus atunci multe întrebări legate de intențiile guvernului în domeniul economic și bugetar, asupra reglementărilor necesare cu guvernele creditoare, cu Fondul Monetar Internațional și Banca Mondială.

S-a hotărât ca, pentru cea mai mare parte a băncilor, reeșalonarea datoriei bancare să se facă prin intermediul Băncii *Barclay's Bank International* din Londra, care era astfel *șef de filă* al băncilor creditoare. Tratativele urmau să se poarte la Londra, Paris și București, la datele stabilite de comun acord. Înțelegerea a fost să se discute numai sumele scadente în anul 1981 și abia după reglementarea acestora să fie apoi examinat anul 1982.

În același timp, noi aveam obligația de a începe, simultan, tratative cu Clubul de la Paris și cu Fondul Monetar Internațional și Banca Mondială.

Discuțiile purtate au fost rezonabile, băncile fiind interesate în această reglementare care intervenea după o perioadă de nesiguranță. Era, pentru bănci, în continuare, un plasament mai sigur, cu dobânzile aferente.

Pentru coordonarea activității de reeșalonare a fost desemnat, din partea băncilor, Peter Ardron, directorul general al Băncii *Barclay's Bank International*, un bancher cu experiență, dar și un economist cu o bună pregătire economică, politică și de viață. La dineul pe care l-am oferit în onoarea bancherilor, Ardron mi-a spus *la ureche* că nu trebuia să fac expunerea în limba franceză, ci în engleză sau în românește. M-am prefăcut că nu înțeleg substratul observației.

Partea română la tratative a fost stabilită să fie compusă din: Petre Gigea, ministru de Finanțe, Nicolae Eremia, președintele Băncii Române de Comerț Exterior, Marin Stelian, director al direcției valutare din Ministerul Finanțelor, Dima Petre, director, Dan Pascariu și Răzvan Temeșan, economiști în B.R.C.E., Mada Petre, economist în Ministerul de Finanțe, participând și Iulian Bituleanu și Decebal Urdea, adjuncți ai ministrului de Finanțe, Virgil Pârveu, director în Comitetul de Stat pentru Prețuri (fost ministru de Finanțe), Theodor Stolojan, director adjunct, Ion Tocitu, economist în Ministerul Finanțelor și alții.

Delegația a fost permanent aceeași, fiind apreciată de toți creditorii, întrucât se asigura astfel continuitatea tratativelor și, deci, operativitatea necesară. Pe parcurs, echipei i s-au alăturat și alte cadre de specialiști din sistemul financiar-bancar și de planificare, care au sprijinit pe parcurs tratativele purtate cu diferiți creditori. Dintre aceștia i-aș aminti pe Ion Prunduși, I. Ghiba, Florea Dumitrescu, Vasile Răuță, Ion Popescu, Ion Rușinaru, Emil Radu, Mihai Rădoi, Dan Mocanu, Ion Alfiri, Nicolae Văcăroiu, Gheorghe Nicolescu, Mihai Micu, Liviu Ionescu ș.a., cărora le aduc pe această cale mulțumirile cuvenite.

Pentru reluarea negocierilor am adresat o scrisoare directorului general al Fondului Monetar Internațional Jacques de Larosière și președintelui Băncii Mondiale Robert S. McNamara. Imediat, atât F.M.I., cât și Banca Mondială au trimis misiuni conduse de William G. Tyler și respectiv Anthony Looijen.

Aparatele Ministerului de Finanțe și al Băncii Române de Comerț Exterior au furnizat datele necesare și am început întocmirea documentelor. Cu Fondul Monetar Internațional aveam în vedere un *aranjament stand-by* în valoare de un miliard și jumătate de dolari SUA, fiind, desigur, o sumă importantă pentru perioada respectivă.

Aceste lucruri le-am discutat cu conducerea celor două organisme internaționale în perioada 19-21 mai 1981, la întâlnirea de la Libreville, capitala Gabonului. Era prima mea participare în calitate de guvernator al Ro-

mânii în cele două organisme, cu drept de vot, având contribuția necesară în luarea hotărârilor. Cu acest prilej am făcut cunoștință cu mulți miniștri de Finanțe din diferite țări ale lumii, cu care am avut scurte contacte oficiale. De altfel, pe agenda întâlnirilor pe zile și ore, aveam să constat ulterior, niciodată nu am avut mai puține de 40 de asemenea discuții oficiale.

Am cunoscut directori executivi care reprezentau interesele României, dar și pe ale celorlalte țări din grupa noastră, respectiv Olanda, România, Iugoslavia, Israel și Cipru. În cadrul grupei mi-am cunoscut colegii miniștri de Finanțe și președinți ai băncilor naționale, cu care stabileam puncte de vedere comune, armonizate, în raport cu problemele ridicate în aceste sesiuni. De asemenea, decideam ce completări sau opoziții aveam față de hotărârile care urmau să fie aprobate de către Adunările Generale ale F.M.I. și Băncii Mondiale.

La 11 iulie 1981, am adresat o nouă scrisoare conducerii Fondului Monetar Internațional, legată de acordul de împrumut, de măsurile pe care urmează să le luăm, adresându-i totodată invitația directorului general, Jacques de Larosière, de a vizita România.

În perioada următoare, comisiile de specialiști ale părții române s-au întâlnit cu cele ale bancherilor angajați în mai multe runde de negocieri, pentru perfectarea unui contract, la Londra, la Paris și București.

Primul acord de rescadențare semnat la Londra cu băncile occidentale. Relatări ale presei străine

Negocierile mergeau pe o linie dreaptă, cu multe discuții și condiționări. Nu s-a admis rescadențarea decât a 75% (ci nu 90-100% cât ceruserăm noi), pe o perioadă de șase ani și jumătate pentru anul 1981. Ne-am asumat obligația de a discuta și proceda la fel și cu guvernele creditoare, precum și cooperarea cu F.M.I. și Banca Mondială.

Toate băncile creditoare (circa 320) s-au aliniat pe lângă nouă mari bănci, care duceau tratative în numele tuturor: Manufacturers Hanover Trust Co și Bank of America (SUA), Lloyd Bank PLC și Barklay's Bank PLC (Anglia), Société Générale, Banque Nationale de Paris, Credit Lyonnais (Franța), Deutsche Bank (Germania) și Union Bank of Switzerland (Elveția). După cum se observă, România negocia în anii '80 cu cele mai mari bănci ale lumii și, se știe prea bine, ele își păstrează aceeași importanță și în zilele noastre.

De comun acord, contractul care avea cu anexele sale peste o sută de pagini a fost semnat la Londra, în ianuarie 1982, de către mine din partea română, de către Peter Ardron, directorul general de la Barklay's Bank International, cât și de reprezentanții celorlalte nouă grupuri de bănci participante la reeșalonare. Totodată, am abordat și problema creditelor scadente pe anul 1982, care trebuie reglementate cât mai curând.

Presa de specialitate internațională a relatat imediat acordul încheiat. Astfel, prestigiosul ziar englez *Financial Times* din 21 ianuarie 1982, sub semnătura lui Peter Montagnon, corespondent pentru țările europene, cu titlul „Băncile agreează un acord bancar cu România”, relatează astfel:

România pare hotărâtă să realizeze cât mai rapid acordul cu băncile comerciale creditoare printr-un aranjament de reeșalonare a unei părți din suma de 860 milioane dolari, reprezentând datoria scadentă anul acesta.

Acest lucru a reieșit ieri, după o primă rundă de convorbiri între o delegație română la nivel înalt condusă de domnul Petre Gigea, ministrul Finanțelor, și nouă bănci creditoare... România a suspendat rambursările de capital la începutul anului, pentru a permite încheierea unui acord.

În cadrul convorbirilor care au durat două zile la Londra, România a spus băncilor sale creditoare că a cerut guvernelor occidentale să reeșaloneze cca 75% din sumele care le sunt datorate anul acesta și a lăsat să se înțeleagă că li se va cere și băncilor să reeșaloneze o proporție similară. Aceasta reprezintă o sumă mult mai mică decât în 1982, când băncile au convenit să amâne rambursarea a cca 2 miliarde de dolari în decursul a 6½ ani.

România se așteaptă ca soldul contului său curent din balanța de plăți cu occidentul să fie excedentar anul acesta cu cca 670 milioane dolari, comparativ cu un excedent de 655 milioane dolari în 1981. Excedentul comercial trebuie să fie, de asemenea, la fel de mare ca și anul trecut, adică 1,5 miliarde dolari, potrivit estimărilor curente ale României.

În mod normal, o țară cu un cont curent așa de puternic nu avea nevoie să reeșaloneze datoriile sale ajunse la scadență, dar unii bancheri au opinat ieri că acest lucru a fost forțat, în cazul României, de climatul nefavorabil în mediile internaționale.

România speră să evite anul acesta reeșalonarea creditelor furnizor care reprezintă o mare parte din cele 2,4 miliarde dolari total rambursări de datorie către vest. O echipă de bănci comerciale vor ameliora acest aspect, precum și perspectiva economică a țării înainte de următoarea ședință privind reeșalonarea, programată la începutul lunii februarie¹.

Un text similar a scris și Peter Truell, redactor-șef la *The Wall Street Journal*, transmitând în SUA articolul său intitulat „Romania Asking Bankers to Reschedule 70% of Debt That Will Fall Due This Year”².

La sosirea mea de la Londra, informând pe președintele României că am semnat o înțelegere de reeșalonare pe șase ani și jumătate, mi-a spus:

– Nu trebuia să semnez pentru o perioadă atât de mare. Noi le vom plăti datoria în doi, maxim trei ani. Dar, acum, da-

¹ Peter Montagnon, *Financial Times* din 21 ianuarie 1982.

² *The Wall Street Journal* din 22 ianuarie 1982.

că ai semnat, las-o așa.

I-am spus că dacă presa străină va scrie despre acest angajament, ne va fi de folos în viitoarele contacte pe plan internațional, mai ales în cele comerciale.

– *Vom vedea dacă va fi bine sau nu. Mergeți mai departe!*

Desigur că Nicolae Ceaușescu era mulțumit de rezultatele obținute până atunci, mai ales că era obsedat de greutatea datoriei externe. Dar din firea sa fiind un om mândru, nu voia să-și arate mulțumirea direct față de cei în subordine, ci doar lăsa ca acest lucru să se subînțeleagă. Precizez că de față la discuție era și Nicolae Eremia, președintele B.R.C.E.

Presa internațională despre economia românească și acțiunile sale de reglementare a datoriei externe

Anul 1981 a fost unul de zbucium greu de descris. Am declanșat toate acțiunile, începând negocierile simultane cu băncile comerciale, cu „Clubul de la Paris” (despre care voi vorbi în continuare), cu Fondul Monetar Internațional și cu Banca Mondială. Presa internațională era cu ochii pe noi.

Am selectat un articol care „atacă” problemele mai complexe ale țării noastre intitulat „România fără un prieten la nevoie”, scris de cunoscutul ziarist David Buchan și publicat de cotidianul englez *Financial Times* la 4 martie 1982:

Prin recenta sa cerere de reeșalonare (a datoriilor), România a admis ceea ce lumea din afară bănuia de câteva luni – că, după Polonia, economia sa este cea mai slabă din Europa de est.

În condițiile existenței unei crize alimentare, a raționalizării, precum și a unei industrii costisitoare, România a trebuit să își recunoască înfrângerea, în cadrul întâlnirii pentru reeșalonarea datoriei sale în valută forte, de 10-11 miliarde dolari, din care o mare parte era scadentă nu doar că anul acesta, ci chiar în acest trimestru.

Dar președintele Nicolae Ceaușescu a creat țării sale noi probleme, care depășesc conducerea greșită economică. Aflat la strâmtoare, el s-a trezit cu puțini prieteni. Cele șase luni de amânări ale plății datoriei i-a înstrăinat pe mulți bancheri. Politica sa externă independentă nu-i atrage simpatia Uniunii Sovietice sau a celorlalte țări din C.A.E.R., politica sa internă represivă nu l-a făcut niciodată iubit de guvernele occidentale.

Singura organizație din afară dispusă să ofere ajutor este Fondul Monetar Internațional, din care face parte și România. Dar, în luna noiembrie a anului trecut, F.M.I. a încetat să facă noi vărsăminte din creditul de 1,48 miliarde dolari pe care vara trecută a acceptat să-l dea României, „până când nu vor fi întreprinse unele schimbări economice importante”.

Referindu-se la măsurile de reforme pentru care ne-am angajat față de Fondul Monetar Internațional, autorul articolului apreciază că în prezent, sunt luate în considerare unele dintre reformele cerute de F.M.I., mai cu seamă în agricultură, sector extrem de neglijat în perioada industrializării masive din anii '70. Anunțând „o nouă revoluție agrară”, Nicolae Ceaușescu a sporit anul acesta investițiile în agricultură cu 5%, respectiv 35,6 miliarde lei (2,37 miliarde dolari). El acordă stimulente speciale lucrătorilor din agricultură pentru a opri exodul lor de la sate, iar luna trecută a majorat cu 35% prețurile la alimente, dintre care o mare parte erau neschimbate de la cel de-al Doilea Război Mondial.

Paralel cu majorarea prețurilor la alimente, salariile au crescut și ele cu 14,15%. Aceasta ar fi putut fi o politică bună, dar, întrucât ea în principal a amânat „strângerea curelei”, se pare că nu a coincis cu ceea ce preconiza F.M.I.

Afirmațiile guvernului că valoarea compensațiilor va fi acoperită în întregime până în anul 1985 prin creșterea productivității sunt, după opinia observatorilor de la București, lipsite de realism.

Până în prezent, cea mai mare povară asupra industriei României o reprezintă marele sector petrochimic și de prelucrare a petrolului. A devenit un exemplu clasic de truism în planificarea centrală ideea că atunci când obții rezultate pe căi corecte lucrurile pot merge foarte bine, dar, dacă le obții greșit, ele pot merge foarte prost.

Majorările de prețuri la petrol în anii '70 au răsturnat iluziile pe care și le făurise România cu privire la industria petrochimică. Rezultatul jalnic este că acest sector are în momentul de față o capacitate de prelucrare de peste 30 milioane tone, dar România nu poate asigura decât 11,5 milioane tone anual din producția internă de petrol și, în consecință, ea trebuie să importe anual 12 milioane tone. Cu actualul excedent de produse petroliere pe piața mondială, România pierde probabil la fiecare baril pe care îl prelucrează.

Guvernul ia unele măsuri de remediere. Pentru a reduce nota de plată la importurile de petrol, consumul de energie al populației a fost raționalizat. De exemplu, românii trebuie să folosească un singur bec pe cameră și să folosească autoturismul numai din două în două duminici. F.M.I. a îndemnat guvernul să majoreze – de trei ori în anul 1981 – costul petrolului obținut din producția proprie, apropiindu-l de nivelul mondial. România a început prelucrarea prin „contract” sau prelucrarea de petrol străin, în loc să-l cumpere.

Comitetul de Stat al Planificării afirmă că scopul actualului plan cincinal care se va încheia în 1985 este de a spori cu 16% proporția de petrol destinat produselor cu valoare ridicată cum ar fi cauciucul, fibrele sintetice, produsele chimice și îngrășămintele. Planificatorii români spun că ei ar dori să obțină mai mult țiței sovietic, pe care apoi să-l trimită înapoi în Uniunea Sovietică sub formă rafinată sau prelucrată. Deocamdată nu există dovezi că Uniunea Sovietică ar manifesta interes în această privință. În general, planificatorii speră că piața mondială de produse petroliere se va restabili.

În pofida acestor greutăți, România a înregistrat anul trecut un surplus de 300 milioane de dolari din comerțul realizat în valută forte. Acesta nu este un rezultat mediocru, cu toate că el s-a realizat prin niște mijloace cam aspre, prin decrete care au forțat întreprinderile române de comerț exterior să-și echilibreze trimestrial importurile cu exporturile, iar, acolo unde este posibil, să plătească cu mărfuri, nu în numerar.

Desigur, în țară s-a pus un accent deosebit pe export. Era și una dintre condițiile impuse de F.M.I. Dar România, obligată de Nicolae Ceaușescu, pune accentul pe sistemul *barter*, cu asigurarea de importuri necesare prin mărfuri oferite în contrapartidă. Autorul articolului arată acest aspect în continuare:

Printre companiile occidentale care au fost obligate să acționeze în felul acesta, ca niște comis-voiajori ai României pentru mărfurile „contrapartidă” de calitate inferioară, este firma British Aerospace, care assemblează BAC 1-11 undeva în afara Bucureștiului.

România a devenit mai agresivă în politica exporturilor – poate chiar prea agresivă, în lumina actualei investigații făcute de americani în privința dumpingurilor de oțel românesc. Restricția principală s-a pus însă la importuri, ceea ce ar putea să afecteze piesele importante care sunt vitale și dezvoltarea pe termen lung.

Surplusul comercial din 1981 a constituit un început pozitiv, dar destul de anemic, ținând seama de totalul datoriei externe. Oficialitățile române afirmă că nu poate exista o pauză în promovarea acestei politici, România trebuind să procedeze în același mod, sau poate și mai bine, în anii ce vor urma.

Riscurile economice ale politicii externe flexibile a președintelui Ceaușescu n-au fost niciodată mai evidente. Administrația Reagan s-a opus anul acesta acordării unui credit garantat României, în valoare de 65 milioane dolari, pentru cumpărarea de cereale americane și a luat o atitudine dură în problema achitării imediate a dobânzilor scadente la împrumuturile făcute pentru bunurile de larg consum. Nu este surprinzător că românii au considerat aceasta de rău augur, întrucât hotărârea a venit imediat după călătoria la București, la jumătatea lunii februarie, a lui Alexander Haig, [Secretarul de Stat american].

Ziaristul David Buchan nu uită să se refere și la relațiile României cu C.A.E.R., afirmând:

Fiind constrânsă în privința valutei forte, România a încercat, pe lângă C.A.E.R., integrarea pe care altădată a respins-o. Președintele Ceaușescu a cerut chiar în mod expres organizarea unei întâlniri la nivel înalt cu conducătorii țărilor C.A.E.R., pentru a se organiza „o diviziune mai bună a muncii”.

Românii afirmă că ei au detectat o schimbare a sentimentelor Kremlinului, care mai înainte respinsese ideea întâlnirii la nivel înalt și s-ar putea ca ea să aibă loc până la sfârșitul anului. România însă, care până acum culegea și alegea „à la carte”, în cadrul C.A.E.R., se bucură de puțină simpatie din partea celorlalți membri care au trebuit să înghibă meniul fix al integrării.

Într-o discuție avută în biroul lui Nicolae Ceaușescu, după ce acesta a citit articolul de mai sus, mi-a spus:

– *Dumneata ai crezut că nu este rău ca negocierile pe care le-ai purtat să fie cunoscute pe plan internațional. Uite cum „pune asta” problemele. Când ne laudă, când ne critică. Și ne mai bagă și în gura rușilor...*

Nu l-am aprobat nici verbal, nici prin vreun gest oarecare.

– *Ce, nu-i așa? N-am dreptate? Dumneata crezi că cercurile politice capitaliste ne văd cu ochi buni?! Ele au numai interese. Desigur, schimburile comerciale, cu noi, îi interesează. Dar nu oricum... Să câștige...*

– *Cred că articolul nu este chiar atât de rău, am încercat să-mi dau eu cu părerea. Negocierile noastre merg greu, dar merg pe un drum bun. Am întâlnit multă bunăvoință peste tot...*

– *Bine, bine. Să vedem cum va ieși până la urmă.*

M-am retras și mi-am văzut de treburile mele.

Întâlnirile exploratorii de la Belgrad și Paris cu Joze Florjančič, ministru de Finanțe al Iugoslaviei, și cu Jacques Delors, ministru al Economiei și Finanțelor al Franței. Fac cunoștință cu Michel Camdessus, președintele Clubului de la Paris

Mă întorc puțin în timp, în luna noiembrie 1981, când am făcut primii pași privind începerea negocierilor cu guvernele creditoare în cadrul *Clubului de la Paris*.

Potrivit scrisorilor trimise miniștrilor de Finanțe ai Iugoslaviei și Franței, m-am deplasat în această lună la Belgrad și apoi la Paris. Testam cum trebuie procedat cu Clubul de la Paris și cum funcționează mecanismul său.

La Belgrad, omologul meu Florjančič, care era un om simpatic, vesel și comunicativ, m-a primit bine. Avusesem cu el mai multe întâlniri, atât în luna mai la Libreville, în Gabon, cât și la Washington, la sesiunea de toamnă a F.M.I. și a Băncii Mondiale din septembrie-octombrie 1981.

Delegația pe care o conduceam a fost primită și tratată cu deosebită ospitalitate, fiind cazați în spațiile de protocol destinate oaspeților de nivel înalt. Am început discuțiile, prezentând scopul vizitei mele:

– *Vă mulțumesc pentru primirea care ne-a fost rezervată, am început eu. Doresc să intru direct în subiect. Noi avem o datorie externă de aproape 14 miliarde de dolari, la care se adaugă dobânzile aferente. Am început deja negocierile cu băncile occidentale, cu care vom încheia în curând un acord pentru reșalonarea creditelor scadente în anul în curs. Am început tratativele cu F.M.I. și Banca Mondială. Toți aceștia ne „obligă” să stăm de vorbă și cu guvernele și să procedăm la negocieri. Noi am venit acum să ne spunem cum ați procedat dumneavoastră cu guvernele. Ați discutat cu fiecare guvern în parte sau cu toți odată în cadrul Clubului de la Paris?*

Colegul meu iugoslav căuta să câștige timp. Eu am considerat că el nu avea „dezlegare” de la guvernul său să-mi dea amănunte.

– *La câte guverne aveți de rambursat credite cu garanție guvernamentală? mă întreabă el.*

– *La cincisprezece guverne din Europa, S.U.A., Canada și Japonia, am spus eu.*

³ David Buchan, „România fără un prieten la nevoie”, *Financial Times*, nr. 28715, 4 mart. 1982. Arhiva personală, Dosar nr. 8.

– *Vă vom spune noi mai târziu și să vă prezentăm și unele documente. În orice caz, părerea noastră este că e mai ușor să discuți cu fiecare în parte, pentru că „poți lua în față doi pumni mai lesne”, decât mai mulți pumni veniți odată de la cincisprezece persoane. Mâine dimineață vă vom spune, mai amănunțit, cum am procedat noi, a încheiat zâmbind ministrul de Finanțe iugoslav.*

Am discutat despre relațiile bilaterale și despre posibilitatea de a încheia un acord privind garantarea reciprocă a investițiilor și un altul în legătură cu evitarea dublei impuneri. Am vizitat în fuga mașinii orașul Belgrad, oprindu-mă la câteva obiective, făcând astfel cunoștință pentru prima oară cu capitala Iugoslaviei.

A doua zi m-am reîntâlnit cu ministrul iugoslav Florjančić, care era însoțit de adjunctul său, precum și de guvernatorul Băncii Naționale, Radovan Makić. Erau acum mai veseli și mai deschiși. Am aflat că aveau toate „dezlegările” de la superiorii lor din conducerea de partid și de stat.

După ce s-au interesat cum ne-am odihnit și cum ne simțim și, după transmiterea de către noi a mulțumirilor pentru ospitalitate, am intrat în subiect. Am solicitat să ne împărtășească din experiența Iugoslaviei în reeșalonarea datoriei externe guvernamentale, în condiții avantajoase, dar și în condiții de discreție. De data aceasta, ministrul de Finanțe iugoslav mi-a spus că ne stau la dispoziție cu orice fel de informație privind experiența lor și că au aprobarea atât a primului ministru, cât și a președintelui Republicii Iugoslavia de a discuta cu românii, dorind însă și o întrevvedere cu ministrul de Finanțe român. În sinteză, răspunsul dat era cel știut de noi:

– *Iugoslavia, ca și alte țări debitoare, a apelat la mecanismul Clubului de la Paris. Paralel, s-au organizat negocieri cu băncile creditoare și cu F.M.I. După ce Clubul de la Paris a aprobat reeșalonarea, discuții bilaterale s-au purtat cu fiecare guvern în parte pentru stabilirea nivelului dobânzii, care a fost diferit de la țară la țară. Noi vă sfătuim să tratați, la Paris, fără niciun fel de reținere. Altă cale nu vedem, a încheiat ministrul de Finanțe iugoslav.*

Ne-am mai interesat în legătură cu elementele de procedură, termenul, eficacitatea, perspective. Colegii iugoslavi au fost deschiși și la fel a fost și primul ministru iugoslav, susținând și încurajând demersurile României.

După încheierea vizitei la Belgrad, ne-am imbarcat într-o aeronavă aparținând companiei Air France și am plecat la Paris. Aici, aveam programate întâlniri cu Jacques Delors, ministrul Economiei și Finanțelor al Franței, a doua zi după sosirea noastră, la orele 11, la sediul Ministerului de Finanțe, situat într-o aripă a Muzeului Luvrului, care era urmată de un dejun de lucru. Aici am fost întâmpinați de un majordom în costum cu fireturi și conduși la Cabinetul ministrului Jacques Delors, care ne-a primit jovial, cu amabilitate, în elegantul său birou. O stenografă nota fidel discuțiile.

– *Bine ați venit, domnule ministru, m-a întâmpinat ministrul francez, întinzându-mi mâna.*

Avea un zâmbet prietenos și o față deschisă de om cumsecade.

– *Bine v-am găsit, domnule ministru, i-am răspuns. Vă mulțumesc pentru amabilitatea de a-mi acorda această întâlnire.*

Apoi mi i-a prezentat pe cei doi colaboratori care erau prezenți, respectiv pe Michel Camdessus, directorul Trezoreriei, și pe Jean Claude Trichet, adjunctul acestuia, iar eu pe cei care mă însoțeau, respectiv pe Marin Stelian, directorul Direcției Valutare din Ministerul de Finanțe, și pe Petre Mada, economist la aceeași direcție.

Discuția s-a legat repede, Jacques Delors fiind un interlocutor agreabil și plăcut. S-a interesat care este situația economică și financiară în România și care sunt măsurile de viitor. Aveam un punctaj de probleme, o sinteză a situației existente în România. Am prezentat adevărul gol-goluț al economiei românești, ca între economiști.

I-am spus așa:

– *Din cauze diverse, datoria externă a României a crescut peste măsură. În structură, ponderea creditelor pe termen scurt e prea mare. Scadențele de anul acesta și următorii fac imposibilă rambursarea sumelor cuvenite. Comerțul exterior, în volumul actual, nu ne mai permite efectuarea plăților la termen. Am început negocierile cu băncile creditoare și organisme financiare internaționale, respectiv F.M.I. și Banca Mondială. Lucrurile merg pe o cale bună, având convingerea că vom semna în curând acordurile cuvenite, după definitivarea lor. Avem însă de rezolvat problema creditelor primite cu garanții guvernamentale. Am venit să ne sfătuim cu dumneavoastră și colaboratorii dumneavoastră.*

Apoi am prezentat în cifre și în structură datoria externă a României. Am explicat apoi modul cum se va încheia balanța comercială și balanța de plăți în anul 1981 și prevederile îmbunătățite pe anul următor.

Ministrul Jacques Delors a schimbat câteva priviri semnificative cu colaboratorii săi, după ce a ascultat expunerea mea de aproape o oră, fără a mă întrerupe, apoi a intervenit:

– *Situația pe care ne-ați prezentat-o este destul de clară. Nu e ușoară, dar nici imposibilă de rezolvat. Dumneavoastră ați luat în primire finanțele României într-un moment greu. Dar vă poate da satisfacții în caz de reușită. Nu trebuie disperat. Trebuie fermitate în luarea unor decizii curajoase care să însănătoșească economia și finanțele românești. Noi, francezii, suntem alături de dumneavoastră, legați de secole prin originea comună, fiind popoare latine. Ne-am rezervat timpul necesar în aceste zile să discutăm cu dumneavoastră. Am informat și pe președintele François Mitterrand, care m-a îndemnat să sprijin poporul român pri-*

Jacques Delors

ten. Știe că dumneavoastră sunteți prezent aici...

Reamintesc că întâlnirea s-a desfășurat bine, pe un teren pregătit de Ștefan Andrei, ministrul Afacerilor Externe, care l-a rugat pe președintele François Mitterrand să sprijine România în demersurile sale la Clubul de la Paris. După cum mi-a relatat Ștefan Andrei, președintele francez i-a spus așa: *Vă voi sprijini. Să vină aici ministrul român de Finanțe și să înceapă tratativele.*

Apoi Jacques Delors s-a uitat la Michel Camdessus, căruia i s-a adresat astfel:

– *Ce părere aveți, domnule Camdessus?*

Michel Camdessus, un om trecut de 40 de ani, deci în plină maturitate, siluet, dar nu slab, cu ochi vioi observabili prin lentilele ochelarilor cu ramă groasă, zâmbind, ni s-a adresat celor prezenți:

– *Situația ce a fost prezentată aici, pe larg, de domnul ministru Gîgea, are un diagnostic clar și precis. Reevalonarea datoriei externe trebuie să se facă cu toate categoriile de creditori. În prezent, se pune problema sumelor datorate garantate de guverne. România trebuie să se adreseze Clubului de la Paris și să urmeze calea și mecanismul acestuia.*

Ministrul Jacques Delors a intervenit cu o precizare:

– *Doresc să vă spun că domnul Camdessus este președintele Clubului de la Paris, care a realizat cu succes zece și zece de reevalonări guvernamentale. În ceea ce privește România, nu e nicio problemă, așa cum a precizat și Domnia Sa.*

Mi-a venit în gând discuția de la București legată de Clubul de la Paris și am încercat cu o întrebare:

– *În discuții bilaterale, cu guvernele, nu se poate rezolva problema acestor datorii?*

– *În niciun caz,* a răspuns prompt Michel Camdessus. *Oricât am dori noi să ajutăm România, nu se pot face com-promisuri ocolind Clubul de la Paris. Și nu pentru că sunt eu președintele acestui organism, ci pentru că așa sunt regulile normale pe plan internațional.*

Vorbele sale erau blânde, cursive, dar spuse cu fermitate. Ministrul Jacques Delors s-a uitat la ceas:

– *Vă propun să ne oprim aici. Vă invit să luăm împreună dejunul oferit în onoarea dumneavoastră și vom continua discuțiile la masă. Cred că sunteți de acord...*

Dejunul a fost oferit într-un salon elegant din muzeul Luvru, la care au participat toți cei prezenți la discuțiile purtate în cabinetul său. Meniul e specific specialităților și gusturilor franțuzești, începând cu *somon fumme* norvegian. Atmosfera era destinsă, eu, însă, eram neliniștit. Am căutat să reiau problema datoriei guvernamentale, enunțând cele 15 guverne creditoare. M-am adresat lui Michel Camdessus:

– *Lucrările Clubului de la Paris sunt confidențiale sau publice? În ce măsură opinia publică mondială ia cunoștință de măsurile stabilite?*

Michel Camdessus

Interlocutorul meu a zâmbit mai întâi și mi-a răspuns așa:

– *La lucrările Clubului de la Paris nu participă decât părțile interesate. Nu este prezentă presa. Dar ziariștii au multe posibilități de informare, chiar dacă noi dăm doar un comunicat cu caracter general.*

Face o scurtă pauză, apoi continuă:

– *Dar de ce aveți reticențe față de publicitatea internațională? Orice în-telegere avută cu Clubul de la Paris e benefică pentru țara respectivă în relațiile internaționale. Toată lumea va lua cunoștință că România și-a reglementat datoria externă și relațiile comerciale și financiare își reiau un curs normal. Din con-tră, eu v-aș sfătui să nu aveți rețineri față de presă și să le comunicați toate înțelegerile avute cu organismele internaționale, cu bancherii și cu guvernele. Vă spun dintr-o experiență destul de mare și prietenește.*

– *Are dreptate domnul Camdessus,* a intervenit ministrul Jacques Delors.

Am mulțumit pentru primire, pentru discuții și pentru dejunul oferit și ne-am retras, edificați asupra demersurilor viitoare. Încă o jumătate de zi a fost consumată cu Michel Camdessus și Jean Claude Trichet, pentru procedura necesară în desfășurarea lucrărilor la Clubul de la Paris. Era necesară mai întâi o scrisoare din partea noastră prin

care solicitam începerea procedurii de negociere cu guvernele creditoare.

Ajungând la București, am prezentat lui Nicolae Ceaușescu rezultatul discuțiilor de la Belgrad și Paris. A ascultat cu atenție, dar n-a rămas convins că presa străină ne va face servicii, ba, din contră. Mi-a spus așa:

– *Eu cred că prin informațiile de presă România nu va câștiga. Ziariștii vor pune accentul pe greutățile țării și va îngreuna comerțul exterior în relațiile cu alte țări. Nu-i așa?*

– *Desigur, ziariștii vor începe cu greutățile țării. Dar vor trebui să spună și înțelegerile intervenite prin acordurile încheiate, ceea ce înseamnă încredere din partea semnatarilor față de România. Și acest lucru ne va fi favorabil nouă.*

– *Știu eu dacă va fi așa sau nu... În orice caz, mi-ai spus că altă cale nu există. Ocupă-te de această acțiune și ai grijă să iasă bine. Tu răspunzi!*

Am făcut deci și al treilea pas pe calea negocierilor, unde fusese rezistența cea mai mare. M-am adresat

apoi, oficial, printr-o scrisoare adresată președintelui Michel Camdessus, pentru începerea negocierilor cu Clubul de la Paris. Dar să revin la tratativele cu băncile occidentale.

La Washington, la sesiunea anuală a F.M.I. și a Băncii Mondiale. Discursul lui Ronald Reagan, președintele S.U.A. Vizita în România a lui J.J. Polak, director executiv al F.M.I.

În luna septembrie 1981, am participat la sesiunea anuală a Fondului Monetar Internațional și a Băncii Mondiale care a avut loc la Washington, într-o sală mare de circa zece mii de locuri de la hotelul Hilton.

Lucrările sesiunii anuale au fost inaugurate printr-un discurs ținut de Ronald Reagan, președintele Statelor Unite ale Americii, care a durat treizeci și opt de minute. Delegația noastră era la circa cinci metri apropiere de prezidiul de la care a vorbit președintele SUA.

Zămbitor, cochet, înalt și siluet, cu părul negru pieptănat impecabil, și-a rostit cursiv discursul, punând accentul pe dezvoltarea relațiilor comerciale între state bazate pe economia de piață, privată, pe împrumuturile acordate pe criterii de performanță economică.

Aici, în zilele desfășurării lucrărilor, am purtat discuții cu cel puțin 30 de președinți de bănci, cu 15 miniștri de Finanțe din țări diferite, cu președintele Băncii Mondiale, cu directorul general F.M.I., cu directori executivi ai acestor organisme. Contactele au fost scurte, de 15-20 de minute cu fiecare, axate în principal pe problema plății obligațiilor noastre și a cooperării în viitor.

La venirea în țară, am găsit o scrisoare semnată de un anume Adrian Isac, pe care adăugase cuvintele:

Domnului Ministru Petre Gîgea la care m-am gândit scriind acest articol... nepublicabil. Cu deosebită considerație și afecțiune – Adrian Isac, 3.X.1981.

Scrisoarea e intitulată „Cum negociem” și o redau în continuare integral:

Modul în care președintele R. Reagan a pus problemele în cadrul discursului rostit la deschiderea lucrărilor Fondului Monetar Internațional nu poate să nu ridice o serie de semne de întrebare.

Surprinzător e astfel, de la bun început, faptul că în loc să creeze pornind de la complexitatea actualelor stări de fapt, un cât mai cuprinzător cadru de discuție, președintele american a limitat în mod deliberat, prin condiționări prealabile abuzive, primele în care se vor purta tratativele.

Astfel, convingerea lui R. Reagan, prezentată „sincer”, este că diversele forme de asistență financiară către țările în curs de dezvoltare n-au dat rezultatele scontate, deoarece statele beneficiare n-au adoptat principiile inițiativei private și n-au respectat legile pieței libere, principii și legi prezentate ca un fel de rețetă a fericirii universale. Și, întrucât de aici până la previziunile condiționări ulterioare nu mai e decât un pas logic, credem că se impun o serie de precizări.

Prima e că „rețeta” președintelui american poate la fel de bine înșănătoși, dar și îmbolnăvi, în funcție de natura „bolii” și a „organismului” cărui i se aplică. Vrem să spunem că, pentru noi, legile capitalismului dezvoltat reprezintă o fază a unei evoluții istorice cu caracter obiectiv (față de ce implică tot complexul de determinări necunoscute) și nu un simplu deziderat politic cărui oricărui realitate istorico-geografică și socio-economică urmează să i se supună docil. Că este așa, o dovedește fie și numai faptul că chiar în cadrul sistemului capitalist istoric este determinat unele și aceleași legi acționează diferit (cu rezultate diferite), în funcție de specificul națiunii capitaliste care le aplică. Iar diferențele nu fac, desigur, decât să crească o dată cu deosebirile, care, particularizând diverse națiuni sau grupuri de națiuni, impun implicit și forma de organizare economică proprie modului în care stadiul evoluției istorice se reflectă în conștiința colectivă. A aplica, așadar, rețeta fericirii universale din afară și făcând abstracție de tot complexul condiționărilor obiective și subiective seamănă mai degrabă a neocolonialism decât a dezvoltare.

A doua precizare care se impune are în vedere faptul că, deși președintele american n-a procedat la evaluarea fondului de asistență și a dobânzilor aplicate diverselor forme de împrumuturi, nu se știe, totuși, nici să dea pentru întreaga planetă indicații precise și nici să ridice pretenții ale căror implicații e limpede că nu le-a estimat. Dacă ar fi făcut acest lucru ar fi observat, fără niciun efort, către ce și cât oferă Occidentul și între de ce și de cât au nevoie țările lumii e o adevărată contradicție, care, în loc să se atenueze, se adâncește.

În sfârșit, a treia precizare pe care am face-o se referă la modul în care președintele american avansează considerațiile de care am amintit: anume ca și când nimeni n-ar mai fi dat până acum alte soluții. Or, nu este deloc așa: de ani de zile țările lumii a treia sunt coalizate în susținerea necesității stringente a unei noi ordini economice, iar mai recent pledează pentru stabilirea unei rate rezonabile a dobânzilor percepute la împrumuturi. În aceste condiții, normal era ca R. Reagan să demonstreze în prealabil de ce argumentele concrete cu care țările în curs de dezvoltare își susțin cauza nu sunt valabile, de ce soluțiile pe care ele le avansează nu sunt autentice și abia apoi, ținând cont de toate acestea, să facă propuneri noi.

A impune cu forța o idee, aproape la șantaj, nu credem că poate duce la un rezultat pozitiv, deoarece, așa cum spuneam, țările în curs de dezvoltare reprezintă, fiecare în parte, un complex de realități specifice. E necesar de aceea ca cele două aspecte ale problemei puse de R. Reagan să fie discutate diferențiat: problemele financiare să fie privite ca atare, iar problemele economice de fond să fie discutate separat, într-un dialog deschis, sincer, în care fiecare dintre părți să-și expună punctul de vedere în așa fel încât să se poată ajunge la o soluție unanim acceptată. Astfel, parafrazându-l pe Goya, am putea spune noi că dialogul surzilor naște monștri.

Adrian Isac⁴

⁴ Adrian Isac, „Cum negociem?”, Arhivă personală, Dosar nr. 8.

Considerând că nu îl publică nimeni, articolul a ajuns în documentarea mea, pe care l-am găsit interesant. Aș fi bucuros dacă acum Adrian Isac și-ar dezvălui identitatea și mi-ar da posibilitatea de a-l avea ca interlocutor.

La 8 ianuarie 1982, am primit, la București, vizita lui J.J. Polak, director executiv al FMI pentru grupa de țări din care face parte și România. Discuțiile au fost axate pe problema reeșalonării datoriei și a angajamentului *stand-by* cu FMI pentru un împrumut de un miliard și jumătate de dolari, solicitat de noi. Cu un an în urmă, vizitând România între 10 și 13 februarie, a fost primit de către președintele României, Nicolae Ceaușescu. Vizita sa era legată de activitatea misiunii Fondului Monetar Internațional condusă de William G. Tyler.

Cu acesta, în ziua de 9 ianuarie 1982, am avut o lungă zi de discuții și tratative privind condițiile impuse de F.M.I. și care trebuie însușite printr-o scrisoare pe care urma s-o semnez eu, în numele guvernului român. Discuția a fost deosebit de grea și obositoare, unele condiții fiind dure și insuportabile, despre care condiții voi vorbi pe larg la partea privind angajamentul *stand-by* cu F.M.I.

La 21 ianuarie 1982, am avut întâlnire la Paris cu Michel Camdessus, președintele Clubului de la Paris pentru negocieri cu guvernele creditoare. Cu acest prilej m-am întâlnit și cu Jacques Delors, ministrul Finanțelor și al Economiei, cu care am avut o discuție fructuoasă.

Apoi, între 25 și 28 februarie 1982, am avut la Paris o întâlnire cu 15 reprezentanți ai guvernelor creditoare în prezența președintelui Clubului de la Paris, Michel Camdessus, pentru clarificarea unor probleme care urmează a fi negociate în continuare. A participat și directorul Jean Claude Trichet, care a fost succesorul lui Camdessus la conducerea Clubului de la Paris.

În luna martie a aceluiași an, în fruntea unei delegații de specialiști (Nicolae Eremia, Marin Stelian și alții), am avut mai multe runde de negocieri cu specialiști ai F.M.I. și ai Băncii Mondiale, precum și cu conducerea acestor organisme internaționale pentru acordarea împrumutului de 1,5 miliarde dolari și asupra criteriilor de performanță solicitate a fi îndeplinite de România.

La 2 aprilie 1982, am adresat o scrisoare de intenții lui Michel Camdessus, președintele Clubului de la Paris, în care solicitam reeșalonarea datoriei guvernamentale pe anii 1982-1984, pe 6 ani și jumătate și cu trei ani de grație⁵.

Ca urmare, între 14 și 17 aprilie, am purtat noi discuții în cadrul Clubului de la Paris, întâlnindu-mă din nou, la Paris, cu Michel Camdessus, președintele acestui organism. În Franța, am avut întâlniri și cu principalele bănci franceze creditoare.

Revista *The Economist*, care se bucură de reputație internațională, publică în numărul său din 24 aprilie 1982 un lung articol pe două coloane (pp. 107 și 108) intitulat „Romanian debt – up another pole”, în care face o analiză destul de completă, deși în sinteză, a datoriei bancare și guvernamentale în care menționează și faptul că, *Domnul Petre Gigea, ministrul de Finanțe al României, a întâlnit oficialii FMI la Washington luna trecută pentru a discuta căile privind reactivarea angajamentului stand-by*. Sub fotografia mea de la pagina 108 scrie așa: *Calea lui Gigea nu este coridorul polonez*⁶.

În aceleași zile, în cotidianul american *International Herald Tribune* (nr. 30841/aprilie 1982), în articolul „Romanian Debt Talks Snagged on Priorities” („Convorbirile privind datoriile României se împotmolesc din cauza priorităților”) semnat de Dan Morgan, se redă în bună măsură situația în care se afla România, pentru care îl consemnez ca atare:

La o lună după ce guvernul președintelui român Nicolae Ceaușescu a anunțat un moratoriu unilateral cu privire la restituirea împrumuturilor sale, nu se văd semne de progres în privința reeșalonării datoriei, iar creditorii occidentali urmează abia să cadă de acord între ei asupra notelor de plată pe care românii ar trebui să le achite în primul rând.

În ultimele trei săptămâni, importante oficialități românești s-au întâlnit cu reprezentanții câtorva dintre cele 312 bănci străine cărora le datorează bani, pentru a pleda în favoarea unei reeșalonări „limitate” a circa 2,3 miliarde dolari din datoriile pe anii 1981-1982. Se semnalează că românii au cerut o perioadă de grație de trei ani înainte de a începe să restituie banii și au dat asigurări că economia lor va fi până atunci într-o situație bună.

Dar surse bancare în cunoștință de cauză în privința negocierilor afirmă că propunerile românești ridică unele probleme.

O problemă ar fi situația companiilor occidentale cărora România le datorează bani, în cadrul unui acord de reeșalonare. Conform unor surse occidentale din București, „zece de companii americane, care furnizează cereale, cărbuni, chimicale și echipamente, dețin note de plată neachitate în valoarea de circa 300 milioane dolari, iar alte 500 milioane sunt datorate unor numeroase companii străine, inclusiv sucursale americane din străinătate.

În discuțiile cu bancherii occidentali și cu F.M.I., oficialități românești au contestat aceste estimări. Ele au recunoscut că la sfârșitul anului 1981 erau în întârziere cu plata a 630 milioane dolari datorate unor companii occidentale, dar au susținut că din aceștia doar 20 milioane erau datorate unor companii americane.

Surse din București au afirmat că companiile se opun unei sugestii prezentate neoficial de reprezentantul la București a lui Manufacturers Hanover Trust ca datoria către companii să fie introdusă într-un nou sistem de finanțare, împreună cu datoria către bănci.

Conform părerii analiștilor occidentali, strategia folosită de România pentru a face față actualei crize financiare pare să îmbine o reducere stringentă a importurilor cu o ofensivă politică îndreptată spre F.M.I. și guvernele occidentale. Ei afirmă că româ-

⁵ Arhivă personală, Dosar nr. 8.

⁶ *The Economist*, 24 aprilie 1982, pp. 107-108.

nii speră să profite de pe urma bunăvoinței manifestate în ultimii 15 ani ca rezultat al politicii externe independente a țării în cadrul blocului sovietic.

Autorul articolului vorbește de dificultățile negocierilor purtate de noi, dar și de contractele cu perspectivă ale României. O referire critică se referă și la birocrăția românească, pe care o califică drept rigidă:

Practic, la sfârșitul anului trecut, României i-au fost refuzate orice noi credite occidentale. În noiembrie, F.M.I. și-a închis liniile de credite către guvernul de la București. Chiar și înainte de aceasta, eforturile guvernului de a obține finanțare în Occident au eșuat, dat fiind că în rândurile comunității bancare s-a răspândit vestea că România a rămas în urmă cu plata dobânzilor bancare și cu achitarea notelor de plată deținute de furnizori.

Ministrul de Finanțe Petre Gîgea și președintele B.R.C.E. Nicolae Eremia s-au întâlnit în martie la Washington cu oficialități ale F.M.I. pentru a discuta redeschiderea accesului României la credite stand-by în valoare de 1,5 miliarde dolari. Oficialitățile române au afirmat că dacă F.M.I. deblochează creditele vor urma și împrumuturi guvernamentale și bancare.

Surse din apropierea convorbirilor secrete afirmă că situația s-a complicat din cauza preocupării Occidentului față de Polonia și a dificultăților de a obține concesiuni din partea a ceea ce ei califică drept o birocrăție românească rigidă, ascunsă. Una dintre preocupări este dificultatea de a obține informații financiare concrete pe care să se bazeze deciziile privind împrumuturile.

În buletinul său din luna martie privind situația datoriilor României, Wharton Econometric Forecasting Associates a prezentat statisticile economice publicate de organul partidului, Scînteia, ca „incorecte fie în mod intenționat, fie, pur și simplu, din incompetența oficialităților care informează”.

Doi bancheri din New York au sugerat că România încearcă să folosească negocierile complexe de reeșalonare pentru a amâna achitarea către companii a împrumuturilor și a notelor de plată pe termen scurt.

În anul 1981, bancherii americani și europeni au căzut de acord, după luni de negocieri, să reeșaloneze datoriile comerciale pe termen mediu și lung ale Poloniei pe anul respectiv, dar au refuzat amânarea plății datoriei pe termen scurt. Bancherii afirmă că se tem că, dacă se face o asemenea concesie României, și alte țări cu probleme financiare ar putea pretinde aceiași termeni.

În același timp, unii bancheri au afirmat în particular că un comitet al celor nouă principale bănci creditoare ale României cooperează mai degrabă cu guvernul de la București decât să reprezinte interesele tuturor băncilor străine⁷.

Între 7 și 14 mai 1982, am participat la sesiunea anuală de primăvară a Fondul Monetar Internațional și a Băncii Mondiale, în calitate de guvernator al României la cele două organisme internaționale. Cu acest prilej, pe lângă alte contacte personale, am purtat discuții cu Jacques de Larosière, directorul general al F.M.I., și J.J. Pollak, director executiv, precum și cu W.A. Clausen, președintele Băncii Mondiale, și William Dole, director general adjunct al F.M.I., Jacques Delors, ministrul finanțelor francez, Michel Camdessus, președintele Clubului de la Paris.

În zilele de 14-19 iunie 1982, m-am întâlnit la Londra cu reprezentanții principalelor bănci creditoare cu care urmează a fi încheiat un acord de reeșalonare. Am avut întâlniri cu ministrul Finanțelor englez Sir Geoffrey Home, cu președinții băncilor Barklay's Bank International, Lloyds Bank și ai altor bănci.

Întâlniri la Londra cu marile bănci creditoare și cu Sir Geoffrey Home, ministrul de Finanțe englez

Întâlnirea cu Sir Geoffrey Home, al doilea om în stat, după Margaret Thatcher, prim-ministru al Angliei, a avut loc în Downing Street nr. 11. A fost o întâlnire mai mult protocolară, deși am abordat problemele bilaterale, prin participarea reprezentanților guvernului englez la Clubul de la Paris.

Eu nu aveam în mână nicio foaie de hârtie, pe când omologul meu englez avea un dosar privind România, pe care îl răsfoia cu atenție. Văzând tonul pe care eu l-am dat discuției, a aruncat dosarul sub scaunul pe care sedea, renunțând a mai apela la informațiile pe care le conținea.

Discuția a fost bună. La un moment dat, m-a întrebat cu cine m-am înțeles mai bine aici, la Londra. Când i-am răspuns că cu Barklay's Bank International, Sir Geoffrey Home mi-a spus surâzând:

– Dacă v-ați înțeles cu Barklay's Bank e foarte bine. Ei sunt mai puternici decât mine. Eu nu pot să dau atâția bani cât pot ei. Eu administrez un buget restrâns și controlat. Vă felicit!

M-am despărțit de ministrul de Finanțe englez, un bonom, cu părul puțin nearanjat și asta permanent, dar elegant și politicos ca un lord. În fața reședinței doamnei Margaret Thatcher, la acea oră, era o demonstrație.

Despre întâlnirea din 15 iunie, ziarul englez *Financial Times* a consemnat evenimentul în articolul „România își strânge cureaua”, semnat de David Buchan, astfel:

Domnul Petre Gîgea, ministrul finanțelor român, a asigurat ieri, la Londra, bancherii britanici că România face eforturi concertate în vederea restrângerii consumului intern și reducerii investițiilor neeficiente, pentru a fi în măsură să-și achite datoriile externe crescânde.

Între România și un grup de nouă bănci occidentale de prim rang sunt în curs negocierile prelungite în scopul reeșalonării unor datorii externe de circa 3 miliarde dolari, datorate de România de anul trecut sau care vin la scadență în acest an.

Problema imediată este cea a unui pachet de informații de bază cu privire la economia românească, pe care băncile occidentale le-au solicitat pentru a avea o imagine completă a situației României înainte de a intra în negocieri propriu-zișe din reeșalonare.

Domnul Gîgea urmează, de asemenea, să-l întâlnească pe Sir Geoffrey Home, cancelarul Trezoreriei britanice.

⁷ Dan Morgan, *International Herald Tribune*, nr. 30.841/aprilie 1982, Arhivă personală, Dosar nr. 8.

Oficialităţi ale trezoreriei britanice au spus că nu se aşteaptă ca în cursul acelei întâlniri să fie ridicată problema reeşalonării datoriei guvernamentale a României. Partea din datoria României care este garantată în mod oficial de către guverne occidentale este mai puţin de un sfert din total, cu mult sub proporţia existentă în cazul Poloniei. Totuşi, bancherii comerciali britanici consideră că reeşalonarea datoriei guvernamentale va trebui tratată în acelaşi mod şi timp cu datoria la bănci comerciale⁸.

Aici, bancherii aveau perfectă dreptate.

În zilele de 7-8 iunie 1982, în fruntea unei delegaţii de specialiști care m-au însoțit permanent la toate tratativele, ne-am întâlnit la Paris cu reprezentanții a 15 guverne occidentale pentru a semna acordul de reeşalonare. Din cauza unor obiecțiuni ridicate de guvernul SUA și, parțial, de Belgia, tratativele s-au încheiat fără a se putea încheia vreun acord, amânându-se luarea unei decizii peste două săptămâni. Asupra datelor întâlnirii voi reveni.

Ziarele *The Guardian* și Agenția de presă *Reuter*, din acele zile, au informat întreaga lume despre rezultatele întâlnirii avute.

A fost nevoie să fac urgent o deplasare în Japonia (19-25 iulie 1982), unde am avut multiple contacte cu oficialitățile japoneze și cu bănci de prim rang, pentru a detensiona o anumită stare de lucruri existentă în relațiile economico-financiare între România și Japonia.

După această vizită, din nou cu o delegație reprezentativă, ne-am întâlnit la Paris (28-29 iulie) cu guvernele occidentale în cadrul Clubului de la Paris. După prezentarea unor măsuri economico-financiare, a unor răspunsuri la întrebări și discuții, am căzut de acord și am semnat acordul de reeşalonare a datoriei externe cu garanție guvernamentală. Sprijinul acordat de conducerea Clubului de la Paris, prin Michel Camdessus și Jean Claude Trichet, a fost hotărâtor.

Era un succes important al nostru, în reaşezarea datoriei externe a României, având acum girul, respectiv garanția a 15 guverne occidentale, după o perioadă de negocieri care a durat circa un an și jumătate.

În perioada 6-10 septembrie 1982, am participat la sesiunea de toamnă a F.M.I. și a Băncii Mondiale care a avut loc în Canada, în orașul Toronto. Și aci, programul a fost încărcat, având o serie de întâlniri legate de reglementarea plăților externe.

Potrivit evoluției tratativelor cu F.M.I. și Banca Mondială, a fost nevoie ca, împreună cu o delegație de negociatori, să mă deplasez, pentru convorbiri, la Washington, la sediul F.M.I. și al Băncii Mondiale, despre care voi vorbi la momentul potrivit.

Un nou acord de rescadențare semnat cu băncile occidentale la Londra. Presa străină despre acest acord. Întâlnire cu lordul Richardson, guvernatorul Băncii Angliei

În zilele de 6-7 decembrie 1982, potrivit înțelegerii avute cu băncile occidentale, m-am deplasat la Londra în fruntea unei delegații pentru semnarea acordului de reeşalonare a datoriei bancare. Din delegație au făcut parte: Nicolae Eremia, președintele Băncii Române de Comerț Exterior, Vasile Răuță, guvernatorul Băncii Naționale, Petre Dima, director B.R.C.E., Dan Pascariu, șef serviciu B.R.C.E., Petre Mada, economist principal în Ministerul de Finanțe, George Scurtu, economist în Ministerul de Finanțe, și Liviu Ionescu, reprezentantul nostru la F.M.I. În delegație a fost inclus și Excelența Sa Vasile Gliga, ambasadorul României în Marea Britanie.

Băncile participante și în același timp semnatare au fost Barklay's Bank International Limited, Allgemeine Bank Nederland, Bank of America, Banque Bruxelles Lambert, Banque National de Paris, Bank of Montreal, Credit Lyonnais, Deutsche Bank, Girozentrale und Bank de Österreichischen Sparkassen, Italian Bankers Association, Lloyds Bank International, Manufacturers Hanover Trust, Société Générale, The Bank of Tokyo, Union Bank of Switzerland, Allen & Overy, Cowrad Chance, Peat, Marwick, Mitchell & Co. și altele.

Acordul de rescadențare avea 89 de pagini, pe care eu l-am citit în punctele esențiale și mi s-au dat explicațiile necesare de către Petre Dima și colegii săi care l-au negociat.

Atmosfera era bună, toată lumea fiind bine dispusă. Peter Ardron, președinte la Barklay's Bank International, cu care eram foarte apropiat, dat fiind încrederea reciprocă, conducea comunitatea bancară prezentă. În discuțiile purtate, amândoi am căzut de acord că documentul va fi semnat în forma prezentată.

– *Ce părere aveți despre colaboratorii mei, domnule președinte?* l-am întrebat eu pe Peter Ardron. *Domnul Dima este un om serios?*

Peter Ardron, un om de bancă cu prestigiu internațional, jovial, inteligent, cu autoritate profesională și de conducere, mi-a răspuns:

– *E bun... dar nu știe să zică decât „nu”. Noi doream să mai scurtăm termenul, el zicea nu. Noi propuneam un nivel de dobândă mai ridicat, el zicea „nu”. Zice „da” numai când îi convine...*

Am izbucnit în râs, satisfăcut.

– *Dacă s-a comportat așa, înseamnă că acel „nu” era favorabil României.*

– *Bineînțeles că așa este! Vorbind serios, eu zic că este un bancher excelent.*

⁸ *Financial Times*, „Romania tightens its belt” („România își strânge cureaua”), 16.06.1982, Arhivă personală, Dosar nr. 8.

Apoi, referindu-se la acordul de reeșalonare pe care trebuia să-l semnăm, a adăugat:

– *Acordul este bine făcut. L-au văzut juriștii noștri și specialiștii dumneavoastră. S-a tratat corect, principial. Vom merge în sală, unde ne așteaptă toate băncile semnatare.*

– *Și cum procedăm?* am întrebat eu.

– *Simplu, intrăm în sală, unde suntem așteptați și semnăm, mai întâi noi amândoi, la pagina 88. După noi, vor semna și ceilalți.*

– *Dar vor semna?* am mai întrebat eu.

– *Veți vedea*, a răspuns zâmbind mister Peter Ardron.

Apoi, luându-mă de braț, am intrat într-o sală luxoasă de la sediul Barklay's Bank International Ltd.

Ne-am așezat alături la masa principală, apoi Peter Ardron s-a adresat scurt celor prezenți:

– *Doamnelor și domnilor, m-am înțeles cu domnul ministru Gîgea în legătură cu acordul de restructurare al datoriei bancare românești în forma pe care o cunoașteți. Mai întâi îl vom semna amândoi și apoi va trece din mână în mână ca să-l semnați și dumneavoastră. Este vreo obiecțiune?! Dacă nu este, atunci să-l semnăm...*

Mai scurt de atât, nu se putea.

A semnat Peter Ardron, apoi eu, în numele guvernului român, pe urmă au semnat reprezentanții tuturor băncilor prezente. Acordul se referea la două miliarde trei sute de milioane de dolari, eșalonate pe șase ani și jumătate, cu o perioadă de grație de trei ani.

Eram bucuros peste măsură. Era un succes considerabil al finanțelor și bancherilor români, după multe runde de negocieri și nopți nedormite. Se reparau astfel unele greșeli sau exagerări ale anilor trecuți. A fost un moment istoric.

Peter Ardron a dat un dejun oficial în onoarea participanților, care a fost consistent și într-o atmosferă cordială. Seara, eu am oferit un dineu în onoarea bancherilor, în saloanele ambasadei noastre din Londra, situată în cel mai luxos cartier al capitalei Marii Britanii. Este un imobil elegant, în Belgrave one, devenit proprietatea statului român ca urmare a inițiativei lui Nicolae Titulescu, fost ministru de Externe, dar și de Finanțe al României.

Ambasadorul român Vasile Gliga, un excelent diplomat, manierat și delicat, m-a ajutat în organizarea acestui dineu, care a fost deosebit, fiind apreciat la superlativ. Mesele erau rotunde, de câte patru persoane, la fiecare șezând, alternativ, câte o personalitate română și una dintre bancheri. Toate mesele erau egale ca tratament de așezare a invitaților, nefiind o masă principală, iar altele secundare. Serviciile asigurate de personalul ambasadei au fost excelente, pentru care aduc și pe această cale mulțumiri regretatului ambasador Vasile Gliga.

Atmosfera și meniul bogat au fost la înălțime. Eleganța saloanelor i-a impresionat plăcut pe oaspeți. Așezați la orele 19, dineul a durat până la miezul nopții, fapt neobișnuit în astfel de cazuri, când de regulă durata este de circa două ore. Explicația este că s-au simțit bine.

A doua zi, 7 decembrie 1982, *Barklay's Bank International Ltd.* a dat un comunicat cu următorul conținut:

„Acord de restructurare a datoriei semnat cu România”.

O delegație română condusă de domnul Petre Gîgea, ministrul de Finanțe, și reprezentanții a 14 mari bănci creditoare s-au întâlnit la Londra astăzi, marți, 7 decembrie, și au semnat acordul de rescadențare a datoriei, acoperind anumite datorii negarantate guvernamentale pentru anii 1981 și 1982. Semnarea în continuare de către restul de cele peste două sute de bănci implicate va avea loc în următoarele câteva zile.

În ceea ce privește subiectul restructurării, 80% va fi refinanțat în șase ani și jumătate și vor fi rambursate în rate semianuale după o perioadă de grație de trei ani. Restul de 20% va fi plătit până în martie 1983.

Semnătura acordului de restructurare include Barklay's Bank International Limited, care a acționat ca agent internațional, și Deutsche Bank A.G., Manufacturers Hanover Limited și Union Bank of Switzerland ca agenți⁹.

Își mai aduce cineva aminte de această acțiune reușită, când România era într-o situație grea?! Dar de cei care au contribuit la ea?! Apreciază cineva aceste importante *guri de oxigen* date țării?! Rămân sceptic...

Putea să fie și un fiasco, Doamne ferește!

Presa străină a relatat pe larg evenimentul. Astfel, *Financial Guardian* din 8 decembrie 1982 scria:

Problema datoriei bancare a României a fost soluționată când ministrul de Finanțe Petre Gîgea și reprezentanții a 14 mari bănci lider creditoare au semnat ieri un acord de restructurare pentru 2,3 miliarde dolari privind anii 1981 și 1982 negarantate guvernamentale, în Londra¹⁰.

Cotidianul *Financial Times* din 9 decembrie 1982, sub semnătura lui David Buchan, a publicat un amplu articol pe cinci coloane, ocupând un sfert de pagină. Acordul încheiat e supus unei analize atente, apreciindu-se importanța pentru relațiile viitoare ale României, referindu-se și la creșterea gradului de încredere, afirmând că „se va netezi calea spre o instituire a acordului său la credite în țările occidentale”. După care, autorul încheie astfel: *În aceste condițiuni, domnul Petre Gîgea, ministrul Finanțelor, și domnul Nicolae Eremia, președinte al Băncii Române de Comerț Exterior, au făcut ieri o vizită la Banca Angliei și la E.C.G.D.¹¹.*

⁹ News from *Barklay's Bank PLC*, 7 decembrie 1982. Arhivă personală, Dosar nr. 8.

¹⁰ *Financial Guardian*, 8 decembrie 1982, Arhiva personală, Dosar nr. 8.

¹¹ David Buchan, „Romania in \$ 2 bn debt rescheduling”, *Financial Times*, 8 decembrie 1982.

Agencia de presă *France Presse* a anunțat în ziua de 8 decembrie 1982:

România a semnat, la 7 decembrie a.c., la Londra, cu reprezentanții unui număr de 14 bănci occidentale, un prim acord de reeșalonare a datoriei sale externe față de băncile particulare, s-a aflat din sursa bancară. Această datorie totalizează 1,5 miliarde dolari și implică 312 bănci occidentale. Ea a constituit obiectul unor multiple acorduri similare ce urmează să fie semnate în această săptămână, în diverse capitale, de către o delegație română condusă de ministrul de Finanțe, Petre Gîgea.

România a obținut deja, în iulie a.c., reeșalonarea datoriei sale publice pe 1981-1982 (598 milioane dolari) de către 15 guverne occidentale¹².

Agencia austriacă de presă *A.P.A.* a transmis:

Barclay's Bank International din Londra a anunțat că la 7 decembrie a fost semnat acordul cu privire la reeșalonarea datoriilor scadente în 1981 și 1982 pe care le are România față de băncile occidentale, în valoare de 2,3 miliarde dolari. Acordul a fost semnat de 14 bănci care au negociat reeșalonarea în numele a peste 200 bănci creditoare, a precizat instituția financiară din Londra. Celelalte bănci vor semna, la rândul lor, acordul în următoarele zile. Potrivit acordului, 80% din suma reeșalonată urmează să fie rambursată pe șase ani și jumătate, cu o perioadă de grație de trei ani, restul de 20% urmând să fie rambursat băncilor occidentale până în luna martie 1983.

În ce privește situația băncilor austriece, nu se cunoaște cuantumul datoriilor pe care le are România față de ele, dar se știe că până în anul 1981 obligațiile României față de Austria, inclusiv creditele garantate de stat, totalizează doar 3,5 miliarde de șilingi. Se apreciază că din această sumă creditele guvernamentale însumau două miliarde șilingi, astfel încât noul acord ar viza restul de 1,5 miliarde. Deși nu se cunoaște nivelul datoriilor scadente în 1981 și 1982, valoarea totală a obligațiilor României față de Austria este incomparabilă cu datoria Poloniei. În luna iulie, când a fost încheiat un acord cu România cu privire la reeșalonarea creditelor garantate de stat scadente în 1981 și 1982, creditele austriece vizate se cifrau la numai 100 milioane șilingi¹³.

În ziua de 8 decembrie, a doua zi după semnarea acestui important acord, am făcut o vizită la Banca Angliei, unde am purtat o discuție agreabilă cu Sir Richardson, guvernatorul Băncii Angliei, o persoană distinsă și comunicativă. Am fost însoțit de Vasile Răuță, guvernatorul Băncii Naționale, și de Nicolae Eremia, președinte al Băncii Române de Comerț Exterior.

În legătură cu previziunile semnării acestui acord, urmărit cu atenție pe plan internațional, cu o zi înainte de a fi semnat, Agenția de presă *France Presse* făcea următoarele aprecieri:

România va semna în cursul acestei săptămâni acorduri privind reeșalonarea datoriei sale externe cu cele 312 bănci occidentale creditoare, s-a aflat în cercurile bancare franceze.

După mai multe luni de negocieri destul de laborioase, fiecare bancă va trebui să parafeze acordul pe care i-l va prezenta o delegație itinerantă română care va fi condusă probabil de ministrul Finanțelor, Petre Gîgea.

Acordul se referă la restanțele din anul 1981 și scadențele din 1982 ale datoriei negarantate de guvern, în valoare de 1,7 miliarde dolari. Nu va exista, ca în majoritatea procedurilor de reeșalonare, o singură reuniune finală de semnare, deoarece nu există un grup de bănci însărcinate să reprezinte în mod oficial în fața autorităților române cele 312 bănci occidentale.

România a semnat deja la 28 iulie un acord identic cu guvernele a 15 țări occidentale în cadrul Clubului de la Paris pentru reeșalonarea datoriei garantate de la sfârșitul anului 1981 și anul 1982, și anume 598 milioane dolari. Cu o lună înainte, Fondul Monetar Internațional a deblocat un credit „stand-by” de 1,5 miliarde dolari, înghețat în noiembrie 1981.

Dintre toate țările occidentale, Franța (guvern și bănci) a acordat cele mai mari credite României (18% din creditele totale, urmată de R.F.G. și Marea Britanie.

Planul de restructurare prevedea reeșalonarea a 80% din plățile creditului (exclusiv dobânzile) pe o perioadă de șase ani și jumătate, cu o perioadă de grație de trei ani. Restul de 20% va trebui reglementat de guvernul de la București, în două etape: sfârșitul lunii ianuarie și sfârșitul lunii martie 1983 – se precizează în cercurile bancare.

România a depus un efort considerabil pentru a-și reechilibra schimburile comerciale cu prețul unei reduceri drastice a importurilor, iar autoritățile române prevăd pentru anul 1982 un excedent de aproximativ un miliard de dolari. Totuși, această reducere, calificată drept „feroce” în cercurile bancare, ar avea drept consecință paralizarea parțială a mai multor întreprinderi, lipsite la ora actuală de echipamente. Experții se așteaptă de aceea tot mai mult la o cerere de reeșalonare a scadențelor pe 1983 din partea guvernului de la București. Potrivit unor indicii, autoritățile române ar fi recunoscut deja implicit faptul că o reeșalonare a scadențelor garantate pentru anul viitor (300 milioane dolari) ar fi indispensabilă, s-a aflat în cercuri informate¹⁴.

Desigur, cifrele nu sunt aceleași, apărute în diferite organe de presă, dar sunt apropiate, în funcție de sursele de informații ale publicațiilor respective.

Al treilea acord de restructurare negociat la Londra cu băncile occidentale și semnat la Mamaia

Potrivit uzanțelor internaționale, restructurarea datoriei externe bancare și guvernamentale se face anual și nu pentru mai mulți ani odată. Noi am solicitat restructurarea și pentru sumele scadente în anul 1983, dar ni s-a spus că aceasta se va face în anul respectiv. Ca atare, încă de la începutul anului, am pornit pe calea unor noi ne-

¹² Arhivă personală, Dosar nr. 8.

¹³ Arhivă personală, Dosar nr. 8.

¹⁴ *France Presse*, 6 decembrie 1982, Arhivă personală, Dosar nr. 8.

gocieri. De data aceasta, aveam un avantaj pentru că eram o echipă de negociatori cunoscută și chiar recunoscută de către creditorii, iar aceștia erau, la rândul lor, cunoscuți de noi. Se stabilise o apropiere și se crease o punte de încredere, fiind aceleași echipe care au soluționat restructurarea datoriei pentru anii 1981 și 1982.

Am solicitat o întrevvedere cu bancherii la Londra la sediul *Barklay's Bank International Limited* pentru perioada 18-20 ianuarie 1983.

Peter Ardron, atent și politicos, mi-a transmis la 13 ianuarie 1983, prin telexul nr. 133, următoarele:

În atenția ministrului Petre Gîgea,

Am înțeles că veți sosi la Londra luna viitoare și voi fi încântat dacă veți putea participa alături de noi la o masă în cadrul băncii în seara de marți, 18 ianuarie, la ora 7.00 pentru 7.30 P.M.

Am trimis o invitație separată pentru domnul Eremia și colegii săi de la Banca de Comerț Exterior.

Vă rugăm să veniți la intrarea principală din Lombard Street 54, unde veți fi așteptat.

Aștept să vă reîntâlnesc și vă voi fi îndatorat dacă îmi veți confirma că această invitație vă este convenabilă.

Calde salutări, Peter Ardron, General Manager, Barclay's Bank International Limited, London¹⁵

În seara zilei de 18 ianuarie am participat la dineul de lucru oferit de Peter Ardron. Am arătat că scopul vizitei noastre este de a cere restructurarea datoriei și pe anul 1983, în aceleași condiții ca pentru anii anteriori.

Ceream încă un *respiro* pentru economia românească.

A doua zi am solicitat reeșalonarea a 75% din sumele scadente pe anul 1983, dar cei mai mulți bancheri au spus că, deși sunt în principiu pentru un nou acord de rescadențare, nu pot accepta decât maximum 70%.

Am continuat discuțiile și negocierile și în ziua de 20 ianuarie. Atmosfera discuțiilor este destul de corect redată de Peter Truell în cotidianul *Wall Street Journal* din 21 ianuarie 1983, în articolul „România cere băncilor să reeșaloneze 70% din datoria scadentă în acest an”. Întrucât se relatează punctele de vedere ale celor două părți, cât și al său ca ziarist, îl redau în continuare pentru a se înțelege care era situația atunci:

Londra – Reprezentanții financieri români au spus unui grup de creditori bancari străini că țara are nevoie să prelungească plata de aproximativ 70% din datoria ce revine la scadență în 1983.

Acesta a fost mesajul lui Petre Gîgea, ministrul român de Finanțe, transmis băncilor la întrunirea de 2 zile ținută la Londra în această săptămână cu cel mai mare creditor bancar al țării, conform unui bancher care a participat la întrunire.

Ultima cerere de reeșalonare a culminat cu un acord încheiat cu creditorii la începutul lui decembrie pentru amânarea plăților totalizând 1,7 miliarde dolari din datoria scadentă în 1981 și 1982. Bancherii au anticipat cererea României de a reeșalona 70% din plățile capitalului scadent în acest an, care însumează între 600 și 640 milioane dolari.

Împrumutătorii așteaptă să fie de acord, dar presează România să decidă asupra unei sume mai mici.

România nu se așteaptă să reeșaloneze plata datoriei în 1984, între timp luând măsuri de acționare pentru redresarea economiei slăbite, cum sunt reducerea importurilor și încercarea de creștere a exporturilor de combustibil și produse agricole.

România le-a spus bancherilor că 2,3 miliarde dolari din datoria de 10 miliarde a țării va fi scadentă în 1983. De asemenea, românii au cerut aceleași condiții de reeșalonare ca pentru datoria din 1982, o scadență de 6 ani și jumătate, cu o perioadă de grație de 3 ani înainte de a începe plata datoriei reeșalonate.

Cererea către Comitetul băncilor comerciale a fost pregătită „surprinzător de bine”, a spus un bancher.

Contul plăților internaționale curente în valută convertibilă a țării va prezenta un excedent de 669 milioane de dolari în 1983, mai mare decât excedentul de 655 milioane de dolari în 1982, au arătat românii bancherilor. Estimarea se bazează pe presupunerea unei creșteri de 6% a exporturilor către partenerii comerciali occidentali.

Domnul Gîgea, care se întoarce azi la București, a avut totuși o oarecare precauție față de bănci. Țara nu poate continua să strângă cureaua fără să-și deterioreze în curând producția, a spus el. Rezervele totale de valută ale țării totalizează doar 450 milioane de dolari, a spus băncilor al cincilea membru al delegației române.

Cele nouă bănci care au participat la întâlnire au transmis propunerile României celorlalte bănci cu împrumuturi către România, în registrele lor. Grupul celor 9 bănci include Manufacturers Hanover Trust Co., Bank of America, Lloyds, Bank PLC, Barclay's Bank PLC, Société Générale, Banque National de Paris, Credit Lyonnais, Deutsche Bank și Union Bank of Switzerland.

Cotidianul *Financial Times* din 21 ianuarie 1983, sub semnătura lui Peter Montagnon, în articolul „Romania bank agreement likely”, relatează cam aceleași lucruri.

În data de 23 ianuarie, ajungând la București, am transmis câte o scrisoare de mulțumire domnilor Peter Ardron, de la *Barklay's Bank International Limited* și Trevor Robinson, de la *Manufacturers Hanover Trust (S.U.A.)*, cu următorul conținut:

Dragă Domnule (Peter Ardron; Trevor Robinson)

Doresc să-mi exprim gratitudinea pentru modul sincer și prietenesc în care au fost purtate discuțiile la Londra în zilele de 19-20 ianuarie a.c., cât și pentru dineul excelent organizat de dumneavoastră.

Îmi exprim convingerea că discuțiile se vor finaliza într-un termen scurt și spre beneficiul tuturor părților implicate, contribuind în acest fel la dezvoltarea cooperării fructuoase dintre onorabila dumneavoastră bancă și Banca Română de Comerț Exterior.

Mă folosesc de acest prilej pentru a vă mulțumi încă o dată pentru amabila ospitalitate și aștept cu nerăbdare viitoarea în-

¹⁵ *Barklay's Bank International*. Telex nr. 113/13 ianuarie 1983. Arhivă personală, Dosar nr. 9.

tâlnire cu dumneavoastră.

Al dumneavoastră sincer, Petre Gîgea, Ministrul Finanțelor

Informând pe președintele României despre rezultatele discuției avute cu bancherii, am obținut din partea acestuia asentimentul ca procentul de reeșalonare să fie de 70% și nu de 75% cât am solicitat, iar durata rescadențării să fie de șase ani și jumătate, cu trei ani de grație. Răspunsul său a fost ca și rândul trecut:

– *Lasă-l așa cum zic ei. Termenul pe care l-ai cerut este prea mare. Eu cred că în doi, trei ani vom plăti toate datoriile.*

Îi răspund cu prudență și diplomație:

– *Lăsați, mai bine să fie un termen mai mare decât unul prea mic. Cine știe ce probleme internaționale intervin care pot să împiedice realizarea previziunilor.*

S-a uitat cu șiretenie la mine și a zis ca pentru sine: „Bine”.

În perioada februarie-iunie 1983, specialiști ai noștri s-au întâlnit pentru definitivarea acordului de restructurare cu reprezentanți ai băncilor occidentale creditoare. Când totul a fost gata, am invitat bancherii în România, propunându-le ca acordul să fie semnat la Mamaia, superbă stațiune la Marea Neagră. Ne-am străduit să fim bune gazde, creând toate condițiile.

Peter Ardron a venit cu soția și în aceeași mașină am mers împreună la Mamaia. Soția acestuia este o femeie agreabilă, delicată, drăguță și comunicativă. În drumul parcurs de la București la Mamaia, familia Ardron a privit cu atenție cum se prezintă localitățile, oamenii, și recoltele. În acea lună, recolta de grâu era frumoasă. Așa cum se prezentau în lanuri compacte, porumbul și floarea soarelui erau bine crescute, iar viile și livezile erau splendide. La un moment dat, Peter Ardron exclamă:

– *Domnule Ministru, dumneavoastră aveți o recoltă excelentă. Asta înseamnă că veți avea resurse suficiente. Mă bucur pentru România...*

La Mamaia a avut loc semnarea *Acordului de restructurare privind datoria bancară scadentă pe anul 1983*, pentru o perioadă de șase ani și jumătate și cu o perioadă de grație de trei ani. După semnarea acordului de către Peter Ardron și de către mine, au semnat și celelalte bănci. La dejunul oficial pe care l-am oferit în cinstea oaspeților, am spus câteva cuvinte, astfel:

Domnule Președinte Peter Ardron, doamnelor și domnilor,

Eu și colegii mei suntem fericiți că ne-am reîntâlnit și suntem împreună. Am fost în această perioadă de aproape doi ani și frământați, dar și optimiști de un an și jumătate.

Deși am semnat de câteva minute Acordul de restructurare, suntem deja preocupați de respectarea lui întocmai. Vă rog să mă credeți că nu ne este ușor. Totuși, optimismul de care vorbeam are la bază un program economic realist, care va readuce România în rândurile partenerilor dumneavoastră de afaceri favoriți.

Așa cum v-ați convins, Banca Română de Comerț Exterior, cu care dumneavoastră ați negociat în acest ultim an și jumătate, s-a bucurat în permanență de sprijinul nostru și vă asigur că, și în continuare, atât eu, cât și ceilalți membri ai guvernului vom da sprijinul necesar pentru respectarea angajamentelor asumate.

Doresc să mulțumesc tuturor celor care și-au adus contribuția la buna reușită a acestei acțiuni și anume grupului celor 9 bănci creditoare, Agentului Internațional, Agențiilor de Valute, firmelor Coward Chance și Peat Marwick. Totodată, îmi exprim convingerea că, deși din acest moment grupul celor 9 bănci își încheie misiunea, noi ne vom reîntâlni cu fiecare bancă în parte pentru a discuta și realiza afaceri normale.

Permiteți-mi să vă urez în încheiere sănătate și succes în activitatea dumneavoastră viitoare.

Vă mulțumesc!

Era ora 12:45 atunci, la Mamaia. Încă un document important în favoarea țării noastre a fost semnat cu succes. Oaspeții bancheri au declarat că au fost satisfăcuți de mersul tratativelor, de semnarea acordului și de ospitalitatea de care s-au bucurat în România.

Barklay's Bank International Limited mi-a transmis o scrisoare datată 24 iunie în care *mulțumește pentru excelenta ospitalitate cu ocazia întâlnirii bancherilor la Mamaia*¹⁶.

De asemenea, banca *Peat Marwick Mitchell & Co.*, la 28 iunie 1983, a avut amabilitatea să transmită mulțumiri și să-și exprime aprecieri legate de ospitalitatea oferită de noi:

Stimate Domnule Ministru,

Vă scriu pentru a-mi exprima aprecierea foarte sinceră pentru deosebita dumneavoastră ospitalitate arătată la Mamaia cu ocazia semnării Acordului de restructurare pe 1983. A fost un sfârșit de săptămână deosebit de plăcut și de care, cu siguranță, îmi voi aminti și în viitor.

*Cu cele mai bune urări, al dumneavoastră sincer, M E S Gibbins*¹⁷

Paralel cu negocierile avute cu băncile occidentale, s-a reglementat datoria guvernamentală atât la Clubul de la Paris, cât și cu Fondul Monetar Internațional și Banca Mondială, așa cum se va consemna în partea următoare a acestei istorisiri. (*Va urma*)

¹⁶ Arhivă personală, Dosar nr. 9.

¹⁷ Arhivă personală, Dosar nr. 9.

Toamnă romantică la Castelul Teleki Sándor din Coltău

Tudorel ILIE

Baia Mare

Tudorel Ilie

Despre Petőfi Sándor am auzit prima dată, cândva, în copilărie, la Ardud, locul nașterii mele în satul plin de farmec al bunicilor. Am văzut la Cetatea Ardud, unde mă jucam împreună cu prietenii, în fragedă pruncie, o placă memorială din marmură neagră închinată lui Petőfi Sándor, încastrată undeva în zidul turnului mare al cetății. Fiind curios, ca orice copil, am întrebat: Cine este Petőfi Sándor? Mi s-a răspuns simplu, pe înțelesul meu, că a fost un mare poet.

Anii au trecut ca vântul și ca gândul, dar amintirile au rămas. Amintirile copilăriei legate de vacanțele școlare petrecute la Ardud au legătură și cu acest poet despre care, încă din acei ani, am mai aflat multe povești de la bătrânii satului.

Marele poet romantic maghiar care a fost Sándor Petőfi s-a căsătorit, la 8 septembrie 1847, în capela Cetății Ardud, cu tânăra Szendrey Júlia, pe care a cunoscut-o chiar cu un an înainte, în 8 septembrie 1846, cu ocazia unui bal de seamă organizat la hanul „Cerbule de Aur” din Carei, pe atunci reședința comitatului Szatmár. Júlia provenea dintr-o familie înstărită din Ardud și era fiica intendentului dome-

niului și Cetății Ardud, stăpânite pe atunci de grozii familiei Károlyi, marii latifundiați ai comitatului.

Încă din copilărie am văzut lacul din apropierea cetății, pe malul căruia Petőfi Sándor a scris poezii de iubire dedicate viitoarei sale soții. Locul este marcat în prezent de un monument de piatră ridicat în amintirea poetului. De multe ori mi l-am închipuit pe Petőfi cum privește chinuit de dor și fără speranță spre Cetatea Ardud, cu gândul la iubita sa Júlia și viitorul lor împreună. Căci intendentul Ignatz Szendrei, tatăl Júliei, nu era de acord ca cei doi să se căsătorească și chiar i-a refuzat lui Petőfi prima cerere în căsătorie, considerându-l un biet poet sărac, chiar dacă era deja recunoscut de elitele vremii.

Însă, într-un final, viitorul socru a acceptat să i-o dea de soție pe fiica lui, fără zestre, dar și fără să participe la cununia lor religioasă. Cea mai mare bogăție a Júliei era însă educația ei aleasă, dobândită la instituțiile pentru educația fetelor din Ungaria și chiar la Pesta. Era o tânără manierată și drăguță. Cânta excelent la pian și dansa bine, vorbea câteva limbi străine și evita compania oamenilor, preferând lecturile. Júlia se potrivea perfect cu Sándor Petőfi și se spune că între cei doi a fost dragoste la prima vedere. Cei doi iubiți s-au adorat reciproc și între ei s-a înfiripat o dragoste curată, a cărei poveste iată că nu s-a pierdut niciodată în negura timpului.

Petőfi ajunge de mai multe ori la castelul prietenului său

Cu groful Teleki Sándor, Petőfi se împrietenește la același bal petrecut în Carei în luna septembrie a anului 1846, când a întâlnit-o pentru prima dată pe viitoarea sa soție. Deși poetul nu prea îi avea la inimă pe reprezentanții marii nobilimi ai vremii, între el și grof a fost o mare prietenie și un respect reciproc. Groful îl simpatiza pe Petőfi și l-a invitat prima dată în Coltău, la sfârșitul lunii septembrie 1846. Lui Petőfi îi plăceau mult plaiurile satului Coltău și împrejurimile sale, simțindu-se ca acasă. Aici a ascultat cântecele lăutarilor țigani care-l vrăjiseră și pe Franz Liszt. Tot aici a învățat să călărească. Făcea dese plimbări – când pe jos, când cu trăsura – prin sat, pe la izvorul Vajda sau prin împrejurimile din această regiune a Maramureșului (de azi) numită Țara Chioarului. Atunci a cunoscut-o pe tânăra și frumoasa țigancă Varga Anikó (poreclită Pila Anikó), care, spune gura satului, îl vizita câteodată pe Petőfi la castel în serile și nopțile de toamnă din 1846. În nicio poezie nu este pomenită relația lor, căci ea rămâne una dintre legendele satului. Totuși, romancierul Jókai Mór, unul dintre prietenii poetului și care

la câțiva ani mai târziu a fost, la rândul său, oaspetele contelui Teleki la Coltău, scrie în jurnalul său că a întâlnit-o pe fosta „pasiune” a poetului. Mai scrie că această femeie în fiecare an pleca în pelerinaj să depună flori pe câmpul de luptă de la Albești, lângă Sighișoara, acolo unde a fost dat dispărut revoluționarul Petőfi, în timpul bătăliei din 31 iulie 1849 împotriva armatelor imperiale ruso-austriece și se presupune că ar fi murit aici, la numai 26 de ani. Nu vom ști niciodată cât este adevăr și cât este legendă în povestea idilei dintre Petőfi și țiganka Pila Anikó, dar figura poetului a rămas extrem de vie în memoria localnicilor, care povestesc cu drag și în prezent legendele despre poet, chiar dacă din vremea sa până azi au trecut mai bine de 170 de ani.

În perioada următoare Petőfi a fost de mai multe ori invitat la Coltău, drept care a fost cât se poate de firească invitația contelui Teleki Sándor ca, după căsătorie, poetul și tânăra lui soție să-și petreacă luna de miere la castelul său.

Petőfi Sándor și Júlia în luna de miere la Castelul Teleki Sándor

Chiar după cununie proaspeții însurați au plecat în călătoria de nuntă. Voiajul de la Arad spre Coltău nu a fost fără peripecii, căci pe drum una dintre osiile trăsurii cu care călătoreau tinerii căsătoriți s-a rupt și perechea a fost nevoită să petreacă o noapte la hanul „Vulturul Negru” din centrul orașului Baia Mare. După ce trăsura a fost reparată, au pornit mai departe spre satul Coltău, cale de vreo 10 kilometri.

Odată ajunși la castelul grofului Teleki Sándor, poetul i-a cerut nobilului său prieten să-l lase singur cu soția sa la castel, pentru ca nimeni să nu le tulbure dragostea. Conte a acceptat să-și trimită toți servitorii acasă și să plece chiar și el însuși, dar cu condiția ca măcar bucătarul castelului cu nevasta lui să rămână la dispoziția tinerilor căsătoriți, spunându-le că numai cu dragostea nu vor putea trăi. Conte știa bine că dragostea trece prin stomac. Astfel că, în zilele care au trecut din 9 septembrie până în 20 octombrie 1847, Petőfi Sándor a petrecut alături de proaspăta lui soție, Júlia, cea mai fericită perioadă a vieții sale, așa cum el însuși mărturisea. Cele șase săptămâni trăite la Coltău au însemnat apogeul creației sale poetice, Petőfi compunând aici numeroase poezii de dragoste dedicate consoartei sale.

Emoționanta poveste de iubire care dăinuie și azi peste timp în poeziile acestui poet romantic m-a îndemnat să aflu mai multe despre locul și împrejurările în care și-a scris cele mai frumoase poezii de dragoste din întreaga creație.

Toamna la Castelul din Coltău

Mi-am dorit să revăd Castelul Teleki Sándor cam în aceeași perioadă a anului în care a ajuns la castel, cu 175 de ani în urmă, proaspăta familie Petőfi, aflată în luna de miere.

Într-o zi frumoasă de toamnă am plecat din Baia Mare cu o mare curiozitate, căci auzisem despre recenta renovare a castelului. Mai vizitasem în urmă cu peste zece ani castelul din Coltău, care atunci era cam afectat de trecerea anilor și ajunsese într-o stare avansată de degradare. Am fost uimit atunci că, spre deosebire de alte castele ardelenice care s-au ruinat sau chiar au dispărut, acesta a supraviețuit uzurii timpului. După ce a fost donat în anul 1937 comunei Coltău de către János Teleki, ultimul proprietar din ilustra familie, castelul a fost folosit ca depozit al C.A.P.-ului local (Cooperativa Agricolă de Producție), cămin cultural, dispensar medical, școală primară, grădiniță și bibliotecă. Din anul 1960 s-a amenajat aici muzeul „Teleki-Petőfi”. Poate că tocmai încărcătura emoțională romantică a locului l-a salvat de la pieire și uitare. Mi-aduc aminte că la acea primă vizită m-a impresionat camera omagială Petőfi Sándor.

Ajuns la Coltău în toamna anului 2022, am avut o plăcută surpriză să găsesc aici un castel splendid renovat printr-un proiect Regio cofinanțat din fonduri europene, derulat de către primăria locală în colaborare cu A.D.R. Nord-Vest. Acest edificiu de mare valoare al patrimoniului cultural național și eu-

ropean a fost consolidat și reabilitat conform celor mai bune metode de restaurare, începând din beciuri și până la mansardă. Spațiile muzeale au fost modern amenajate și în mansarda castelului funcționează, în prezent, o sală multifuncțională de evenimente care găzduiește și expoziții de artă plastică. Atât castelul-muzeu, cât și parcul înconjurător formează pentru vizitatori un spațiu cultural educațional complex, având după revitalizare un mare potențial turistic.

Parcul castelului a fost readus la frumusețea de odinioară și pot fi admirați aici mai mulți arbori seculari, între care vă pomenesc vechiul „chirparos de baltă”, care dănuie de peste 250 de ani, fiind protejat de Academia Română. Nu în ultimul rând, vreau să povestesc despre vechiul fag, acum parțial uscat, sub care contele Teleki Sándor obișnuia să-și întâlnească prietenii sau invitații renumiți. Putem să ne imaginăm momentele memorabile când pe sub umbra acestui fag au trecut pianistul și compozitorul

Franz Liszt, poetul Petőfi Sándor cu soția sa Júlia, scriitorul Jókai Mór și mulți alții. Legende locale spun că aici, sub fag, i-au cântat lui Franz Liszt lăutarul Pócsi Laci și țigănescul din Sighet, aduși de grof pentru că erau cei mai buni instrumentiști din zonă. Dacă fagul ar avea grai, multe ar putea să ne povestească vechiul arbore, care încă stă maiestuos lângă castel.

Pentru evocarea marilor personalități care s-au perindat pe la castel, în ultimii ani s-au instalat în parc bustul contelui Sándor Teleki, precum și grupul statuar al vestitului cuplu romantic Petőfi-Szendrey, alături de bustul renumitului Franz (Ferenc) Liszt și al generalului polonez pașoptist Józef Bem, toți fiind prieteni apropiați ai contelui.

La marginea parcului am revăzut blatul de piatră al mesei la care poetul Petőfi Sándor a petrecut multe ore în compania iubitei sale soții, scriind celebrele poezii de dragoste chiar aici, la umbra bătrânului arbore de corn, denumit ulterior de localnici „cornul lui Petőfi”. Între cele aproape 30 de poezii de dragoste scrise de Petőfi în momentele de vârf ale creației sale artistice trăite la Coltău, cea mai valoroasă este renumita „Sfârșit de septembrie”, o capodoperă a literaturii universale.

Vechiul corn, care avea peste două sute de ani vechime, a rezistat până în anul 1997, când a fost doborât de o rafală de vânt. O bucată din trunchiul cornului se păstrează și în prezent, pe terasa etajului muzeului de la castel. Apoi, lângă vechea masă, a răsarit dintr-un lăstar o nouă mlădiță care este cornul de azi, reprezentând un adevărat simbol renăscut al dragostei absolute, ca un exemplu de dăruire și atașament adresat tuturor îndrăgostiților lumii.

Destinul romantic al celui care a fost poetul și revoluționarul Petőfi Sándor poate fi întruchipat prin cuvintele: viață, dragoste, libertate. Însuși poetul spunea că „pentru dragoste îmi sacrific viața, iar pentru Libertate îmi sacrific dragostea!”

Culorile pastelate ale toamnei au accentuat reveria acelei zile petrecute în atmosfera romantică a castelului. Unele dintre coroanele copacilor începuseră să se coloreze în galben, portocaliu sau roșu. Ici și colo frunzele acopereau încet aleile parcului. Mi-am amintit două strofe din poezia lui Petőfi „Toamna-i aici, din nou-i aici”, scrisă la Arad în 17-20 noiembrie 1848:

... De fapt pământul toamna
Doar adoarme, nu moare;
Îi poți vedea și-n ochi, că-i doar
Somnoroș, nu bolnav.

Și-a lepădat frumoasele-i haine,
Încet s-a dezbrăcat;
Se va îmbrăca iară' în
Zori, de primăvară.

Sub mantia de frunze moarte puteam ghici pe aleile parcului urmele acelora care cândva au pășit pe aici. Revedeam pașii atâtor personalități ale istoriei și culturii, între care se detașează personajul romantic uluitor care este chiar „contele sălbatic”.

Un conte zbuciumat, asemenea secolului al XIX-lea în care a trăit

Contele Teleki Sándor de Szék este un personaj emblematic pentru zbuciumata istorie a Europei secolului al XIX-lea. În epocă, datorită caracterului său, al stilului de viață aventurier, el a fost supranumit „contele sălbatic”. Porecla și-o merită cu prisosință, căci a trăit din plin o viață ca-n filme. Contele s-a născut la Cluj în anul 1821. După împlinirea vârstei de 20 de ani a călătorit în toată Europa între anii 1841-1845. În timpul studiilor din Germania s-a împrietenit cu pianistul și compozitorul Franz (Ferenc) Liszt, pe care l-a însoțit în turneul său muzical, când Liszt a susținut concerte prin jumătate din Europa. Existența contelui era plină de aventuri, marcată de dueluri și pericole. Când a împlinit vârsta de 25 de ani, în anul 1845, în încercarea de a-l așeza la casa lui, părinții săi îi oferă Castelul de la Coltău, care era folosit până atunci de către familia Teleki ca un fel de conac de vânatoare. După 1846 castelul a devenit un loc plin de viață și de prietenii dragi ai contelui, între care i-am pomenit deja pe Franz Liszt, Petőfi Sándor și Júlia. Tot în 1846 contele a intrat în politică, devenind apoi deputat al comitatului Țara Chioarului. A fost participant activ în revoluția ungară din 1848-1849, luptând ca și colonel în armata generalului Józef Bem. După capitularea de la Șiria din august 1849 și înfrângerea revoluției, a fost luat prizonier, fiind închis în Cetatea Arad. A fost condamnat la moarte, dar a evadat din închisoare și a fugit la Belgrad, apoi la Constantinopol. A fost exilat vreme de 18 ani. În acest timp s-a stabilit mai întâi la Paris, apoi pe insula Jersey, unde s-a împrietenit în 1852 cu marele scriitor Victor Hugo.

Ulterior s-a mutat pe insula Guernsey, unde s-a căsătorit cu o englezoaică bogată, de care a divorțat după numai un an. În anul 1858 s-a împrietenit la Nisa cu generalul revoluționar italian Giuseppe Garibaldi și s-a înrolat în armata lui, luptând ca general al Legiunii Maghiare în Sicilia, Calabria și Napoli. Apoi a locuit o vreme într-o localitate din Toscana, cu a doua sa soție, franțuzoica Mathilde Litez de Tiverval și au avut patru copii. Între timp s-a împrietenit și cu alte celebrități ale vremii, între care cei doi Alexandre Dumas (tatăl și fiul).

În anul 1867 a fost amnistiat și s-a reîntors acasă, după ce i s-au restituit proprietățile, inclusiv Castelul de la Coltău. În anii ce au trecut s-a ocupat de educația copiilor săi, retrăgându-se din viața politică și scriindu-și memoriile din revoluție și exil. Castelul a rămas la fel de primitiv pentru prietenii săi, între care și scriitorul Jókai Mór. Contele Teleki Sándor a murit în anul 1892 la Baia Mare, iar ultima sa dorință a fost să fie înmormântat sub „cornul lui Petőfi”, unde mormântul său a rămas o vreme, până când a fost mutat în cimitirul satului. Contele a fost iubit de țărani, pe care i-a sprijinit activ în vederea emancipării.

Memoria „contelui sălbatic” Teleki Sándor și a prietenilor săi va rămâne vie la Castelul din Coltău, mai ales acum, după finalizarea proiectului de reabilitare. Puține castele din lume se pot lăuda că au găzduit în trecut atâtea personaje ilustre ale culturii, fiecare cu câte o poveste fascinantă și, mai ales, cu povești de dragoste nepieritoare, precum am aflat la acest castel. De când lumea și pământul iubirile se nasc și mor, dar dragostea dintre Petőfi Sándor și Júlia, chiar dacă a fost scurtă ca o văpaie, a devenit eternă prin poeziile romantice scrise la Coltău. Cadrul natural generos al parcului dendrologic completează peisajul castelului, de unde se vede la orizont o panoramă spectaculoasă asupra arcului munților Gutâi, din Carpați. Toate acestea la un loc fac din Castelul de la Coltău cel mai romantic castel din această parte a Europei, care ne îndeamnă să-l vizităm.

S-a întâmplat acum 50 de ani (Extrase din articole ale ziarului *Pentru socialism*)

Lavinia ARDELEAN

Biblioteca Județeană „Petre Dulfu”

Sâmbătă 13 ianuarie 1973 – La mormântul lui Mihai Eminescu: 84 de ani de la moarte

Așa va fi întotdeauna, aici, la cimitirul Bellu din București, unde mormântul Luceafărului poeziei românești aduce lume, înalță amintiri și gânduri nepieritoare. Teiul sădit deasupra mormântului, chiar în ziua morții sale, își ridică în fiecare primăvară dantela de flori îndurerată, acoperind mintea nevăzută, „în care a încăput un univers de gândire”. Înlănțuiri de firesc și nefiresc, în gesturi și pe frunțile plecate, se îndreaptă către acest „împărat sărac” al poeziei românești. Și celui oprit aici, în această zi de aducere aminte, i se deschide sufletul poetului, luminile plaiului, ale codrilor seculari și ale istoriei străbune păzite de voievozii cei dragi, intrați în nemurire, porniți să-și apere „sărăcia și nevoile și neamul”. Căci „bădia Mihai”, cum îi zicea Creangă lui Eminescu, adăsta cu sufletul lângă credințele noastre vechi, cobora cu oamenii simpli în eresuri și legende, înlăcrima cu ei la auzul doinei și i se părea că ni se despică un destin din fiecare tremur de codru verde. El pornea să deslușească în vremuri depărtate rosturi adânci, să le aducă celor cu care năzuia să însuflețească faptele urmașilor, făcându-i să creadă în ei și în viitor. [...] (Vasile Vetîșanu)

Marti 16 ianuarie 1973 – New York: Un simpozion dedicat celei de-a 75-a aniversări a nașterii lui Tudor Vianu

La Universitatea statului New York, Albany, a avut loc un simpozion dedicat celei de-a 75-a aniversări a nașterii lui Tudor Vianu.

Profesorul Hugh Parker, profesorul Mario Calma și directorul Bibliotecii Române din New York, Dan Grigorescu, au prezentat comunicările: „Vianu și idealul clasic”, „Contribuția lui Tudor Vianu la dezvoltarea literaturii moderne” și respectiv, „Relațiile dintre literatura națională și universală”.

Duminică 21 ianuarie 1973 – Inaugurarea celui de-al doilea mandat al președintelui Nixon

Sâmbătă a avut loc, la Washington, ceremonia de inaugurare a celui de-al doilea mandat al președintelui Nixon. Cu acest prilej, președintele S.U.A. a rostit tradiționalul discurs inaugural.

Referindu-se la consolidarea păcii în lume, Richard Nixon a apreciat că 1972 este anul celor mai importante progrese înfăptuite în perioada postbelică spre o pace trainică în lume. În context, el a evocat, printre altele, vizitele sale la Pekin și Moscova, ca niște contribuții la promovarea unor relații noi, durabile între țările lumii. Președintele a reafirmat că S.U.A. își vor respecta angajamentele asumate prin tratat, respectând, totodată, „principiul că nicio țară nu are dreptul să impună cu forța altor țări voința sau dominația ei”. A trecut timpul – a spus președintele Nixon – când America făcea din orice conflict

al unei țări propriul ei conflict sau din soarta oricărei alte țări o răspundere proprie, a trecut vremea când America spunea popoarelor din alte țări cum să-și rezolve propriile lor treburi. [...]

Referindu-se la războiul din Indochina, președintele Nixon a afirmat că „cel mai îndelungat și greu dintre războaiele Americii se apropie de sfârșit”.

Miercuri 31 ianuarie 1973 – Medalia de argint a Târgului Internațional de Invenții ale Copiilor – Tokio 1972 – atribuită unui elev băimărean

Cu cinci ani în urmă, un juriu de specialiști examina pentru prima oară, cu o curiozitate mereu sporită, obiecte construite de copii, construcții simple, dar de o mare ingeniozitate. Acest eveniment se întâmpla pe culoarele redacției revistei *Cutezători* și marca de fapt începutul marelui concurs al pionierilor și școlarilor – „Minitehnicus”. Au trecut cinci ani și tot atâtea ediții „Minitehnicus”, fiecare înregistrând nebănuite performanțe creatoare. Maramureșul este prezent de fiecare dată, iar printre selecționați figurează și pionierul Nicolae Bledea, cu robotul „Babacu”, a cărui ingeniozitate în construcție și aplicabilitate practică avea să uimească exigentul juriu format din specialiști și reprezentanți ai unor ministere și instituții interesate. Întrunind aprecierea unanimă, lucrării sale i se decernează locul I la individual.

La aceeași ediție prezintă și o a doua lucrare – „Zar electric”, care însă nu intră în concurs datorită... unei defecțiuni în alimentarea cu curent electric. Dar pionierul Nicolae Bledea nu se împacă cu ideea de a nu-și vedea opera în competiție, după ce îi consacrase luni de zile de studiu și muncă în cadrul cercului electrotehnic de la Casa Pionierilor, al cărui component era, și în micul laborator de lucru de acasă. Era încredințat că executase totul întocmai, ca argument în plus având depistarea unei greșeli în schemă (schema din revistă avea o diodă pusă în alt circuit). Și, totuși, în concurs n-a mai intrat. Era prea târziu. Se încheiase jurizarea. A prezentat-o în afara concursului, după depistarea defecțiunii de funcționare, și juriul o apreciază la justa ei valoare: o selectează și o trimite împreună cu alte cinci lucrări în îndepărtata Japonie.

Și iată că acest început de an, din îndepărtată Japonie, de la Târgul Internațional de Invenții ale Copiilor – „Tokio-72”, ne aduce fericita știre că lucrarea pionierului maramureșean, azi elev la Centrul școlar pentru personal tehnic în construcții din Baia Mare, Nicolae Bledea, a fost distinsă cu medalia de argint. [...] (George Dinoacă)

Duminică 11 februarie 1973 – La Muzeul de Artă Modernă din New York: Seară culturală dedicată lui Constantin Brâncuși

La Muzeul de Artă Modernă din New York, în cadrul ciclului „Mari artiști ai lumii”, a avut loc o seară culturală dedicată marelui sculptor român Constantin Brâncuși. Manifestarea a fost organizată sub auspiciile muzeului și bibliotecii române din acest oraș. Cu acest prilej, în incinta muzeului a fost organizată o expoziție dedicată lui Constantin Brâncuși, formată din lucrările sale aflate în acest muzeu și în muzeul din Philadelphia – unde se află unele dintre cele mai mari comori brâncușiene din lume, printre care: „Domnișoara Pogany”, „Măiastra”, „Pasărea în zbor”, „Pești”, „Prometeu”, „Noul născut”, toate expuse pe o scenă, având ca fundal o imensă fotografie a „Coloanei infinitului” din Târgu-Jiu. Despre opera lui Brâncuși au vorbit directorul bibliotecii din New York, Dan Grigorescu, și directorul adjunct al Muzeului de Artă Modernă din New York, Michael Grevy.

După conferință au fost proiectate două filme ale studioului „Al. Sahia” din București: „Pași spre Brâncuși” și „Ovoidul”.

Sâmbătă 17 februarie 1973 – 300 de ani de la moartea lui Molière

Poate niciodată viața unui om n-a fost legată cu toate fibrele sale, într-un asemenea chip, de teatru, ca cea a lui Jean-Baptiste Poquelin (Molière). Istoriile literare nu consemnează, dar e neîndoiește faptul că el s-a născut pe scenă, nici măcar în culise, ci direct pe scenă. Cred că scena purta numele

Franța și era plină de actori de primă mână.

E posibil ca istoria Franței de la mijlocul veacului al XVII-lea să fi fost o creație a lui Molière, o piesă nerelevantă. Această ambiguitate vine din faptul că lumea lui Molière putea fi lesne luată drept realitate, la fel cum realitatea putea fi socotită ca imaginată de ilustrul dramaturg. Cert însă în toată această poveste tulbure e că viața lui Molière a fost o excelentă piesă. Dacă a fost o farsă sau o tragedie, nu ne putem pronunța, dar nu aici stă esența problemei. O piesă a fost și a jucat-o Molière până ce, sleit de forță, epuizat de atâta râs sau poate de plâns, nu contează de ce, a plecat din această lume în mod oficial. [...] (Nicolae Weisz)

Sâmbătă 24 februarie 1973 – Vida Gheza la 60 de ani

Consemnăm cu legitimă bucurie un eveniment de seamă al vieții noastre culturale: maestrul Vida Gheza, Artist al Poporului, Erou al Muncii Socialiste, împlinește 60 de ani. Se cuvine să cităm acum apreciatele versuri ale poetului Mihai Beniuc: „La tâmpile mi s-a strâns părul cărunț/ Ca sarea din adâncul ocnei scoasă,/ Dar tânăr sunt, același încă sunt/ Pe inima mea bruma nu se lasă”.

Dar vârsta, în sine, mai lungă ori mai scurtă, nu este neapărat un merit. Important este cum ai trăit acești ani, ce idealuri ai nutrit și cum ai reușit să le înfăptuiești. Privită din acest punct de vedere, viața și activitatea sculptorului Vida Gheza ni se descoperă a fi fost a unui comunist, a unui artist-revoluționar, cu rădăcinile adânc înfipte în solul acestei patrii, în spiritualitatea atât de curată și autentic populară a oamenilor simpli din rândurile cărora s-a ridicat.

Născut la 28 februarie 1913, în Baia Mare, din părinți lucrători la minele de aur, Vida Gheza cunoaște de mic copil viața grea. Începuturile activității artistice se manifestă din fragedă copilărie, când cioplea cu briceagul eroi aleși din basme ori din viața muncitorilor și a țăranilor. O influență reală asupra tânărului Vida a avut-o, mai târziu, pictorul Alexandru Ziffer, care l-a învățat să se orienteze, în creația artistică, spre problemele cu caracter social.

În anul 1937 expune, pentru prima dată într-o expoziție colectivă, o lucrare ce reprezintă un iobag legat de stâlp și un țăran la interogatoriu. Alte trei lucrări, având ca temă răcoalele țărănești, sunt excluse din expoziție din motive lesne de înțeles. [...] (Valeriu Achim)

Duminică 25 februarie 1973 – 500 de ani de la nașterea lui Nicolaus Copernic

A doua jumătate a secolului al XV-lea este începutul acelor schimbări în viața popoarelor europene, pe care F. Engels le-a caracterizat ca fiind „cea mai mare răsturnare progresistă din câte trăise omenirea până atunci”. Noua epocă din istoria omenirii a promovat și oameni noi – titani ai gândirii și ai acțiunii, savanți, enciclopediști, poeți, artiști – care dăruiau cu curaj formele vechi, creând valori noi pe baza însușirii și prelucrării creatoare a elementelor culturii antice, pe baza ideilor umaniste care au măturat mărșinirea clericală și intoleranța. Cercetarea naturii a început să capete un caracter cu totul inedit, străin spiritului scolastic medieval, pătruns de tendința de a „studia” natura pe calea observației și experienței.

Unul dintre titanii Renașterii este și Nicolaus Copernic. S-a născut în 19 februarie 1973, la Torun, pe Vistula, un oraș comercial important al Poloniei. Își pierde tatăl la vârsta de 10 ani. Astfel că tutorele său devine un unchi dinspre mamă, și anume Lucas Watzenrode, important om politic polonez, care l-a ajutat pe Copernic să primească o creștere aleasă.

După terminarea studiilor la Universitatea din Cracovia, Copernic pleacă în 1496 în Italia – leagănul epocii Renașterii – unde studiază la Bologna, Padova și Ferrara, matematica, astronomia și dreptul canonic, în care obține și titlul de doctor. Se reîntoarce, în 1506, definitiv în Polonia, cu o cultură bine formată. De atunci și până la moarte (24 mai 1543) activitatea sa se desfășoară între granițele Poloniei, în orașele Frombork, Olsztyn, Lidzbark.

După cum spunea în 1943 Stephen Mizwa, secretarul fundației Kosciuszko, Copernic a fost „un cleric prin dorința unchiului și tutorelui său, precum și prin vocație, un artist pentru destindere, un me-

dic prin educație și predilecție, un economist din întâmplare, un om de știință prin pură dragoste de adevăr pentru adevăr”.

Chiar dacă Copernic nu s-ar fi ocupat cu astronomia, el și așa ar fi trebuit să fie considerat ca unul dintre multilateralii exponenți ai timpului său, ca un reprezentant tipic al epocii Renașterii, ca un umanist și enciclopedist. [...] (Gavrilă Tomoiagă)

Marti 6 martie 1973 – Ansamblul „Maramureșul” în turneu în Africa și Orientul Apropiat

Duminică, Ansamblul folcloric profesionist „Maramureșul” a plecat într-un turneu în unele țări din Africa și Orientul Apropiat. Solii artei populare românești vor prezenta în mai multe localități din Egipt, Sudan, Siria, Liban, Irak și Kuweit un concert extraordinar de cântece și dansuri și vor face cunoscută frumusețea obiceiurilor și datinilor noastre strămoșești la mai multe mii de kilometri de aici. Ansamblul e compus din formația de dansuri, orchestra populară, soliștii vocali Titiana Mihali, frații Petreș și Nicolae Sabău, din soliștii instrumentiști Victor Negrea, Ion Greere, Dumitru Dobrin și Gica Costache. Conducerea artistică este compusă din dirijorul Alexandru Viman și coregraful Valeriu Buciu. Ansamblul este condus de Vasile Dorca, secretar al Consiliului Județean al Sindicatelor Maramureș.

Marti 13 martie 1973 – Eveniment plastic: Sculptura lui Vida Gheza

Publicul băimărean, iubitor al artei plastice în general, al artei maestrului Vida Gheza în chip particular, a trăit sâmbătă emoționante clipe de satisfacție, participând, în sălile Muzeului Județean, la vernisajul expoziției omagiale. Manifestarea, închinată celor 60 de ani de viață ai sculptorului, s-a impus, prin conținutul și ritualul desfășurării, ca un veritabil eveniment în peisajul cultural al Maramureșului și al țării. De la „Expoziția societății artiștilor plastici din Baia Mare”, unde, în august 1937, expune pentru prima dată, sculptura lui Vida Gheza a cunoscut un drum ascendent și o prezență constantă în conștiința artistică a anilor, lucrările sale figurând în numeroase expoziții din țară și străinătate, înscriind cu rezonanță autentică numele orașului Baia Mare în circuitul mondial al orașelor care găzduiesc prestigioase manifestări de artă plastică.

Retrospectiva de la Muzeul Județean cuprinde, selectiv și reprezentativ, atât pentru etapele creației artistului, cât și pentru orientările gândirii sale sculpturale, un număr restrâns de exponate (circa 25), dar suficient pentru a încheia în linii esențiale portretul original și personalitatea viguroasă ale unui artist militant, pentru care formele expresiv-monumentale, concomitent tradiționale și moderne, sunt investite să fie purtătoare de idei progresiste, care animă conștiințele oamenilor prin mesajul lor umanist. [...]

Duminică 18 martie 1973 – Recenzie: Valeriu Braniște – *Amintiri din închisoare*

Amintiri din închisoare (Editura Minerva, București, 1972) a lui Valeriu Braniște reprezintă o operă de real interes istoric și cultural. Cartea reflectă luptele de eliberare națională ale românilor din Transilvania, Banat și Bucovina, precum și activitatea de pregătire materială și spirituală a desăvârșirii unității statului român. Constituind, în fond, un jurnal personal al acestui distins bărbat, care a fost Valeriu Braniște, volumul suferă, în mod neîndoielnic, de subiectivitate.

Vom încerca o sumară trecere în revistă a conținutului capitolelor care privesc activitatea desfășurată pe tărâmul luptelor naționale.

După o scurtă activitate profesorală la Brașov, Braniște este numit redactor la *Tribuna*. De aici, după un conflict cu Eugen Brode, este destituit, acceptând să participe la conducerea ziarului bănățean *Dreptatea*. În acest timp, ca și alți lideri, Braniște își exprimă neîncrederea în metoda petițională de luptă. Cu toate acestea, în timpul procesului memorandiștilor de la Cluj, s-a solidarizat cu poziția și cauza lor.

În perioada frământărilor din cadrul Partidului Național Român de după procesul memorandiștilor, Braniște se antrenează într-o polemică cu unii lideri ai partidului, descrierile din acest pasaj suferind de o subiectivitate inevitabilă.

Activitatea publicistică în *Dreptatea* îi atrage ura guvernanților și are ca rezultat intentarea procesului de presă de la Timișoara (28.XII.1894), terminat cu condamnarea la 2 ani închisoare și plata cheltuielilor de judecată.

Fiind închis cu o parte dintre memorandiști, Braniște prezintă, nu fără note de ironie, viața pe care o duceau aceștia în închisoarea de la Vaț. [...] (Janeta Ciocan)

Duminică 18 martie 1973 – 110 ani de la naștere: maramureșeanul Gheorghe Bilașcu, întemeietor al învățământului stomatologic românesc

Cu 110 ani în urmă, pe meleagurile maramureșene, s-a născut acela care a întemeiat învățământul stomatologic românesc, Gheorghe Bilașcu. Deși meritele îi sunt deosebit de valoroase atât pe plan național, cât și pe plan internațional, personalitatea lui este puțin cunoscută de către populația maramureșeană. Recent, cu ocazia unei vizite colective în comuna Petrova, am avut ocazia să cunoaștem locul de unde s-a ridicat acela care a pus bazele școlii de stomatologie, școala care în anul 1973 va da țării peste 900 de cadre de specialitate.

Născut în anul 1863, Gheorghe Bilașcu urmează școala primară în localitatea sa de origine, iar liceul la Sighetu Marmăției. Sub îndemnul părinților se înscrie la Facultatea de drept din Budapesta, dar ispita pentru medicină îl determină să renunțe și să se dăruiască acesteia din urmă. Își începe activitatea didactică în timpul studenției: preparator la Institutul de anatomie descriptivă și fiziologie, apoi practicant la secția medicală a spitalului Sf. Ștefan.

După terminarea studiilor devine asistent la secția dentistică a Policlinicii dentare din Budapesta, asistent la chirurgie și ortopedie, practicant la spitalul de chirurgie și laringologie „Roccus”. A mai lucrat și la clinica de obstetrică și oftalmologie. A fost un medic multilateral pregătit și versat în ramurile de bază ale medicinei. În timpul Primului Război Mondial s-a preocupat intens de problema leziunilor traumatice buco-maxilo-faciale.

Cunoștințele sale temeinice, precum și o manualitate deosebită, l-au făcut recunoscut la Budapesta ca unul dintre cei mai buni medici stomatologi. [...] (Vasile Véső)

Miercuri 21 martie 1973 – Biblioteca publică în viața urbană

Un oraș fără muzeu, se spune, e ca și cum nu ar avea istorie. Analog, o localitate fără bibliotecă e ca și cum i-ar lipsi memoria. Menirea bibliotecii – de a fi sursă sistematică de cultură, și a bibliotecarului – de a se dovedi un activ pedagog social în slujba educației maselor – își afirmă azi cea mai mare actualitate.

O recentă consfătuire județeană a bibliotecarilor din mediul urban a readus în atenție problematica bibliotecarilor publici. Bilanțul făcut cu acest prilej a reliefat efortul depus pentru continua extindere și diversificare a rețelei de biblioteci publice, pentru creșterea fondului de carte și perfecționarea instrumentelor de lucru specifice acestor instituții, inclusiv îmbunătățirea dotării materiale. S-a reamintit că în județul nostru funcționează 2 biblioteci municipale, 5 orașenești (numai acestea cu un fond de carte cifrat la 289 mii volume), cât și altele, multe aparținând sindicatelor, cooperației meșteșugărești, liceelor de cultură generală și de specialitate. S-a vorbit și despre inițiative, cum sunt crearea de secții pentru copii (în număr de 4 la ora de față), introducerea cărților la locul de muncă prin intermediul bibliotecilor mobile, comasarea în unități puternice a bibliotecilor sindicale mici (acțiune în curs de desfășurare), organizarea unor manifestări cu cartea, spre a întări legătura bibliotecii cu masele de cititori din uzine și fabrici, întreprinderi și instituții de diverse profituri. Din analiza făcută activității bibliotecilor publice urbane, din luările de cuvânt ale participanților la dezbateri au rezultat însă și multe insuficiențe, minuri mari la unele capitole. Este cunoscut că pentru a verifica eficiența activității bibliotecilor și a lucrătorilor lor, există o serie de indici care se calculează foarte exact și care exprimă grăitor nivelul la care aceste instituții își îndeplinesc scopul pentru care în mod stringent au fost create. Sub acest aspect e re-

velator să menționăm că indicii de control privind înzestrarea populației cu carte, cuprinderea populației cu carte, cuprinderea populației la lectură, circulația cărții, lectura pe cititor situează majoritatea bibliotecilor publice urbane din județ (Borșa, Baia Sprie, Sighetu Marmăției ș.a.) sub valoarea medie pe țară. La fel, în 1972 față de 1971 numărul cititorilor și al cărților citite, la multe dintre biblioteci (Vișeu de Sus, Sighetu Marmăției) s-a diminuat, înregistrându-se o frecvență zilnică scăzută.

Pe drept cuvânt, s-a formulat întrebarea: ce au făcut bibliotecile publice urbane? În ce privește structura socioprofesională a cititorilor și conținutul pe domenii al cărților împrumutate s-au semnalat, de asemenea, deficiențe și disproporții. Deși e vorba de biblioteci care își desfășoară activitatea în mediu urban-industrial, circulația cărții tehnico-științifice, de pildă, atinge procente reduse din totalul titlurilor împrumutate.

Alături de multe cauze în măsură să explice, dar nu și să justifice starea nemulțumitoare a activității bibliotecilor publice din mediul urban al județului nostru, una s-a desprins ca fiind simptomatică pentru stadiul prezent al fenomenului. Anume: târăgănarea soluționării problemei privind organizarea fondului de carte în biblioteci. Din această cauză se produc dereglări nepermise în modul de funcționare a bibliotecilor publice. Iată, spre exemplu, cazul Bibliotecii municipale din Sighetu Marmăției, care, în ultimii 4 ani, datorită unor perpetue mutări și reorganizări, a stat închisă mai bine de 2 ani, situație care se menține și acum. Oare nu poate fi instituită o coordonare mai promptă a muncii și imprimat un ritm care să nu aducă prejudicii atât de mari lecturii populației? Inventarele care s-au făcut (la Biblioteca orășenească din Vișeu de Sus) sau sunt în curs de execuție (aproape de la începutul anului, la biblioteca Casei de cultură a sindicatelor din Baia Mare) durează exagerat de mult. În acest fel cărțile ajung să fie manipulate mai mult de pe un raft pe altul, decât să fie îndreptate dinspre bibliotecă spre cititor.

Legat de acestea și de alte aspecte deficitare existente în activitatea bibliotecilor publice urbane (slabă preocupare pentru popularizare, optică îngustă privind relațiile cu publicul cititor, comoditate și inerție etc.), se reclamă luarea de măsuri eficiente care să conducă la instaurarea unui spirit științific și a unei acțiuni disciplinate și de perspectivă într-un domeniu cu valențe educative care merită un mai atent tratament. Consfătuirea județeană a bibliotecarilor din mediul urban a formulat concluzii realiste, a căror materializare și traducere în fapt nu poate suferi amânare. (A.C. Ioan)

Vineri 13 aprilie 1973 – Revoluția de la 1848 în viziunea contemporanilor

Contemporaneitatea unui popor constituie sinteza trecutului său, iar viitorul își are rădăcinile, mai mult sau mai puțin puternice, în faptele prezentului. De aici rezultă responsabilitatea prezentului pentru viitorul viitorului.

De-a lungul unui secol și un sfert, evenimentul faptic de la 1848 a fost văzut și interpretat diferit, condiționat de poziția și interesele diferitelor clase și categorii sociale, modul de abordare a principalelor probleme a acestui eveniment, precum și de natura, caracterul și volumul informațional și documentar pe care l-au parcurs slujitorii istoriei.

Pozițiile revoluționarilor-democrați – Nicolae Bălcescu, Avram Iancu, Eftimie Murgu, Ion Ionescu de la Brad, în revoluția de la 1848, se caracterizează prin apărarea intereselor țărănimii, lupta pentru desființarea iobăgiei, pentru împrumutarea țărănilor, pentru eliberarea națională, ideea revoluției înfăptuită de popor pentru cucerirea libertății sociale și naționale, preconizarea unei orânduiri populare ca formă de stat republicană.

Nicolae Bălcescu considera revoluția ca fiind generată de dezvoltarea firească a societății românești, „democratică și socială”.

Mihail Kogălniceanu, situându-se pe o poziție evoluționistă, aprecia că nu revoluția, ci adaptarea la noile condiții sociale și economice era calea pe care poporul român putea ajunge la înfăptuirea aspirațiilor sale.

În timpul când burghezia își disputa conducerea țării cu moșierimea, Titu Maiorescu a denigrat revoluția, nerecunoscându-i alt merit decât de a fi avut oarecare răsunet în Europa, de a fi deșteptat conștiința națională la români și voința lor de a se dezvolta în contextul civilizației din Occident.

A.D. Xenopol – fără să aibă o concepție științifică despre rolul revoluției de la 1848 – a înțeles-o mai profund, afirmând că „era singurul mijloc de mântuire a existenței neamului” și a îndrumat poporul

român către unire și independență, la „înlocuirea sistemului nedreptății și al privilegiului cu ideile de libertate, dreptate și egalitate. [...] (Ioan Fage)

Marti 17 aprilie 1973 – Deschiderea „Zilelor filmului românesc” la Londra

Luni seara, la cinematograful londonez „National Film Theatre”, a avut loc spectacolul de gală cu filmul „Mihai Viteazul”, care a marcat deschiderea „Zilelor filmului românesc” în Marea Britanie.

Au asistat cunoscute personalități ale vieții politice, culturale și artistice, reprezentanți ai presei, televiziunii și radioului, un numeros public. A fost prezentă și o delegație a Consiliului Culturii și Educației Socialiste din România.

Evenimentul se înscrie în cadrul schimburilor culturale româno-britanice. „Zilele filmului românesc” se vor desfășura în două etape: prima va avea loc la Londra, între 16 și 22 aprilie, iar cea de-a doua – în capitala Scoției, Edinburgh, între 30 aprilie și 4 mai. Publicul britanic va avea posibilitatea să cunoască în afara realizării [peliculei] „Mihai Viteazul” și alte filme, printre care „Nunta de piatră”, „Felix și Otilia”, „Puterea și adevărul”, precum și o suită de scurt metraje documentare și de animație. O dovadă a interesului deosebit față de această manifestare este și faptul că pentru seria celor 7 spectacole de la Londra toate biletele au fost vândute de săptămâna trecută.

Marti 24 aprilie 1973 – Maramureșul la... televizor

Am văzut duminică seara, în realizarea redactorilor televiziunii Adrian Dieterle și Constantin Moțiu, o emisiune care ne-a amintit de zilele bune când maramureșenii erau mult mai prezenți aici prin ceea ce au creat mai frumos în cântec, dans, costum, vers și arhitectură de-a lungul vremii. Ceea ce ne-a determinat să scriem aceste rânduri nu este numai bucuria reîntâlnirii pe micul ecran cu Maramureșul folcloric, cât satisfacția de a vedea valori și talente care se ridică. Consultantul științific al emisiunii, muzeograful sighetean Mihai Dăncuș, a cărui pasiune pentru autentic o cunoaștem, a îndrumat pe realizatori spre lucruri sincere, autentice, neregizate, adevărate. Chiar dacă imaginea a mai fost „traversată”, uneori, de către o „Dacia 1300”, simbol, aici, al înnoirilor, ne-a bucurat să vedem, alături de cunoscutul viorist Gheorghe Covaci-Cioată, ori de meșterul Gheorghe Borodi, tineri soliști vocali și instrumentiști, ori dansatori din Glod, Slătioara, Rozavlea, care se ridică și promit să ducă mai departe tradiția. Cu cele două cântece ale Lucreției Hortș, în emisiunea „Album duminical”, tinerii maramureșeni ne-au acordat în total 20 de minute de artă adevărată. Datoria organelor noastre culturale este de a-i crește și stimula pe potriva talentului lor.

Și dacă adăugăm cele 238 de puncte acordate joi Mariei Leordean din Leordina la emisiunea „Floarea din grădină”, cu care a promovat în etapa a III-a, săptămâna trecută poate fi considerată de către noi una a cântecului maramureșean de aleasă clasă.

Amintindu-și cuceritoarea imagine a corului de femei al Casei de Cultură din Vișeu de Sus pe scena emisiunii-concurs „Cântare patriei”, publicul spectator va putea urmări, duminică 29 aprilie, evoluția prestigiosului cor al țăranilor din Ardușat. Le urăm succes și... 100 de puncte.

Vineri 4 mai 1973 – Vă prezentăm Complexul turistic „Marmația”

În Sighetu Marmației s-a deschis Complexul turistic „Marmația”. Amplasat într-o zonă de un pitoresc deosebit, la Grădina Morii, cu o deschidere splendidă spre Dealul Solovan, complexul este compus dintr-un hotel cu o capacitate de 86 de locuri, clasa I și clasa a II-a, o sală-restaurant cu 120 de locuri, o braserie cu 56 de locuri, un cafe-bar de zi.

„Din punctul meu de vedere, ne-a spus Maria Pop, directoarea O.J.T. Maramureș, complexul dispune de un sistem propriu de încălzire centrală, un grup alimentar modern, electrificat, cu spații de frig, roboți de bucătărie, spălătorie mecanică etc.”. Complexul mai oferă patru apartamente cu destinație specială, mobilate deosebit. De altfel, întreg complexul a fost mobilat cu mobilier fabricat la combinatul

de prelucrare a lemnului din localitate.

Cu ocazia deschiderii, la braseria complexului a fost amenajată o expoziție de artă culinară, cuprinzând 23 de sortimente, specialități cu care bucătarul Gheorghe Han a luat anul trecut locul III pe țară.

„Am contactat prin O.N.T. Carpați servicii pentru 1.860 de turiști din Franța (începând cu data de 11 mai 1973), ne-a mai spus interlocutoarea noastră. Tot în lunile viitoare vom fi vizitați de turiști (grupuri) din Polonia, Ungaria, Elveția și din țară”.

Linia arhitectonică deosebită, amplasarea într-un cadru natural liniștit și pitoresc, confortul și gama de preparate culinare specifice rețelei turistice internaționale, cât și sortimentele cu specific local, capacitatea mare de parcare pentru autoturisme și autocare, vecinătatea cu strandul natural de pe malul Izei sunt numai câteva atribute ale localului, care-i vor asigura, credem, popularitate și îi vor facilita câștigarea firescului renume. Să fie de bun augur! (Ion Ardeleanu-Pruncu)

Miercuri 23 mai 1973 – Grigore C. Moisil

Academia Republicii Socialiste România și Ministerul Educației și Învățământului anunță cu profundă durere încetarea din viață a academicianului profesor Grigore C. Moisil, reputat savant, personalitate de seamă a științei și învățământului superior din țara noastră.

Joi 24 mai 1973 – Maramureșeni în Revoluția de la 1848: Ion Popescu din Coaș

La data de 4 august 1904 a avut loc adunarea din Șomcuta Mare a Despărțământului „ASTRA”, cu care prilej publicistul Augustin Paul evoca activitatea de o jumătate de secol a unui român chiorean, crezând – după cum afirmase în acel moment – că „nicio temă alta n-ar putea fi mai potrivită pentru o conferință decât aprecierea activității acestui bărbat și nicio altă localitate nu părea mai indicată pentru o asemenea apreciere, decât tocmai Șomcuta Mare, orașelul la care Popescu atât de mult ținea, ca la fosta capitală a districtului în care s-a născut.

Este vorba despre dascălul Ion Popescu din Coaș (după părinți numit Popovici), refugiat în

Moldova cu prilejul evenimentelor revoluționare din 1848, dar care, iubindu-și locurile natale, n-a uitat să revină, participând, alături de frații ardeleni, la toate manifestările culturale importante. Astfel, în 1881, devine membru al „ASTREI”, iar în 1886 membru fondator al „Societății pentru crearea fondului de teatru român”, luând parte la adunarea generală din Șomcuta Mare.

Desigur, sunt și alte motive de evocare: Ion Popescu, trecând munții, ca Simion Bărnuțiu, Gherman Vida, Petre Dulfu și alții, a dus – odată cu dragostea de libertate, egalitate și fraternitate – și pasiunea pentru muncă, dorința nețărmurită pentru luminarea poporului.

Ion Popescu s-a născut în satul Coaș (comuna Săcălășeni), din județul Maramureș, în anul 1830. Între anii 1842-1846 urmează cursul inferior al Gimnaziului din Baia Mare, iar între anii 1846-1848 cursul superior al Gimnaziului din Cluj. Anul revoluționar 1848 l-a prins ajuns elev în clasa a VI-a.

În acel an revoluționar, Ion Popescu devine conducător de gloată în corpul prefectului militar român Florian Micaș, atașat trupelor de sub comanda colonelului Urban, comandantul regimentului al II-lea de grăniceri din Năsăud, care, în luptele împotriva nobilimii și a imperialilor, a intervenit și prin părțile Chioarului.

În urma înăbușirii revoluției, Ion Popescu este nevoit să se refugieze în Bucovina, fiind găzduit pentru un timp în casa prestigiosului cărturar Hurmuzaki. Aici se întâlnește cu numeroși alți revoluționari din Transilvania, Moldova și Țara Românească. [...] (Valeriu Achim)

Duminică 27 mai 1973 – Vizita solemnă a președintelui Consiliului de Stat, Nicolae Ceaușescu, la Vatican

În dimineața zilei de sâmbătă, 26 mai 1973, președintele Consiliului de Stat, Nicolae Ceaușescu, a făcut o vizită solemnă Papei Paul al VI-lea. [...]

Convorbirile au prilejuit cunoașterea preocupărilor și realizărilor poporului și statului român pentru pace și progres social și, în același timp, a contribuției Vaticanului la cauza nobilă a păcii.

În acest context, Papa Paul al VI-lea s-a interesat asupra diverselor aspecte ale activităților bisericilor din România și, în mod deosebit, asupra vieții bisericii catolice.

La sfârșitul întâlnirii, care a durat peste 50 de minute și s-a desfășurat într-o atmosferă cordială, au fost prezentate Papei Paul al VI-lea tovarășa Elena Ceaușescu și persoanele oficiale care l-au însoțit pe președintele Consiliului de Stat al Republicii Socialiste România în vizita sa la Vatican.

Papa Paul al VI-lea a oferit în dar președintelui Nicolae Ceaușescu un bust în marmură al împăratului Traian, realizat în jurul anilor 120 și scos la lumină în urma săpăturilor de la Ostia antică, port roman la Marea Tireniană.

Marti 29 mai 1973 – Constantin Daicoviciu

Comitetul Central al Partidului Comunist Român, Consiliul de Stat și Consiliul de Miniștri ale Republicii Socialiste România anunță cu profundă durere încetarea din viață a academicianului Constantin Daicoviciu, membru al Consiliului de Stat, vicepreședinte al Academiei de Științe Sociale și Politice.

Eminent om de știință și pedagog, academicianul Constantin Daicoviciu, prin multilaterală sa activitate, desfășurată de-a lungul a peste cinci decenii, a servit cu devotament și pasiune știința și cultura românească, dezvoltarea învățământului și a pus întreaga sa capacitate de muncă, energie și cunoștințe în slujba cauzei propășirii patriei, a triumfului socialismului în România.

Marti 12 iunie 1973 – 600 de ani de existență a comunei Botiza

Străjuită de munți, udată de apele văilor Băița și Sasu, care se întâlnesc aici pentru a-și continua împreună drumul spre Iza, comuna Botiza se numără printre localitățile cu adânci rădăcini în istoria milenară a acestor pământuri străbune.

Duminică, localnicii împreună cu numeroși oaspeți au sărbătorit împlinirea a 600 de ani de existență atestată documentar a localității lor.

De fapt, originile acestei așezări omenеști coboară mult mai încolo, până în epoca bronzului. Oamenilor le place însă să-și afirme descendența din neamul bogdăneștilor, apelând în acest sens la o Diplomă maramureșeană datată în 1373. Un lucru este cert: de-a lungul secolelor, înfruntând vitregiile vremurilor, mândri de blazonul lor, pe care au înscris însemnele muncii, botizenii s-au remarcat ca pricepuți lucrători ai pământului și ai pădurilor, ca neîntrecuți mineri, ca iscusiți meșteri populari și buni gospodari – atribute prelungite până azi, încărcate cu noi sensuri și semnificații date de anii socialismului. [...] (Ștefan Bellu)

„Roșu Tradițional Românesc. O incursiune în cromatica artei tradiționale românești”

Dr. Ioan GOGOTA

Biblioteca Județeană „Petre Dulfu”

În data de 10 aprilie 2023, începând cu orele 17.00, Salonul de artă din incinta Bibliotecii Județene „Petre Dulfu” Baia Mare – director, prof. dr. Teodor Ardelean – a găzduit vernisajul expoziției „Roșu Tradițional Românesc – o incursiune în cromatica artei tradiționale românești” a artistului fotograf Tudorel Ilie, ambasador al turismului maramureșean. Evenimentul s-a desfășurat sub egidele Asociației Artiștilor Fotografi, a Consiliului Județean Maramureș, a Uniunii Creatorilor Profesioniști, a Asociației Euro Photo Art și a Asociației Millennium – Clubul Foto-Video.

Au fost prezente cadre didactice din învățământul superior din sfera etnografiei, bibliotecari și un numeros public, stilat, cu apetență pentru artă, pe care dragostea pentru fotografie i-a adunat la eveniment.

Expoziția se desfășoară în cadrul proiectului cultural „Zestrea vie românească” și își propune să aducă în atenție cele mai importante valori ale cromaticii tradiționale din România, în speță culoarea roșie – cea mai vie culoare din paleta coloristică tradițională.

De ce roșu? Poate multă lume și-a pus această întrebare! Unii consideră culoare roșie ca fiind culoarea sângelui sau culoare asociată cel mai frecvent cu căldura, activitatea, pasiunea, sexualitatea, furia, iubirea și bucuria. Caracterul mozaicat în cazul tradițiilor presupune că, în sens diacronic, acestea își trag seva din izvoare diverse, iar sincronic sacrul se întâlnește adesea cu profanul.

Moderatorul și amfitrionul manifestării culturale a fost chiar Ilie Tudorel, cel care a descris culoarea roșu tradițional sub o altă abordare, pornind de la faptul că este prezentă în toată gama tradițiilor populare românești. În program a fost inclusă și o demonstrație de încondeiere a ouălor de Paști, la care a fost invitat un grup de încondeietori de ouă din localitatea Rogoz (de lângă orașul Târgu-Lăpuș) și 3 rapsozi populari din Țara Lăpușului (coautori de pricesne), cu toții propunându-și să faciliteze publicului șansa cunoașterii unor valoroase tradiții, păstrate vii și nealterate până astăzi, stimulând recuperarea, revitalizarea și consolidarea meșteșugurilor artistice contemporane (în speță, încondeiatul ouălor și cântatul pricesnelor).

Despre Tudorel Ilie, inginer constructor de profesie, se cunoaște că își canalizează întreaga energie creatoare înspre arta creată prin surprinderea în instantanee a ceea ce este frumos, valoros și, de ce nu, emoționant. Este un adevărat artist fotograf, care a expus în muzee și centre culturale, atât în țară, cât și în străinătate, fotografiile sale fiind publicate în cărți sau în lucrări științifice, dar și în albume de artă, reviste de turism, albume și ghiduri turistice.

Având ca temă Roșu Tradițional Românesc, vorbitorul a adus în atenție tradițiile maramureșene, obiceiurile păstrate din generație în generație, de sute și sute de ani, cu accent pe portul popular din Maramureș, în care armonia cromatică este realizată în tonuri puternice, aprinse, în care predomină roșul,

reflectând optimismul, atitudinea pozitivă față de lume și viață, temperamentul și stilul de trai ale locuitorilor, culoare care conferă veselie, dinamism etc.

Fiind invitat la cuvânt, prof. dr. Teodor Ardelean și-a început discursul pornind de la un privilegiu sacru, acela de „a te situa între Dumnezeu și lume”. Pe Tudorel Ilie, vorbitorul îl definește ca fiind un spirit plurivalent, încărcat de vocații multiple care depășesc, pe alocuri, lucrările în domeniu. Când ne referim la tradiții, ne referim la standardizare și imaginație, lucruri pe care artistul fotograf le stăpânește și le utilizează în cercetarea atentă și minuțioasă a patrimoniului cultural tradițional maramureșean – sinteză a potențelor creatoare ale românilor.

La rândul său, lector univ. dr. Natalia Lazăr a făcut o incursiune în tradițiile maramureșene, unde nuanțele și contrastul creează efecte sau sensuri neașteptate. A vorbit despre „contrast în saturație”, cu accent pe culoarea roșie regăsită în tot ce înseamnă satul românesc, subliniind că ceea ce a propus Tudorel Ilie se înscrie pe traiectoria regăsirii de sine a acestui sat. Totodată, a încercat să facă o paralelă între materie și spirit, în sensul că tot ce răzbate în imagini și încântă privitorul, dispus să meargă mai departe pe urmele a ceea ce vede, ne proiectează într-o stare de profundă emoție.

Ulterior, conf. univ. dr. Delia Suiogan a definit nuanța de roșu printr-o abordare diferită, în contrast cu celelalte culori vii, alb și negru. Creația materială și spirituală s-a remarcat prin elemente specifice de arhitectură, folclor și port popular pe care artistul fotograf a încercat să le exploreze cu pricepere. Într-un periplu intelectual și creator, materia întâlnește spiritul, generând reflecție filosofică necesară interpretării simbolice sau mitologice.

A punctat faptul că, în artă, modernii consideră că frumusețea este trecătoare. Omul este om și numai om. Reprezintă o realitate în sine, fiind perfect autonom, iar frumusețea întemeiată pe concepte clasiciste (simplitate, potrivire, armonizare, gust, măsură) nu a rămas statică și conservatoare, ci datorită cromaticii a suferit ajustări, chiar destructurări, adevărate fenomene de înnoire.

În tradițiile de Paște se spune că este bine să te speli pe față cu apă pusă într-un vas nou, în care

au stat peste noapte un ou roșu, unul alb nevopsit, un bănuț de argint și un fir de iarbă care sunt simboluri ale sănătății, prosperității și sporului, superstiții care pot fi regăsite în toate eșaloanele artelor tradiționale românești.

Cercetarea în teren și tezaurizarea sunt acte de cultură care fac posibilă cunoașterea creațiilor trecutului poporului nostru. Bogăția și diversitatea culturală de care dispunem sunt dovada vieții intense și a unei îndelungate tradiții populare. Meșteșugurile populare tradiționale apar și se mențin tocmai din nevoia de a se

asigura cele necesare traiului, iar portul popular se menține prezent în forme, materiale și culori ușor schimbate de-a lungul timpului din punct de vedere cromatic.

„Ziua Portului Maramureșean – Biblioteca în straie populare”

Dr. Ioan GOGOTA

Biblioteca Județeană „Petre Dulfu”

Moto:

Arta este un mijloc de înălțare a sufletului și un izvor de bucurie curată și nobilă.

(N. Steinhardt)

În 15 mai 2023, între orele 11.00 și 15.00, în Salonul artelor din incinta Bibliotecii Județene „Petre Dulfu” din Baia Mare, în prezența a circa 150 de persoane din tot județul Maramureș (bibliotecari, profesori, primari, cadre universitare, cercetători științifici, artiști, elevi, studenți, părinți și alte categorii sociale cu vocații culturale) a fost marcată „Ziua Portului Maramureșean – Biblioteca în straie populare” – eveniment plasat sub egida Zilei Naționale a Portului Tradițional din România, instituită prin Legea nr. 102/2015¹ și sărbătorită în cea de-a doua duminică a lunii mai în fiecare an calendaristic.

Scopul manifestării a fost de a marca ziua promovând portul popular maramureșean de către bibliotecari (sau profesori) însoțiți de copii din școli, licee sau grădinițe adiacente locurilor în care își desfășoară activitatea, prin prezentarea costumelor populare specifice fiecărei zone în parte, respectiv prin cunoașterea semnificației simbolurilor care se regăsesc pe elementele portului popular, ca valoare autentică a patrimoniului cultural imaterial din toate cele patru zone (etnofolclorice) distincte: Țara Chioarului, Țara Lăpușului, Țara Maramureșului și Țara Codrului.

Această manifestare culturală memorabilă, fiind o sărbătoare a celor care deservește într-un fel sau altul biblioteca, a coincis și cu expoziția „Țara Maramureșului”, dedicată portului maramureșean a artistului fotograf Tudorel Ilie, ambasador al turismului maramureșean.

Conștient de rolul bibliotecii, care, astăzi, poate fi considerată ca „paradis al credinței și vocației”, care tinde (sau ar trebui) să devină o a treia casă, evenimentul s-a dorit a fi parte a unui proiect inițiat de dr. Ioan Gogota, bibliotecar metodist în cadrul Bibliotecii Județene „Petre Dulfu”, sub deviza: „slujitorii de ieri, suntem de azi și vom fi și de mâine”. Acțiunea culturală a fost organizată de instituția

sus-amintită în parteneriat cu Centrul Județean pentru Conservarea și promovarea Culturii Tradiționale „Liviu Borlan” Maramureș, reprezentat de profesor coregraf Grigore Simionca, referent în cadrul Biroului Conservare-Promovare (cu atribuții de moderator), la care și-au adus contribuția 24 de biblioteci din aria județului Maramureș, aflate sub directă coordonare metodică a Bibliotecii Județene „Petre Dulfu”, cu Școala Populară de Artă „Liviu Borlan” din Baia Mare, cărora li s-a adăugat și Școala Gimnazială Lăpuș, care au promovat, pe lângă portul popular maramureșean și autenticul cultural de la noi din zonă (cântece, doine sau pricesne), demonstrând că strădania celor implicați în proiect nu a fost în zadar. Portul popular conține elemente comune în toate localitățile, dar se diferențiază prin unele particularități specifice, care s-au dezvoltat în funcție de anumite condiții strict locale.

Moderatorul evenimentului a lansat invitația de inaugurare a manifestării directorului instituției gazdă, dr. Teodor Ardelean, care a apreciat inițiativa organizării unui astfel de eveniment cu importante

¹ Legea nr. 102/2015 stipulează cadrul legal pentru organizarea de evenimente cultural-artistice, sociale și educative, prin care să fie evidențiate valorile inestimabile pe care le reprezintă costumele tradiționale. De asemenea, în cadrul curriculei școlare pentru clasele IV-XII, la disciplina educație civică sau la disciplinele echivalente sunt prevăzute două ore consacrate portului tradițional al zonei sau al minorităților naționale, evidențiind semnificația acestora în păstrarea identității naționale.

conotații de ordin identitar, iar, ulterior, conf. univ. dr. Delia Suiogan, din cadrul Universității Tehnice din Cluj-Napoca, Centrul Universitar Nord Baia Mare, a vorbit pe larg despre portul popular românesc și semnificația acestuia.

Și-au dat concursul grupurile de copii (băieți și fete) frumos îmbrăcați în straie populare, care au prezentat portul specific zonelor folclorice din care provin, demonstrând cum piesele vestimentare își păstrează originalitatea din moși-strămoși, având un ritm lent de schimbare, fără intervenția directă a modei, cu o etnicitate și expresivitate proprii.

În cazul băieților, elementele portului popular au cuprins următoarele: clopul purtat vara din paie sau păr; cămașa confecționată din pânză de cânepă sau bumbac cu mânecile largi sau scurte; gulerul și mânecile ornate cu „ochișori”, „grebluță” și „rujă”, fiind tivite cu 2 rânduri de „găurele” și „colți”; gatiile – până la genunchi ornate cu „roituri” sau „ruja maculei”. Se poartă vara simplu, iar în sezonul rece pe sub cioareci; pieptarul – din blană de oaie, fără mâneci. Se poartă tot anul, iar vara poate fi folosit la munci pe post de pernă; cojocul, purtat de sărbători, fiind din blană de oaie, ornat; sumanul – țesut, ca și cioarecii, din pănură albă sau neagră de lână cu urzeală de cânepă, deschis la mâneci. Este larg și se poartă până la genunchi pe tot parcursul anului; opincile din picioare – din piele de vită, porc sau cauciuc, fiind încălțate cu obiecte albe de pănură, iar piciorul înfășurat cu curele; cureaua – din piele lată împodobită cu bumbi. În toate localitățile se poartă tașca cu amnar, cremene, iască și tutun. Cămașa și gatiile sunt cernite cu scoarță de arin.

În cazul portului femeiesc, fiecare dintre reprezentante a vorbit despre năframă (batic), care se poartă pe cap și este confecționată din materiale subțiri, iar cele pentru iarnă din material mai gros. La sărbători se folosește „năframă de păr” cu culori diverse, iar marginile le sunt împodobite cu flori. Pânzăturile sunt piese dreptunghiulare din lână, în patru ițe, cu dungă. Fetele poartă părul pe spate, desfăcut

sau în codițe, iar cele măritate prins pe cap cu năframă. Cămașa cu decolteu și ornamente cu motive colorate în negru, roșu, verde și albastru este confecționată din pânză de cânepă sau bumbac. Poalele sunt din pânză în două ițe, largi, iar partea de jos e tivită cu „ferestre”. Cojocul se poartă la sărbători, fiind confecționat din blană de oaie deschis în față, fără mâneci. Este ornat cu mătase cu ciucuri și cu bumbi din metal. Sumanul este din pănură neagră și albă, deschis în față, lung până la genunchi și cu mâneci largi. În picioare se poartă opincile din piele de vită neagră,

încălțate peste ciorapi de lână, lucrați manual.

Din Țara Chioarului² s-au prezentat grupuri din: Recea (Rodica Băbuț, bibliotecar, însoțită de 6 copii), Șomcuta Mare (Corina Costin, bibliotecar, și Târziu Onorica, profesor – 3 copii), Copalnic-Mănăștur (Nicoleta Olah, bibliotecar – 4 copii), Cernești (Mărioara Latiș, bibliotecar – 2 copii), Săcălășeni (Margareta Pop, profesor – 2 copii). De asemenea, cu portul tradițional purtat din generație în generație au impresionat asistența bibliotecarii din Tăuții-Măgherauș (Mariana Rusu), Baia Sprie (Lucica Pop și Camelia Finteușan), respectiv Groși (Gavril Petrovan), acesta fiind diferit de la o localitate la alta.

Din Țara Codrului³ s-au remarcat reprezentanții bibliotecilor din: Asuaju de Sus (Felicja Oșan, bibliotecar, Emil Domuța, profesor, și 3 copii); Băsești (Dorin Vasile Mare, profesor – 4 copii); Ulmeni

² Cuprinde atât satele care au aparținut domeniului Baia Mare („fiscuș”) și Cetății Chioar (așa-numita „Țară a Chioarului”), precum și satele dintre Baia Mare și Seini. Geografic, zona etnografică Chioar se întinde la răsărit de la Cavnic până la vârful Șatra și dealul Pietriș, apoi pe versantul estic și sudic al masivului Preluca (precum și pe culmea Breaza și podișul Boiu) și ajunge, pe dreapta Someșului, până la Seini, iar limita de nord a Chioarului este marcată de partea de sud a munților Gutâi, de la Seini până la Cavnic.

³ Țara Codrului este situată în nord-vestul Maramureșului, de o parte și de alta a culmii Făgetului sau Codrului, cum îi spun localnicii – munți de origine hercinică, asemenea Măcinului dobrogean –, iar, din punct de vedere administrativ, face parte din județele Maramureș și Satu Mare.

(Angela Morar, bibliotecar – 3 copii).

Țara Lăpușului⁴ a impresionat prin copiii din Lăpuș (Gianina-Anca Brisc, director, și Mariana Dumitru, profesor, cu 2 copii), dar și prin cei din Târgu-Lăpuș (Daniela Ghițiu, bibliotecar – 3 copii).

Țara Maramureșului istoric⁵ a fost reprezentată cel mai substanțial, evidențiindu-se: Vișeu de Sus (Gabriela Szerasz, bibliotecar, însoțită de 4 copii, dintre care două fete sunt ficele sale); Budești (Maria Borodi și Mirela Muntean, ambele profesoare – 2 copii); Giulești (Ioan Gheorghe Batin, bibliotecar – 4 copii); Oncești (Ioana Măran, bibliotecar, cu primarul Matei Godja – 3 copii); Bârsana (Georgeta Mich, bibliotecar – 4 persoane); Sighetu Marmăției (Diana Iancu, bibliotecar – 3 copii, originari din localitățile Bogdan Vodă și Dragomirești); Vadu Izei (Simona Vancea, bibliotecar – 2 copii); Săpânța (Maria Pop, bibliotecar – 2 copii). De asemenea, o notă de eleganță în port și în prezentare a fost oferită de Tinața Grec din Borșa, dar și de minoritățile conlocuitoare din Coltău (Kádár Helen, bibliotecar – 2 copii, etnici maghiari) și Remeți (Natalia Macioca, bibliotecar – 2 copii, etnici ucraineni). Dat fiind faptul că actul de cultură este o încântare reciprocă și presupune o atmosferă prietenească, prestațiile participanților au fost răsplătite cu generoase aplauze.

Dacă N. Steinhardt, în *Jurnalul fericii*, se întreba ce este fericirea, cine știe cu adevărat ce este fericirea? Se impune să subliniem că pe parcursul evenimentului fericirea s-a simțit pentru o secundă de paradis, un ceas de fericire pentru fiecare copil, elev, student sau artist consacrat (unii dintre ei fiind fii sau fice de bibliotecari), îmbrăcați în costume populare autentice, atunci când și-au prezentat și etalat cu mândrie îmbrăcămintea zonei din care au venit și în momentul în care au fost fotografiați, trăind cu adevărat momente unice care vor constitui clipe cu totul speciale în viața fiecăruia dintre ei.

Promovând autenticul și originalitatea, fiind o expresie a valorilor artistice ale neamului românesc, portul popular, numit și „costum național”, este una dintre cele mai importante forme de cultură

ale acestuia – marcă a identității, alături de celelalte simboluri de stat: stema, drapelul și imnul.

Portul popular românesc datează din secolele IX-X, dar mărturii mai numeroase există din secolul al XIV-lea, cea mai veche reprezentare fiind consemnată în *Cronica Pictată* de la Viena din 1358, care descrie bătălia de la Posada între regele Ungariei Carol Robert de Anjou și voievodul muntean Basarab I, unde este bine surprins portul autentic al bărbaților, cu cămași lungi, strânse la mijloc cu brâu sau centură, ȧari, opinci și

căciuli din bucați de piele de oaie pe cap.

La final, surprizele s-au ținut lanț, mai mulți tineri talentați de la Școala Populară de Artă, dar și artiștii populari Andreea Ghițiu și Luiza Maria Mich au încins atmosfera printr-un repertoriu de cântece, hori și doine populare, care au asigurat strălucirea sărbătorească a evenimentului, axat pe ideea păstrării identității românilor, dar și a minorităților naționale, fiindcă, așa cum afirma eseistul francez Charles Richet, „tradiția este depozitara celor mai profunde însușiri ale unei rase, ea face ca civilizația să se deosebească de barbarie”.

Apreciind reușita evenimentului, conducerea bibliotecii a mulțumit celor prezenți pentru promptitudinea cu care s-a răspuns inițiativei, exprimându-și convingerea că această ediție poate fi începutul unor frumoase episoade de colaborare, care va fi promovată și pe viitor.

⁴ Este o regiune geografică și etnoculturală românească din partea de nord-vest a depresiunii Transilvaniei, amplasată în depresiunea Lăpușului, pe cursul mijlociu și superior al râului Lăpuș, principalul afluent de dreapta al Someșului. Are o suprafață de 918 km². Cuprinde comunele Băiuț, Coroieni, Cușșeni, Groșii Țibleșului, Lăpuș și Suciu de Sus.

⁵ Este o regiune geografică și etnoculturală aflată pe teritoriul României și Ucrainei, alcătuită din Depresiunea Maramureșului, aflată pe cursul superior al văii Tisei, și versanții munților care o înconjoară: Munții Oașului, Gutâi, Țibleș și Rodnei spre vest și sud, și Munții Maramureșului la est și nord.

Artistul plastic și scriitorul Leonid Popescu din Basarabia – lansare de cărți și vernisaj la Biblioteca Județeană „Petre Dulfu”

Joi, 6 aprilie, la Sala de conferințe a Bibliotecii Județene „Petre Dulfu” a avut loc o întâlnire de suflet între oameni de cultură din Basarabia, Ucraina și România, eveniment prilejuit de lansarea la Baia Mare, a romanelor: „Tragedie pozitivă”, „Deportări din Valea Răutului”, „E pustie Slatina fără tine”, „Drumuri printre ziduri”, toate semnate de scriitorul basarabean Leonid Popescu.

Moderatorul întâlnirii a fost dr. Teodor Ardelean, directorul Bibliotecii Județene „Petre Dulfu”.

Au luat cuvântul: romancierul și pictorul Leonid Popescu, prof. univ. dr. Silvia Bacalâm-Cheianu (Chișinău), poetul Gheorghe Pârja, conf. univ. dr. Gheorghe Mihai Bârlea, jurnalistul de radio Adrian Marchiș, istoricul Ion Huzău (Transcarpatia, Ucraina), fostul prefect Anton Rohian, fostul primar Gheorghe Uhali (Slatina, Transcarpatia), prof. univ. dr. Nicolae Suci, Robert Ștrebeli, directorul Muzeului de Artă Baia Mare.

Teodor Ardelean și-a exprimat bucuria întâlnirii de suflet cu un exponent al conștiinței culturale românești din Basarabia, domnul Leonid Popescu, scriitor și pictor, precum și cu profesor universitar dr. Silvia Bacalâm de la Chișinău, istoricul Ion Huzău din Transcarpatia, profesorul Gheorghe Mihai Bârlea și alți prieteni. „Ne îmbrățișăm acum – afirmă acesta – pentru întâlnirea din octombrie 2022 de la Chișinău de la sfințirea troiței maramureșene din fața Catedralei Mitropolitane, pe care ați pictat-o dumneavoastră. Pentru că anul acesta ați împlinit frumoasa vârstă de 70 de ani, vă ofer o carte pe care un artist trebuie să o aibă: *Arta în România*, publicată la Editura Academiei Române din București”.

Leonid Popescu

A luat apoi cuvântul Leonid Popescu, care a rostit, extrem de emoționat, că „eu am venit de acasă, vorba lui Nichita Stănescu. Vă mărturisesc că mi-am dorit foarte mult să ajung în Maramureș cu o expoziție de pictură. Aici, în Maramureș totul e frumos. Și tradiția și portul și obiceiurile. Și cele mai frumoase sunt bisericile care se deosebesc de celelalte de la noi din țară. Noi ne-am întâlnit azi venind din trei țări: din Basarabia Moldavă, Transcarpatia ucraineană și România mamă și toți vorbim limba română. Părinții mei și-au dorit mult să vină în România, dar n-au avut posibilitatea. În romanul *Deportări din Valea Răutului* spun povestea celor trei valuri de deportări din anii 1946-1950, când au plecat 20 de trenuri a câte 30 de vagoane, cu români basarabeni în Siberia. Printre aceștia se afla și bunica mea, care s-a întors de la 6000 de kilometri, de dincolo de Irkutsk. Donez 14 cărți cu autograf pentru Biblioteca Județeană «Petre Dulfu» din Baia Mare, întrucât trei dintre cele cinci volume pe care le-am adus sunt despre Maramureșul din dreapta Tisei”.

În continuare, Silvia Bacalâm a mărturisit că se simte foarte bucuroasă să fie pentru prima dată la Baia Mare, deși în calitate de profesor universitar a cutreierat toată România. Apoi a spus câteva cuvinte despre scriitorul și pictorul Leonid Popescu. „De mic copil, lui Leonid Popescu îi plăcea să picteze cu cărbuni pereții

văruți în alb ai casei părintești. În tinerețe, autorul a scris și câteva poezii. Leonid Popescu a trăit o perioadă de 20 de ani în Slatina (Solotvino, Transcarpatia, Ucraina) și redă cu talent în cuvinte atât de frumosul ținut și oamenii Maramureșului din dreapta Tisei”.

A urmat la cuvânt poetul și jurnalistul Gheorghe Pârja, care a spus, vizibil emoționat și el, că „eu l-am întâlnit pe Leonid Popescu doar în mărturisirile bunilor săi prieteni Nicolae Dabija, Grigore Vieru,

Mihai Cimpoi, Arcadie Suceveanu. Am reușit să citesc cartea despre Slatina din Transcarpatia și întâmplarea face ca și eu să am legături cu Slatina încă înainte de a mă naște. Tatăl meu a avut prima nevastă pe Maria, din Slatina. Am citit cartea cu sentimentul recuperării unui timp de roman. Cărțile domnului Popescu sunt o mărturisire extraordinară despre ce noi am văzut de-a lungul timpului. V-am văzut și expoziția, am aflat azi că ați pictat atâtea biserici în Maramureșul din dreapta Tisei și sunt bucuros că v-am întâlnit și acum profit de ocazie să vă invit vara aceasta în livada cu prieteni, la Desești, în curtea casei părintești, sub un nuc umbros”.

Jurnalistul și istoricul Ion Huzău, vechi prieten al autorului celor patru cărți, a mărturisit că „mă regăsesc în cărțile lui Leonid Popescu. Eu am fost student la Facultatea de Istorie din Chișinău, promoția 1972, apoi am fost repartizat în Transcarpatia mea natală. L-am cunoscut în urmă cu peste treizeci de ani pe Leonid Popescu, un basarabean extraordinar, un foarte bun român, apoi un foarte bun pictor, școlit la Harkov. Citind cărțile îmi aduc aminte de Chișinăul meu drag, dar și de legătura artistului cu Maramureșul, unde a găsit oameni frumoși, care își cunosc rădăcinile. Instalarea bustului lui Ștefan cel Mare și Sfânt la Slatina a fost o izbândă a domnului Popescu, care și-a pus în acest proiect dragostea pentru neamul românesc”.

Adrian Marchiș, jurnalist radio, bun cunosător al Maramureșului voivodal, a istorisit cum „în 1993 am făcut prima deplasare la românii din dreapta Tisei și ceva m-a determinat să tot revin. Pe măsură ce cunoșteam oamenii, obiceiurile și tradițiile m-am simțit tot mai aproape de sufletul lor, pentru că avem foarte multe lucruri în comun. Am fost părtaș la acel eveniment de instalare în 2008 al bustului lui Mihai Eminescu de la Biserica Albă, iar în 2013 a bustului lui Ștefan cel Mare la Slatina. Pentru prima dată în Parlamentul României s-a vorbit despre românii din dreapta Tisei, în urma reportajelor de la „Radio România Actualități”. Și azi avem emisiunea săptămânală «Ora românilor de pretutindeni», care a luat ființă în urma unui reportaj în comunitatea de volohi din Poroșcovo”.

În încheiere a vorbit profesorul Gheorghe Mihai Bârlea: „Eu îl cunosc de treisprezece ani pe domnul Leonid Popescu, iar pe românii din dreapta Tisei îi cunosc de treizeci și patru de ani și mă bucur să-l revăd pe domnul primar Gheorghe Uhali, singurul primar român din Slatina. Ion Huzău e fratele nostru de la primul desant cultural pe care l-am făcut la sfârșitul lunii aprilie 1990. În acest fel noi am atras atenția asupra faptului că dincolo de Tisa trăiește o comunitate de români extraordinară. Am legat prietenii literare și dincolo de Tisa și la Cernăuți, iar în 2000, în calitate de prefect, am dus crema intelectualității românești și Ansamblul Național Transilvania și am făcut o demonstrație de românism pe scena din apropierea statuii lui Ștefan cel Mare de lângă Alea Scriitorilor din Chișinău”.

Vernisajul expoziției de pictură a artistului plastic Leonid Popescu

Tot cu această ocazie, a avut loc vernisajul expoziției de pictură din Basarabia Moldavă intitulată „Cuvânt românesc în culoare”, a artistului plastic basarabean Leonid Popescu. Expoziția a putut fi admirată în holul mare al bibliotecii în perioada 6-20 aprilie.

După cuvintele de suflet cu care a deschis expoziția dr. Teodor Ardelean, a luat cuvântul prof. univ. dr. Nicolae Suciu, artist plastic:

„E adevărat că nu obișnuiesc să vorbesc despre cărți pe care nu le-am citit. De asemenea, nu obișnuiesc să vorbesc despre pictura unor personalități cărora nu le-am citit biografia. Dar ce bucurie mai mare este pentru pictură și muzică decât faptul că nu au nevoie de traducător. Impactul emoțional pe care îl are opera de artă se referă nu văzului, ci ochilor minții și sufletului. Am venit cu o oră mai devreme la vernisaj și am parcurs pe îndelete expoziția din hol. L-am văzut și pe maestru și mi-am dat seama că această coafură leonină este caracteristică oamenilor de peste Prut, eu fiind din Huși, din Mol-

dova de dincoace de Prut. Uitându-mă la domnia sa mi-am adus aminte de scriitorul Teodor Codreanu, de la Huși, membru de onoare al Academiei de la Chișinău.

M-am bucurat de lucrări, neștiind unde ați absolvit, pentru că m-am întâlnit cu astfel de provocări și percepția peisajului, dintr-o altă privire, cea a unui răsăritean și mi-a adus aminte de nume ca Levitan sau Arhip Quinji, care nu este prea cunoscut, dar este uimitor. De aici până în Orient, arta este extraordinară și are o mulțime de repere. Am avut ocazia să stau 5 săptămâni, lângă Cernigov, într-o tabără de pictură. Acest spațiu al Europei răsăritene este melancolic, pictura este o poezie, iar dumneavoastră ați surprins cu plenitudine această sensibilitate a naturii și de aceea eu vibrez în fața provocărilor pe care le faceți prin asocierea de culori. Am văzut, într-una dintre lucrări, suprapuneri de păduri, un rafinament de mare măiestrie să rostești atâtea convulsii ale penelului într-o paletă impusă de ton pe ton. Aveți și câteva bijuterii de lucrări mici, iar apoi aș remarca tehnica dumneavoastră portretistică. În lucrările mici se vede raportul dintre lumină și umbră care trădează și formația de arhitect. Când eram student la Leningrad (azi Sankt Petersburg) am văzut lucrări ale studenților în Muzeul Academiei. Văzând portretele lor am remarcat știința, rigoarea de a rosti just ceea ce realitatea impune, filtrată prin conștiința pictorului. Diferența dintre pictorul profesionist și cel amator, ne spunea profesorul Dan

Hatmanu, este următoarea: amatorul privește modelul sau natura și le transmite mâinii care le redă, pe când profesionistul privește, trimite creierului informația, apoi la rândul său o transmite inimii și mai departe mâinii, ca instrument de lucru. De aceea când aud în jurul meu că cineva exclamă „Se vede că tablourile au viață!” și eu întreb „Care este viața pe care vi-o inspiră acest tablou?”, dau răspunsul: este respirația, ezitarea pe care o transmiți prin mânuirea penelului, așa cum violonistul îți ține respirația în momentul în care trage cu arcușul pe corzi.

M-a bucurat această călătorie și pentru faptul că mă duce cu gândul acasă, pe dealurile Hușilor. Este o expoziție care trebuie și merită văzută, nu doar de studenți, dar și de cei din învățământul gimnazial și liceal de artă. Vă mulțumesc că mi-ați dat ocazia să vă cunosc, să vă văd creația și vă doresc La mulți ani și sărbători pascale binecuvântate!”

A consemnat

Ștefan SELEK

Biblioteca Județeană „Petre Dulfu”

CUPRINS

EDITORIAL

Florian ROATIȘ / Pledoarie pentru cunoașterea istoriei naționale	3
--	---

DIALOGURI PROFESIONALE

Diana FILIP / Cataloagele colective, surse autorizate de cunoaștere	5
Simona DUMUȚA / Autori omagiați prin expoziții, la Compartimentul Colecții speciale, în anul 2022. Retrospectivă selectivă	8

PAGINI CULTURALE

Anca SÎRGHIE / Copiii Anei Blandiana și filtrele celebrității	13
Tudor NEDELCEA / Iconografie eminesciană	21
Ana OLOS / Recitindu-l pe Marshall McLuhan	23
Alina CURAC / Regina Elisabeta a României, un model de lider diplomat, cuprinzător și vizionar	26

COMEMORĂRI

Macarie MOTOGNA / Părintele Dorel Man, un Om de mare omenie, grabnic ajutor și multora folositor	30
Viorel RUSU / 60 de ani de la trecerea la cele veșnice a episcopului dr. Alexandru Rusu	34

PHILOSOPHIA PERENNIS

Marin IANCU / Filosofia culturii la Lucian Blaga. Încercare de sinteză	39
Grigore SPERMEZAN / Agora și filosofia	42
Aurel M. CAZACU / Oratorii latini	44

ISTORIE

Ștefan GRIGORESCU / Din elita militară interbelică. Generalul Nicolae Condeescu (1876-1936)	51
Lucian GRUIA / <i>Procesul memorandistului Nicolae Cristea</i> – ediție îngrijită de Anca Sîrghie și Marin Diaconu	54

RELIGIE

Tudor NEDELCEA / Cu evlavie despre Biserică și slujitorii ei	56
Mihai PETIAN / Duminica ortodoxiei. Cerurile deschise – vino și vezi!	59
Vlad I. BONDRE / Demografia religioasă între indiferentism și lipsă de identitate	65

RECENZII

Stan V. CRISTEA / Marian Nencescu. Subtilitatea incursiunilor critice	70
Raluca DONCIU / <i>Simfonia semnelor</i> , de Adriana Săftoiu	75
Marin IANCU / Valeria Merca: Poezia ca spovedanie	85
Mihai BOTEZ-STÎNCARU / Ion Dinval – un „anarhiconstructor” și propunător de certitudini	89
Mihai BOTEZ-STÎNCARU / „Dincescu & son” – conjecturi la spectacolul cu „particule elementare” al poeziei	92
Zenovie CÂRLUGEA / Poezia maturității creatoare: Ion Cristofor – <i>Poeme canibale</i>	95
Zenovie CÂRLUGEA / O monografie de excepție: Anca Sîrghie – <i>Radu Stanca și Sibiul</i>	100
Vasile V. FILIP / O imagine în relief a Maramureșului istoric și contemporan	104
Vasile V. FILIP / Prin focul Sodomei contemporane	108

Antoaneta TURDA / B.P. Hasdeu între utopie și realitate	111
Monica D. CÂNDEA / Paul Goma – o conștiință vie a generației sale	114
Diana FILIP / <i>Librarul din Florența – Vespasiano da Bisticci și manuscrisele care au iluminat Renașterea</i>	117
Ștefan-Adrian BĂRBULESCU / <i>Fake News și dezinformare online: recunoaște și verifică</i>	120

DICȚIONARUL LOCALITĂȚILOR

Aristița BORBEI / Poienile Izei (Poienile Glodului)	124
---	-----

VARIA

Ștefan GRIGORESCU / Participarea României la Campionatul Mondial de fotbal din Uruguay (1930), în presa vremii	130
Petre GIGEA-GORUN / Datoria externă a României din anii '80 și tratativele purtate pentru reeșalonarea acesteia (II)	136
Tudorel ILIE / Toamnă romantică la Castelul Teleki Sándor din Coltău	150
Lavinia ARDELEAN / S-a întâmplat acum 50 de ani (Extrase din articole ale ziarului <i>Pentru socialism</i>)	154

DIN AGENDA CULTURALĂ A BIBLIOTECII

Ioan GOGOTA / „Roșu Tradițional Românesc. O incursiune în cromatica artei tradiționale românești”	163
Ioan GOGOTA / „Ziua Portului Maramureșean – Biblioteca în straie populare”	165
Ștefan SELEK / Artistul plastic și scriitorul Leonid Popescu din Basarabia – lansare de cărți și vernisaaj la Biblioteca Județeană „Petre Dulfu”	168